

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**HALKBİLİMİ BAĞLAMINDA
ANADOLU-TÜRK KONUTUNUN
MEKANSAL OLUŞUMU**

Yük.Mim. Mine BARAN

**F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programında
Hazırlanan**

DOKTORA TEZİ

93750

Tez Savunma Tarihi : 14 Nisan 2000
Tez Danışmanı : Doç.Dr. İlhan ALTAN (YTÜ)
Jüri Üyeleri : Prof.Dr. Cengiz ERUZUN (MSÜ)
: Prof.Dr. Atilla YÜCEL (İTÜ)

İlhan Altan
Cengiz Eruzun

İSTANBUL, 2000

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÇİZELGELER LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
RESİMLER LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xiii
ABSTRACT.....	xiv
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Problemin Belirlenmesi	2
1.2 Çalışmanın Amacı ve Önemi	4
1.3 Çalışmanın Yöntemi.....	4
2. HALKBİLİMİ (FOLKLOR) - KONUT MİMARİSİ İLİŞKİSİ ve KONUTLARDA MEKANSAL OLUŞUM	6
2.1 Genel: Halkbilimi	6
2.1.1 Halkbiliminin tarihçesi	6
2.2 Halkbiliminin Kuramsal Çerçevesi	7
2.2.1 Halkbilimi kavramının gelişmesi	8
2.2.2 Halkbiliminin konusu	8
2.2.3 Halkbiliminin tanımı	9
2.2.4 Halkbiliminin amacı.....	10
2.3 Halkbilimi ve Konut Mimarisi İlişkisi	11
2.4 Konutlarda Mekansal Oluşum	12
3. ANADOLU-TÜRK KONUTLARINDA MEKANSAL OLUŞUMUN TARİHSEL SÜRECİ.....	14
3.1 Eski Anadolu ‘ da Mekansal Oluşumun Tarihsel Süreci	14
3.1.1 Çevreye ait faktörler	14
3.1.2 Eve ait faktörler.....	16
3.1.3 Ev eşyasına ait faktörler	19
3.1.4 Ev hayatına ait faktörler.....	20
3.2 Anadolu Öncesi Türklerde Mekansal Oluşumun Tarihsel Süreci	21
3.2.1 Çevreye ait faktörler	21
3.2.2 Eve ait faktörler	23
3.2.3 Ev eşyasına ait faktörler.....	24
3.2.4 Ev hayatına ait faktörler.....	25
3.3 Türklerin Gelişinden Sonra Mekansal Oluşumun Tarihsel Süreci	26

4.	MEKANSAL OLUŞUM BAĞLAMINDA FOLKLOR- KONUT ETKİLEŞİM SİSTEMİ.....	33
4.1	Mekansal Oluşumu Etkileyen Faktörler	33
4.1.1	Çevreye ait faktörler	33
4.1.1.1	Tarihsel faktörler	33
4.1.1.2	Arazi yapısı	34
4.1.1.3	Ekonomik yapı	34
4.1.1.4	İklim yapısı	35
4.1.2	Eve ait faktörler	36
4.1.2.1	Kullanıcı eylemlerine bağlı mekansal kullanım	36
4.1.3	Ev eşyasına ait faktörler	37
4.1.4	Ev hayatına ait faktörler	38
4.1.4.1	Aile yapısı	38
4.1.4.2	Aile büyüklüğü	40
4.1.5	Örf adet, töre ve gelenekler.....	41
4.1.6	İnanışlar	42
4.1.6.1	Dünya görüşü	43
4.1.6.2	Mahremiyet.....	44
4.2	Sistem Tanımı, Gerekliliği ve Sınırları	46
4.3	Araştırmanın Kavramsal Sistemi	48
5.	ALAN ÇALIŞMASI İLKE ve YÖNTEMLERİ	51
5.1	Alan Çalışması İlkelerinin Saptanması	51
5.1.1	Uygulamanın amacı	51
5.1.2	Örnekleme süreci.....	51
5.1.2.1	Coğrafi sınırlandırma.....	52
5.1.2.2	Niteliksel sınırlandırma	52
5.1.2.3	Örnekleme sayısındaki sınırlama	53
5.1.2.3.1	Yöntem açısından sınırlama.....	53
5.1.2.3.2	Süre açısından sınırlama	54
5.2	Uygulama Çalışmalarının Yapılması	54
5.3	Verilerin Toplanması.....	55
5.3.1	Karşılaşılan olanaklar ve sorunlar	55
5.3.2	Elde edilen veriler	56
6.	HALKBİLİMİ BAĞLAMINDA ANADOLU-TÜRK KONUTUNUN MEKANSAL OLUŞUMUNUN FARKLI İLLERDEKİ GELENEKSEL KONUTLARA UYGULANMASI	57
6.1	Şanlıurfa.....	58
6.1.1	Çevreye ait faktörler.....	58
6.1.2	Eve ait faktörler.....	60
6.1.3	Ev eşyasına ait faktörler	69
6.1.4	Ev hayatına ait faktörler	70
6.1.5	Örf, adet, töre ve gelenekler.....	71
6.1.6	İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)	72
6.1.7	Şanlıurfa evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar.....	75

6.2.1	Diyarbakır	80
6.2.2	Çevreye ait faktörler	81
6.2.3	Eve ait faktörler	82
6.2.4	Ev eşyasına ait faktörler	89
6.2.5	Ev hayatına ait faktörler	90
6.2.6	Örf, adet, töre ve gelenekler	91
6.2.7	İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)	93
6.2.8	Diyarbakır evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar	94
6.3	Konya	98
6.3.1	Çevreye ait faktörler	98
6.3.2	Eve ait faktörler	99
6.3.3	Ev eşyasına ait faktörler	105
6.3.4	Ev hayatına ait faktörler	105
6.3.5	Örf, adet, töre ve gelenekler	107
6.3.6	İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)	107
6.3.7	Konya evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar	109
6.4	Muğla	113
6.4.1	Çevreye ait faktörler	113
6.4.2	Eve ait faktörler	115
6.4.3	Ev eşyasına ait faktörler	120
6.4.4	Ev hayatına ait faktörler	121
6.4.5	Örf, adet, töre ve gelenekler	122
6.4.6	İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)	123
6.4.7	Muğla evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar	125
6.5	Bursa	129
6.5.1	Çevreye ait faktörler	129
6.5.2	Eve ait faktörler	131
6.5.3	Ev eşyasına ait faktörler	136
6.5.4	Ev hayatına ait faktörler	136
6.5.5	Örf, adet, töre ve gelenekler	137
6.5.6	İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)	138
6.5.7	Bursa evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar	139
6.6	Tokat	143
6.6.1	Çevreye ait faktörler	143
6.6.2	Eve ait faktörler	145
6.6.3	Ev eşyasına ait faktörler	150
6.6.4	Ev hayatına ait faktörler	150
6.6.5	Örf, adet, töre ve gelenekler	151
6.6.6	İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)	152
6.6.7	Tokat evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar	153
6.7	Trabzon (Of-Sürmene)	157
6.7.1	Çevreye ait faktörler	157
6.7.2	Eve ait faktörler	161
6.7.3	Ev eşyasına ait faktörler	169
6.7.4	Ev hayatına ait faktörler	169

6.7.5	Örf, adet, töre ve gelenekler.....	170
6.7.6	İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet).....	171
6.7.7	Trabzon (Of-Sürmene) evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar.....	172
7.	GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇLAR	176
7.1	Genel Değerlendirme.....	176
7.2	Sonuçlar	186
KAYNAKLAR.....		188
EKLER		
Ek 1 İncelenen Evlere Ait Anket Soruları		195
Ek 2 İncelenen Yörelere Ülkede İnançların Durumu.....		196
ÖZGEÇMİŞ		197

ÇİZELGELER LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 6.1	Şanlıurfa evlerine ait mekan-eylem analizi	79
Çizelge 6.2	Diyarbakır evlerine ait mekan-eylem analizi	97
Çizelge 6.3	Konya evlerine ait mekan-eylem analizi	112
Çizelge 6.4	Muğla evlerine ait mekan-eylem analizi	128
Çizelge 6.5	Bursa evlerine ait mekan-eylem analizi	142
Çizelge 6.6	Tokat evlerine ait mekan-eylem analizi	156
Çizelge 6.7	Trabzon (Of-Sürmene) evlerine ait mekan-eylem analizi	175

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1	Çatal Höyük, Güneybatı bölümünün yeniden kurma denemesi	15
Şekil 3.2	Tell Chuera, "Küçük Anta Tapınağı" çevresinde konutlar	15
Şekil 3.3	Hacılar, M.Ö. 5400 yıllarında konutlar	16
Şekil 3.4	Hacılar, "Hacılar Küçük Tapınak"ın yeniden kurma denemesi	16
Şekil 3.5	Beyce Sultan'da tabaka IV'de megaronlar	17
Şekil 3.6	Boğazköy, Büyükkale'de Eski Hitit Çağı konutu	17
Şekil 3.7	Kültepe-Kaneş, bir ve iki katlı, avlulu konut tipleri	18
Şekil 3.8	Tell Halaf'ta konut	18
Şekil 3.9	Ur'da bir ev	18
Şekil 3.10	Priene, Prestil ve normal avlulu bir konut	19
Şekil 3.11	Çatal Höyük, iç mekan düzenine bir örnek	19
Şekil 3.12	Arslan Taş, Saray'da yıkanma odası	20
Şekil 3.13	Zincirli Yukarı Saray	21
Şekil 3.14	Beşik tonoz çadır	22
Şekil 3.15	Nohurlu Türkmenlerinde konut ve eklentileri	22
Şekil 3.16	Termez, 12-13. Yüzyıllarında bir konutun ve alt ve üst kat planı	24
Şekil 3.17	Bir Kazak -Kırgız çadırının görünüm planı	24
Şekil 3.18	Kazak Türklerinde oda takımları ve yüklük	25
Şekil 3.19	Bir Elbistan evinde yaz ve kış odası ayrımı	27
Şekil 3.20	Şanlıurfa ve Bursa evlerinde avlu, taşlık ve bahçe	28
Şekil 3.21	Geleneksel Konya Evinde "bahçe"	29
Şekil 3.22	Türk evlerinde plan tipleri	30
Şekil 3.23	Orta Asya çadırı ile Türk evi odası kullanım düzeninin karşılaştırılması	31
Şekil 3.24	Geleneksel konut odası	31
Şekil 4.1	Geç-Hitit-Arami konutun'daki "çekirdek yaşama biriminin Malatya evin'de gözlenen benzerliği	34
Şekil 4.2	Doğu Karadeniz'de yerleşme	34
Şekil 4.3	Orta halli ve varlıklı kişilere ait evlerin konutu	35
Şekil 4.4	Hafislioğlu Ebubekir Efendi Evin'de yaz ve kış odası	35
Şekil 4.5	Oturma eylemindeki farklılaşmanın Japon ve Türk konutlarında mekana yansması	36
Şekil 4.6	Topkapı Sarayı haremde "tandır"	38
Şekil 4.7	Geleneksel Çin Evi	39
Şekil 4.8	Taselya'da Ambelakia kasabasında 18.yüzyıldan kalma ev	40
Şekil 4.9	Evin Aile ile birlikte büyüme durumu	40
Şekil 4.10	New Guiana'da geleneğin konutu etkilemesi	41
Şekil 4.11	Çankırı Evi'nde "Sohbet odası"	42
Şekil 4.12	Güneybatı Amerika ve Amazon'da konut	43
Şekil 4.13	İran Irak Sınırın'da konut örnekleri	43
Şekil 4.14	Bergama'da Hacı İsmail Ağa konağı	45
Şekil 4.15	Mahremiyet İlkesinin bölgelere göre farklılaşması	45
Şekil 4.16	Vefa'da 19.yüzyıl ortalarına ait bir ev	45
Şekil 4.17	Malatya Geleneksel Türk Evi odasında yıkanma eylemi, mahremiyetine bir örnek	46
Şekil 4.21	Folklor- Konut etkileşim sistemi	50
Şekil 6.1	Ömer Göncü Evinde "avlu" ve "eyvan"	59
Şekil 6.2	Akyüzler Evinde "yazlık ve kışlık bölüm"	59
Şekil 6.3	Geleneksel Şanlıurfa Evinde katların mevsimlik kullanım durumu	59
Şekil 6.4	Karaçizmeciler Evi yazlık kısım	60

Şekil 6.5	Abdurrahman İnce Evi 1.kat planı	61
Şekil 6.6	Bedri Pınarbaşı Evi zemin kat planı	62
Şekil 6.7	Melekler Evinde "kapı arası"	62
Şekil 6.8	İsa Beden Evinde "develik"	63
Şekil 6.9	Ömer Göncü Evinde "hela"	63
Şekil 6.10	Şahap Bakır Evinde "Hamam"	64
Şekil 6.11	Abdulkadir Hakkari Evinde "eyvan"	64
Şekil 6.12	Mahmut Canpolat Evi eyvanında nişler	65
Şekil 6.13	Hacı İmam Demirkol Evinde yazlık ve kışlık eyvanlar	65
Şekil 6.14	Şanlıurfa Evinde gedemeç	66
Şekil 6.15	Hacı İmam Evinde "misafir odası"	66
Şekil 6.16	Urfa Evinde oda düzenlemesi	67
Şekil 6.17	Şahap Bakır Evinde mutfak "tandırılık"	68
Şekil 6.18	Ali Kılıç Evinde "zerzembe"	68
Şekil 6.19	Geleneksel Urfa Evlerinde bitişik nizam planlama	70
Şekil 6.20	Mehmet Parmaksız Evi	71
Şekil 6.21	Şanlıurfa Evinde yöresel eğlencelerin yapıldığı alanlar	72
Şekil 6.22	Şahap Bakır Evinde "harem ve selamlık" bölümü	73
Şekil 6.23	Şahap Bakır Evinde selamlık bölümü	73
Şekil 6.24	Ali Kılıç Evi	74
Şekil 6.25	Mahmut Canpolat Evinde "selamlık bölümü"	74
Şekil 6.26	Şahap Bakır Evi selamlık bölümünde "döner dolap"	74
Şekil 6.27	Cahit Sıtkı Tarancı Evinde mevsime göre kullanım durumu	81
Şekil 6.28	Diyarbakır Evinde mevsimlere göre katların kullanım durumu	81
Şekil 6.29	Diyarbakır Evinde düz dam	82
Şekil 6.30	Kavas Sagir mah.Palancılar sok. no:15'de "kapı arası"	83
Şekil 6.31	Özdemir mah. no:10'da "avlu"	83
Şekil 6.32	Özdemir mah. no:156'da harem ve selamlık avlusu	84
Şekil 6.33	Ziya Gökalp Evi selamlık bölümünde "eyvan"	84
Şekil 6.34	Esmâ Ocak Evinde "kiler"	85
Şekil 6.35	Kavas Sagir mah. Yukarı Ali Emiri sok. no:34'te soğukluk "serdap" ..	85
Şekil 6.36	Esmâ Ocak Evinde "hela" ve "hamam"ın konumu	86
Şekil 6.37	Cahit Sıtkı Tarancı Evinde "şahnişli oda", "yaz odası", "kış odası" ..	87
Şekil 6.38	Cahit Sıtkı Tarancı Evinde "mutfak"	87
Şekil 6.39	Esmâ Ocak Evinde "meyva odası"	88
Şekil 6.40	Esmâ Ocak Evinde "oda"	89
Şekil 6.41	Esmâ Ocak Evi "koza Odası"	91
Şekil 6.42	Diyarbakır Evi'nin sosyal olaylarda kullanım durumu	92
Şekil 6.43	Ziya Gökalp Evi haremlik bölümünde "koltuk oda"	92
Şekil 6.44	Evlerin sokaktan görünümü	93
Şekil 6.45	Özdemir mah. no: 156'da "mabeyn"	94
Şekil 6.46	Konya Evinde yazlık ve kışlık kullanım	99
Şekil 6.47	Konya Evlerinde bahçe kullanımı	99
Şekil 6.48	Doğanlar cad. no:87'de evin bölümleri	100
Şekil 6.49	Doğanlar cad. no:87'de "hayat"	100
Şekil 6.50	Bulgur İmam sok. no:333'te "ahır ve hela"	101
Şekil 6.51	Koyunoğlu Evinde "mabeyn"	102
Şekil 6.52	Koyunoğlu Evinde "sofa"	102
Şekil 6.53	Bulgur İmam sok. no:333'te "örtme ve tandırılık"	104
Şekil 6.54	Celal sok. no:7a'da "izbe" ve "odunluk"	104
Şekil 6.55	Koyunoğlu Evinde "oda"	105
Şekil 6.56	Konya Evinde açık ve kapalı bölümler	106

Şekil 6.57	Karakaş mah.Doğanlar cad. no:89'da "dokuma odası" ve "günlük oda"	106
Şekil 6.58	Koyunoğlu Evinde "baş oda" ve sosyal olaylarda evin kullanım şeması.....	107
Şekil 6.59	Celal sok. no:17'de evin haremlik ve selamlık bölümleri	108
Şekil 6.60	Bozkır'da evin bekleme bölümü	108
Şekil 6.61	Konya Evinde sokak -hayat bağlantısı	108
Şekil 6.62	Muğla Evinin iklimsel yaşantıya göre kullanım durumu	114
Şekil 6.63	Orta mah.Topaltı sok.no:2'de "dokuma odası"	114
Şekil 6.64	Muğla Evinde mekanların katlara göre kullanım durumu	116
Şekil 6.65	Dibektaş sok. Müştak Bey mah. no:15'de evin bölümleri	116
Şekil 6.66	Camii Kebir mah. no:15'de "hayat"	117
Şekil 6.67	Orta mah.Topaltı sok. no:3'te "ev önü"	117
Şekil 6.68	Şeyh mah. no:2'de Rumlar tarafından yapılan taş bina	118
Şekil 6.69	Hafize Kaşıkara Evinde "salındırma"	119
Şekil 6.70	Muğla Evinde "salındırma"	119
Şekil 6.71	Orta mah. no:2'de salındırma bağlantılı "kiler"	120
Şekil 6.72	Muğla Evinde oda düzenlemesi	120
Şekil 6.73	Orta mah.1. çıkmaz no:2'de günlük-dokuma odası bağlantısı	121
Şekil 6.74	Muğla Evinde katların kullanım durumu.....	122
Şekil 6.75	Toplumsal olaylarda sık kullanılan alanlar	123
Şekil 6.76	Üstad Bey mah. no:35'de evler arası konum	123
Şekil 6.77	Dibektaş sok. Müştak Bey mah. no:15'de "gusulhane"	124
Şekil 6.78	Muğla Evinde "baca örgüsü"	124
Şekil 6.79	Bursa Evinde katların mevsimlik kullanımı	130
Şekil 6.80	Muradiye mah. no:1'de "koza odası"	130
Şekil 6.81	Bursa Evlerinde bahçenin konumu	130
Şekil 6.82	Muradiye mah. no:11'de evin bölümleri	132
Şekil 6.83	Muradiye mah. Kayabaşı cad. no:13'de "taşlık"	132
Şekil 6.84	Bursa Evlerinde sofanın konumu	133
Şekil 6.85	Muradiye mah. Poşçular aralığı no:11'de "sofa"	133
Şekil 6.86	Ara kat kullanıcısının "taşlığı" denetleme bölümü	134
Şekil 6.87	Bursa Evlerinde katların kullanım özellikleri	134
Şekil 6.88	Muradiye mah. Alan sok. no:10'da "hela"	134
Şekil 6.89	Muradiye mah. no:11'de "gusulhane"	134
Şekil 6.90	Tophane Kale sok. no:17'de açık ve kapalı alanlar	135
Şekil 6.91	Muradiye mah. no:46'da "mutfak"	135
Şekil 6.92	Tophane Fırın sok. no:27'deki ev de odanın bölümleri	136
Şekil 6.93	Tophane Kale sok no:17'de "baş oda".....	137
Şekil 6.94	Muradiye mah. no:46'da evin toplumsal olaylarda kullanım durumu .	137
Şekil 6.95	Muradiye İmamı Evi "haremlik ve selamlık "bölümü	138
Şekil 6.96	Muradiye İmamı Evi "mabeyn" bölümü	138
Şekil 6.97	Tokat-Niksar'da bahçe ev ilişkisi	143
Şekil 6.98	Tokat Evinde katların mevsime göre kullanım durumu	144
Şekil 6.99	Yusufoğlu mah. Taş Mektep sok. no'da "dokuma odası"	144
Şekil 6.100	Tokat Evinin kullanım farklılıkları	145
Şekil 6.101	Kültür mah. no:43'te "taşlık" (Niksar).....	146
Şekil 6.102	İspirililer Evinde "hayat"	146
Şekil 6.103	Tokat Evinde "baş oda"	147
Şekil 6.104	Bey Sok. no:27'de evin kullanımı	148
Şekil 6.105	Tokat Evinde "oda"	148
Şekil 6.106	Kültür mah. Ayvaz cad. no:43'de "sofa"(Niksar).....	148

Şekil 6.107	İspirililer Evinde “İş Evi”	149
Şekil 6.108	Yağcızade Abdullah Evi’nde “İş Evi”	149
Şekil 6.109	Yaş Meydan mah.sulu sok.’ta no:10’da“Oda” düzenlenmesi	150
Şekil 6.110	Evde yoğun kullanılan alanlar	151
Şekil 6.111	Tokat evinin sosyal olaylarda kullanım durumu	151
Şekil 6.112	Latifoğlu Konağında harem ve selamlık bölümü	153
Şekil 6.113	Yaş Meydan mah. Sulu sok. Papazın evi’nde “ayin salonu”	153
Şekil 6.114	Sürmene –Of yerleşiminde araziye göre evlerin durumu	159
Şekil 6.115	Doğu Karadeniz kırsal kesiminde görülen evlerinin katlara göre kullanım durumu	159
Şekil 6.116	Doğu Karadeniz Evinde mevsime göre yönelme	159
Şekil 6.117	Doğu Karadeniz’de “ serender”	160
Şekil 6.118	Doğu Karadeniz Evinde plan tipleri	161
Şekil 6.119	Sürmene kıyı kesiminde yer alan yalılar’ın (konak) kullanımı	162
Şekil 6.120	Yusuf Çakır Evinde (konağında) katların kullanımı	162
Şekil 6.121	Yukarı Kışla köyü no:171’de evin bölümleri.....	162
Şekil 6.122	Yukarı Kışla Köyünde “Hayat” (Of)	163
Şekil 6.123	Hastane mevki no:31’de evin oturmaya ayrılan bölümleri (Sürmene)..	164
Şekil 6.124	Yukarı Kışla Köyünde evin çatı kat kullanımı	165
Şekil 6.125	Sürmene, Yusuf Çakır Evinde “ahır katı (bodrum kat)”	166
Şekil 6.126	Yukarı Kışlacık Köyü no:171’de “aşhane”	166
Şekil 6.127	Doğu Karadeniz bölümünde ev-serender ilişkisi	167
Şekil 6.128	“Serender” in kullanım durumu	168
Şekil 6.129	Yukarı Kışlacık Köyü no:171’de “misafir odası”	169
Şekil 6.130	Sosyal olaylarda evin kullanımı	171
Şekil 6.131	Doğu Karadeniz’de evlerin yerleşim biçimi	172

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa

Resim 6.1	Şanlıurfa evinde “düz dam”	60
Resim 6.2	Kuş takasından görünüm	62
Resim 6.3	Kuş takasından görünüm	62
Resim 6.4	Melekler Evinde, eyvan içindeki nişler ve havalandırma bacası	65
Resim 6.5	Şanlıurfa Evinde gedemeç	66
Resim 6.6	Urfa Evinde baş odanın sokaktan görünümü	66
Resim 6.7	Şahap Bakır Evinde mutfak “tandırılık”	67
Resim 6.8	Odanın içi (Ali Kılıç Evi)	69
Resim 6.9	Kim- o- takası	75
Resim 6.10	Behram Paşa Konağı	82
Resim 6.11	Diyarbakır Evinde “serdap”	85
Resim 6.12	Behram Paşa Konağı’nda “gezemek”	86
Resim 6.13	Özdemir mah.no:17’de eyvan’da”paca”	86
Resim 6.14	Diyarbakır Evinde şahnişli odanın sokaktan görünümü	87
Resim 6.15	Esma Ocak Evinde “mutfak”	87
Resim 6.16	Esma Ocak Evinde "meyva odası"	88
Resim 6.17	Esma Ocak Evinde oda düzeni	89
Resim 6.18	Dam’da “taht”	90
Resim 6.19	Doğanlar cad. no:87’de hayattan görünüm	101
Resim 6.20	Sofadan görünüm	103
Resim 6.21	Bulgur imam sok.no:333’de “örtme”	104
Resim 6.22	Oda içindeki eşya düzeni	105
Resim 6.23	Dokuma odası	106
Resim 6.24	Muğla sokağından görünüm	115
Resim 6.25	Orta mah. topaltı sok. no:2	115
Resim 6.26	Şeyh mah. no:2’de “hayat”	117
Resim 6.27	Orta mah.no:3’te “ev önü”	118
Resim 6.28	Bekir Ağa Konağı	118
Resim 6.29	Muradiye mah.no:11’de bahçe	131
Resim 6.30	Muradiye mah.no:13’de geleneksel Bursa Evi	131
Resim 6.31	Muradiye mah. Kayabaşı cad. no:13’de “Taşlık”	132
Resim 6.32	Muradiye mah. Posçular aralığı no:11’de “sofa”	133
Resim 6.33	Tophane Kale sok. no:17’de “Baş Oda”nın sokak cephesi	137
Resim 6.34	Dış cephede görülen pencere düzeni (Sözen ve Eruzun, 1992)	139
Resim 6.35	İspirililer Evinde bahçe konut ilişkisi	143
Resim 6.36	Bey sok. Soğukpınar mah’de “evler”	145
Resim 6.37	Tokat Evlerinde "taşlık"	146
Resim 6.38	Tokat Niksar’da”baş oda”nın sokak cephesi	147
Resim 6.39	Latifoğlu Konağında “baş oda”	147
Resim 6.40	Tokat evinde “gusulhane”	148
Resim 6.41	Tokat Evinde “iş evi”	149
Resim 6.42	Tokat Evinde “iş evi”	149
Resim 6.43	Yaş Meydanı mah. Sulu sok.’ta “Oda” düzenlemesi	150
Resim 6.44	Latifoğlu Konağında büyük oda (baş oda)	152
Resim 6.45	Latifoğlu Konağında büyük oda (baş oda)	152
Resim 6.46	Of’dan görünüm	160
Resim 6.47	Kastel’de Konak	161
Resim 6.48	Yukarı Kışla Köyünde “hayat” (Of)	163

Resim 6.49	Karadeniz Göz dolma	164
Resim 6.50	Yalılar (Sürmene)	164
Resim 6.51	Muskalı dolma tip (Of)	164
Resim 6.52	Hastane mevki no:31’de “oda”	165
Resim 6.53	Of evinde çatı arası	165
Resim 6.54	Serenderlerden görünüş (Of).....	168
Resim 6.55	Serenderlerden görünüş (Of).....	168
Resim 6.56	Çatı arası kullanımı (Sürmene)	170

ÖZET

Yaşanılan en önemli fiziki çevre olan konut, sadece yaşamın geçtiği mekan parçası değil, maddi ve manevi birçok kültürel değerlerin de aynasıdır. Bu tanıma verilecek örneklerden biri olan Anadolu-Türk Konutları, çeşitli yörelerde farklılıklar gösteren halk kültürünün maddesel çevresini oluşturmaktadır.

Konusu halk kültürü olan halkbilimi(folklor) bağlamında; Anadolu-Türk Konutlarında, mekansal oluşuma yönelik çalışma, 7 bölümden oluşmaktadır.

Tezin ilk bölümünde; böyle bir çalışmanın yapılma nedenleri açıklanarak, amaç ve önemi hakkında bilgiler verilmiş; çalışmanın yöntemi tanımlanmıştır.

Bölüm 2’de halkbilimine dayalı genel bilgilere değinilmiş, konut mimarisi ve mekansal oluşum ile ilişkisi kurulmuştur.

Konut oluşumu açıklanırken tarihsel süreç ile ele alınmalıdır. Tarihsel süreç içinde konutların oluşumunu etkileyen faktörlerin belirlenerek, Anadolu-Türk evleri arasındaki farklılıkların ortaya konması halkbilim öğelerinin doğru tespitine bağlıdır. Tarihten gelen deneyim ve birikimler sonucunda kültür etkileşiminin ortaya çıkardığı boyutlar Bölüm 3’te incelenmiştir.

Bölüm 4’te konutta mekansal oluşumu etkileyen faktörler folklor kapsamında ele alınmış, Dünyadan ve Türkiye’den örneklerle konu pekiştirilmiştir.

Bölüm 5, araştırmanın kavram ve alan çalışmasına yönelik sistemini içermektedir. Araştırmaya ait ilke ve yöntemler bu bölümde detaylandırılmıştır.

Halkbilimi bağlamında konutun oluşumu, farklı bölgelerde yapılacak örnekleme çeşitliliğine bağlıdır. Bu amaçla yapılan alan çalışması 6. Bölümün konusunu oluşturmaktadır. Bölüm 4’te belirtilen hipotezler bu bölümde değerlendirilmiştir. Yapılan anket, ölçme, gözlem ve değerlendirmelerle Türkiye’nin 7 ilindeki geleneksel konutlarda belli bir kültürün çevresel olanakları, kendi ihtiyaçları doğrultusunda nasıl kullandığını ve toplumun konutunu kendi yaşam kültürü özellikleri açısından nasıl biçimlendirdiği araştırılmıştır.

Bölüm 7 de; alan çalışmalarında elde edilen faktörlere göre kıyaslamalı bir değerlendirme yapılmış, sonuçta çalışmanın bütünü içinde Anadolu-Türk konutlarında mekansal oluşumu etkileyen faktörler belirlenmiştir. Bu belirleme sonucu konut tasarımı halkbilimine bağlı değerlendirmelerin önemi vurgulanmıştır.

Anahtar sözcükler; halkbilimi (folklor), konut, mekan.

ABSTRACT

Residence which is the most important physical environment in life, is not only a living space but also represents many cultural values. Anatolia-Turkish residences show variety of physical environment in different regions and they can be given good examples to this determination.

This study has been carried out to define residence formation in AnatoliaTurkish houses under folklore base and it contains 7 chapter.

In the first chapter the aim and reasons of this study were explained and method of the study also were determined.

Second chapter contains general information on folklore and relation of residence with architecture were established.

While residence formation has been explained historical process must be handled. Third chapter deals with dimensions created by cultural affecting as results of historical experiences.

In the chapter fourth, factors effecting residence formation under folklore base were examined and some examples from Turkey and World were represented.

Fifth chapter gives system of investigation as subject and in-situ studies. Rules and methods of the studies have been given in detail in the chapter.

In order to determine the residence formation under folklore base, various studies in different regions must be done. In-situ studies constitutes sixth chapter. The hypothesis in the fourth chapter were evaluated in this chapter. Therefore inquiry with 70 people from 42 selected house in different 7 cities were done. So, folklore effects during residence formation were investigated

In the last chapter a comparative evaluation of handled factors were carried out; finally factors effecting Anatolia-Turkish house were defined. By this definition the importance of folklore on house planning were stressed.

Key words: Public science (folklore), house, residence.

1. GİRİŞ

Evrende, insanoğlunun var olduğu günden bu yana, insanoğlu ile birlikte evrim süreci içinde bulunan kültür, önce toplayıcı-avcı, sonra tarımcı-hayvancı ve en sonunda da endüstri-modern evrelerden geçmiştir. Adlarını üretim biçimlerinden alan kültür evreleri, kendi ürünleri olan düşünce tarzlarını, yaşam biçimleri içerisinde, yaşam koşullarına ve gereklerine uygun bir yönde oluşturmuşlardır. Başka bir deyişle, her düşünce biçimi toplumsal düzeyde kendi kültürüyle uyum sağlamak, ona bağımlı olmak zorundadır.

Nitekim “Uygarlık düzeyi köklü geçmişe dayanan her ulusun kendine özgü yaşam biçimi vardır” (Sözen, 1992). Milletleri millet yapan unsurlardan biri onların kültürleri, değer yargıları, inançları, aile yapıları, töre ve gelenekleri yani folklor’leridir.

Genel olarak folklor (halkbilimi), halk kültürü ve yaşam biçimi üzerine araştırmalar yapan bir bilim olarak tanımlanmaktadır (Tezel, 1969).

Yaşam çevremizi oluşturan konutlar , toplumların uzun zaman dilimi üzerinde değişerek ve çeşitlenerek yaptığı ve kullandıkları fiziksel çevrelerdir. Konut veya ikamet edilebilir mekan, kullanıcıların yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan bir bütünü ifade eder (Şener, 1977).

Anadolu coğrafyasında konut çeşitli uygarlıklar üzerinde farklı kültür etkileşimleri içinde oluşmuş ve gelişmiştir.

Geleneksel konut, ait olduğu yörenin çevresel şartları ile kullanıcı kimliği, yapım biçimi, aile yapısı, tinsel değerler gibi kültürel etmenlerin birlikteliği ile oluşmuş ve farklılaşmıştır.

Türkiye’de çeşitli araştırmacılar, Anadolu-Türk konutunda mekansal oluşuma tarihsel perspektif içinde yaşam kültürü değerlerine bağlı olarak farklı yorumlar yapmışlardır:

- “ Geleneksel konut, geleneksel Türk ailesinin yaşama kültürü ve törelerine uygun şekil ve plan özellikleri gösteren, asırlarca Türk insanının gereksinmelerine cevap vermiş bir konut tipidir” (Kuban, 1975).
- “ Milletlerin yaradılış ve mizaçları arasında farklar bulundukça yaşama, oturup kalkma ve dolayısıyla ev şekli, fikir ve telakkisi daima birbirinden farklı olacaktır “
(Eldem, 1942).

- “ Mimarının özellikle de konutun biçimlenmesini ve mekansal oluşumu yönlendiren ana etken, sosyo-kültürel yapıdır” (Tanyeli ve Kazmaoğlu,1978).
- “ Anadolu’da gelişen ev kültürü, yöre insanların sosyo kültürel yapısının sonucudur. Evdeki yaşam biçimi, aile bireylerinin birbirleriyle olan ilişkileri, çeşitli gereksinmelerinin karşılanmasındaki yerel çözümler mekan kurgusundaki başarıyı ortaya koymaktadır”(Sözen ve Eruzun, 1992).
- Bölgeler arası geleneksel mimari’de bir sınıflama yapabilmek için plan düzenlenmesine tesir eden en önemli faktörün bilinmesi gerekir “..Bu esas, faktörün; yaşayışta aranması daha doğru olacaktır. Çünkü iklim topografya, manzara, güneş ve malzemenin rolü ikinci derecededir” (Özgüner, 1970).

Yukarıdaki sözlere paralel olarak, ünlü Alman düşünür Martin Heidegger, “oturmak, yaşamak” sözcükleri ile “olmak, varolmak” arasındaki birebir ilişkiyi açıklar (Heidegger, 1951). Son dönemlerde çevre psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda, insanların yaşadıkları mekan ile kendi kimliklerini özdeşleştirdiklerine işaret eder.

Bu görüşlerin sayısını arttırmak mümkündür. Bunların hepsinde giydiği kıyafeti, yediği yemeği, oynadığı oyunu, inancını, yaşadığı mekana yansıtan Anadolu insanı için ev onun vazgeçilmez bir parçasıdır.

Anadolu’nun bir çok yöresinde, başlangıcından sonuna kadar ev, yapımı ve kullanımı üzerine yaygın inanç ve gelenekler ile ev yaşantısı (folklor) üzerine olan görgü ve inanışlar dizilerinin belirlenmesi, daha kapsamlı kültür malzemesini ortaya çıkaracaktır.

1.1 Problemin Belirlenmesi

Topluluklar, tarihin evrim çizgisi üzerinde yol alırlarken yaşam biçimlerinin (kültürlerinin) benzerlikleri ya da farklılıkları merak konusu olduğunda, değişme olgusu ve evrim kuramı biliniyordu. Ancak, benzerlikleri ve farklılıkları oluşturan öğeler üzerinde durulmuyor; bunların sonuçları merakla izleniyordu.

1846 yılından başlayarak, halkların yaşam öğelerini konu edinen ve bu bilgileri dizgeleştirerek onlara bilimsel nitelik kazandıran, genellemeler düzeyinde soyutlamalara ulaşmaya çalışan uğraş, halkbilimi (folklor) kavramını yarattı (Balaman, 1983).

Halkbilimciler, genellikle şifahi (sözlü) kültür ürünlerine büyük ilgi duyarken, maddi kültür ürünlerine uzak kalmışlardır. Özellikle evler, büyük ölçüde halkbilimcilerin ilgisini çekmemiş, adeta görmezlikten gelinmiştir. Konu sadece mimarlık ve sanat tarihçilerinin değerlendirilmesine bırakılmıştır.

Geleneksel Anadolu-Türk Evleri konusunda son yıllarda yapılan çalışmalar belirli bir yoğunluğa ulaşmıştır. Buna rağmen, ayrıntılara inen yorumlar halen sınırlı sayıdadır. Dikkat edilmesi gereken konulardan biri, Anadolu'nun bütünüyle bölgeleri arasındaki ortak ve ayrılan noktaların detaylı çalışmalar halinde belirlenmesidir.

Evlerin tek başlarına ayrıntılı incelenmesi konusunda ulaşılacak düzey ne olursa olsun, onların çeşitli yönleriyle ele alınmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Türk toplumunun yaşadığı konutlar, yüzyıllar boyu mahalli malzeme ve teknikleri, belirli bir dünya görüşü, yaşam geleneği ve kültür etkileşimi ile belli bir mekan anlayışı ve anlatımını kazanmıştır. Tıpkı halı dokuma, çorap örme, yenilen yemekler, giyim-kuşam ya da bakırcılık sanatlarında olduğu gibi kuşaktan kuşağa geleneklerle geçen ve her kuşağın elinde biraz daha işlenerek olgunlaşan uzun bir sürecin yaşanması söz konusudur. Bu tanımlama kapsamında, geleneksel evlerin anonim karakter taşımakta olduğu ve bu kimliği ile halkbilimi (folklor) 'nin alanına girdiği söylenebilir (Saatçi, 1997).

Toplumun belirli bir döneminin mimari görgüsünü dile getiren bu anonim ürünleri, maddi kültür kalıntıları olarak folklorik açıdan belgelendirmede geç kalınmıştır. Türkiye'de geleneksel konutlarla ilgili yapılan araştırmaların çoğu betimleyici, belirli bir yörenin konut mimarisi ve tipolojini açıklayan çalışmalardır. Bu konuya geniş bir çerçeve içinde bakıldığında ister istemez folklor alanından uzak kalınamayacağı görülür.

Folklor, özellikle batı toplumlarında belirli bir sınıfın inceleme alanı gibi görülse de, ülkemiz için aynı şeyi söylemek doğru olmaz. Çünkü Türk toplumu, çeşitli kültürlerin kaynaştığı zengin bir folklorik yapılanmaya sahiptir. Bu kültürel zenginliği toplumun hemen her kesiminde hissetmek mümkündür. Dolayısıyla, İstanbul'da bulunan bir konak ne kadar folklor değeri taşıyorsa Konya'daki mütevazı bir ev için de aynı değerler söz konusudur. Bu nedenle çalışma belirli bir sınıfı değil, Türkiye genelinde toplumun hemen her kesiminde hissedilen folklor değerlerini araştırmayı hedeflemiş, örnek olarak seçilen yedi ilin geleneksel konutunda konu detaylandırılmıştır.

Tez’de konut-folklor ilişkisi üzerinde yapılan çalışmaların yetersizliği görüşünden yola çıkılarak, Halkbilimi bağlamında konutun mekansal oluşumu araştırılmış, bir ana ve 6 alt hipotez oluşturulmuştur. Farklı bölgelerden seçilen konutlarda yapılan alan çalışması ile hipotezler desteklenmiştir.

1.2 Çalışmanın Amacı ve Önemi

Yaşanılan en önemli fiziki çevre olan konut, sadece yaşamın büyük bir bölümünün geçtiği mekan parçası değil, maddi ve manevi bir çok kültürel değerlerin aynasıdır.

Bu tanımlamaya en uygun örneklerden biri, Anadolu-Türk konutlarıdır. Dış görünümü ile birbirine çok benzeyen evler, içeriye girildiğinde bölgeler arasında olduğu kadar aynı bölgenin komşu illerinde bile farklı tasarımlar gösterir. Konutların yöreden yöreye farklılaşmalarının önemli nedeni, değişik toplumlardaki kullanıcıların farklı yaşam biçimleridir. Geleneksel konutların içindeki kullanıcının yaşam biçimine uyumluluğunun belirlenebilmesi, yaşam biçiminin adı geçen konutlar üzerindeki etkilerine bağlıdır.

Tez’ de hedeflenen, Türkiye’de farklı yörelerdeki folklor-yaşam biçiminin konut ve onu oluşturan mekanları etkileyen bazı önemli özellikleri yani, folklor-konut etkileşimini ortaya çıkarma yanında, tarihten gelen mimari kültürümüzün kalıcı değerlerinin, öncelikle kavramsal düzeylerde doğru bir biçimde ortaya konmasını sağlayarak, ilerde kültürümüze, gelenek, görenek, ve aile yaşantısına uygun sağlıklı çevre yorumları yapabilmektir. Böylelikle, geleneksel kültürlerin ve çevrenin analizi ile güncel konut tasarımlarına sağlıklı veri tabanı oluşturulacaktır.

1.3 Çalışmanın Yöntemi

Çalışma, değişen yaşam biçimi özelliklerine bağlı olarak, Anadolu-Türk konutunun mekansal oluşumunu halkbilimi kapsamında inceleyerek, folklor-yaşam biçimi-konut ilişkisine yönelik bir veri toplama ve değerlendirme sürecini kapsamaktadır.

Yaşam çevresini oluşturan konutlar, çeşitli yörelerde farklılıklar gösteren halk kültürünün maddi çevresini oluşturmaktadır.

Konutlarda mekansal oluşunun nedenleri incelenirken, halkın yaşamı genellikle ikinci plana itilmiştir. nemli olan, insanların konutlardaki yaşamlarından kaynaklanan gereksinmelerini en iyi biçimde nasıl karşıladıklarının saptanabilmesidir.

Halkbilimine ait değerleri geleneksel konutlarda bulmak mümkündür. Türkiye’de ki kültürel zenginliğin çeşitliliği göz önüne alınarak, araştırma Anadolu Türk konutlarını kapsamaktadır. Araştırmanın çok geniş kapsamlı olması nedeniyle sınırlama zorunluluğu ortaya çıktığından, 7 il ile yetinilmiştir.

Araştırma kapsamında örneklemenin sayısı yanında, geleneksel yaşamın tespit edilebileceği yöreler tercih edilmiştir. Bu nedenle, benzerlikleri yanında farklı geleneksel yaşam sürdüren (Diyarbakır, ř.Urfa,Tokat, Trabzon (Of-Sürmene), Konya, Bursa,Muğla) yörelerindeki konutlar tercih edilmiştir.

Çalışma yöntem açısından genel olarak üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki literatür taramasıdır. Konu ile ilgili bugüne kadar yapılmış yayınlar incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci aşaması, belirlenen alanların konut- folklor etkileşimine veri oluşturmak üzere test edildiği alan çalışmasıdır.

Sonuç ve değerlendirmenin yapıldığı son aşama ise, elde edilen verilerin alan çalışmasındaki rneklemelele kıyaslanarak konut tasarımında folklor etkisinin değerlendirildiği bölümdür.

2. HALKBİLİMİ (FOLKLOR) – KONUT MİMARİSİ İLİŞKİSİ VE KONUTLARDA MEKANSAL OLUŞUM

Halkbilimi bağlamında konutta mekansal oluşumun belirlenebilmesi her şeyden önce kavramsal açıklamaların olgu düzeyinde detaylı ve doğru tespitine bağlıdır. Çalışmanın bu bölümü halkbiliminin kuramsal çerçevesi ve konutlarda mekansal oluşum ilişkisine bağlı değerlendirmeleri içermektedir.

2.1 Genel: Halkbilimi

İnsanoğlu, fen bilimlerinden sosyal bilimlere kadar, geniş bir yelpaze dağılımı gösteren bilimleri, insan-doğa, insan-insan ve insan-toplum ilişkilerini gözden kaçırmadan, öğrendiklerini dizgeleştirerek gerçekleştirmiştir. İşte, bu gerçekleştirme süreci (bilimlerin evrim çizgisi) içerisinde, kimi gereksinmelere yanıt olarak “genelde insandan söz etmek” anlamında Antropoloji (insan + bilim= insanbilimi) oluşmuştur. Bu anlamdaki genel antropoloji, zamanla insanların fiziksel özelliklerini konu olarak işleyen Fizik Antropoloji ve yaşam biçimlerini konu edinen Kültürel / Sosyal Antropoloji dallarına ayrılmıştır. Kültürel / Sosyal Antropolojinin bir parçası olan Halkbilim ise, önce Batı toplumlarında (İngiltere’de), giderek toplumumuzda kendine özgü alanı, araştırma teknikleri ve yaklaşımıyla kendini kabul ettirmiştir(Balaman, 1983).

Halkbiliminin tartışma götürmeyen alanı olan insan, açıkça belirginken; bu insanın yaşam biçimi konusunun hangi bilim dalına ait olduğu tartışmalara neden olmuştur.

Araştırma, kavram kargaşasından soyutlanarak konuya daha sağlıklı yaklaşılabilmesi amacıyla folklor sınırları içinde incelenmiştir.

2.1.1 Halkbiliminin tarihçesi

Halkbilimi sözcüğünü İngilizce’de ilk kullanan W.J. Thoms olmuştur. Thoms, 1846’da yazdığı bir makalesinde “Eski halk uygarlıkları konu edinildiğinde “folk – lore” (halkbilim) bileşik sözcüğünün kullanılmasının çok daha uygun olacağını söylemiştir. Thoms’ın bu önerisi kısa zamanda benimsendi. Eski zamanlardan gelerek bugün de yaşayan inançlar, örf,

adet ve töreler, halk türküleri, atasözleri vb. konu edinen yazılar “folklore” başlığı altında toplanmaya başlandı (Balaman, 1983).

Ülkemizde halkbilimine ilgi, genelde toplum bilimine duyulan ilgiye koşut olarak 1908-13 İkinci Meşrutiyet Döneminin sağladığı özgürlük ortamıyla birlikte duyulmuştur. Zaten belirli bir birikime sahip olan Türk aydınları, halkbilimi konusunda bir laboratuvar özelliği gösteren Türkiye için bu konudaki özgün düşünce ve önerilerini dile getirdiler.

“Ziya Gökalp Halka Doğru”da halkbilimi sözcüğünü ilk kez “halkiyat” olarak kullandı. Yazısında halkbilimini halk uygarlığı ile eşanlamlı kullanmıştır.

Çağdaş halkbilimci Sedat Veyis Örnek de, : “Halk yaşamını enine boyuna araştırmada, bir ülke halkını oluşturan çoğunluğun ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, belirli olaylar ve durumlar karşısındaki tavrını açıklamada; geleneksel ve töresel yaşamını düzenleyen, bir ucuyla geçmişe, bir ucuyla da zamanımıza uzanan halkbiliminin rolü ve önemi birinci derecededir” derken halkbiliminin işlevini, yerini ve önemini göstermektedir (Örnek, 1977).

2.2 Halkbiliminin Kuramsal Çerçevesi

Halkbilimi, ilk incelenmeye başlandığında, sosyal antropoloji ile aralarındaki ayırım açıkça anlaşılamıyordu. 19. yüzyılın ilk yarısında genellikle antropologlar, tüm halkların birbirlerini izleyen ve benzer gelişme aşamalarından geçtiğine, toplumsal evrimin tek soydan oluştuğuna inanıyorlardı. Halkbilimciler de bu görüşe paralel olarak, ilkel kültürlerin toplumsal evrimde ilk adımlar olması gerektiğini düşünmekteydiler. Var olan halk inançları, masalları ve geleneklerine uygar toplumların, az gelişmiş kesimlerinde hala varlığını sürdüren kalıntıları olarak bakılmaktaydı. Hatta “halkbilim= halk masalları” şeklini almıştır. Halkbilimine yakıştırılan bu kuramlardan hiçbirisi, kuramsal düzeyde genellemelere ulaşmayı amaçlamakta yeterli değillerdi. Ancak her bir kuram, kendisinden sonra yaratılmaya çalışılan kurama nadan olmak gibi bir hizmeti yürütmüştür. Halkbilimi konusuna giren inançlar, adetler, gelenekler, töreler vb. gizli kalmış yanlarını açığa çıkartmak, genellemeler düzeyinde soyutlamalara ulaştırmak, ancak üretim tarzını göz ardı etmeden yaşam biçimlerinin bilimsel yöntemle dayalı yoğun ve ayrıntılı araştırmalarıyla olanaklı olacaktır.

2.2.1 Halkbilimi kavramının gelişmesi

Thoms, halkbilimi kavramını kullanım alanına sunduğunda halk sözcüğünden, köylü kesim söz konusu ediliyordu. 19. yüzyılın ortalarında ve sonlarında köy kesimi üzerindeki çalışmalar daha çok ilgi gördü. Bu ilginin nedeni tarımsal alanda ortaya çıkan hızlı değişme sonucu, eski geleneklerin yer yer kaybolduğu korkusuydu (Goldstein, 1977).

Folklor öncelikle, ezilen sınıfların yani köylülerin ve işçilerin, aynı zamanda da alt toplumsal sınıflara doğru çekilen orta tabakanın inceleme alanı gibi görünmüştür. Propp'a göre alt-orta sınıf folklorunun örnekleri her yerde görülebilir ama, aristokrasinin folkloründen söz etmek mümkün değildir (Propp, 1998).

Halkbiliminin konusu olan değerlerin (inançlar, töreler, düğünler vb.) yalnızca köylere özgü olmadıkları, modern endüstriyel kültürlerde de bulunabildikleri gerçeği, halk bilimcinin alanının, sadece köy türü yaşam biçimini incelemekle sınırlanmaması gerektiğini ortaya koymaktadır (Balaman, 1983).

Halkbilimi, gerek kent türü gerekse kır türü yerleşim birimlerinde olguları ve olguları oluşturan tek tek olayları saptayıp, betimleyip yorumlayabilmelidir. Toplumun değişik sınıfları arasındaki ilişki ve benzerliklerin nesnelliğini kaybetmeden ortaya çıkarılmasında bu tür yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı toplumun ayrı sınıflarının, ulusal yaşamlarında ve tarihsel gelişmelerinde ortak olan pek çok inançları ve gelenekleri vardır.

2.2.2 Halkbiliminin konusu

Halkbiliminin konusu yine halktır, yani halk yaşamıdır. Halkın edebiyatı, sanatı, eğlencesi, kederi, sevinci, inancı, korkusu, yemesi içmesi, yatıp kalkması folklor konusudur (Boratav, 1994). Bu tanımda yaşam biçimi bir bütün, yaşamı oluşturan her bir parça da bütünün öğeleridir. Bu öğelerden her biri halk biliminin tek tek konuları olmak durumundadır.

1927-1928 yıllarında Türk Halk Bilgisi Derneğinin geliştirdiği ve 1928 yılında "Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber" adıyla yayımladığı folklor kadrosunda şu ana başlıklar bulunmaktadır (Balaman, 1983);

- 1.- Çevreye ait halk bilgisi
- 2- Eve ait halk bilgisi

- 3- Ev eşyasına ait halk bilgisi
- 4- Ev hayatına ait halk bilgisi
- 5- Sanatlara ve mesleklere ait halk bilgisi
- 6- Giyim kuşama ait halk bilgisi
- 7- Yiyecek ve içecek
- 8- Örf, Adet, Töre ve Gelenekler
- 9- İnançlar
- 10- Bilgi
- 11- Şiir
- 12- Tiyatro
- 13- Hikaye
- 14- Musiki
- 15- Halkoyunu
- 16- Hukuk

Bu konu sıralaması üretim biçiminden, tüketim türlerine değin uzanan, içinde manevi değerlerin de yer aldığı geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Sağlıklı bir yöntem arayışı yukarıda belirtilen konuları gruplandırarak özünü yakalamayı hedeflemektedir. Tezin ana konusu konutu içerdiğinden bir konutta geçebilecek yaşamsal öğeler açısından folklor konuları sistemli bir şekilde altı faktöre ayrılmıştır.

- Çevreye ait faktörler
- Eve ait faktörler
- Ev hayatına ait faktörler
- Ev eşyasına ait faktörler
- Örf, adet, töre ve gelenekler
- İnançlar

2.2.3 Halkbiliminin tanımı

Halkbilim veya folklor, bir toplumun tüm yaşamıdır (Gürsoy, 1986). Halkın geleneğe bağlı maddi ve manevi kültürünü kendine özgü metotlarla derleyen, araştıran, sınıflandıran ve çözümleyen bunun yanında halk kültürü üzerinde değerlendirmeler yapan bir bilimdir (Tan, 1995).

Bir başka tanımla halkbilim, alanı insan, konusu özgün kültür olan, bilimsel yöntem anlayışını benimsemiş toplumsal bir bilimdir (Sernikli, 1975).

Halkbilimi, birçok bilimlerin kavşak yerinde bulunan ya da onlarla birçok konuları ortaklaşa paylaşan bir bilimdir. Ruhbilim ,dilbilim, toplumbilim, arkeoloji, genel olarak tarih, özel olarak edebiyat, ve sanat tarihleri, sosyal ve insanlık bilimlerinin dışında da hekimlik, mimarlık, bitkiler bilimi vb. uzaktan yakından halkbilimi ile ilişkileri olan bilimlerdir.

Ülkemizde folklor teriminin, halk oyunları, halk müziği karşılığında kullanılması alışkanlığı ancak folklorun tanınmasıyla ortadan kalkacaktır.

Halkbilim, adından da anlaşılacağı gibi, halk konusunu bütün yönleriyle işleyen, son derece geniş kapsamlı bir işleve ve etkinliğe sahiptir. Halka ait olan tüm maddi ve manevi şeyler, bu bilim dalının kaynağını teşkil eder. Halkın kullandığı eşyalar, ve diğer maddi varlıklar yanında onun çeşitli olaylarla ilgili inanç ve itikatlarını, örf, adet, gelenek ve göreneklerini, ahlakını vb. inceler. Bu noktadan hareketle halkbilimi, bir toplum geçmişinin, geçmişten geleceğe uzanan tüm maddi ve manevi değerlerinin aynasıdır.

2.2.4 Halkbiliminin amacı

Halkbiliminin amacı, öncelikle (Etnografya, Etnoloji, Antropoloji,Sosyoloji, Beşeri coğrafya vb.) bütünleşmeyi sağlamak sonra da öteki bilimler arasında köprü kurup insanların, bilimlerin tutsakları olmaları yerine bilim aracılığı ile yaşamı daha bir kolaylaştırmalarına, daha bir yaşanılır ve çekilebilir duruma sokmalarına yardımcı olmaktır (Balaman, 1983).

Özellikle, geleneksel tür ekonomiden hızlı para ekonomisine geçiş dönemi içerisinde olan ülkemiz insanları, bu hızlı değişimden önemli ölçüde etkilenmektedirler. Çağımızın modern teknolojisi, hızlı tüketim alışkanlığı, modern yaşam biçimi bir yanda; kendi kendine yeterli ekonomik olanaklar içinde yaşam sürdüren kır-kasaba, gecekondlu toplulukları diğer yanda.. Modern tıp ve geleneksel hekimlik aynı çağı, aynı ülkeyi paylaşmakta; modern hukuk ve adetlere, törelere dayalı adalet dağıtımı yan yana; modern mimarlıkla kerpiçli, çamur sıvalı, hayvan solugu ve tezekle ısınan konut türleri bir arada. İşte modern teknolojinin gerektirdiği uygulamalar modern olmayan yaşam biçimlerinde uyum içinde görmek yukarı da sözünü ettiğimiz köprülerin atılmasıyla olacaktır.

2.3 Halkbilimi ve Konut Mimarisi İlişkisi

F.L. Wright'a göre "Mimarlık, biçim haline gelmiş yaşamdır" (Wright, 1954). Mimarinin oluş nedeni, insan yaşantı ve eylemlerini el değmemiş doğadan daha olumlu bir mekan içinde sürdürmek istek ve amacıdır. Kendini korumak için ilk insanın barındığı mağaranın ağzına taşlar yığılması, yaktığı ateşin dumanın çıkması için duvar ya da tavana delik açması, öteberi koymak için duvarda oyuklar kazması ile mekan düzenlemesi. (Mutlu, 1975).

Rapoport, evin biçimlenmesinde sosyo-kültürel etmenlerin belirleyici olduğunu diğer etmenlerin ise sadece değiştirici rol oynadığını vurgulamıştır (Rapoport, 1969).

Sosyo-kültürel etmenler, yaşam biçimini kapsadığına, yaşam biçimi de halkbiliminin bir konusu olduğuna göre ev mimarimizi halkbiliminden ayrı düşünmek doğru değildir.

Halkbilim, halk geleneklerini, adetlerini, inançlarını, oyunlarını kısacası yaşamı inceleyen bir bilim dalı olduğuna göre, kökeni ilk insandır ve ilk insanlarla başlayıp zenginleşmiştir. Aileler birbirleriyle ilişki kurdukça, insan zekasının yaratıcılığından doğan ürünler, karşılıklı etkileşimle toplumlara ve halklara mal olmuştur. Bu nedenle hiçbir ulusun başka halklardan etkilenmemiş, arı-saf bir folklorü olamaz (Adalı, 1986).

Folklor değerleri, toplumun oluştuğu günden başlayıp aynı toplum içinde bir takım değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmektedir. Bu değişikliklerin nedenleri çeşitlidir. Başka toplumlarla yakın ilişkiler, yer değişikliği, devrin uygarlığı folklorun zaman içerisinde değişikliklere uğramasına neden olmaktadır. Buna göre folklor, statik değil dinamiktir diyebiliriz (Serdengeçti, 1986).

Bir kültür varlığı, yöresel özellikleri içinde saklı tutmasından veya üslup özelliğine sahip olmasından değil, halk yaşayışına bağlı işlevinden dolayı, halk kültürü niteliğine sahip olur.

Folklor, insanları ve içinde yaşadıkları konut içi ilişkileri de göz önünde tutar. Örneğin; bir konut ele alındığında sadece dış görünüşü olarak değil, kullanım şekli, çevresiyle oluşan yaşam kültürü bakımından da önem taşır.

Çevreyi, varlıkların çeşitli ilişkilerinin oluştuğu bir ortam olarak tanımladığımızda (Ertürk, 1977) bugünkü konut; halkın kendisi için oluşturduğu nesnel yaşam çevresidir. Dolayısıyla söz konusu toplumun değer yargılarını, dünya görüşlerini, gelenek görenek ve inanç sistemlerini, aile ve akrabalık bağlarını, komşuluk ilişkilerini anlatmada kaynaklık eden en önemli

verilerden biridir. Konut tasarımı yurdumuzda batılı olma, batı kültürlerini kopya etme vb. çelişik eğilimler gözlenmektedir (Ünügür, 1973). Oysa halk konutunun şeklini, mutfağındaki ocağı, yemeği pişirme yolları, yemeği yeme şekli, kullandığı eşyalar, düğün derneği, giyim-kuşamı ve yine toplumun doğum, ölüm olayları, yerleşimlerin kuruluş biçimi, üretim şekli vb. birçok etmen belirler. Bu nedenle, tasarımda yöresel özellikler, sosyo-kültürel değerlere yönelik analitik çalışmalar önem taşımaktadır.

2.4 Konutlarda Mekansal Oluşum

Mekan, ekonomik, kültürel, tarihsel, fiziksel ve toplumsal değerlere ilişkin kurallarla çevrili fiziksel çevrelerdir (Yücel, 1979).

Fiziksel çevredeki ilişkiler öncelikle mekansaldır (Rapoport, 1977). İnsanlar bu mekanlar içinde birbirleriyle etkileşim içindedir. W.Churchill; “Biz binalarımıza biçim verdik; sonra binalar bize biçim verdi” sözü bu ilişkinin karşılıklı olduğunu kanıtlamaktadır (Ertürk, 1977). Böylece mekan yalnızca insan eylemlerinin olduğu bir çevreden başka, aynı zamanda davranış biçimlerinin tamamlayıcı parçasıdır (Broadbent, 1973).

Mimarinin içeriğindeki bazı noktalarda , davranış biçimlerine yön veren yaşamın, mekanla ilişkisini ortaya koymaktadır. İngiliz Bayındırlık Bakanlığınca “Parker Morris” raporu adıyla yayınlanan bildiride, mekan tasarımı için şöyle bir tanımlama yapılmaktadır: “ Önce o mekan içinde olacak eylemlerin ne olduklarının tanımlanması, sonra bu eylemler için gerekli malzeme ve eşyanın değerlendirilmesi, belirli gereksinimler çerçevesinde tasarlanması; belirli gereksinimler kullanıcının yaşam biçimine bağlıdır (Parker, 1961).

Yaşamın büyük bölümünün sürdürüldüğü konutlar, yalnız gözlerimizin önündeki manzarayı süsleyen bir nesne değil, bazı amaçlara göre bir insan ya da topluluk tarafından kullanılan yapılardır (Edman, 1977).

Geçmişte konut kullanıcısı, gereksinimlerine en uygun mekanı deneyerek düzenlemiş ve geliştirmiştir. Endüstri devriminden bu yana ise, konutun fiziksel düzenine kullanıcının yapabileceği katkı giderek azalmıştır. Sosyolog John Zeisel’e göre bunun en önemli nedeni tasarımcı ile kullanıcı arasındaki ayrılıktır (Ferebee, 1975).

Eski dönemlerde mimar, kullanıcı ya da alıcı ile birebir ilişki içindeydi. Genellikle mimar, kullanıcı ya da alıcı ile aynı kültürden, aynı sınıftan ve aynı eğitimsel geçmişten geliyordu. Toplum kurumlaşmaya başlayınca mimar, karşısında ödeyen ve kullanan olmak üzere iki tür alıcı ile karşı karşıya kalmıştır. Tasarımcı, genellikle konuttan yararlanacak olan kullanıcı ile tasarım öncesi bir bağlantı kuramadığı ve hakkında doğrudan çok az bilgi edinebildiği için, oluşturulan mekanlarda sorunlar ortaya çıkmaktadır.

3. ANADOLU-TÜRK KONUTLARINDA MEKANSAL OLUŞUMUN TARİHSEL SÜRECİ

Konutların, folklor bağlamında mekansal oluşumunun belirlenmesinde, sağlam hipotezlerin ortaya konulabilmesi için, ilk aşamada olgu düzeyindeki bilgilerden yararlanılacaktır. Bu aşama sonucunda ortaya konacak hipotezler, kuram düzeyine varma sürecinin ilk adımını oluşturacaktır.

Türkiye’de Anadolu gibi, içinde çok eski uygarlık ve kültürün barınmış olduğu bir coğrafyada konut araştırılırken, önemli ip uçları sağlanması açısından tarihsel süreç incelenmelidir.

Tarihin ilk çağlarından Türklerin gelişine kadar Antik Anadolu konutlarında, kendine özgü yerel özelliklerin ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır.

Türklerin sürekli yerleşmek üzere doğudan gelmeleri ile, Anadolu yerli toplumu ile uyum içinde kaynaşmaları da konut kültürüne yeni boyutlar getirmiştir.

Anadolu konut kültürünün oluşumundaki önemli uygarlıklar üç ana bölümde ele alınarak, folklorun mekansal oluşumundaki etkilerinin analizi yapılmaya çalışılmıştır;

- 1-Eski Anadolu konutlarında mekansal oluşumun tarihsel süreci
- 2-Anadolu öncesi Türklerde mekansal oluşumun tarihsel süreci
- 3-Türklerin gelişinden sonra mekansal oluşumun tarihsel süreci / (Eruzun, 1980)

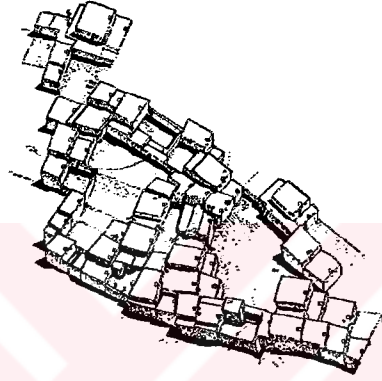
3.1 Eski Anadolu Konutlarında Mekansal Oluşumun Tarihsel Süreci

3.1.1 Çevreye bağlı faktörler

Anadolu’nun doğal yapısı, ülkenin toplumsal gelişimini de etkilemiştir. Ege kıyıları yakın zamana kadar, önündeki adalardan sağladığı ulaşım kolaylıklarından dolayı, Ege uygarlığının etki alanına girmektedir. Kuzeybatıdaki boğazlar ise Thrakia, Balkanlar ve Avrupa’ya yakın bir bağlantı içindedir. Toros sıradağları ile sınırlanmış olan Kilikia düzlüğü Anadolu’ya sırtını dönerek, Kuzey Suriye ve Mezopotamya’ya açılıp, bir yönden de kıyı boyunca ilerleyen Kıbrıs, Girit ve Ege adalarına ulaşan bağlantıları vardır (Eruzun, 1980). Eski Anadolu konutlarının, kazı bulgularına dayanılarak M.Ö. 7000 yıllarına dayanan çok eski bir geçmişi olduğu anlaşılmıştır (Naumann, 1991).

Halk topluluklarında ortak düşmanlardan korunma gereği, kısıtlı su kaynaklarından ortak yararlanma zorunluluğu, belirli yararlı topraklar kullanma isteği, halk topluluklarını bir arada yaşamaya zorlamıştır (Eruzun, 1980).

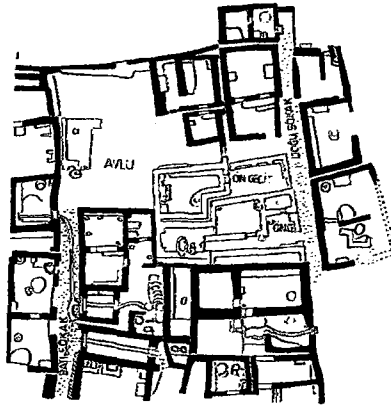
Neolitik çağda, Çatal höyük' teki İ.Ö. 5500 – 5000 arasına tarihlenen yerleşme, dışı kapalı, avlular çevresinde bitişik düzende, dikdörtgen evlerden kurulu mahallelerden oluşmuştur. Yan yana gibi görünen evlerin duvarları ayrı ayrı bir ana oda ile ona bitişik bir ambar odasından oluşmaktadır. Savunma amacıyla yapılan düz damlar, bugün de Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi dolaşım ve çalışma alanı olarak kullanılmaktadır (Bektaş, 1998) (Şekil 3.1).

Şekil 3.1 Çatal Höyük. Güney-batı bölümünün yeniden kurma denemesi (Neolitik Çağ)
(Naumann, 1991)

Eski tarih çağlarında Orta Anadolu'daki yerleşme düzeni, genellikle gelişi güzel yanyana gelmiş konutlardan oluşmaktadır. Mekanların dik köşeli olmamaları, konutun dış biçimlenişine de yansımış, buna bağlı olarak düzensiz sokak ve meydancıklar ortaya çıkmıştır.

Hiçbir kurala ve düzene bağlı olmaksızın kendiliğinden oluşan bu yerleşme düzeni, bazı küçük farklarla Güneydoğu Anadolu da da kendini gösterir (Eruzun, 1980) (Şekil 3.2).

Şekil 3.2 Tell Chuera, “Küçük Anta Tapınağı” çevresinde konutlar (Naumann, 1991)

Bu yerleşme biçimlerinin, hiç kesintiye uğramadan Eski Hitit Çağına geçtiği anlaşılmaktadır. Konutlar, Kuzey Suriye’ de olduğu gibi, yerel ilkel biçimlerden gelişmelerine karşılık, birbirleriyle ilişkili olmaktan uzaktır.

Roma İmparatorluğu zamanında Anadolu, kendi içinde değil, dışarıda bir merkezde bütünleşmek durumunda kalmış ve Roma’ ya bağımlı olmuştur.

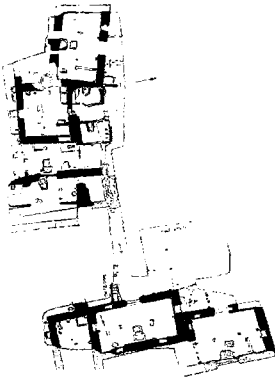
Romalılar döneminde mimari, anıtsal bir özellik ve gösteriş kazanmıştır. Bu ayırıcı özellik cadde ve sokaklarda da kendini gösterir. Küçük Asya’ nın güneyinde bulunan bazı kentlerde iki tarafı galerilerle donatılmış caddeler yapılmıştır (Usman, 1958).

Bizans kentleri, kurumsal ve biçimsel bakımdan Helenistik ve Roma kentlerinden oldukça farklıdır. Bizans kurumlarında putperestlik dönemi yerine Hristiyanlığın koyduğu gereklerin egemen olduğu görülür.

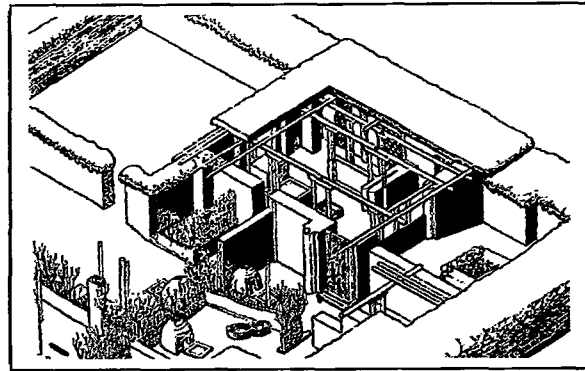
Bizans kentlerinin dokusunun, birbirini dik kesen sokak ve caddelerden oluşan Helenistik ve Roma kentlerinden farklılaşması, özellikle Grekleşmenin kesinleşmesinden sonra planlı kent anlayışından dönülmesiyle başlar (Rehinhard, 1970).

3.1.2 Eve ait faktörler

Anadolu da bilinen en eski konut grubu, Hacılar’ da yapılan kazılarda ortaya çıkmıştır. M.Ö. 5400 yıllarına rastlayan Hacılar’ da ki konutlar dikdörtgen planlı ve tek odalıdır. (Naumann, 1975). Burdur’un 25 km Güney Batısındaki Hacılar’da (İ.Ö.5700-5600) bugün örnekleriyle çok karşılaştığımız biçimde ağaç direklerle desteklenmiş kerpiç duvarlı, toprak damlı evler kullanılmıştır (Bektaş, 1998) (Şekil 3.3)(Şekil 3.4).

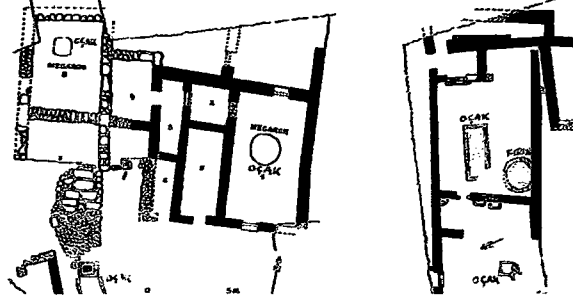

Şekil 3.3 Hacılar, M.Ö. 5400 yıllarında konutlar (Naumann, 1991)

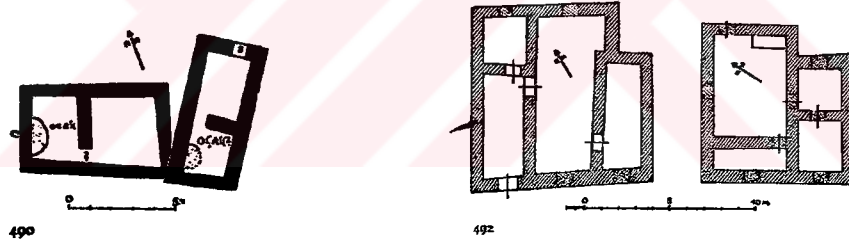
Şekil 3.4 Hacılar, "Küçük Tapınak" ın yeniden kurma denemesi (Bektaş, 1998)

İ.Ö 4000’de ve İ.Ö 3000 başlangıcında Anadolu’da başlıca dört uygarlık merkezinden biri olan Beyce Sultan’da, günümüzden 7000 yıl öncesinden başlayarak kırk yerleşme katı vardı. Bunlardan Kalkolitik Çağ’daki (İ.Ö. 3000) en tipik olanlarından biri Ünlü Megaron Evi’nin ilk örneği burada bulunmuştur. Genellikle “megaron” denilince, uzun duvarları kapı duvarını aşarak dışarıya doğru ilerleyip açık bir avlu oluşturan, derin dikdörtgen odalı, bir ev akla gelmektedir (Naumann, 1991) (Şekil 3.5).

Şekil 3.5 Beycesultan’da tabaka IV’ de megaronlar (Naumann, 1991)

Anadolu’da ilk imparatorluğu kurmuş olan Hititler, İ.Ö.2000 ile İ.Ö. 1000 yılları arasında kültürün belirleyicisidirler. Bu çağda ana odaların arasında küçük odalar vardır. İhtiyaç duyuldukça oda sayısı artmıştır (Naumann, 1991) (Şekil 3.6).

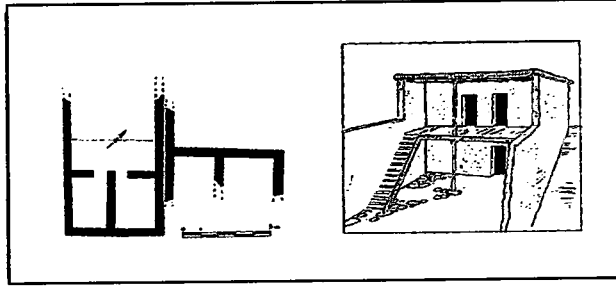

Şekil 3.6 Boğazköy, Büyükkale’ de Eski Hitit Çağı konutu (Naumann, 1991)

Hitit çağı konutlarında kesin bir bireyleşme eğilimi görülür. Anadolu’nun batı kesimlerinde olduğu gibi, birbirinden zorlukla ayırt edildiği ya da hiç ayırt edilmediği kapalı konut grupları, erken çağlarda olduğu gibi artık kesin ayrımlara doğru gitmeye başlamıştır.

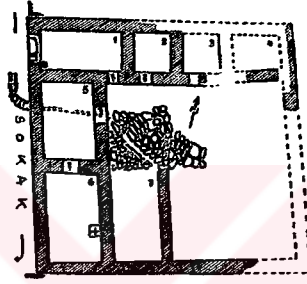
Dikdörtgen planlı ve iki odalı konut ana tipidir. Odalar 2 m. ya da 4 m.lik açıklıklarda kurulmuştur.

Eski Hitit çağı konutlarında hayat (bazen sofa) genellikle konutun yanlarında veya önünde yer alırlar (Naumann, 1991) (Şekil 3.7).

Şekil 3.7 Kültepe-Kaneş. bir ve iki katlı, hayatlı konut tipleri (Naumann, 1991)

Eski dönemde Mezopotamya sınırları içindeki konutlar, ayrı bir anlam ifade eder. Ur evinde odalar, merkezi açık avlu etrafında gruplaşmıştır (Şekil 3.8).

Şekil 3.8 Tell Halaf'ta konut (Naumann 1991)

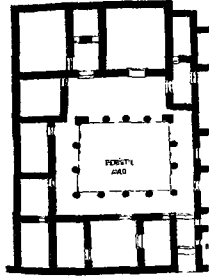
Birinci katın odalarına ve önündeki ahşap galeriye çıkan merdiven de bu avludan başlar. Üstü düz evlerde Mısır'da olduğu gibi damlarda yatılır, soğuğa ve sığağa karşı duvarlar gayet kalındır. İkinci kat en önemli ve esas kattır (Ünsal, 1973) (Şekil 3.9).

Şekil 3.9 Ur'da bir ev (Ünsal, 1973)

Helenistik devirde sıradan konutlar yalın planlarını sürdürmüşlerdir. Ancak zenginler arasında prostas yerine peristil avlulu konutların tercih edildiği görülmektedir (Eruzun, 1980). Peristil

avlulu konutlar daha sonra tümü ile yaygınlaşmış, Roma döneminde de etkinliğini sürdürmüştür (Şekil 3.10).

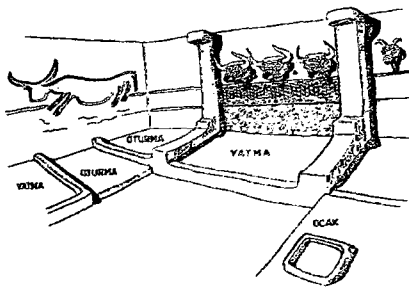

Şekil 3.10 Priene. Peristil ve normal avlulu bir konut (Helenistik devir) (Naumann,1991)

Bizans konutlarını yansıtabilecek dökümantasyon oldukça yetersizdir. Ancak, Bizans toplum yapısının batıdan çok doğu kültürünün etkisinde biçimleniş, Helenistik ve Roma devirlerinden oldukça farklı bir şehircilik ve mimarlık anlayışı ortaya koyduğu dikdörtgenlerden oluşan eski geometrik simetri düzenin bozulmuş olduğu ve spontane bir gelişim gösterdiği söylenebilir. Eski Anadolu'da yaygın olarak kullanılan yapı malzemeleri taş, kerpiç, pişmiş toprak ve ahşap gibi yerel malzemelerdir.

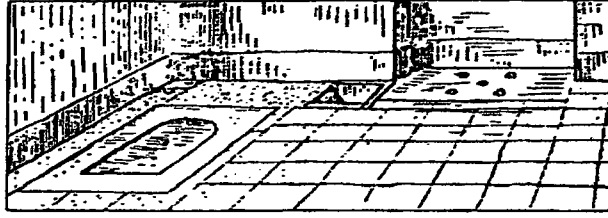
3.1.3 Ev eşyasına ait faktörler

Eski Anadolu konutlarında yaşama mekanındaki eşyaların bir kısmı da taşınabilir niteliktedir. Pişirme ve ısıtma işlevlerinde kullanılan elemanlardan bazı ocaklar ile oturma ve yatma elemanları, döşeme kurulurken setler ya da oyuklarla oluşturulmuştur (Şekil 3.11).

Şekil 3.11 Çatal Höyük, İç mekan düzenine bir örnek (Ünsal,1973)

Konut içindeki taşınmaz gereçlerden en ilginç olanlarından biri de yıkanma odalarındaki döşemeye yerleştirilen ve çağımızın banyo küvetine benzeyen yıkanma elemanıdır. Hitit çağı İç Anadolu da da benzer gereçlere sıkça rastlanmaktadır (Naumann, 1991) (Şekil 3.12).

Şekil 3.12 Arslan Taş. Sarayda yıkanma odası (Naumann, 1991)

Eski halkların günlük yaşantısında ocakbaşının ne denli önemli sayıldığı, kült törenlerinde de sık sık ocaklardan ve ateş yakılan yerlerden söz edilmesinden anlaşılmaktadır. Isı yansıtan ateş, çoğu zaman tam ortada, evin başı olan kişinin hemen yanındaydı. Ateş yerinin biçimi çeşitlidir ve kullanılma amacına bağlıdır .

Fırınlr mekanın ısıtılmasında değil, pişirme, yakma ve eritme gibi özel işlevler için kullanılmışlardır. Arı kovanı biçimindeki bu fırınlar, sıkıştırılmış kil ve taşlarla kaplanmışır (Naumann, 1991).

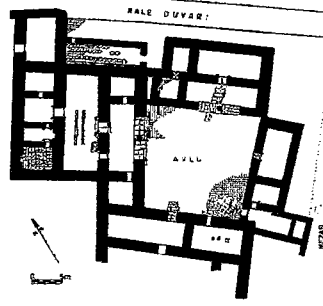
Mekan içindeki eşyalardan çeşitli amaçlar için faydalanılmıştır. Örneğin; ocakların yemek pişirme ve ısınma, seki biçimindeki setlerin oturma ve yatma eylemlerini karşıladıkları söylenebilir (Eruzun,1980).

3.1.4 Ev hayatına ait faktörler

Konutlar, her zaman toplumun aynasıdır. Aile yapısını, aile üyelerini ve toplumun amaçlarını yansıtmaktadır (Hoepfner, 1996).

Eski çağlardaki konut kullanıcısının yaşam biçimi ve eylemleri hakkında kesin bilgiler edinmek olanaksızdır. Bu konuda yine kazı buluntularından yararlanarak, kullanımla ilgili kalıntılar ve mekan düzeni analizleri saptanmaya çalışılmıştır.

Mekansal oluşumda kullanıcının ekonomik gücü en önemli etkenlerden biridir. Örneklerden de anlaşılacağı gibi, aynı çağda mekan sayıları ve boyutları birbirinden çok farklı konutlara rastlanabilmektedir (Şekil 3.13).

Şekil 3.13 Zincirli. Yukarı Saray (M.Ö. 700) (Naumann, 1991)

Mekan sayısının çoğalması konutun toplam alanının büyümesine de neden olmaktadır. Eski Anadolu’da saptanan örneklerde konutlarda mekan konforunun ön planda tutulduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Roma devrinde yaygınlaşan aşırı lüks ve konfor, ekonomik olanakların yüksek düzeyini yansıtmaktadır (Erüzün, 1980).

3.2 Anadolu Öncesi Türklerde Mekansal Oluşumun Tarihsel Süreci

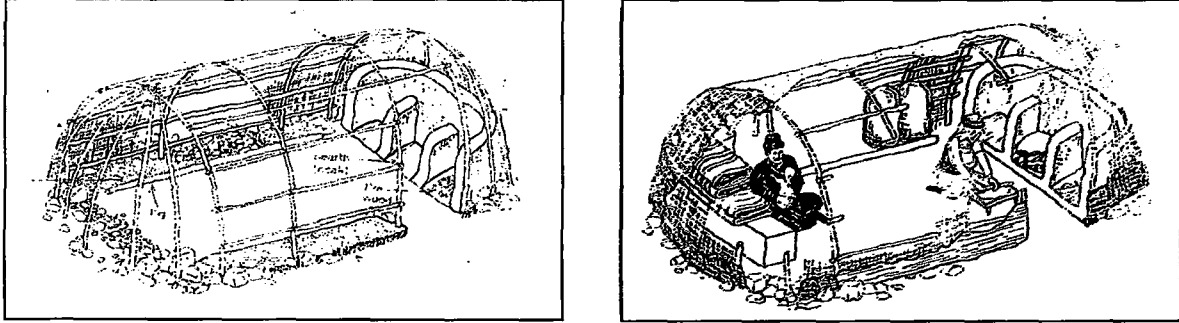
Türklerin Anadolu’ya gelişlerinden önce tümü ile göçebe yaşam sürdürdükleri varsayımı, bugün geçerliliğini yitirmiştir. Ana uğraşının hayvancılığa dayanması, ister istemez sık yer değiştirmeyi zorunlu kılmakla beraber, bu durum onların yerleşik yaşamdan yoksun bulunduklarını göstermez.

Tarihi kaynaklardan ve kazılarla yapılan arkeolojik incelemelerden, Türk tarihi ve uygarlığı hakkında gerçek verilere ulaşabilmektedir. Türklerde yerleşik yaşamın oldukça eski sayılabilecek bir devirden bu yana süregeldiği, Orta Asya’ da tarım alanlarındaki eski devirlerden bu yana yerleşik düzen içinde de yaşamış oldukları köy ve kent kalıntılarından anlaşılabilmektedir (Erüzün, 1980). Konu tarafsız bir açıdan incelendiğinde, Türklerin sanıldığı gibi tümü ile göçebe değil, yerleşik düzen içinde de yaşamış olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.1 Çevreye ait faktörler

Türklerin yaşadığı yörelerdeki toprakların büyük bir bölümü tarıma elverişli olmadığından, buralarda hayvancılık, zorunlu bir uğraş niteliği kazanmıştır. Yaz aylarında hayvanların daha iyi beslenebilmesi amacı ile bol otlaklı yaylalara çıkılmakta, soğuk mevsimlerde ise kışlaklara dönülmektedir. Yayla ve kışlak arasında sürekli gidiş-gelişler geçim kaynakları ile ilgilidir.

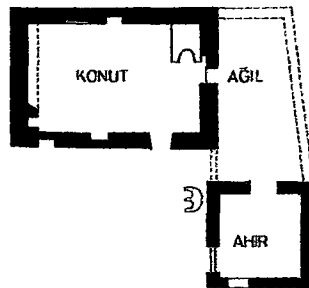
Yaz ve kış arasında bu denli canlı bir yaşam içinde olan toplulukların barınaklarının da sorunlarına çözüm getirecek nitelikte olması gerekirdi. Bu nedenle kışlaklarda çevre etkenlerinden korunmuş konutlar, yaylalarda ise hafif ve taşınabilir barınakların kullanılması kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştur (Şekil 3.14).

Şekil 3.14 Beşiktonoz çadır (Bammer, 1996)

Göçebe ile yerleşik toplumlar birbirlerinin yakınında yaşamış ve birbirleriyle alışverişte bulunmuşlardır. Hayvancılık ve tarımsal üretimin temel uğraş olması, besin maddelerinin korunması amacıyla taşınmaz konutlarda bazı mekanlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu tip gereksinimlerin, toprak altındaki (bodrum) ambarlarda karşılandığı da uzmanların önemli savlarındandır. Elde edilen tarım ürünlerini saklamak için yer altında ambarlar yapma geleneği eski Türklerde çok yaygındı. Büyük sürülerin barındırıldığı ahırlar konuttan ayrı yapıldığı, Dede Korkut kitaplarında “sığır damı” teriminden anlaşılabilmektedir. Bunları konutlardaki ahırdan ayırmak gerekir (Ögel, 1978).

Konut içindeki ahırlar daha küçük boyutludurlar. Bunlar olasılıkla kullanıcının kendi gereksinimini karşılayabilecek hayvan sayısına göre yapılmıştı. Tek katlı konutlarda ahır yan tarafa eklenmiştir. İki katlılarda ise, alt kattaki gözlerden bazılarının at yada büyükbaş hayvan barınağı olarak düzenlendiği olasılığı üzerinde durulabilir (Şekil 3.15).

Şekil 3.15 Nohurlu Türkmenlerinde konut ve eklentileri (Eruzun, 1980)

3.2.2 Eve ait faktörler

- Geçici yerleşmelerdeki barınaklar (Çadır)

Geçici yerleşmelerde kullanılan barınakların iki ana niteliği olması gerekir. Birincisi, taşıma kolaylığı sağlaması açısından strüktürün hafif malzemelerden oluşturulması, ikincisi de kurulup sökülebileme özelliğinin sağlanmış olmasıdır. Çadır, bu niteliklerin varlığı nedeniyle geçici yerleşmeler için en uygun barınaktır.

Çadır, hayvanlarına otlak bulmak, ya da diğer kavimlerin saldırılarından korunmuş bir yer bulmak için; bir yerden başka bir yere göçerek yaşamak zorunda olan kavimlerin kullandıkları, kurulup sökülebilen ve kolayca taşınabilen konuttur. Türkler bunlara ev,iv, üy, oba, otak, kerekü, gereke, çerge, çadır, çatır, ve çetir de derlerdi (Eruzun, 1980)

Anadolu'nun bazı kesimlerindeki göçerler tarafından da kullanılan yurt çadırları binlerce yıl öncesinden bu yana işlevini sürdürmektedir. Literatüre göre ataerki ailelerin yaygın olduğu devirlerde yurt, 2000 kişiyi barındırabilecek boyutlara ulaşmıştır.(Cezar, 1977).

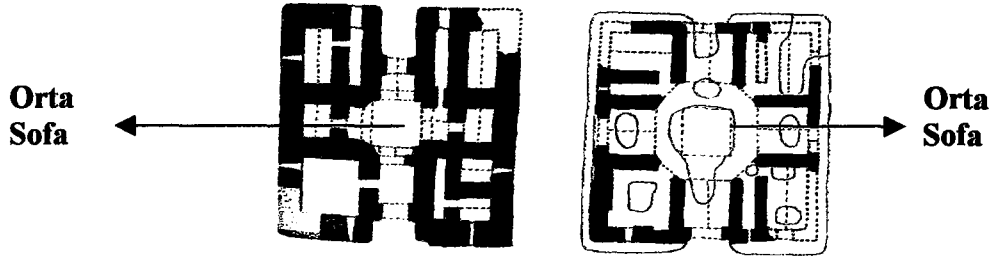
Çadır, başka bölümleri olmayan tek bir mekandan oluşmaktadır. Bundan dolayı insan gereksinimlerinden kaynaklanan tüm eylemlerin bu mekanda karşılanması zorunluluğu yanı sıra, yaşama uygun olarak seçilen doğal çevredeki açık alanlardan da büyük ölçüde yararlanıldığı bir gerçektir.

Çevre koşullarının elverişliliği, bazı eylemler için konut dışı alanların kullanımını kolaylaştırmaktadır. Aile sayısında artış söz konusu olduğu durumlarda, barınma sorunu yeni bir çadırla karşılanmaktadır. Yine de olanakları elverişli olmayan ya da bireyleri arasında sıkı bağlar bulunan ataerki ailelerde, evli çocuk ta aynı çadırda kalmaktadır (Eruzun,1980).

- Sürekli Yerleşmelerdeki Konutlar

Yerleşik düzendeki konutlar, ailenin ekonomik durumlarına göre biçimlenmiştir. Günümüzde Anadolu'nun çeşitli kesimlerinde rastlanılan geleneksel mimarinin orta sofalı konut tipleri, Merv ve Termez' deki araştırmalarda ortaya çıkmıştır.

Anadolu konut planlarında böylesine simetri düzenine rastlanmamıştır. Bu konut tiplerinin Anadolu da yaygınlaşmasında Türklerin büyük payı olduğunu söylemek yanlışlık olmaz (Eruzun, 1980) (Şekil 3.16).

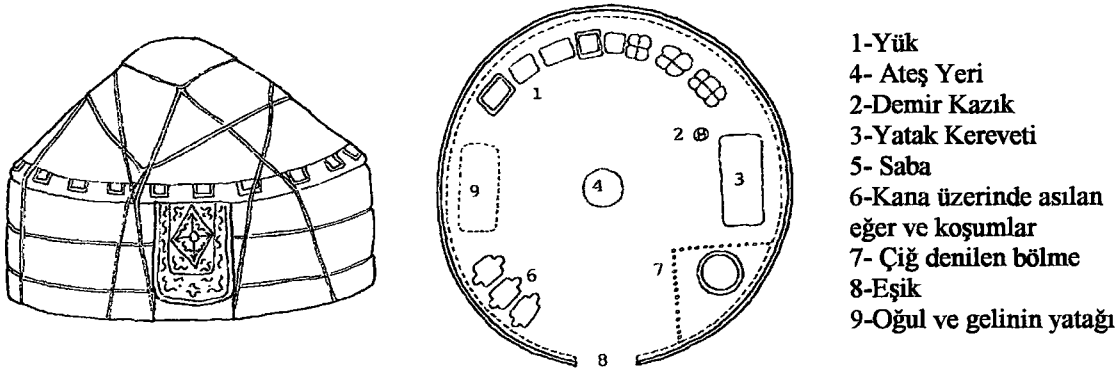
Şekil 3.16 Termez. 12-13 yüzyıllarında bir konutun alt ve üst kat planları
(Cezar, 1977)

Genellikle eski Türklerde konutların, bir ortak yaşama mekanı ile ona bağlı odalardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Odaların hemen hepsi birden fazla eylemin yapılmasına olanak verecek biçimdedir. Ailenin büyüklüğüne bağlı olarak mekan sayısında artış görülmektedir

3.2.3 Ev eşyasına ait faktörler

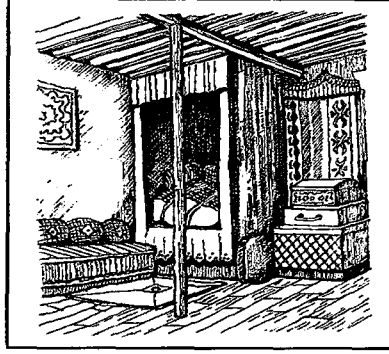
Eski Türkler tarafından kullanılmış araç ve gereçlerin çoğunluğu taşınabilir niteliktedir. Göçebe yaşamı için bu çözüm zorunlu görülmektedir. Yaylaya çıkma geleneğinin sürdürülmesi, ister istemez buralarda da taşınabilir özellikteki araç ve gereçlerin kullanılmasını gerekli kılmıştır.

Çadır yaşamında kullanılan araç ve gereçlerin başında, kilim, çuval, cecim gibi dokuma ve keçe yaygılar gelmektedir. Eşyaların korunduğu sandıklar ve yük çuvaları en önemli araçlardandır. Bunlar, mangal, beşik, kerevet, salıncak ve çeşitli kapkacak ile birlikte çadır içinin döşemesini oluşturmaktadır (Şekil 3.17).

Şekil 3.17 Bir Kazak-Kırgız çadırının görünüm planı (Arseven, 1962)

Türklerde yatak, döşenip toplandığından karyola ve benzeri gereçler pek gerekli olmamıştır. Döşek olarak adlandırılan minderler, yatma ve çoğu kez oturma eylemlerini de karşılamaktadır. Bu minderler yerden biraz yükseltilmiş sekilere serilmektedir. Döşenip toplanan yatak ve yorganların korunabilmesi için, mekanın uygun bir yerinde yüklükler yer almaktadır (Cezar, 1977) (Şekil 3.18).

Şekil 3.18 Kazak Türklerinde oda takımları ve yüklük (Eruzun, 1980)

Gerek göçebe yaşamında gerekse sürekli yerleşmelerde kullanılan eşyalardan çoğunun taşınabilir nitelikte olması, mekan kullanımına bir esneklik getirmekte ve istendiğinde değişik işlevlerin karşılanmasına olanak vermektedir.

X-XIII. yüzyıl konutları genellikle tüm aile bireylerinin bir araya toplanabildikleri bir sofa, bunun çevresindeki yaşama odalarından oluşmaktadır.

3.2.4 Ev hayatına ait faktörler

Eski Türklerin konut kültürü hakkında tarihi kalıntılardan bilgi edinilmesine karşın kullanıcı özellikleri ayrıntılı olarak saptanamamaktadır. Konu ile ilgilenen konu tarihçileri ancak ele geçen bulguları inceleyerek yorum yapabilmektedir.

Yaşayış biçimlerine uygun düşen kalabalık bireylerin oluşturduğu ataerkil geniş aile tipleri yaygındır. Aile bireyleri arasında sıkı bağlar bulunan aileler, evli çocuklarla bir arada yaşamışlardır. Konutlarda, büyük aile içindeki küçük çekirdek ünitelerin her birine bir oda ayrılabilmesine karşın, çadırlarda mahremiyet gerektiren eylemler için keçe ve yün dokuma perdeden yarılanılarak geçici bölümler yapılabilmektedir (Eruzun, 1980).

Geçici yerleşmelerde aile bireylerinin yaşamı genellikle geçim kaynaklarına bağlı eylemleri içermektedir. Bu yerleşmelerde konutun içi kadar dışı da kullanıma açıktır. Konutun çevresi,

kilim dokuma, süt sağma, çamaşır yıkama gibi eylemler yanında komşular arası ilişkilerin birlikteliğine de hizmet eder.

3.3 Türklerin Gelişinden Sonra Mekansal Oluşumun Tarihsel Süreci

Türklerin gelişinden sonra oluşan mekansal oluşum, 4. Bölümde kavramsal, 6.bölümde ise alan çalışması ile detaylandırıldığından, bu bölüm genel bir giriş zeti şeklinde açıklanmıştır.

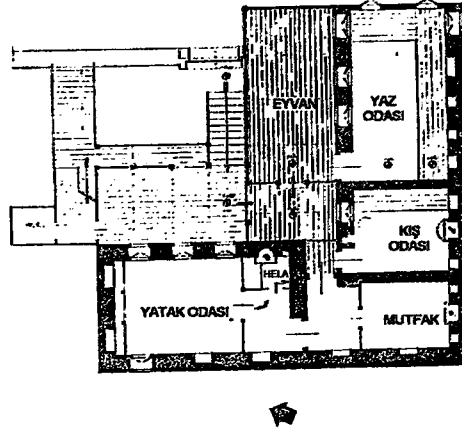
Malazgirt savaşından bu yana Anadolu'da egemenliklerini sürdüren Türklerin, konut mekanları biçimlenişinde önemli etkileri olmuştur. Günümüze dek ulaşabilmiş konutların çoğunun 50 ile 200 yıllık ömürleri vardır.

Anadolu'ya gelmelerinden sonra Türkler, genellikle kırsal kesime yerleşmelerine karşın zamanla kentlerde de oğalmışlar ve yerli toplulukla uyum içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile Hristiyan yerli halkın kent ve kasabalardaki yaşam biçimleri değişmemiş, tersine onların ilgi göstermedikleri hayvancılık ve tarım alanındaki boşluklar doldurulmuştur. Yerli topluluk ve Türkmenler işbölümü içinde birbirini tamamlayarak Anadolu'nun sosyo-ekonomik yapısına canlılık getirmiştir.

lke sınırları içindeki doğal yapıya bakıldığında, engebe, bitki örtüsü ve iklim koşullarının farklılığı nedeniyle coğrafi bölgelerinde birbirinden farklı özellikler gösterdiği saptanmaktadır.

Soğuk ve sıcak mevsimler arasında ısı farklarının çoğaldığı bölgelerde, eldeki kısıtlı olanaklarla mekanların her birinin aynı ısı ortamına kavuşturulması olanaksızdır. Bu nedenle, genellikle üst katlarda esintilere açık yönlendirilerek i ve dış evre arasındaki ilişkinin kurulduğu yaz odaları ile, dış evre koşullarından kurulmuş, esintilere kapalı ve genellikle alt katlarda yer alan kış odaları oluşturulmuştur. Bazı evlerde ise aynı katta iki farklı çözüme gidilmiştir. Yaz odaları büyük ve bol pencereli yapılırken kış odaları küçük ve az pencerelidir (şekil 3.19).

Şekil 3.19 Bir Elbistan evinde yaz ve kış odası ayrımı (Merey, 1948)

II. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Anadolu topraklarında yayılmaya başlayan Türkler, yeni yerleşme merkezleri oluşturmak yerine, eski merkezlerde günün koşullarına göre bazı değişiklikler yaparak; yüzyılların deneyimi ile biçimlenmiş konutları, kendi dünya görüşleri doğrultusunda gelenek ve yaşam biçimlerine uydurarak, Türk evi olarak tanımlanabilecek bir konut tipini yaratmışlardır. Bu konut tipi, yaklaşık beş yüzyıllık bir zaman dilimini kapsayarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş sınırları içinde değişik uluslarca da benimsenmiş, ancak kendine özgü tipik özellikleri Anadolu'da belirginleşmiştir. 15 ve 16. yüzyıllardan sonra kuzeybatıda bugünkü Yugoslavya , Bulgaristan ve Yunanistan'ın bazı bölgelerinde yerel konut mimarisini etkileyerek egemen duruma geçmiştir. Doğu ve güneydoğu kökenli Mezopotamya geleneği nedeniyle, Balkanlarda olduğu gibi bu bölgelerde yayılma alanı bulamamıştır. 17. ve 18. yüzyıllar bir bakıma Türk Evinin Avrupa konut mimarisini etkileyecek kadar güçlü ve en geniş alana yayıldığı dönemdir. Osmanlı İmparatorluğunun sarsılmasıyla başladığı 19. yüzyılda bile bu ilerleme ve yayılma sona ermemiştir. Oysa Türk Evi 20. yüzyılın toplum yapısında yarattığı köklü değişiklikler sonucu önceleri belirsiz bir gerileme göstermiş, daha sonra baş döndürücü bir hızla yok olmaya başlamıştır (Sözen, 1980).

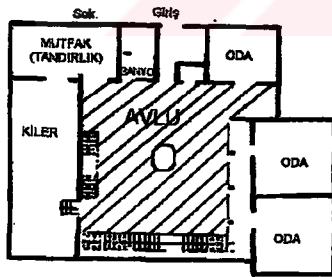
Türk Evi planını oluşturan öğeler başlıca dört grupta toplanabilir (Eldem, 1968);

Odalar, Sofa ve eklentileri, Geçitler ve Merdivenler ve diğer öğelerden oluşan bu gruplaşmayı Anadolu-Türk Evi sentezi içinde guruplayacak olursak avlu, hayat veya taşlık adı verilen bir ortak alanı da içine alarak incelemek gerekir. Çünkü çalışma yalnız Türk evi değil, Anadolu evini de kapsayan bir alan çalışmasını içermektedir. Dolayısıyla Anadolu Türk evini 5 grupta incelemek gerekmektedir.

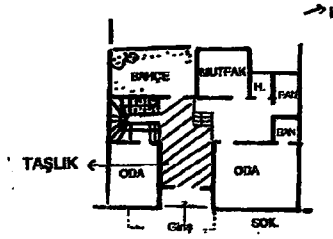
- 1- Hayat (Avlu, taşlık, bahçe)
- 2- Odalar
- 3- Sofa (Doğu ve Güneydoğu' da Eyvan)
- 4- Geçitler, Merdivenler
- 5- Diğer öğeler (mutfak, temizlik, depolama vb.)

Hayat; Anadolu-Türk Evi'nin önemli mekanlarından biridir. Yörelere göre Avlu veya taşlık adını alan, bazen de ortak bir bahçe içinde düzenlenen konutlarda hayat; evin yaşam merkezidir. Geleneksel evler ilke olarak içe dönüktür. Her birim, yüksek avlu veya bina duvarları ile çevrelenmiş, sokağa ve diğer evlere kapatılarak mahremiyet sağlamıştır. Hayat, soğuk kış günleri dışında, mevsimlik gıda hazırlığı halı-kilim dokuma gibi günlük faaliyetler yanında, çeşitli eğlencelerin de yapıldığı hareketli bir alandır. Odalar, avluya yönlendirilmiş olup, servis mekanları da avlu çevresinde yer alır. Geleneksel avlularda her zaman taşla kaplanmış bir yüzey, bitki yetiştirilecek bir toprak, bir ocak, kuyu, bazen çeşme ve havuz yer alırdı.

Avlu, Ş.Urfa evinde aile büyüklüğü, katı mahremiyet kuralları sonucu oldukça geniş bir alanı kaplayarak yüksek duvarlar içinde gelişirken, Bursa evinde üzeri kapalı taşlık veya üzeri açık bahçe içinde tasarlanmıştır (Şekil 3.20).

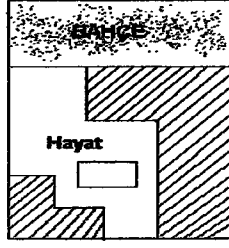
Şanlıurfa Evi

Bursa Evi

Şekil 3.20 Ş.Urfa ve Bursa Evlerinde avlu, taşlık ve bahçe

Anadolu-Türk evinde bahçe kavramı, yalnız etrafı mekanlarla çevrili bir alan değildir. Özellikle geçimin tarıma dayalı olduğu yörelerde evin yanında veya arkasında büyüklü, küçüklü, içinde meyve ve sebze ekiminin yapıldığı bahçeler bulunur (Şekil 3.21).

Şekil 3.21 Geleneksel Konya Evinde “bahçe”

Odalar boyut, nitelik ve niceliklerine göre Türk Evinde en önemli öğelerdir. Odaya “göz” de denilmesine karşın, mimari bakımdan ikisinin arasında fark yoktur. “Hane” eski bir terimdir, yine oda demektir. Bununla birlikte “hane” denildiği zaman odanın bir ölçüye kadar bağımsız ve önemli olduğu da anlaşılmış olur. Odanın bağımsızlığı bir tek dış kapısı bulunmasından ileri gelir.

Sofa, tüm aile bireylerinin ortak kullandıkları, odaları birbirine bağlayan ortak yaşama mekanıdır. Odaların her biri ayrı evlere benzetildikten sonra, sofayı, sokak ya da meydanlara benzetmemek olanaksızdır. Konutların sokağa açılışı gibi, odalar da sofaya açılmaktadır. Bir geçit olarak yorumlanmasına karşın, sofa aynı zamanda toplanma gerektiren özel kullanımlar için uygun bir ortam sağlamaktadır.

Bölgelere göre değişen ancak en çok yinelenen adıyla hayat, sofa, yalnızca bir ulaşım geçidi olarak, ya da belirli bir işlev için tasarlanmış değildir. Genel anlamda dış ve iç mekanlar arasında bir bağlantı alanı olarak nitelendirilebilir. Bundan başka, yer yer oturmaya elverişli biçimde donatılmış taht, köşk bölümleri bulunabilir. Yazın, sağladığı iklimsel koşullar nedeniyle konutun ana kullanım kesimi ve odağını oluşturur (Sözen, 1980).

Oda sayısının çoğalmasında, birbirleriyle olan ilişkilerinde bazı olanaklar sağlanması açısından, öncelikle Türk Evi plan tiplerinin sınıflanmasında yarar vardır. Oda-sofa ilişkisine göre yapılan sınıflamaya göre 4 ana tip saptanabilmektedir (Eldem, 1968);

- 1-Sofasız plan tipi
- 2-Dış sofalı plan tipi
- 3-İç sofalı plan tipi
- 4-Orta sofalı plan tipi

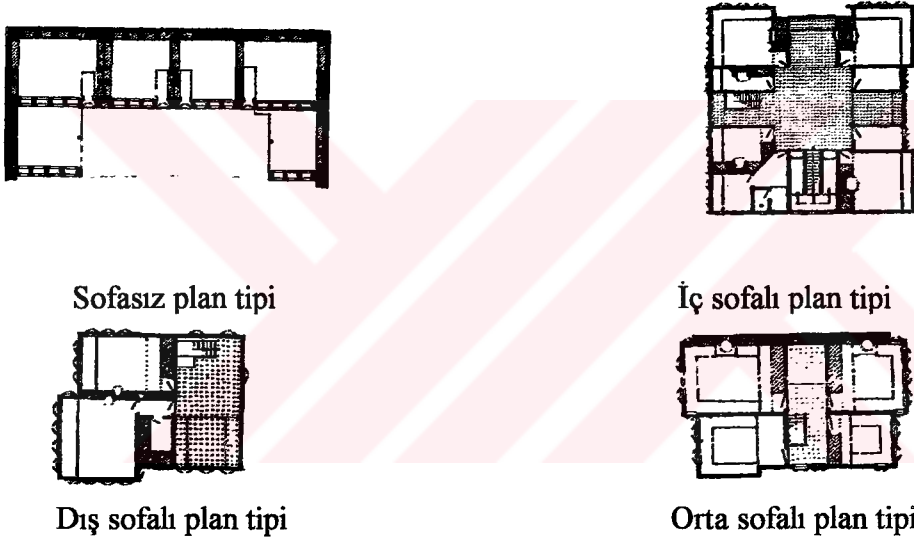
Sofasız tipler, genellikle Eski Anadolu konut geleneğinin süre geldiği kırsal bölgeler ile çevre kültürleri ile ilişkili olan bölgelerde görülmektedir. Örnek olarak Güneydoğu Anadolu’da

Kuzey Suriye'nin, Güneybatı Anadolu'nun kıyı kesiminde ise Akdeniz adalarının etkisinde oluşmuş basit konut tipleri gösterilebilir

Dış sofalı plan tipleri, Türk evinin gelişiminde ikinci evreyi oluşturmaktadır. Kırsal kesimlerde de rastlanılan en yalın örnekler iki oda ve önünde sofadan oluşmaktadır

Üçüncü evreyi iç sofalı konutlar oluşturmaktadır. Arada sofa olmak üzere karşılıklı oda ya da odalar yer alır. Dış sofalı konutlara oranla, mekanların çoğalmasına daha çok olanak verir. Bu nedenle genellikle kentlerde yaygındır.

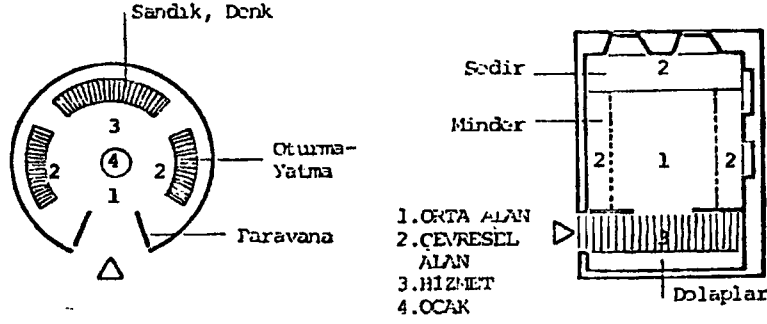
Türk Evi plan tiplerinin gelişiminde dördüncü ve son evreyi, orta sofalı konutlar oluştururlar. Bu tiplerde sofa tümü ile ortadadır (Şekil 3.22).

Şekil 3.22 Türk evlerinde plan tipleri (Eldem, 1984)

Anadolu-Türk Evinde merdiven hayat'ın bir parçasıdır. Güvenlik ve görsel mahremiyet kaygısı ile, merdivenin başı evin kapısından uzağa, giriş kapısı açıldığında geçenlerin kaçamak bakışlarından uzak tasarlanmaya çalışılmıştır. Eyvan veya Sofa' ya açılan merdivenler, hayatın bir duvarında tek, iki veya üç kollu tiplere ayrılmıştır

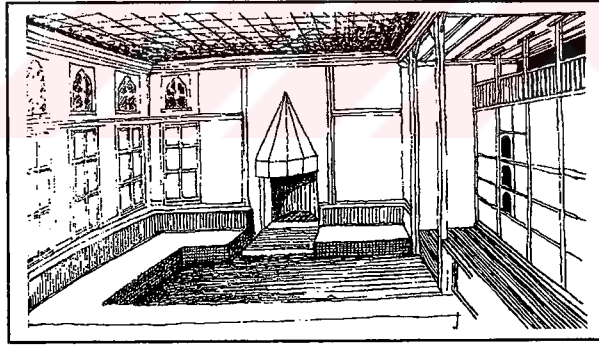
Konut içinde planlandığında, mutfak, yıkanma yeri, hela, kiler ve benzeri hizmet mekanları, genellikle giriş katında avlu içinde yer almaktadır. Geleneksel Türk konutu incelendiğinde çadır ve Türk konutunda mekansal kullanımdaki büyük benzerlikler bulunur (Şekil 3.23).

Şekil 3.23 Orta Asya çadırı ile Türk Evi odası kullanım düzeninin karşılaştırılması
(Turgut, 1990)

Araç gereç kullanımında Anadolu öncesi Türk geleneğinin süregeldiği anlaşılmaktadır. Genellikle taşınabilir ekipmanların tercih edildiği, taşınmaz olanların ise çeşitli amaçlar için kullanılacak nitelikte biçimlendirilip düzenlendiği görülmektedir.

Anadolu geleneği tümü ile işlevsel bir konut düzeni yaratır. Odalar işlevine göre ayrılmamış, tersine gereksinmeye göre kullanılmaktadır. Bu nedenle konutun planında eşyanın, sandık ve yatakların korunması için yüklükler, dolaplar önemli yer tutar (Şekil 3.24).

Şekil 3.24 Geleneksel konut odası döşemesine bir örnek (Küçükerman, 1973)

Eski Türklerde olduğu gibi, mekanlarda kullanılan eşyalar taşınabilir özelliğini korumaktadır. Bunlar genellikle yemek hazırlama, yemek yeme, bazı durumlarda yıkanma eylemlerinin yapılmasında gerekli olan eşyalardır. Seki ve sedir gibi taşınmaz olanlar, oturma, dinlenme, yatma vb. birden çok işlevin karşılanmasında kullanılabilmektedir.

Türk odasında sedirlerden başka; terek, yemişlik, kedi gözü, tembel gözü gibi değişik yöresel adlar alan raflar; ocak ve yüklük gibi durağan elemanlar da yer alır. Yüklükler, geceleyin

yayıp sabah yerine kaldırılan yatak, yorgan ve yastıkların yerleştirildiği büyük ahşap dolaplardır. Ayrıca Türk odasında sık görülen bir özellik, genellikle kapıdan en uzak noktadaki yüküklerden birinin yıkanma yeri “ gusülhane” olarak donatılmasıdır (Sözen, 1980).

Taşınan ortamın kuruluşundaki bu özellikler ve güçlükler iç düzenin kuruluşunda her noktanın titizlikle kullanılmasını gerektirir. Böylesine tutumlu bir davranışın sonucu olarak, aynı ortam, gün içinde değişik amaçlar için kullanılacaktır. Doğrudan toprağa serilen dokumalar ya da kerevetlerin üzerine yerleştirilen minderler, taşınabilen, katlanıp toplanabilen alçak masalar, gündüz toplanıp gece serilen yataklar, bu ilkelerin biçimsel sonuçlarıdır (Küçükerman, 1973).

Çoğunlukla taşınır ekipmanların kullanılması, mekanlarda farklı eylemlerin zaman içinde sıra ile yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Örneğin, yemek hazırlama ya da yeme sırasında ortaya konan araç ve gereçler, bu eylemlerin bitiminden sonra kaldırılıp yerlerine konmakta, mekan yeni bir eyleme hazır duruma getirilmektedir.

Görüldüğü üzere bu dönemlerde kullanıcının toplumdaki statüsü aynı zamanda ekonomik gücünü de belirlemektedir. Mekan oluşumu açısından değerlendirildiğinde, konforlu ve gösterişli konutlarda mekan sayısının çoğaldığı, dar gelirlilerin konutlarında ise çok daha az mekanla yetinilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sosyal yapı, erkeğin egemenliğine dayanan sanayi öncesi ailenin, özellikle İslam kentlerine özgü bir özelliği olan kaç-göç olgusu ile büyük konutların planlarına yansımaktadır. Kadınların ve erkeklerin birbirini görmemelerini gerektiren sosyal yapı nedeniyle aynı mekanda oturmamaları, özellikle bazı Türk konutlarında iki ayrı bölümü oluşturmuştur .

Konut içinde mekanların “selamlık” ve “harem” bölümlerine ayrılabilmesi kullanıcının ekonomik olanaklarına bağlıdır. Mahremiyetin zorladığı bu ayırım, kırsal ve küçük kent konutları için geçerli değildir.

4. MEKANSAL OLUŞUM AÇISINDAN FOLKLOR-KONUT ETKİLEŞİM SİSTEMİ

Tüm bilimsel araştırmalarda olduğu gibi, mimari bir olguda da konuya sistemli yaklaşmanın, karşılaşılabilecek sorunlara belli bir bakış açısı getirilmesi açısından önemli yararları vardır. Bu nedenle, folklor bağlamında incelenen konutta, öncelikle mekansal oluşumu etkileyen faktörlere ait kavramsal açıklamalar yapılmış, daha sonra sisteme ait teorik strüktür oluşturulmuştur.

4.1 Mekansal Oluşumu Etkileyen Faktörler

Konut içinde yer alan mekanların oluşumu ele alınırken değişkenlere bağlı faktörler tamamıyla yaşam biçimi etkileşimi içinde incelenecektir.

Çünkü, çalışmanın ana hedefi, folklor- yaşam biçimi faktörünün ana belirleyici olduğunu saptayabilmektedir. Bu saptama yapılırken, ortaya atılan hipotezler onlara bağlı alt hipotezler ile birlikte ele alınacaktır.

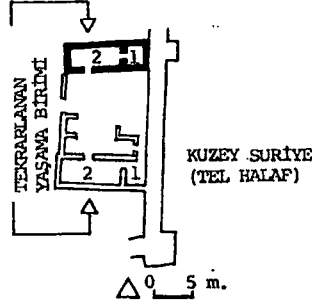
4.1.1 Çevreye ait faktörler

Konut çevresiyle bir bütündür. Yerleşmenin iklimsel durumu, arazi yapısı, geçim kaynaklarına bağlı ekonomik durum, yerleşim yerinin tarihi ile ilgili bilgiler, doğrudan o yerleşme yerindeki halkın yani kullanıcının yaşamını, dolayısıyla konutu etkileyecek fiziksel çevreye ait faktörlerdir. Bu faktörlerin etki dereceleri, folkloru oluşturan çevre etkileşimlerine göre farklılık gösterir.

4.1.1.1 Tarihsel faktörler

Yerleşme yerinin tarihi, geçirmiş olduğu olaylar, savaşlar, o yerleşim biriminde gelip, geçen topluluk ve devletler çeşitli yönleriyle etkiler bırakırken, kendi kültürlerini de devreden bir süreci içermektedir. Dolayısıyla hemen her yerleşim, kendinden önceki kültürel geçmişi ile bir mozaik sistemi içermekte, aynı zamanda komşu kültürlerden de etkilenmektedir. Örneğin; Ege bölgesi yerleşiminde Adalar kültürü kendini hissettirirken Güneydoğu Anadolu bölgesi Mezopotamya kültürünün derin izlerini taşıyan bir yerleşimdir. Bu yerleşimden biri olan Malatya, Zincirli ve Kargamış' ta kurulan ufak Hitit prenslikleri, Suriye, çöllerinden gelen göçebe Arami toplulukları ile kaynaşmış, aynı devirde yukarı Fırat'tan gelen Mitanni' lerde

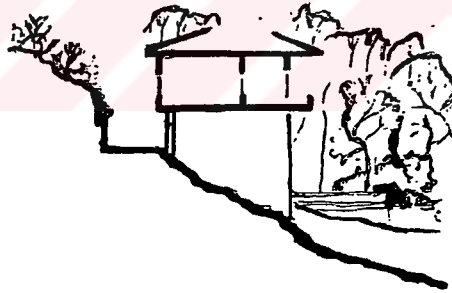
Arami-Hitit karışımına katılmışlardır. Hitit ve Arami konutlarında gözlenen “çekirde yaşama birimi” ve tekrarlanması geleneksel Türk Evi’nde de kendisini göstermektedir (Turgut, 1990) (Şekil 4.1).

Şekil 4.1 Geç Hitit-Arami konutundaki “çekirdek yaşam biriminin Malatya Evi’nde gözlenen benzerliği (Turgut, 1990)

4.1.1.2 Arazi yapısı

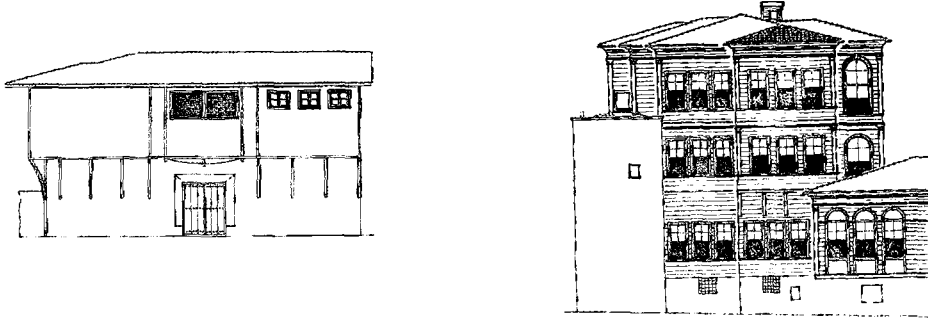
Arazi yapısı konutların yerleşimini etkileyen faktörlerden biridir. Konutlar, arazinin eğimli veya düz oluşuna göre farklı yerleşim gösterirler. Örneğin; eğimli arazilerde yapılan konutlarda eğimden faydalanarak, bodrum katları düzenlenirken, manzaraya yönelme de ön plana çıkmıştır (Şekil 4.2).

Şekil 4.2 Doğu Karadeniz’de yerleşme.

4.1.1.3 Ekonomik yapı (Üretim ilişkileri)

Ailenin ekonomik yapısı, geçim kaynakları, yerleşimin üretim şekilleri, konutun biçimlenmesi ve mekanı etkileyen bir faktördür. Örneğin; orta halli bir kişinin konutu, varlıklı kişilerin konutundan, büyüklük ve cephe zenginliği bakımından farklıdır (Divanlıoğlu, 1980) (Şekil 4.3).

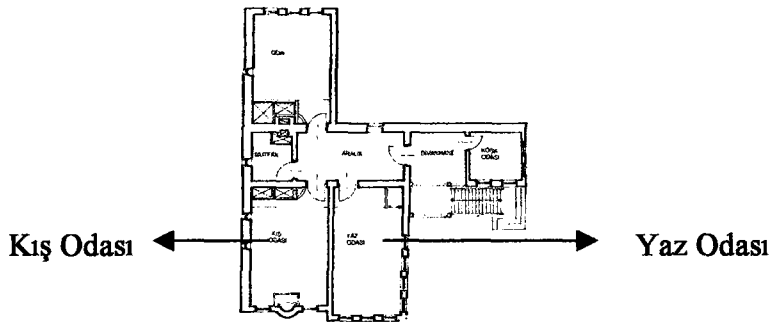
Şekil 4.3 Orta halli ve varlıklı kişilere ait evlerin konutu (Sözen, 1984)

4.1.1.4 İklim yapısı

Yerleşimlerin iklimine bağlı görülen değişkenlik, konut kullanıcısının yaşam biçiminde farklılığa yol açmıştır.

Anadolu' nun birçok yerinde geleneksel yaşam yaz aylarında farklılaşma göstermektedir. Yerleşimlerdeki iklim özellikleri; yaz günlerindeki ısı düzeyi sıcak gün sayısı ve yerleşimin ekonomik gücüne bağlı olarak farklı yaklaşımlar gözlenir. Bu yaklaşımların en basiti, yaz boyunca evin kuzeyine bakan bölümlerini, ya da üst katlarını daha yoğun kullanmaktır. Soğuk mevsimde çözümler değişim gösterir. Dış ortamdaki soğuğa karşı ilk davranış, kişinin ısıtılarak korunmasıdır. Böylece oda içi değil, kişi ısıtılmış olur. “Eski evler ısıtılmazdı” sözü bu durumda anlam kazanır. Sıcığa karşı yapılan ise bunun tersidir. Uygun hava akımının sağlandığı, bol açıklı mekanlar söz konusudur. Türk Evindeki “Kış Odası” ve “Yaz Odası” kavramı bu temele oturur (Küçükerman, 1988) (Şekil 4.4).

Kullanıcı, yerleşimlere göre değişen iklimin olumlu yönlerinden faydalanmak, olumsuzluklarını gidermek için konutunu kullanım şekline göre biçimlendirmiştir.

Şekil 4.4 Hafislioğlu Ebubekir Efendi Evi'nde yaz ve kış odası (Sakaoğlu, 1978)

4.1.2 Eve ait faktörler

Bu faktörler, kullanıcının eylemlerine bağlı mekansal kullanımı içermektedir.

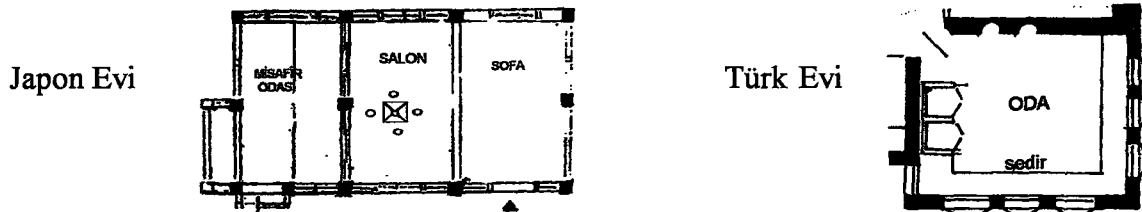
4.1.2.1 Kullanıcı eylemlerine bağlı mekansal kullanım

Konut içindeki kullanıcı gereksinimleri yani eylemleri, mekansal oluşumun belirleyici özelliklerinden biridir (Balanlı, 1994).

İşleve bağlı eylem gruplandırmaları ile yapılan bir sınıflama şu şekildedir (Çavdar, 1964);

- Özel Eylemler ; Dinlenme, yatma, çalışma vb.
- Yarı Özel Eylemler; Giyinme, yıkanma, boşaltım, kişisel temizlik vb.
- İşlemci Eylemler ; Ev bakımı, çamaşır işleri, yaratıcı yapım (dikiş dikme, müzikle uğraşma vb.) çocukların bakımı, yemek hazırlama, yemek yeme
- Topluma Yarı Açık Eylemler; Çocuk eğitimi (öğüt verme, yol gösterme, oyun düz.)
Dinlenme (oturma, oyun oynama, masal anlatma)
Oyunlar, içme, eğlenme
- Topluma Açık Eylemler ; Giriş ve çıkışlar (konuk karşılama, çeşitli eğlenceler vb.)

Mekanların içinde geçen eylemler, mekanın oluşumunu etkileyen önemli faktörlerden biridir. Her toplum için farklılıklar gösterebilen bu eylem grupları, konut içinde mekanın kullanımı ile ilgili sağlam ipuçları vermektedir. Örneğin; bir Japon evinde oda içinde oturma eylemi, ortada ocak ve etrafında minderler üzerine gelişen bir şema çizerken, Geleneksel Türk evinde odanın etrafını saran sedirlerde gerçekleşir (Şekil 4.5).

Şekil 4.5 Oturma eylemindeki farklılaşmanın Japon ve Türk konutlarında mekana yansıması
(Ertürk, 1995)

4.1.3 Ev eşyasına ait faktörler

Konut kullanıcısının eylemlerini daha kolay sürdürmesini sağlayan araç ve gereçleri oluşturan eşyalar, tarih öncesi çağlardan beri kullanılmakta ve geliştirilmektedir.

Eşyalardan yararlanma, topluluklar arasındaki yaşam kültürüne bağlı olarak farklılıklar göstermektedir.

Türkler evde sükun ve rahatı aradıkları gibi ev hayatını da sevdiklerinden evin dışını basit , içini süslü yapmışlardır.

Türk evindeki odaların en önemli özellikleri kendi başlarına yapı içinde belirli eylemleri karşılayan birimler olmalarıdır. Daha önce belirtildiği gibi her oda ; oturma, yemek yeme, çalışma, yatma gibi eylemlerin gerçekleştiği bir ortamdır (Küçükerman, 1988).

Müslümanlar da döşeme yapılan yerin başta geleni “ sedir “ dir. Bir evin her odasında mutlaka bulunur. Hem iskemle, kanepe, hem koltuk yerini tutar ki, doğu’ da bu sayılanlar bilinmez. “Sedir” odayı çepeçevre kuşatır, geniş ve rahat bir oturacak yer teşkil eder.

Bilhassa kadınların dairelerinde bulunan sedirler; çuha, yollu kadife ve aynı şekilde değerli başka kumaşlarla kaplanır. Komodin, konsol, köşe sehpaları, kollu şamdan, avize, vs. gibi şeylerin Müslüman şehirlerinde belki sadece adı bilinir (Lewis, 1973)

Genellikle bir evin başlıca odaları ve salonlarında ilk olarak beyaza boyalı duvarlar (beyaz renk temizliğin ve sadeliğin sembolü olarak görülür) dikkati çeker. Bu duvarlarda üstteki pencereler tavana yakındır (oda yüksekliği fazla olduğundan) ve üzeri renkli camlar veya alçıdan çeşitli desenlerle işlenmiştir.

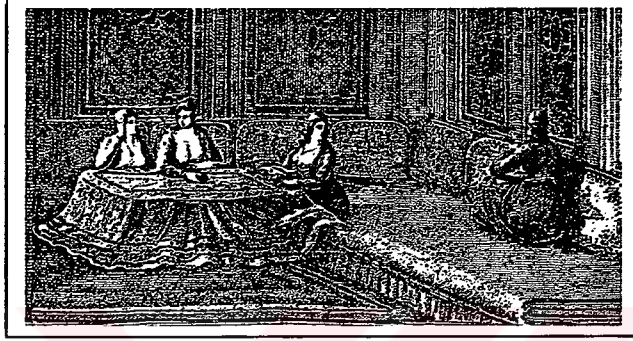
Duvarların bu kısmın üstüne gelen tarafına manzara ,ağaç, köşk, çiçek, meyve, fiskiye freskleri görülür. Mitolojidekilere benzeyen resimler asla yoktur. Çünkü Müslümanlar eski çağların yarı ilah kahramanlarına inanmazlar, ayrıca töre; insan ve hayvan resimleri yapılmasını yasak etmiştir.

Evlerdeki odaların tabanı, yazın mısır kilimleri, kışın halılarla kaplanır. Müslümanlar sobayı bilmezlerdi. Ocak ancak bazı ileri gelenlerin evinde bulunurdu. Evlerde en yaygın ısınma şekli mangaldı. Özel olarak yapılmış büyük bir kap, korla doldurularak odanın ortasına konur. Eski Romalı ve Yunanlılar da böyle yapardı (Kızıl, 1984).

Kadınlar ısınmak için “ tandır” kullanırdı. Bu kelime fırın manasındaki “ tennure “ dan bozmadır. Tandır, altında bir mangal bulunan bir çeşit masadan ibarettir. Masanın üstüne bir veya iki örtü konur. Böylece içinde latif bir sıcaklık sağlanırdı.

Tandırın etrafına oturan kadınlar, örtüyü dizlerine alır, bu şekilde rahat ısınırlardı. Müslüman kadınları günlerini tandırın başında geçirirler, orada çalışır, orada yer, akrabalarını misafirlerini orada kabul eder, kış sohbetlerini orada yaparlardı (Kuban, 1993).

hemen bütün evlerde tandır, önemli bir eşyadır. “ Tandır” Osmanlı İmparatorluğu döneminde her sınıftan insan tarafından kullanılabilen bir ısınma aracı olmuştur (Şekil 4.6).

Şekil 4.6 Topkapı Sarayı haremde “tandır” (Kuban, 1993)

Ev döşemelerinde memleketin çok büyük bir kısmına hakim olan ve sadece mutlak ihtiyaç eşyalara yer verilmesinde bu sadeliğin, Türklerin adetlerine bağlılıkları, hayat tarzları, başka ülkelerde neler olduğunu bilmemeleri ve karşı iki cins arasındaki yasaklar dolayısıyla ailelerin ayrı yaşamalarıdır.

4.1.4 Ev hayatına ait faktörler

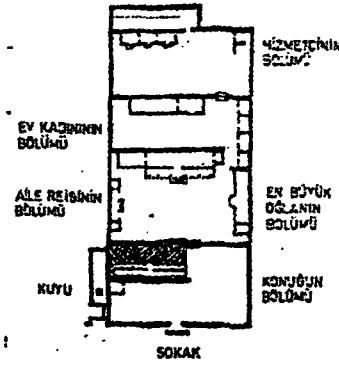
Konut içi mekansal kullanımda kullanıcının hayat yapısına ait ilişkilerin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Konut kullanıcısı genel anlamıyla aileyi kapsadığından, aile yapısı ve büyüklüğüne ilişkin esaslar, konuttaki mekanların sayı ve kullanımının yanında, oluşumunu da etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.4.1 Aile yapısı

Aile, insan türünün devamını sağlayan, çocuğun ilk toplumsallaşmasını gerçekleştiren, belirli kurallar çerçevesinde üyelerini bir araya getiren, o güne dek toplumda oluşmuş maddi ve

manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, ekonomik, sosyal ve psikolojik yönleri olan en küçük toplumsal birimdir (Özbek, 1990).

Geleneksel Çin evinde aile üyelerinin statüsüne göre kesin bir ayırım görülmektedir. Bir konuk odasını içine alan giriş avlusu, duvarla ailenin bölgesinden ayrılmıştır. Ailenin bölgesi de kendi içinde aile reisinin, ev kadınının ve hizmetçinin bölümleri olarak odalara ayrılmıştır (Kızıl, 1978) (Şekil 4.7).

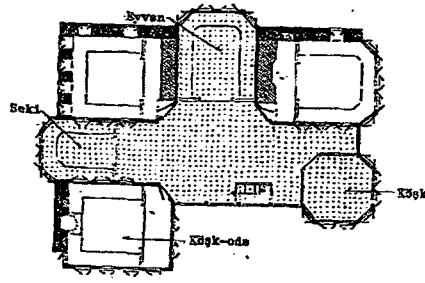

Şekil 4.7 Geleneksel Çin Evi (Brolin ve Brent, 1972)

Geleneksel Türk ailesinin yapısı, birbirinden bağımsız ve farklı kişilikteki bireylerin bir araya gelmesinden oluşan bir toplum olmaktan çok, bireylerin değer yargıları ve davranış biçimleri açısından büyük benzerlikler gösterdiği, homojen denilebilecek bir karakterdedir. Bir başka deyişle, ailenin genç ve yaşlı bireyleri arasında değer yargıları, davranış biçimleri ve aile yaşamından beklentiler konusunda farklılaşma pek azdır.

Aile üyelerinin ev içinde kendilerine özgü mekan ve mekan parçaları üzerinde denetim elde etmek ve birbirlerini rahatsız etmeden faaliyetlerini sürdürmek istemeleri, köşk-odayı bağımsız odaları, sofada seki, eyvan ve köşkleri oluşturmuştur (Arel, 1982). Bu mekan ve mekan parçalarının büyüklükleri, konut bölgesi içindeki yerleri ve birbirleriyle olan ilişkileri o mekan veya mekan parçasının kullanıcısının aile içindeki statüsüne, görevine ve aile üyeleriyle olan ilişki bağına göre belirlenmiştir. Örneğin; evin en büyük erkeği aynı zamanda ailenin reisidir.

Bu yüzden aile reisinin odası olan köşk-oda konutun en değerli bölgesine yerleştirilmiştir (Şekil 4.8).

Şekil 4.8 Taselya’da, Ambelakia kasabasında 18. yüzyıldan kalma ev (Eldem, 1973)

4.1.4.2 Aile büyüklüğü

Farklı aile yapıları konut tasarımı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Ailenin kalabalık olması veya az kişiden oluşması, konutun büyüklüğünü etkilediği gibi, büyük ailelerin konut tiplerinde de farklılıklar görülür (Şekil 4.9).

Şekil 4.9 Evin aile ile birlikte büyüme durumu (Bektaş, 1998)

Anadolu’da, aile yapısı ataerkil ve hiyerarşiktir. Anne, baba, büyükanne, büyükbaba, çocuklar, gelinler, kardeşlerden oluşan ataerkil yapısından dolayı aile bireylerinin yaşam tarzları, aile büyükleri ve yaşlılar tarafından belirlenir. Tüm bireyler bu yaşam tarzına ayak uydurmak zorundadır. Buna bağlı olarak geleneksel konut, bireylerin tek tek özel yaşantılarını özgürce gerçekleştirdikleri bir alandan çok, hep birlikte yenilen, içilen, eğlenilen kısacası ortak yaşanan mekanlardan oluşur. Böylece geleneksel aile yapısında bireyler arasında çok yoğun bir ilişkiler ağı ile güçlü tinsel bağlantılar kurulması sağlanır. Buna bağlı olarak her aileye bir oda verilerek aile kavramının önemi vurgulanır.

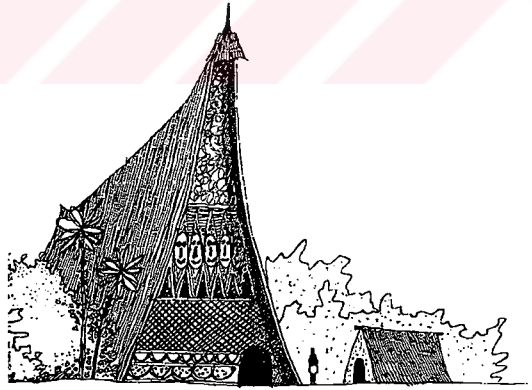
4.1.5 Örf, adet, töre ve gelenekler

Kişi tek ya da toplum olarak kurallarla çevrilmiş, yoğrulmuş bir durumdadır.

Oldukça geniş kapsamlı olan gelenekler; toplumsal deneyimler, öğretiler, görüşler, inançlar, tutumlar gibi öğelerden oluşmaktadır. Sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılan bu öğeler, toplum üyeleri üzerindeki davranış örüntülerini belirler. Töre ise, toplumda kalıplaşmış düzenli ilişkilerdir (Turgut, 1990).

Örf, adet ve töreyi geleneğin geniş kavramının içinde bulmak mümkündür. Toplumlara göre değişen yemek alışkanlıkları, giyim, evlilik ve cenaze törenlerine ait özellikler, geleneklere örnek olarak verilebilir. Örf, adet ve gelenekler ülkeden ülkeye yerleşmelerde değişime neden olabilirler. Bu değişim özellikle geleneksel kültürlerde kendini göstermektedir.

Japonların geleneklerine ve törelerine olan bağlılığının, konut mekanına önemli ölçüde yansması örnek olarak verilebilir. Japon törelerine göre aile reisi öldüğü zaman evin boşaltılması zorunludur ve her evlenen çift yeni yapılmış bir mekan sağlanması gerekliliğine dayanan bir inanç vardır. Yeni Guinea (Güney Pasifik) daki konutlarda farklılık kendini cephede hemen hissettirir. Yerleşimde kabile öncüsünün evinin büyük ve gösterişli olması geleneği hakimdir (Rapoport, 1969) (Şekil 4.10).

Şekil 4.10 New Guinea’da geleneğin konutu etkilemesi (Rapoport, 1969)

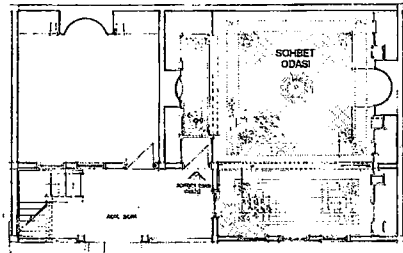
Ülkemizde Anadolu köy konutlarında aile düzenindeki değişikliğe yeni eklemeler ve hatta yıkmalar ile uyum sağlanır. Çünkü iki veya üç kuşak bir arada yaşayabilir. Doğu Karadeniz’de ise değişiklik konut mekanları ilavesi ile yapılır. Aynı kökten aileler bazen bir iki kilometre alana yayılabilirler.

Örf, adet ve gelenekler mekanın biçimlenmesine olduğu kadar mekan içindeki öğelerin düzenlenmesini de etkiler.

Doğan Erginbaş, İnsan ve Ev adlı kitabında Japon Evlerinden şöyle söz etmektedir; "Japonlar Batı medeniyetinin öncüleri arasına katıldıkları halde eski geleneklerini hala korumakta ve yaşatmaktadırlar. Evin içine ayakkabı çıkarılmadan girilmez. Vazife başında Batılı gibi giyinen Japon, evine gelince kimonosunu giyer. Yeni Japon evlerinde modern koltukluklar da kullanıldığı halde yere bağdaş kurarak oturmaktan henüz vazgeçmemişlerdir. Umumiyetle yerlere serilen şiltelerde yatılır" (Erginbaş, 1961).

Yukarıda belirtilen ayakkabı çıkarma geleneği Türklerde de görülür. İsmail H. Danişmend, bu konuyu ilgili bir yazısında şu şekilde açıklamaktadır; "Harem dairesinin içi kadar temiz bir yer tasavvur edilemez. Döşeme tahtalarıyla dehlizler (sofa ve koridorlar) sık ve sağlam hasırlarla kaplıdır... Ne erkeklerin ne kadınların dışarıda giydikleri pabuçlarla ev içlerine girmemeleri Türkler arasında adet olduğu için, döşeme tahtalarında hiçbir zaman kir görülemez" (Danişmend, 1971).

Geleneğin evlere yansımalarına bir örnek de Çankırı'dan verilebilir. Çankırı'da vaktiyle çok yaygın olan yaren sohbetleri, eski ev mimarisini doğrudan etkileyerek ev içinde sohbet odasının oluşmasına neden olmuştur. Bu odalar, özel günlerde sohbetin dışında müzik yapma, düğün, nişan, sünnet vb. sosyal olaylar doğrultusunda çok işlevlidir (Şekil 4.11).

Şekil 4.11 Çankırı Evin' de "sohbet odası" (Numan, 1981)

4.1.6 İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)

Bir çok kişi etnografik ve tarihsel araştırmalarda, gerek geleneksel, gerekse çağdaş toplumlarda dini inanışlar sisteminin; evin formunu ve mekansal oluşumunu, çevre düzenlemesini etkilediğini belirlemiştir (Rapoport, 1969).

İnanç sisteminin, sistematik ve düzenli olarak konut dışındaki (kiliseler, sinagog vb.) mekanlarda yapıldığı toplumlarda, özellikle batı dünyasında konut içinde önemini yitiren dini davranışlar kutsal eşyalar, yasaklar, dini tören kuralları gibi dinsel nitelikler hala birçok toplumda geçerliliğini sürdürmektedir (Turgut, 1990).

İnançlar, özellikle geleneksel konutların mekansal oluşumunda tek başına bir belirleyici değildir. Dünya görüşü ve mahremiyet kavramı birlikte düşünüldüğünde önem kazanır.

4.1.6.1 Dünya görüşü

Geleneksel değerlerin tartışılmadığı kutsallığın çok önemli olduğu toplumlarda dünya görüşünün tüm ölçeklerde fiziksel çevreye yansıdığı görülmektedir.

Bazı toplumlar konutlarını ay, yıldız, güneş yönüne göre yapmışlar, bu nedenle yuvarlak bina inşa etmemişlerdir (Şekil 4.12).

Şekil 4.12 Güney Batı Amerika ve Amozon'da konut (Rapoport, 1969)

Çünkü yuvarlak binayı yönlendirmek zordur (Rapoport, 1969). Oysa İran, Irak, Suriye, Çin ve benzeri Arap konutlarında dairesel formlar hakimdir (Şekil 4.13).

Şekil 4.13 İran-İrak sınırında konut örnekleri (Rapoport, 1969)

Bazı kültürlerde bir insan evinden sürgün edildiğinde dininden de atılmış oluyordu. Antik Roma, New Caledonia, Cambodia, Çin vb. yerlerde yaşayan insanlar için ev tek tapınaktı.

Antik Çin'de ev ibadet yeri (tapınak) olması yanında onunla ilgili her şey kutsaldı (Çatı, duvarlar, kapı vs.) (Kızıl, 1984)

Ülkemizde İslâmiyet'in hakim olduğu dünya görüşü yaygındır. Bir sonraki bölümde detaylı olarak verilen bu inanç sistemi, mahremiyet kavramı içinde incelenmiştir.

4.1.6.2 Mahremiyet

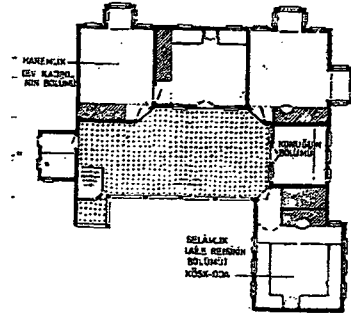
Mahremiyet, genel olarak "Kişilerin, grupların veya kuruluşların ne zaman, nasıl ve ne ölçüde kendileri hakkındaki bilgilerin diğerleri ile haberleşebileceğini, kendi kendilerine kararlaştırmalarıdır" (Beyazıt vd., 1976).

Mahremiyet, tüm kültürlerde sosyal bütünün iyi işleyişi açısından zorunludur ancak kültürler arası önemli farklılıklar yansıtmak için yeterince esnek bir özelliğe de sahiptir. Her kültür, bu amaca yönelik özel mekanizmalar geliştirir (Altan, 1989).

Fiziksel çevrenin tasarlanması ve örgütlenmesi ile ilgili olarak mahremiyet çeşitli etkilere sahiptir. Özellikle bazı toplumlarda konuttaki mekansal oluşumda mahremiyetin etkisi büyüktür. 18. Yüzyıla kadar Avrupa konutlarında mahremiyet hiç yoktu. Aynı zamanda odaların özelleşmesine de rastlanmıyordu, yabancılar eve istedikleri gibi girip çıkabiliyorlardı. Avrupa da odaların özel fonksiyon kazanması, ailenin gelişmesi ile birlikte olmuştur.

Müslümanlıkta mahremiyet kadının gizliliğini ifade eden bir temele dayanmaktadır. Geleneksel Türk evinde mahremiyet kavramını oluşturan en önemli etken İslam dini inançlarıdır. İslam dininden kaynaklanan mahremiyet, özellikle zengin konutlarında "Harem ve Selamlık" ayırımına neden olmuştur. Harem, büyük konaklarda kadınlara ayrılan, yabancı erkeğin girmesi yasak olan bölüm olup, selamlık ise özellikle erkek konukların ağırlanmasına hizmet eder (Hasol, 1975).

Konutta, ailenin iç yaşantısının yabancılardan gizlenmesi için avlu, yüksek duvarlarla sokaktan gizlenmiştir. Sofalı evlerde sofanın sokağa bakan pencerelerinde kafesler kullanılmıştır. Odalarda ise çıkmaların komşuya bakan tarafları sağır tutulmuştur. Pencereler ise cam yüzeyi dışta kalacak şekilde nişler halinde düzenlenmiştir (Şekil 4.14).

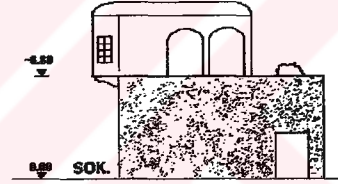

Şekil 4.14 Bergama’da Hacı İsmail Ağa Konağı (Eldem, 1973)

Ülkemizde mahremiyet kavramı’ nın geleneksel konuta etkisi bölgelere göre farklılık göstermektedir. Örneğin ; Rumlar’la iç içe yaşayan ve Adalar kültüründen etkilenen Muğla insanı, konutu avlu içine almışsa da avlu duvarları Diyarbakır evini çeviren duvar yüksekliğinin neredeyse yarısı gibidir. Bu farklılık sokağa pencere açma, düzeninde de kendini gösterir. Muğla evinde gerektiğinde sokağa pencere açılırken, Diyarbakır evlerinde cepheye pek pencere açılmaz, çok gerektiğinde cumbaların (çıkma) yanlarına, karşı evi görmeyecek tarzda inşa edilmiştir (Şekil 4.15).

Muğla

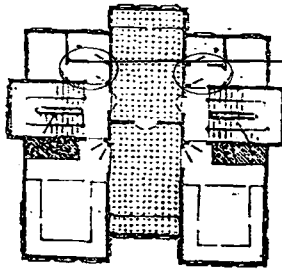

Diyarbakır

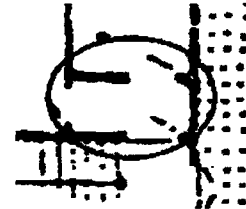
Şekil 4.15 Mahremiyet ilkesinin bölgelere göre farklılaşması.

Dolayısıyla Doğu kültüründe ki yoğun mahremiyet yaşantısı, Batı bölgelerine gidildikçe hafifleme gösterir.

Eski evlerimizde dolap kapı ikilisinin türlü bileşimleri oluşturularak oda girişleri dolap düzeni içine alınmış, oda girişleri daha denetimli duruma getirilmiştir (Kızıl, 1984). Odalara, sofadaki sohbet köşelerinden görünmeden girip çıkmak için merdiven sofalarına, sofa eklerine veya eyvanlara ikinci bir kapı açılmıştır (Şekil 4.16).

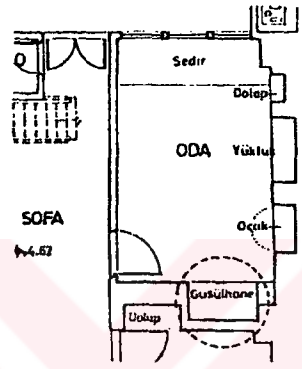
Oda Denetimi için yapılmış
ikili kapı düzeni

Şekil 4.16 Vefa’ da 19. yüzyıl ortalarına ait bir ev (Eldem, 1973)

Ayrıca, odaların sofaya kapıları olduğu gibi odaların birbirleriyle içten bağlantısı da sağlanmıştır. Böylece sofaya çıkmadan bir odadan diğerine geçilebildiğinden yabancıardan gizlenen iç yaşantıda hareket olasılığı arttırılmıştır.

Yabancıardan gizlenmesi gereken bir işlevin yerine getirilmesinin mekana yansımaya başka bir örnek ise, dolap yapısı içinde gusülhanenin bulunmasıdır. Geleneksel Türk evinde, dini inançlara göre kadın ve erkeğin vücudunun gizliliği, yıkanma eylemi mahremiyetini çok önemli hale getirmiştir (Ünügür ve Turgut, 1991). Şekil de yıkanma eylemini yerine getirmek için oda içinde sağlanan yıkanma yeri görülmektedir (Şekil 4.17).

Şekil 4.17 Malatya Geleneksel Türk Evi odasında yıkanma eylemi mahremiyetine bir örnek (Ünügür ve Turgut, 1991)

Bütün bunlar, mahremlığın optimum düzenin kurulması için konuta ilişkin yapılmış düzenlemelerdir.

Bu bölüme kadar incelenen konular, konut oluşumunda çeşitli etkileri bulunan faktörleri kapsamaktadır. Bundan sonraki bölüm, araştırmanın sistemini açıklayıcı bilgilerden oluşmaktadır.

4.2 Sistem Tanımı, Gerekliliği ve Sınırları

• Sistem tanımı

Sistem, istenen sonuca varma düzeni içinde saptanan işlevler takımının yerine getirilmesi için düzenlenmiş kaynaklar bütünüdür (Kiline, 1966).

Sistem, birbirlerini etkileyen elemanların oluşturduğu bir kompleks (Berköz, 1970) olması yanında, üniteler ve üniteler arasındaki ilişkilerden oluşan bir işlevler bütünüdür (Tekeli, 1969).

Sosyal bilimcilerin tanımları birbirinden farklı gibi görünmüyorsa da özde sistem teriminin içerdiği anlam değişmemektedir. Konu kapsamında Tekeli'nin tanımına göre konutu ünite kabul edersek, konut içindeki ilişkiler de folklor a ait öğeleri kapsamaktadır.

- **Sistem gerekliliği**

Sistemler yaklaşımı çağımızın çeşitli bilim dallarında bir araştırma biçimi olarak gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bunun nedeni çağımızda sorunların karmaşıklaşıp ölçeklerinin çok büyümesidir (Hall, 1968).

Genelde yapılan bu açıklamalar, öncelikle mimarlıkla ilgili gereksinmelerin saptanmasında geçerlidir. Artık yapıya özellikle konutlara ilişkin araştırmalarda daha geniş ölçeklerde ve geniş bir zaman aralığı içinde eğilme zorunluluğu kaçınılmazdır.

Konu sistemler yaklaşımı içinde ele alındığında, halkbilimine bağlı konutta mekansal oluşumun belirlenmesinde, sonuçlara ulaşma olanağı kazanılacaktır.

- **Sistemin sınırları**

Sistemler yaklaşımında, sistem olan bütünü ve çevresi ile ilişki sınırının doğru kurulması gereklidir. Araştırmacı, ortaya koyduğu amaçlara ulaşabilmek için bu sınırı, konunun bakış açısına uygun belirler.

Sistemler yaklaşımı kapsamında ele alınan folklor-konut etkileşiminin belirlenmesinde farklı yörelerden tek yapı ölçeğinde konutlar alınması gereklidir Aynı zamanda etkileşimi belirleyen faktörlerin önem derecesi göz önüne alınarak belirleyici olanların detaylandırılması yaklaşıma bağlı sistemin sınırını oluşturur.

4.3.Araştırmanın Kavramsal Sistemi

Konut, kullanıcının iç düzenini, hayat biçimini, fiziki gücünü, düşünce sistemini, sosyal durumunu ifade eder (Deffentaines, 1972).

Konutlarda yaşama ait faktörler tasarımda genellikle ikinci plana itilmiştir. Kullanıcıların yaşama ait bilgilerini inceleyen halkbilimi, konunun ana temasını içermektedir. Halka ait değerlerin yoğun yaşandığı konutlardan biri de Geleneksel Anadolu Türk konutlarıdır. Bu yapılar, kısmen geleneksel yaşamı sürdürmelerinden dolayı tercih edilmiştir.

Konut içinde halkbilimi, kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda mekanları oluşturma ve kullanmaları esasını kapsar. Yapılan literatür ve alan çalışması sonucu, konutta mekansal oluşumun belirlenmesine yönelik yaklaşımda;

Ana Hipotez ;

Folklorun, konutlarda mekanın oluşumunu etkileyen ve Geleneksel Anadolu-Türk konutlarının biçimlenmesine yön veren önemli bir faktör olduğudur.

Ortaya atılan bu ana hipotez 6 alt hipoteze ayrılmıştır. Bu hipotezler folklor-konut etkileşimi kapsamında aşağıdaki gibidir;

Hipotez I. Çevreye ait faktörler mekansal oluşumu etkiler.

Konut içindeki mekansal oluşumda çevreye ait faktörlerin yaşamı nasıl etkilediği, bunun konuta nasıl yansıdığı saptanmaya çalışılmış bu amaçla 4 alt hipotez belirlenmiştir.

* Tarihsel Faktörler

* Arazi Yapısı

* Ekonomik Yapı

* İklim Yapısı

Hipotez II. Eve ait faktörler mekansal oluşumu etkiler

Konut, dolayısıyla mekan, kullanıcılarıyla bir bütünü kapsar Dolayısıyla kullanıcının ihtiyaçları doğrultusunda yapmış olduğu eylemler ve bu eylemleri hangi mekanlarda nasıl gerçekleştirdiği 1 alt hipotez ile saptanmaya çalışılmıştır.

* Kullanıcı eylemlerine bağı faktörler mekansal oluşumu etkiler.

Hipotez III. Ev eşyasına ait faktörler mekansal oluşumu etkiler.

Mekansal oluşumda kullanılan eşyalar oluşumu etkileyen değişkenlerden biridir. Geleneksel konutlarda saptanan taşınır ve taşınmaz eşyalar gereksinimler doğrultusunda kullanılmıştır.

Hipotez IV. Ev hayatına ait faktörler mekansal oluşumu etkiler.

Mekansal oluşumda önemli bir faktör olan ev hayatı, konutu kullanan ailenin yapısı ile ilişkilidir. Bu nedenle bundan sonraki aşamalarda konut kullanıcısı ağırlıklı olacaktır. Bu amaçla 2 alt hipotezden yararlanılmıştır.

* Aile yapısı

* Aile büyüklüğü

Hipotez V. Örf, adet, töre ve gelenekler mekansal oluşumu etkiler.

Çalışmanın ana hedefi halkbilimine dayandığına göre halka ait değerlerinde konutu etkilemesi doğal bir sonuçtur. Kullanıcının örf, adet ve geleneklerini mekana yansıtırma biçimi bu hipotez ile saptanmaya çalışılmıştır.

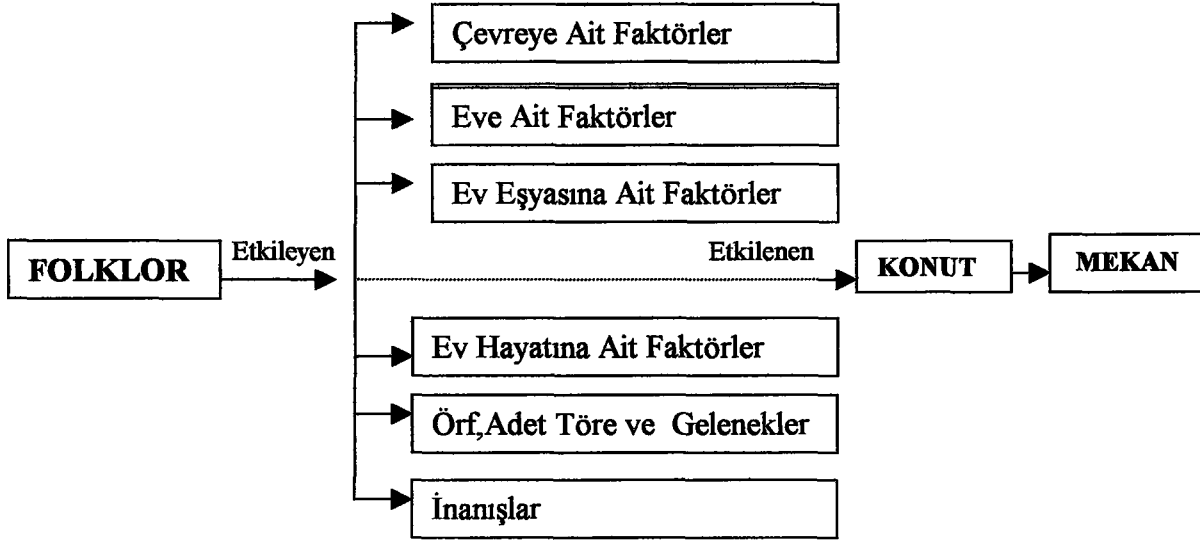
Hipotez VI. İnanışlar mekansal oluşumu etkiler.

Kullanıcı, sahip olduğu inanç sistemi, değer yargıları ve mahremiyet kaygısını yaşadığı mekana çeşitli şekillerde yansıtmıştır. Konunun bütünü göz önüne alınarak hipotez iki kısımda detaylandırılmıştır.

* Dünya Görüşü

* Mahremiyet

Bu bölümde ortaya konan hipotezler; konutlarda mekansal oluşumun saptanması amacıyla ele alınan folklor- konut etkileşim sisteminin değişkenlerini oluşturmaktadır (Şekil 4.21).

Şekil 4.21 Folklor- konut etkileşim sistemi

5. ALAN ÇALIŞMASI İLKE ve YÖNTEMLERİ

Kavramsal olarak geliştirilen bir bilimsel çalışmanın olgu alanına geçirebilme zorunluluğu vardır. Bu nedenle araştırma kesinlik kazanmadan olgu düzeyinde denenmelidir.

Alan çalışmasında genellikle küçük bir grup ya da toplumun sosyal yapısı, kişiler ve gruplar arası karşılıklı etkileşim, değerler vb. çalışma konusudur.

Alan çalışması derinlemesine ama dar kapsamlı bir araştırma yöntemidir (Kağıtçıbaşı, 1977).

Alan çalışmasında izlenecek adımlar üç grupta toplanabilir (Eruzun, 1980);

A - Alan Çalışması İlkelerinin Saptanması

- Amaç ve varsayımların belirlenmesi
- Örnekleme sürecinin belirlenmesi

B- Uygulama Çalışmalarının Yapılması

- Ön çalışmalar yapılarak araştırma araçlarının gözden geçirilmesi
- Verilerin toplanması

C- Sonuçların İşlemden Geçirilmesi

Bulunan bulgulara ait sonuçları içermektedir.

Bu gruba ait bilgiler daha sonra ki bölümde işlemden geçirileceğinden sonuç ve değerlendirme bölümünde detaylı olarak verilecektir.

5.1 Alan Çalışması İlkelerinin Saptanması

5.1.1 Uygulamanın amacı

Uygulamanın amacı, Anadolu- Türk konut mimarisinde mekansal oluşumu belirleyen faktörlerin saptanmasında kullanılmak üzere, kavramsal olarak incelenen araştırmanın test edilmesidir.

5.1.2 Örnekleme süreci

Bir alan çalışmasının sorunlarının başında, bilgilerin kimden toplanacağını belirlenmesidir. Konunun dağılmaması ve daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabilmesi için, belli açılardan

sınırlamaya gitme zorunluluğu vardır. Türkiye’deki farklı yerleşimlerden yapılan alan çalışması için, gerekli sınırlandırmalar yapılarak, folklor ile ilgili bilgilerin toplanacağı grup tanımlanmıştır.

5.1.2.1 Coğrafi sınırlandırma

Uygulamanın başarılı olabilmesi için iki ana konu önem taşımaktadır.

- Yaklaşık aynı dönemlere ait örnekler seçilmeli
- Yaşam kültüründe farklılıkları yanında benzerlikleri de olan örnekler seçilmeli.

Bu nedenle çalışma, Türkiye genelinde D.Bakır, Ş. Urfa, Trabzon(Of,Sürmene), Tokat, Konya, Muğla ve Bursa illerini kapsamaktadır (Bkz.Ek 2).

Bu belirleme, konu kapsamında sağlıklı sonuçlar bulunabilmesi açısından önem kazanmaktadır.

5.1.2.2 Niteliksel sınıflandırma

- Kültür Grubu

Türkiye’nin toplumsal yapısında birbirinden farklı etnik gruplar bulunmaktadır. Çeşitli etnik gruplar arasındaki farklılığın yanında, kentsel ve kırsal yerleşmeler arasında da kültürel farklılıklar bulunmaktadır.

Bu nedenle uygulama alanı olarak seçilen illerde kentsel yerleşmeler ağırlıklı araştırılmış yalnız bir il’de (Trabzon), geleneksel yaşamın değiştiği gözlemlendiğinden, o yöreye özgü kültürün devamının bulunduğu kırsal yerleşimler ele alınmıştır (Of-Sürmene).

- Konut Tipleri

Seçilen alanlar içinde konutlar belirlenerek sınıflamalar yapılmalı ve bunların içinde mekansal oluşum açısından konuya uygun örnekler seçilmelidir.

Bu amaçla farklı illerden seçilen konutlar, hem kendi içinde hem de iller arası bir sınıflamaya sokularak incelenmiştir.

Bu incelemeye göre;

- Eski orijinal halini çok fazla kaybetmeyen geleneksel eski konutlar
- Kullanıcının, geleneksel mekansal kullanımı anlatabileceği konutlar ve,
- Günümüze ulaşabilen en eski örnekler olması nedeniyle 150-200 yıllık bir geçmişi olan yaklaşık 18.yüzyıl ve sonrası konutlar incelenmiştir.

5.1.2.3 Örneklemeye sayısındaki sınırlandırma

Araştırmanın süre, maliyet ve bütünlüğün korunması açısından başarı ile uygulanabilmesi için, örneklemeye sayısının kısıtlanması gereklidir (Ray, 1968).

5.1.2.3.1 Yöntem açısından sınırlama

Araştırmanın uygulanmasında mekansal oluşumdaki değişkenlerin saptanması için toplanacak bilgilerin niteliklerine göre, gerektiğinde dökümantasyon, görüşme, anket, gözlem, ölçme tekniklerinin tümünün kullanılması, alan çalışmasını güçleştirdiğinden, ister istemez örneklemeye sayısında sınırlama zorunluluğu doğmuş, bu amaçla her il’ den 6 örnek konut çalışılmıştır. Kullanıcının kültürlerinin saptanması için gerekli bilgilerin toplanmasında kullanılan teknikler aşağıda verilmiştir.

- Dökümantasyon : iller hakkında yapılmış yayınlar ve çeşitli kaynaklardan yararlanılarak tarihi, kültürel bilgilerin elde edilmesi .
- Görüşme : Ankete katılan ya da katılmayan kişilerden konuşma yoluyla toplanacak bilgileri kapsamaktadır.
- Anket : Yaşam kültürünün belirlenmesinde en etkin teknik anket uygulamasıdır. Yöre özellikleri göz önünde bulundurularak düzenlenen sorular bir uygulayıcı tarafından yöneltilmektedir(Eruzun, 1980).

Bu uygulamada seçilen evlerde, evin gerçek kullanıcıları ya da kullanım şekli hakkında sağlıklı bilgi aktarabilecek kişilerden yararlanılmıştır.

Uygulama, anket yapılan kişinin, geçmişteki bilgilerinden faydalanma esasına dayandığından, yaş ortalamasında 35 yaş ve üzerindeki tercih edilmiştir.

Bu nedenle soruların anlaşılır biçimde düzenlenmesine özen gösterilmiştir. Açık ve kapalı sorular birlikte sorulmuştur (Bkz.Ek.1).

Sorulara verilen cevapların benzerliği ve zaman sınırlılığı da göz önüne alınarak, alan çalışmasında toplam 70 kişi ile anket çalışması yapılmıştır.

- Ölçme : Konutlardaki tüm mekanların, içindeki eşyalar ile birlikte incelenmesi ve gerekli yerlerin ölçülmesi gerekmektedir. Böylece anket uygulaması ile elde edilen bilgiler, ölçümle denetlenmiş olmaktadır.
- Gözlem : Araştırmacı veya araştırmacıların sosyal olguları yerinde gözlemleridir.

Gözlemcinin gözlenen grubun içine girip bir ölçüde onların yaşamına ve eylemlerine katılmasından dolayı “katılmalı gözlem” denilmektedir. Alan çalışmalarında “katılmalı gözlem” metodundan yararlanılmıştır.

5.1.2.3.2 Süre açısından sınırlama

Yukarıda belirtilen bilgi toplama teknikleri büyük ölçüde süre kaybına neden olduğundan, örnekleme sayısının süre açısından sınırlandırılması gerekmektedir. Seçilen bilgi toplama yöntemleri ile yapılacak her bir uygulama için, 10-15 günlük bir süre gerekmektedir. Çalışma alanının geniş olması nedeniyle, süre kaybı yanında yeterli ekipman ve ekonomik kaynaklarda göz önüne alındığında örnekleme sayısının kısıtlanması uygun görülmüştür.

5.2 Uygulama Çalışmalarının Yapılması

Örnekleme ilkelerine uyularak, uygulama çalışmalarının saptanmasında 2 süreç izlenmiştir.

- İlk adımda uygulama yapılacak bölge ve illerin seçimi yapıldı.

Bu seçimde;

- ✓ Ülke içindeki farklı bölgeler,
- ✓ Bölge içindeki farklı iller ve
- ✓ İl içindeki farklı yerleşimler (kentsel-kırsal) esas alınmıştı.

Böylece folklor-konut etkileşimini ortaya çıkarma yanında, bu alanlar arasında karşılaştırma yapabilmek için;

- ✓ Şanlıurfa
 - ✓ Diyarbakır
 - ✓ Konya
 - ✓ Muğla
 - ✓ Bursa
 - ✓ Tokat
 - ✓ Trabzon (Of-Sürmene) yerleşimleri incelenmiştir.
- İkinci adımda, incelenecek iller de içinde yaşayanlarıyla (varsa eski durumunu anlatabilecek) orijinal halini fazla kaybetmeden evler, (İl' hakkında bilgi verebilecek yerli halktan kişiler) tespit edilmiştir.

Bu işlemlerin sonucunda toplam 7 il incelenmiş, her il' den 6 konut seçilmiştir.

5.3 Verilerin Toplanması

Temmuz Ağustos ve Eylül de 1997'de Urfa, Tokat, Konya, Muğla illeri, Ağustos 1998'de Trabzon (Of-Sürmene), Bursa ve Diyarbakır illerine gidilerek toplam 42 konut üzerinde, anket, gözlem ve görüşme teknikleri ile bilgi toplanmıştır.

5.3.1 Karşılaşılan olanaklar ve sorunlar

Uygulama sırasında bazen olanaklar olabildiği gibi, bazen de çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır.

- Uygulamada karşılaşılan olanaklar;
- ✓ Bazı yerleşimlerde çalışmanın yürütülmesinde konut kullanıcısı oldukça kolaylık göstermiştir.
 - ✓ Gerektiğinde yörelerdeki bazı kişilerin ulaşım araçlarından faydalanılmıştır.
 - ✓ Gerektiğinde bazı soruların diğer bireylere de sorulabilme olanağı sağlanmıştır.
- Uygulamada karşılaşılan sorunlar

- ✓ Mahremiyetin çok daha önem kazandığı evler’ de bazen her mekana girebilme güçlü yaşanmıştır.
- ✓ İncelenen evlerde, evin eski durumunu (yıkılan veya değişen yerler varsa), yaşamını, mekanlarda geçen eylemleri anlatabilecek bilgili, kullanıcıları bulma zorluğu çıkmıştır. Bu durumda aileye yakın komşu, akraba vb. kişiler aranmıştır.
- ✓ Özellikle gündüz saatleri içinde aile reisinin konutta bulunmaması sorunlar yaratmıştır.

5.3.2 Elde edilen veriler

Alan çalışmasında elde edilen veriler Bölüm 6’da incelenmiştir. Verilerin toplanmasında kullanılan anket soruları ve incelenen illerin ülke içinde ki konumu “Ekler” bölümünde verilmiştir.

6. HALKBİLİMİ BAĞLAMINDA ANADOLU-TÜRK KONUTUNUN MEKANSAL OLUŞUMUNUN BELİRLENMESİNE YÖNELİK ARAŞTIRMANIN FARKLI İLLER'DEKİ GELENEKSEL KONUTLARA UYGULANMASI

Daha önceki bölümlerde folklor-konut etkileşim sistemi teorik ölçekte incelenerek kavramsal boyutu ortaya çıkarılmıştır. Bu bölümde ise daha önce tespit edilip incelenen illere ait konutlar, folklor ölçeğinde ele alınmış ve mekansal oluşumu incelenmiştir. Bu inceleme aşaması, folklor' ün konut üzerindeki etkilerinin görülebileceği;

- Çevreye Ait Faktörler
- Eve Ait Faktörler
- Ev Eşyasına Ait Faktörler
- Ev Hayatına Ait Faktörler
- Örf, Adet, Töre ve Gelenekler
- İnançlar' dan oluşan altı (6) alt hipotezi içeren bir süreci kapsamaktadır.

6.1 Şanlıurfa

6.1.1 Çevreye ait faktörler

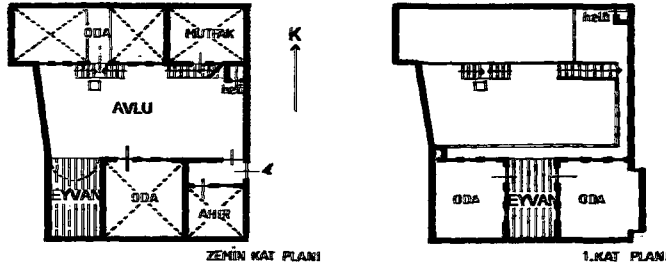
Şanlıurfa şehri en eski medeniyet merkezlerinden biridir. Yerleşmeye elverişli ve tabii şartlara sahip olan, tarihi ipek yolunun üzerinde bulunan Ş.Urfa, Anadolu ve Mezopotamya'nın eski medeniyetleri yanında yerleşme ve istila amacıyla gelen Perslerin, Helenlerin, Romalıların, Bizanslıların eline geçmiş bu zümreler şehrin ve çevrenin kültürel yapısının biçimlenmesinde etkili olmuştur. Daha sonra Araplar ve Türkler de bu oluşumda rol oynamışlardır (Akkoyunlu 1989). Bu tarihi şehrin ilk kuruluşu hakkında meşhur Arap tarihçisi Ebul Frahça 'ya göre Şanlıurfa Nuh tufanından sonra yer yüzünde kurulan yedi yerleşim merkezinin ilki ve en önemlisidir. Hz Adem'in çifçilik yaptığı, Hz İbrahim Halil, Hz Eyüp, Hz Şuap, Hz Elyasa gibi peygamberlerin yaşadığı bu bölge, "Peygamberler Şehri" diye anılmakta ve bu mistik duygular, bölge halkının sosyal yaşayışını da tesir etmiştir (Anonim, 1997) .

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat bölümünde bulunan Şanlıurfa, güneyde Suriye toprakları ile çevrilmiş bir sınır şehridir. Coğrafi özelliği nedeni ile değişik kültürel oluşumların kaynaştığı bir yerleşim olan il, doğu ve batı kültürleri arasında bir köprü olmuştur.

Şanlıurfa ilinde yeryüzü şekilleri çok karmaşık değildir. İl alanı genel olarak, ilin kuzey bölümlerini kaplayan güneydoğu torosların orta kesimlerinin güney etekleri ile güneyindeki geniş alanlar arasında kalan bir plato görünümündedir. Bu nedenle yerleşim merkezi düz bir arazi üzerindedir. İlin güney bölümleri bitkisel üretim bakımından büyük önem taşıyan geniş ovalarla kaplıdır (Akkoyunlu, 1989). Bu ovalarda mercimek, buğday, nohut gibi baklagiller ekilir. İlkbaharda ekilen ürünlerin toplanma zamanı eylül ayıdır. Ayrıca ilde hayvancılık önemli yer tutar . Bağ ve bahçeler bakımından fakir olan İl' de geçimin tahıl üretimi ve hayvancılığa dayalı olması, yöre insanının yeme kültürünü (et ve et yemeklerine dayalı) etkilemiştir.

Şanlıurfa'nın kışları soğuk ve yağışlı, yazları sıcak ve kuraktır. Karasal iklimin hüküm sürdüğü il , yazın 45 dereceye varan sıcaklığı ile Türkiye'nin en sıcak illerinden biridir (Yıllık ,1997). Yerleşim olarak içe dönük bir planlama gösteren Urfa evlerinde yöre insanı, avlu ve eyvanlarla nefes alabilmiş, ilerdeki bölümlerde görüleceği gibi iklimin olumsuz etkilerinden

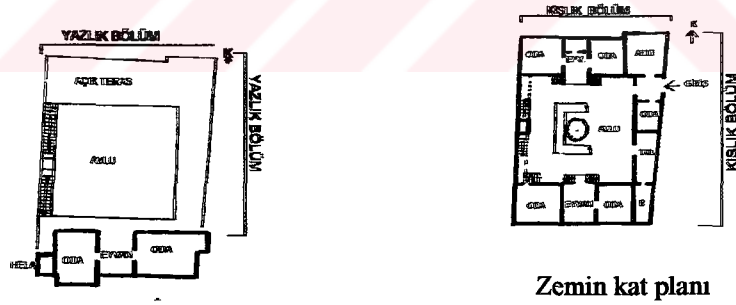
kurtulabilmek ihtiyaçlarını en iyi koşullarda karşılayabilmek için farklı çözümler üretilmiştir (Şekil 6.1).

Şekil 6.1 Ömer Göncü Evinde "avlu" ve "eyvan"

Kış mevsiminin az yaşandığı Urfa ili'nde, kullanıcılar uzun ve şiddetli yaz sıcaklarında eylemlerini daha iyi koşullarda gerçekleştirebilmek için bazı önlemler almışlardır. Evler yazlık ve kışlık kullanıma ayrılmıştır. Kuzeye yönlendirilen yazlık bölümler, hava akımından faydalanabilmek amacıyla genelde iki katlı olup, kullanım yoğunluğu nedeniyle mekansal boyut ve sayı olarak büyük tutulmuştur.

Güneye yönlendirilen kışlık bölüm ise, genelde zemin katlarda yazlık bölüme oranla daha basık ve küçüktür. Uzun süren sıcaklar sonunda yarı açık evlerde, açık alanlara daha çok ihtiyaç duyulmuş, kapalı alanların kapsamı daraltılmıştır. Evlerin 2/3 sini açık ve yarı açık alanlar oluşturmuştur. (avlu, eyvan, düz damlar) (Şekil 6.2)(Şekil 6.3).

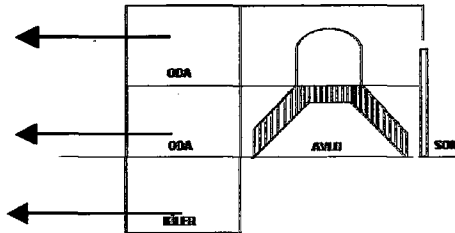

Şekil 6.2 Akyüzler Evinde "yazlık ve kışlık bölüm"

Yazlık Kullanıma Ayrılmış Üst Kat

Kışlık Kullanıma Ayrılmış Zemin Kat

Depolama Amaçlı Kullanılan Bodrum Kat.

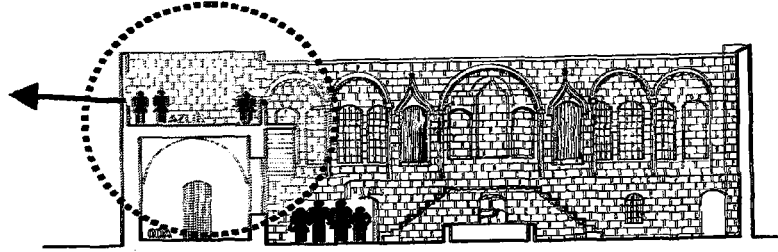

Şekil 6.3 Geleneksel Ş.Urfa evinde katların mevsimlik kullanım durumu.

Şanlıurfa’da evlerin yazlık ve kışlık kullanıma ayrılmasının bir nedeni de bağ-bahçelerden fakir olan halkın yaz aylarını şehir içindeki evlerinde geçirmek zorunda olmalarıdır.

Tarihi Ş.urfa evlerinde çatı yerine “düz dam “ çoğunlukla kullanılmıştır. Avludan sonra en geniş açık teras sayılan düz damlar, sıcak geceler uyumanın dışında düğün, nişan, sünnet, vb. geleneksel eğlencelere imkan verebilecek büyüklükteki yazlık kısımlardır (Şekil 6.4).

- Oturma,yatma,düğün, nişan
- Seyir yeri
- Kışlık gıdanın kurutulması.

Şekil 6.4 Karaçizmeciler Evi yazlık kısım (Akkoyunlu,1989)

Urfa evlerinde düz dam geleneğinin sebeplerinden biri de salça, bulgur, biber, pekmez, gibi kışlık zahirenin kurutulması ihtiyacının karşılanabilmesidir. Bunun yanında düz damlar, aynı mahalle içindeki akraba gurubunun damlar arası rahatlıkla gidip gelmesine olanak verirdi (Resim 6.1).

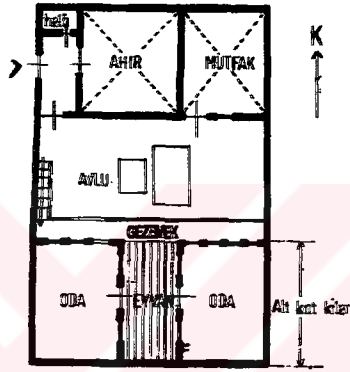
Resim 6.1 Şanlıurfa Evinde “ düz dam”

6.1.2 Eve ait faktörler

Genellikle iki kattan oluşan evlerde konut tipi taştır. Bölgenin ormandan yoksun bulunması, kentin güneybatı kesimindeki dağlarda bulunan kalker taşının (Urfa taşı) işlemeye elverişli olması, yapı malzemesi olarak taşın kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Bu taş aynı zamanda, yazın sıcaklığının mekana yansımaları en aza indireyecek niteliktedir. Evler, bitişik nizamda, yüksek duvarlar içinde planlanmıştır. Evlerin bitişik olmasının bir diğer sebebi de halkın aynı aşirete mensup olmasıdır. Urfa da her sokak aynı soya mensup kişilerin adıyla anılır (Kürkçüoğlu sokağı, Akyüzler sokağı vb.).

Tarıma dayalı toplum düzeninin koşullarına göre tasarlanmış Urfa evinde Türk evinin ana özelliği olan işlevsellik amaçlanmıştır. Her biri dışa kapalı bir ekonomik merkez olan bu evlerde tüm mekanlar, kadının yıl boyunca yaptığı işlere cevap verecek nitelikte ve konumdadır. (Sözen ve Eruzun, 1992).

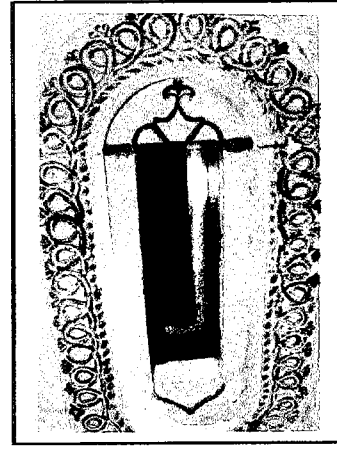
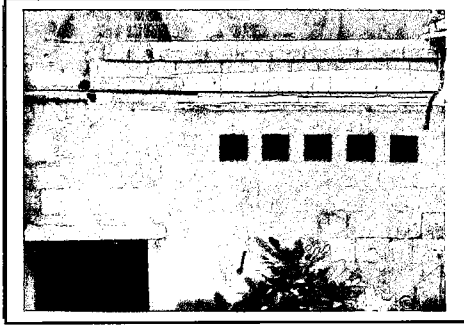
Genellikle zemin kat, bir iç avlu etrafında sıralanan günlük oturma ve servis mekanlarını içerir. Mutfak (Tandırılık), ahır (Develik), hamam, hela ve yiyecek depoları bu katta yer alır. Üst katta ise günlük işlerden arta kalan zamanlarda oturma, misafir kabul etme gibi eylemleri içeren “baş oda” diğer odalar ve eyvan bulunur. Üst kat mekanları “ Gezenek “ adı verilen bir merdivenle açık bir terasa açılır (Şekil 6.5).

Şekil 6.5 Abdurrahman İnce Evi, 1.kat planı (Akkoyunlu, 1989)

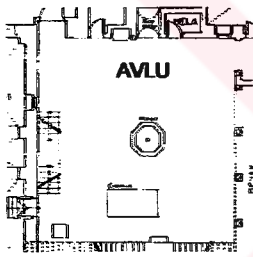
Avlu (Hayat) ; Günün büyük bir bölümünün içinde yaşandığı üstü açık mekan dır. Arsanın durumuna göre kare, dikdörtgen veya yamuk planlıdır. Zemini “ Nahit” adı verilen düzgün kesme taşla döşelidir.

Avlu (Hayat) ortasında, küçük bir havuz, kuyu, “curun” denilen su yalağı ve içerisinde incir, dut, nar, portakal, kebbat, zakkum, asma vb. biri veya birkaçının yer aldığı “ çiçeklik (bahçe) bulunur. Çiçeklik aynı zamanda çöpe atılması günah olan ekmek kırıntılarının silkelendiği yerdir. Avlunun çevresindeki oda duvarlarının yakın kısımlarına dikdörtgen nişler şeklinde yapılan ve “ kuş takası” diye adlandırılan kuş evlerinde yaşayan kuşlar çiçeklikteki bu ekmek kırıntılarıyla beslenirdi. “Kuş takası” Urfa insanının kuşlara duydukları aşırı ilgi ve sevginin bir işaretidir. Yaşlı kuşçuların anlattığına göre, eskiden en çok kuş Halep’te beslenirmiş. Daha sonraları Şanlıurfa da kuş sayısı çoğalmış, böylece geniş bir kuş kültürü oluşarak mimariye de yansımıştır (Kürkçüoğlu, 1997,) (Resim 6.2 - 6.3).

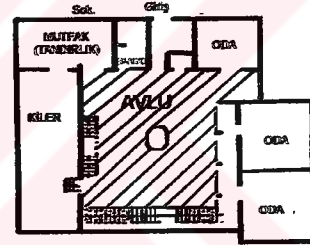
Resim 6.2 - 6.3 Kuş takasından görünüm

Avlular, etrafında sıralanan mekanlara ulaşımı sağlama özelliği yanında, yazın sıcak günlerinde özellikle güneş çekildikten sonra ev halkının oturduğu, çocukların oyun oynadığı, hanımların kışlık ihtiyaçlarını hazırladığı, düğün, nişan, sünnet vb. eğlencelerini yaptığı çok işlevli bir alandır (Şekil 6.6).

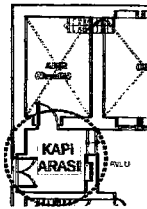
AVLU

- Düğün, Nişan, Sünnet
- Oturma
- Oyun oynama
- Kış hazırlığı

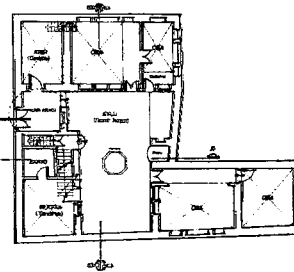

Şekil 6.6 Bedri Pınarbaşı Evi zemin kat planı

Avlulara geçebilmek için sokak kapısından girip “kapı arası” denilen bir mekandan geçilmesi gerekirdi. “Kapı arası” sokak kapısı açık unutulduğunda sokaktan geçenlerin avlunun içini görmesini engellemek için yapılmıştır (Şekil 6.7).

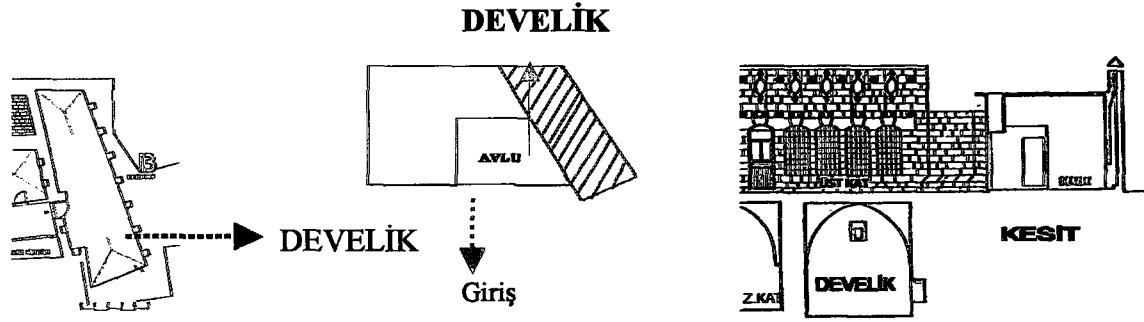
KAPI
ARASI

Şekil 6.7 Melekler Evinde “kapı arası”

Avlu içinde yer alan hizmet alanları da çeşitli işlevlere yanıt verirdi. Ahır (Develik), ev sahibinin ve gelen misafirlerin hayvanlarının barındığı yerlerdir. Misafire verilen değerden dolayı kullandığı hayvana da değer verilirdi. Genellikle, dikdörtgen planlı ve çapraz tonoz

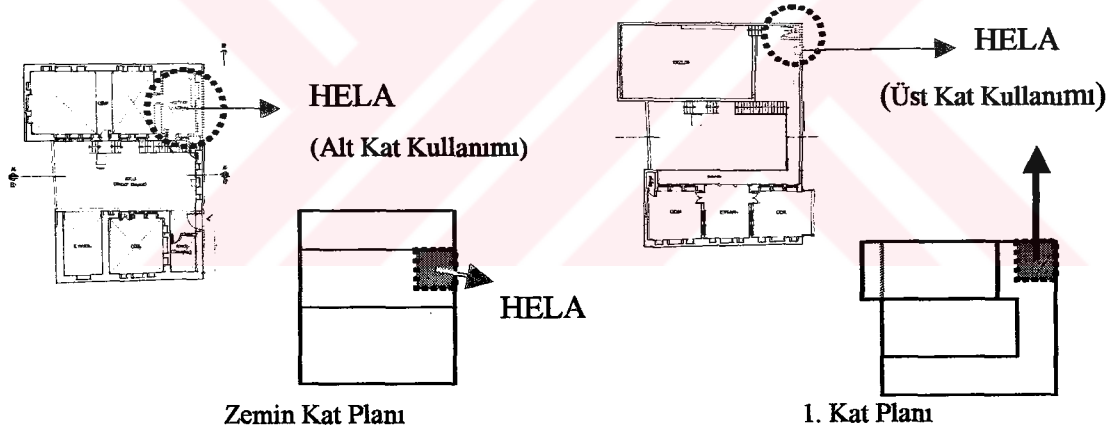
örtülü olan develikler, duvarlarında hayvan bağlama ve yem verme nişleri bulunan karanlık bir mekandır (Alper, 1987,) (Şekil 6.8).

- Ev Sahibi ve misafir hayvanların barınma yeri.

Şekil 6.8 İsa Beden Evinde "develik" (zemin kat planı)

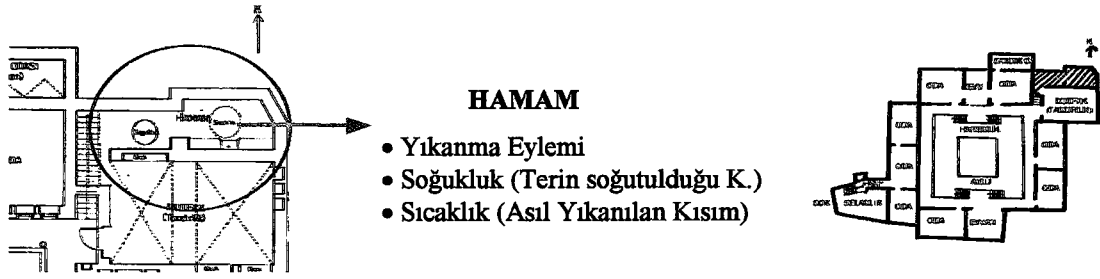
Helalar, genellikle zemin kat avlusunun uygun bir köşesinde ya da merdiven altlarında yer alırdı. Bunun yanında bazı büyük evlerin üst katlarında da düzenlendiği görülmüştür. Bunun nedeni geceleri üst katı kullanan ev halkına kullanım kolaylığı getirmektir (Şekil 6.9).

Şekil 6.9 Ömer Göncü Evinde "hela"

Urfa evlerinde günlük yıkanma eylemi (gusül olma), odalarda gedemeç veya dolapların birinde olabildiği gibi zengin evlerde ayrı bir mekan olarak da düzenlenen hamamlar yapılmıştır.

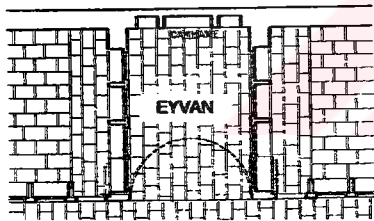
Hamamlar genellikle ocak ateşinden faydalanmak amacıyla tandırlığın yakınında planlanmıştır. Genellikle iki bölümden oluşan hamamların asıl yıkanılan bölüme sıcaklık, terin soğutulduğu bölüme de soğukluk denir (Şekil 6.10).

Şekil 6.10 Şahap Bakır Evinde "hamam" zemin kat planı

Eski evlerin su ihtiyacı kuyulardan sağlanırdı. Hayat içinde yer alan kuyular, bazen iki evin duvarı arasında yerleştirilmiş olup ortak kullanılırdı. Bu kuyulara, kuyunun serinliğinden dolayı yazları sebze, meyve konurdu

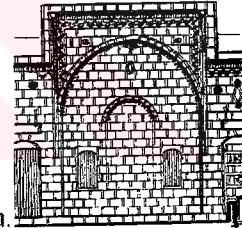
Yılın yedi ay gibi büyük bir bölümünün sıcak geçtiği Şanlıurfa'da ev halkı tarafından bütün gün boyunca serin bir mekan olarak kullanılan "Eyvanlar" bu özelliklerinden dolayı evlerin vazgeçilmez bir unsurudur. Bundan dolayı mekan genişliği ve gerekse taş süsleme açısından eyvanlara verilen önem Urfa evinde odalar dahil hiçbir köşeye verilmemiştir. Eyvan; Dikdörtgen planlı, yan yüzeyleri pencereli, arka yüzeyi kapalı ve tanozla örtülüdür. Avluya bakan yüzeyi kemerlidir (Şekil 6.11).

PLAN

EYVAN

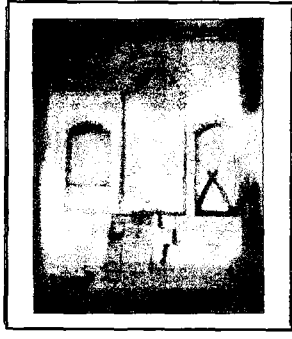
- Oturma, yatma, yemek yeme
- Yaz ayları misafir ağırlama
- Odalara dağılım
- Özel günlerde toplu ibadet etme (Ramazan ve kâmil aylarında namaz kılma)
- Sonbaharda imece usulü gıda hazırlanması (şehriye kes. vb.)

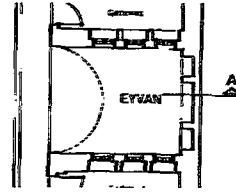
GÖRÜNÜŞ

Şekil 6.11 Abdülkadir Hakkari Evinde "eyvan"

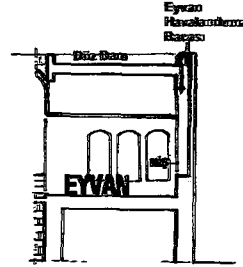
Bazı evlerde, iki yanı taş şekilli yazlık eyvanın arka duvarındaki nişe hava akımını sağlayan ve yazın serinlik veren damla bağlantılı baca şeklinde hava kanalı açılmış, bu kanal dam üzerinde mihrap taşını andıran nişli rüzgarlıkla son bulmuştur. Hakim rüzgar olan Kuzey-kuzeybatıya yönlendirilmiş olan bu taşlara çarpan rüzgarın hava kanalından eyvana inerek serinlik vermesi amaçlanmıştır. Bu rüzgar taşları yaz aylarında namaz kılmak için mihrap görevini de üstlenmektedir (Şekil 6.12) (Resim 6.4).

Resim 6.4 Melekler Evinde, eyvan içindeki nişler ve havalandırma bacası

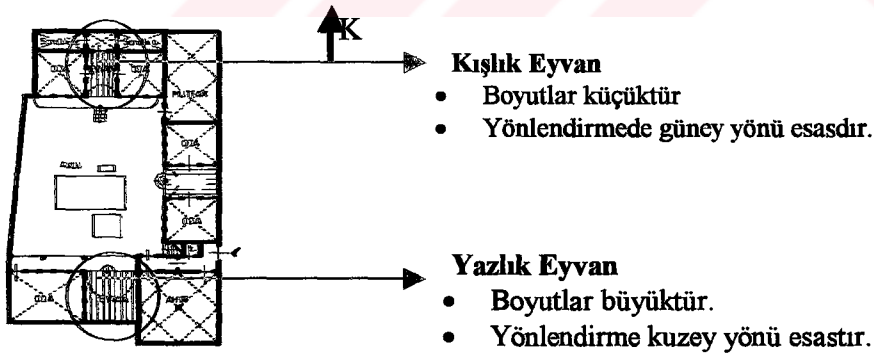
Plan

Kesit

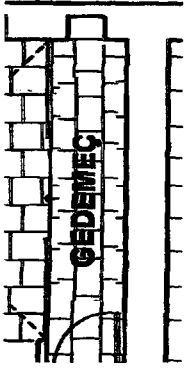
Şekil 6.12 Mahmut Can Polat Evi eyvanında nişler

Urfa evlerinde kuzeye yönlendirilmiş yaz eyvanlarından başka, güneye yönlendirilmiş kış eyvanı ile birden fazla eyvanın bulunduğu evlerde vardır. Kış eyvanları, konumu ve kullanım azlığı nedeniyle (yazlık eyvanlara göre) daha küçüktür. Eyvanlar sadece oturma işlevi değil aynı zamanda yemek yeme, sedirinde oturma, çocuk oynama, misafir kabulü vb. yanıt verir (Şekil 6.13).

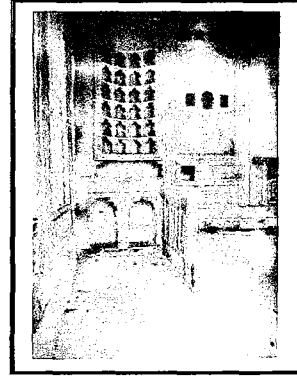
Şekil 6.13 Hacı İmam Demirkol Evinde yazlık ve kışlık eyvanlar (Akkoyunlu ,1989)

Odalar; ev içerisinde, birçok fonksiyona sahip, temel ihtiyaçların yanında kendi başlarına yaşama biçimleridir. Oturma, yemek yeme, çalışma, yatma, gibi eylemlerin gerçekleştirildiği bir birimdir (Akkoyunlu, 1989). Gedemeç denilen ayakkabı çıkarmaya yarayan bölüm ile oturlan bölüm ayrılmıştır (Şekil 6.14)(Resim 6.5).

GEDEMEÇ

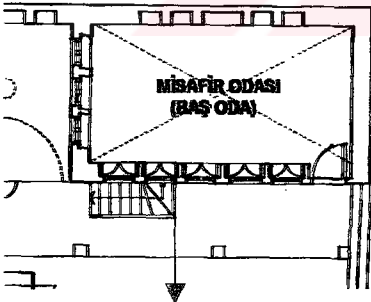
- Ayakabı Çıkarma
- Gerektiğinde Yıkama (Çocuk ve Yaşlılar)
- Servis Amaçlı Kullanım

Şekil 6.14 Ş.Urfa Evinde “gedemeç”

Resim 6.5 Ş.Urfa Evinde gedemeç

Oda içerisinde geçen eylemlerin içerisinde yatma işlemi, sadece odalarda gerçekleşmez. Yazın sıcak günlerde damlarda “ taht” adı verilen dört direkli, yerden 80-100 cm yükseklikteki etrafı korkuluklu elemanlar üzerine, döşek serilerek uyunurdu. Damlarda yatak, yorgan koymak için özel odalar bulunurdu. Hatta bazı evlerin damında geceleri aşağıya inmeme için özel helalar yaptırılmıştır. Odaların sayısı ev sahibinin sosyo-ekonomik durumuyla ilgilidir. Urfa evlerinde odalar kare veya dikdörtgen planlıdır. Oda boyutları arasında genellikle büyük bir fark yoktur. İç düzenlemede hemen her oda aynıdır. Ancak “baş oda” veya “misafir odası” olarak kullanılan mekanlar boyut ve düzenlemede biraz daha zengindir (Şekil 6.15). Bu odalar sokak cephesinde gayet süslü konsollarla ön plana çıkartılarak yoldan geçenlere gösterme çabası içindedirler (Resim 6.6).

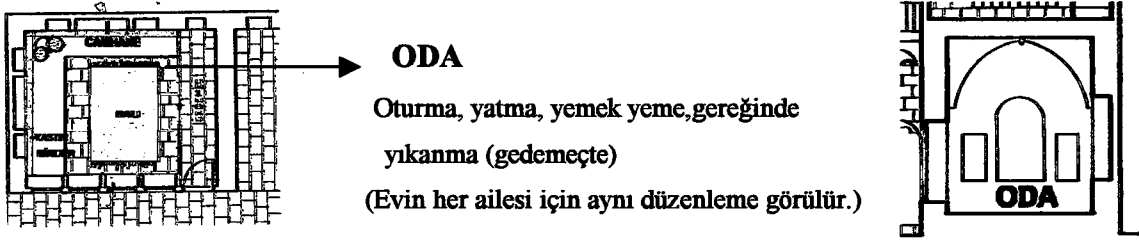
Boyut ve düzenlemede daha zengin olan
“Baş Oda” veya “Misafir Odası”

Şekil 6.15 Hacı İmam Evinde “misafir odası”
(baş oda)

Resim 6.6 Urfa Evinde baş odanın
sokaktan görünümü

Odalar genelde yüksek tavanlıdır. Bundan dolayı cephede bazen iki sıra pencere bulunur. Bunlar havalandırma ve aydınlatma amaçlı yapılmıştır (Havalandırma tabakaları) (Şekil 6.16).

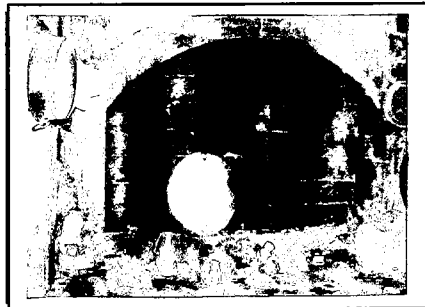

Şekil 6.16 Urfa Evinde oda düzenlemesi.

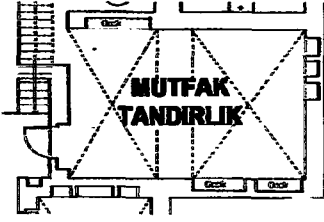
Urfa evlerinde sıvaya pek gerek duyulmaz, dış renklendirmede taşın doğal hali bırakılırdı. Yalnız duvar yüzeyi düzgün değilse, kireçle sıvanırdı (İç duvarlarda). Evlerin kapı ve pencerelerinde kullanılan malzeme ahşap'tır. Kapılarda emniyet ve doğa tahribatına karşı tedbir için, dış yüzü saç ve çinko levha "tutya" kullanılmıştır. Büyük evlerin sokak kapıları kemerli bir niş içerisinde yer almaktadır ve nişin her iki kenarında yük taşıyanların oturup dinlenmesi için "soluk taşları" yapılmıştır. Bunlar aynı zamanda "binek taşı" olarak da kullanılmaktadır.

Urfa evlerinde; pencerelere "Taka" adı verilmektedir. Çoğunlukla kemerli yapılan pencereler, mekanları aydınlatmak ve yüksek hacimlerde havalandırma işlevi görür. Pencereler genelde avluya bir kısımda eyvana bakar. Sokağa açılan pencere azdır. Bu durumlarda karşı binanın içini göremeyecek şekilde odanın dışarıya taşan konsol bölümünün iki yanında yer alırdı.

Urfa evlerinde mutfağa "tandırılık" adı verilirdi. Tandırılık evin haremlik bölümünde yer alır ve doğrudan avluya açılırdı. Urfa da misafire verilen değer ve ağırlamanın ev sahibine getireceği prestij mutfakların, bir çok bölmeli, hem misafire hem de aile fertlerine hizmet verebilecek kadar geniş planlanmasını gerekli kılmıştır. Bu mekan, kışlık ve günlük yiyeceklerin yapıldığı yerler olup, içerisinde büyük kazanların oturabileceği taştan yapılmış, yerden 20 cm yüksekliğinde birden fazla ocağa sahiptir (Şekil 6.17) (Resim 6.7).

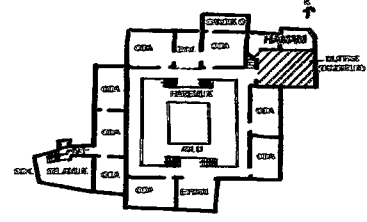

Resim 6.7 Şahap Bakır Evinde tandırılık içinde ocak

MUTFAK (TANDIRLIK)

- Günlük ve mevsimliğide haz. (Misafire verilen değerden dolayı boyut ve ocak sayısı fazladır.)
- Gerektiğinde Çamaşır Yıkama

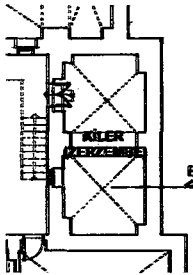

Şekil 6.17 Şahap Bakır Evinde mutfak “tandırılık”

Aynı zamanda eşya ve malzemenin konulacağı nişler de tandırlığın bölümlerindedir. Yemek yapmanın yanında tandırlıklarda, çamaşır kazanlarında ısınan sularda çamaşır yıkanır. Yakacak olarak tezek, çalı, çırpı ve odun kullanılırdı.

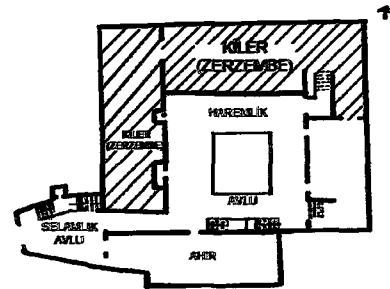
Evde yemekleri tecrübeli olduklarına inanıldığından büyük hanımlar yapardı. Günde üç defa olan öğünlerde, sabahları bazlama, saç ekmeği, çorba, öğlen ve akşam etli yemekler yenirdi. Yemekler yazın eyvanda, kışın büyük odalarda yenirdi. Hayvancılığın yaygınlaşması yemek kültüründe et ve etli yemekleri ön plana çıkarmıştır. Sofraya önce erkekler oturur yer, sonra hanımlar otururdu. Sonbahar geldiğinde kadınlar hummalı bir çalışmaya girerlerdi. Avlu da domates ve kırmızı biberin içleri çıkarılıp çekilir, tepsilere konularak damlarda kurumaya bırakılırdı. Yapılan bu işlem domates ve biber salçası hazırlığıydı. Patlıcan ve biberin içleri çıkarılır, iplere serilerek avlu veya dam da kurutulurdu.

Kışlık yiyecekler “Zerzembe” adı verilen kilerlerde saklanırdı. Günlük yemekler veya sebzelerin bir kısmı kuyuların oyuklarına konurdu. Evin nüfusunun fazla olması nedeniyle ev halkına yetecek kadar yemeğin yapıldığı mekan kadar, günlük ve mevsimlik gıdanın saklandığı alanlarında büyümesine yol açmıştır. Kilerler (Zerzembe) genellikle avlu kotundan daha aşağıda planlanmıştır. Genellikle dikdörtgen planlı ve çapraz tonoz örtülü olan bu mekan serin olması nedeniyle alt katlarda yer almıştır (Şekil 6.18)

KILER (ZERZEMBE)

Mevsimlik gıda ve yakacak saklanması. (Küp, Sandık vb.)

Şekil 6.18 Ali Kılıç Evinde “zerzembe”

6.1.3 Ev eşyasına ait faktörler

Odalarda esas kullanım alanı orta mekan ve yanlarıdır. Yardımcı kullanım kısmındaki girişte, odanın dar kenarı boyunca uzanan, yaklaşık 1m eninde ve zemininden 20-25 cm aşağıda ayakkabıların çıkarıldığı, gerektiğinde de banyo yapılan “gedemeç” denilen bir bölüm bulunurdu. Oda kapısı karşısında “göz göz” adı verilen nişlerin bulunduğu dolap vardı. Onun altı, ayakkabı koymaya yarar ve yanında ise testilik adı verilen suyun saklandığı bölümleri içerirdi. Oda içinde sandık koymak için “ camhane” adı verilen dolap ile boy aynasını bulunduran ayrı bir bölüm vardı. Camhanenin sağda ve solunda “camlı dolap” denilen ve bohça koymaya elverişli bölümler yapılmıştı.

Odaya giriş; bir köşeden olurdu. Girişte yer alan gedemeçten, asıl oda mekanına girilirdi. Zemini yüksek olan bu kısım oturmaya ayrılmıştı. Bu iki mekan arasında, bazı odalarda ahşap korkuluklar yapılmıştı. Odanın teşrifi için önce yere hasır serilir, üzerine keçe, kilim, kışın ise halı yayılırdı. Duvar tarafı boyunca yere yün döşek serilir, onun kenarına yastık ve minderler sıralanırdı. Gece yataklar halı üzerlerine serilir, sabahları sandığın üzerine kaldırılırdı (Resim 6.8).

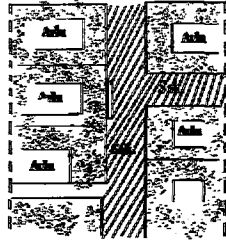

Resim 6.8 Odanın içi (Ali Kılıç Evi)

Geleneksel Urfa evlerinde aydınlatma gaz lambası ile sağlanırdı. Odalarda iklimin etkisiyle ocakların bulunmadığı ısıtmanın mangalla yapıldığı, bazı evlerde tandır kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bunun yanında sedirlerin olmadığı bu evlerde , yapılan anketler doğrultusunda yerde minderlerde oturulduğundan görüş açısını genişletmek için pencere seviyeleri döşemeye yakın yapılmıştır.

6.1.4 Ev hayatına ait faktörler

Urfa'nın büyük merkezlere uzaklığı, elverişsiz iklim koşulları ve kökeni çok eskilere dayanan toprak mülkiyeti, yaşama biçimini önemli ölçüde etkilemiştir. Selçuklular döneminden başlayarak aşiret ilişkileri ile iç içe geçen büyük mülkler oluşmuştur. Osmanlı döneminde ise aşiret ve beyliklere iç işlerinde özerklik tanınmış ve beylerin topraklar üzerindeki hakları yasallaştırılmıştır. Bu feodal yapı evlerin bitişik nizamda yapılmasını gerektirmiştir. Halk böylece kendilerini daha güvenli ve güçlü hissetmiştir (Şekil 6.19).

Şekil 6.19 Geleneksel Urfa Evlerinde bitişik nizam planlama

Ş.Urfa da geleneksel aile yapısı “ geniş aile” tipindeydi. Geniş aileler haneyi oluşturlardı. Haneyi oluşturan fertler topluluğu, en az iki kuşaktan oluşan ve esas olarak baba tarafı akrabalarından, baba, anne, evli oğullar, eşleri, çocukları ile evlenmemiş kız ve erkek kardeşlerden ibaretti. Aile yapısında; Anne,babaya karşı tereddütsüz saygı , aileye bağlılık ve babanın mutlak otoritesi mevcuttu. Bunun yanında cinsiyet ayrımı geleneksel geniş ailenin diğer önemli bir özelliği idi. Erkeğe verilen statü ve değer, kadınlardan farklıydı. Bu farklılık aile içindeki iş ayrımında daha belirgindi. Yemek hazırlamak, temizlik, çocukların bakımı vs. kadının görevidir. Ailede tek erkek çocuğun olması hor görülürdü. Çünkü o erkek tek başına aile ihtiyaçlarını karşılamayabilirdi (Ören, 1990).

Urfa ‘da aynı sokak veya mahalleyi aynı akraba grubu paylaştığından, komşuluk ve akrabalık ilişkileri çok yoğundur. Kadınlar birbirleri ile çeşitli konularda yardımlaşma içindedir. Urfa'nın 50-60 yıl önceki günlük yaşantısı yapılan anketler sonucu şu değerlendirmeleri vermiştir;

Doğurganlık oranının oldukça fazla olduğu il genelinde birleşik aile düzeni ve dolayısıyla ailelerin kalabalık olması; ailedeki erkek çocukların evlenmesi halinde ayrı bir ev tutmayarak baba evinde oturmaları ; Evlerin birer sarayı andırır ölçüde büyük ve teşkilatlı yapılmasını gerekli kılmıştır. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Urfa da 75 adet sarayın bulunduğundan söz

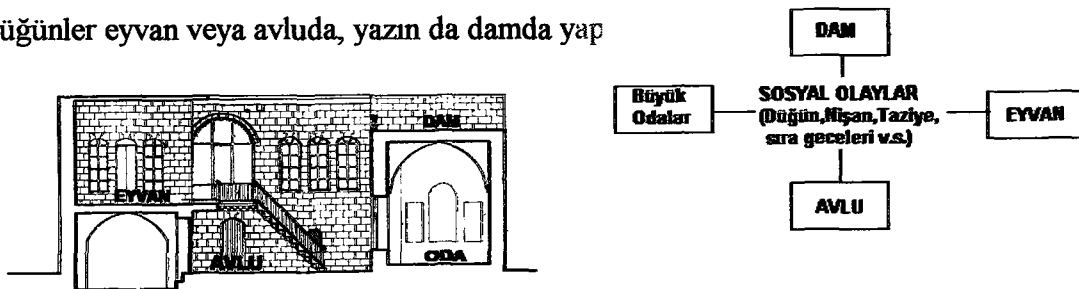
eder ki ; bunlar büyük ihtimalle birer saray özelliğindeki Urfa evleridir (Çelebi ,1986). Yapılan anketler sonucu ortalama 25 kişinin barındığı evlerde ortak kullanılan alanlara ihtiyaç artmış, avlu, eyvan ve damlar yoğun kullanılan alanlar olmuştur.

Urfa insanı için misafirperverliğin özel bir anlamı vardı. Halk misafirperverliğin Hz. İbrahim'den kaynaklandığına inanmaktadır. Hz. İbrahim hem cömertliği hem de misafirlğe verdiği değer ile tanınmıştır. Her aile, gelirlerini düşünmeksizin misafir ağırlamaktan hoşlanır ve misafire en iyi şekilde hizmet etmeyi onur sayar. Aynı zaman da misafir ağırlamak onlar için prestij meselesidir. Durumu iyi olan aileler misafirler için özel oturma ve hizmet yerleri yapmışlardır.

6.1.5 Örf, adet, töre ve gelenekler

Doğu ve Güneydoğu da ki insanların yaşam biçimlerinde gelenekler ve aşiret kavramı önemli bir role sahiptir.

Halk, örf ve adetlerine çok sıkı bağlıdır. Evlenme olayın da ana babanın etkisi çok büyüktür. Geçmişte görücü usulü ile evlenmek genel bir adetti. Düğün töreni, cenaze ,doğum ve sünnet gibi sosyal olaylar genellikle iyi düzenlenmiş ve gelecek misafirleri ağırlayacak kadar büyük yapılarda gerçekleştirilirdi. Evlerin veya mevsimin uygun olmadığı durumlarda mekanların kullanımında değişiklik yapılırdı. Genelde misafir odası olarak kullanılan büyük odalar. gerektiğinde eşyaları yeniden düzenlenerek sünnet odası veya çeyiz serilme odası gibi amaçlarla kullanabilirlerdi. Eski evler bu tür merasimleri karşılayacak şekilde büyük avlulu ve geniş alanlara sahip, havadar, oturma ve servis yerleri uygun şekilde düzenlenmiştir. Düğünler eyvan veya avluda, yazın da damda yap

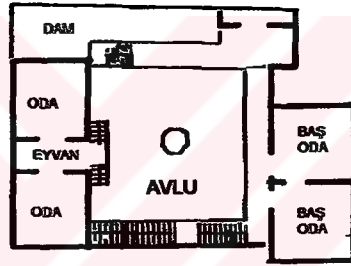

Şekil 6.20 Mehmet Parmaksız Evi.

Törenlerde kadın ve erkek ayrı yerlerde olurlardı. Bu ayrım cinsiyet farklılığının bir yansımasıdır. Gelin, düğün evine at sırtında kardeşi veya büyük bir akrabası tarafından getirilir. Damat ve ailesi gelin geldiğinde damda beklerler ve dini nikah kıyılırdı (Ergin,1997).

Müziyenler geleneksel aletleri çalmak için hem kadın hem de erkek tarafından davet edilirler. Kadın tarafına davet edilen müziyenler genellikle kördür. Bunun nedeni yabancı bir erkeğin kadınları oynarken görmesinin ayıp ve günah sayılmasıdır. Düğün yemeği Urfa düğünlerinin vazgeçilmez olayıdır. Düğün yemeği (Süpha yemeği), komşulara katılamayanlara ve fakirlere dağıtılır.

Urfa’da insanlar misafirlerini sıklıkla eğlendirirler. Normal ziyaretlerin yanında kadın ve erkelerin kendi aralarında yaptıkları eğlenceler vardır. Erkeklerin haftalık toplanmasına “sıra gecesi” denir. Aynı yaştan erkekler belirlenen yere gelerek, sohbetler yaparlar, şarkılar türküler maniler söylerler, Sıra gecesi sadece eğlenme amaçlı olmayıp, aynı zamanda sosyal, kültürel yönü olan bir faaliyetdir . Bu gelenek günümüzde hala yaşatılmaktadır. Yöreye özgü bu özel gecelerde yaz ayları eyvan veya damlar, kış ise büyük misafir odası (Baş Oda) hazırlanırdı. Bu özel günlerde avlu genel kullanım alanı olduğundan pek tercih edilmezdi (Şekil 6.21).

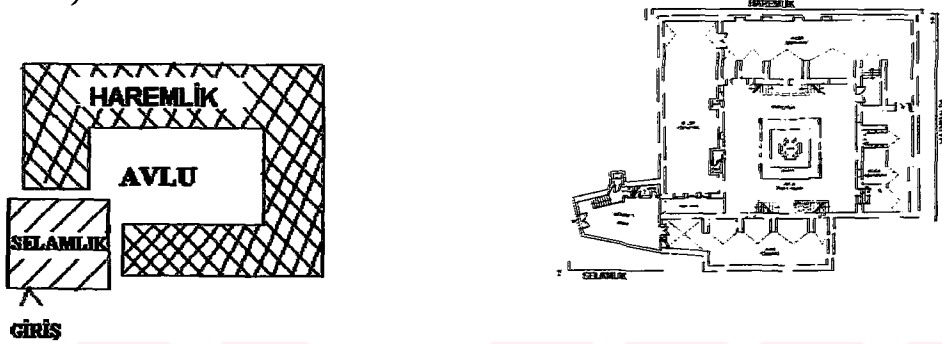
Şekil 6.21 Şanlıurfa Evinde yöresel eğlencelerin yapıldığı alanlar

6.1.6 İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)

Urfa da 11. yy’ dan sonra Türk İslam kültürü etkili olmaya başlamıştır. Ancak put presliğe, Yahudi ve Hristiyan inançlarına ilişkin kültürlerinde oldukça köklü bir geçmişi vardır. Yöre “peygamberler diyarı” olarak adlandırılmaktadır. Ademle Havva’nın cennetten kovulduktan sonra Harran da yaşadıklarını ; Toprağın ilk defa Harran da sürüldüğüne, Nemrut’un putlarını kıran Hz. İbrahim’in Urfa’ daki mağarada doğduğuna, yine burada yakılmak istediğinde ateşlerin göle dönüşerek Halil Ür-Rahman gölünü oluşturduğuna inanılır. Bütün bu efsaneleşmiş olaylar yöre halkını dinsel olgulara hassasiyetini arttırmış, İslâmiyet’in kadın ve erkek ayrımının kuvvetli bir şekilde yerleşmesini sağlayarak kapalı bir yerleşme düzenini ortaya çıkarmıştır (Akkoyunlu, 1989)

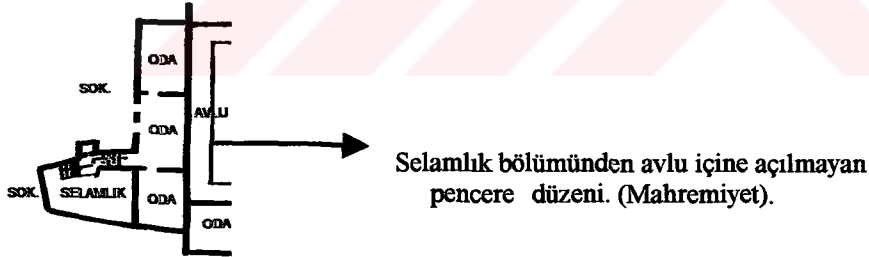
Urfa da hakim olan geleneksel toplumda, kadınların sokağa elbise ile başı açık çıkmaları ayıplanır, kadınlar dışarıdan gelen erkeklerden kaçarlardı ve yalnız akraba erkeklerle konuşurlardı. Erkekler akraba olmayan ailelerin hanelerine girmezler. İslam dinine bağlı bir yaşam biçimi çoğu evlerde harem ve selamlık ayırımına sebep olmuştur. Urfa evleri genellikle harem ve “ oda” denilen selâmlık kısmı olmak üzere iki bölümden oluşurdu. (Kürkçüoğlu, 1997).

Selamlık, boyut olarak tüm evin genelde % 25’ini, haremlik ise % 75’lik bölümünü kapsardı (Şekil 6.22).

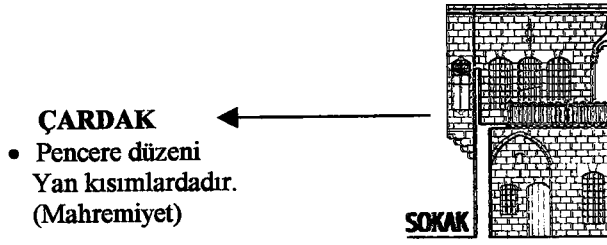
Şekil 6.22 Şahap Bakır Evinde “harem ve selamlık” bölümü

Selamlık genelde tek katlıdır. Ender bulunan iki katlı evlerin ikinci katında, haremliğe bakan tarafa avlu ve içinde bulunanlar görünmesin diye pencere açılmazdı. Zorunlu durumlarda sokağa bakan odanın üst kısmında tepe penceresi konurdu (Şekil 6.23).

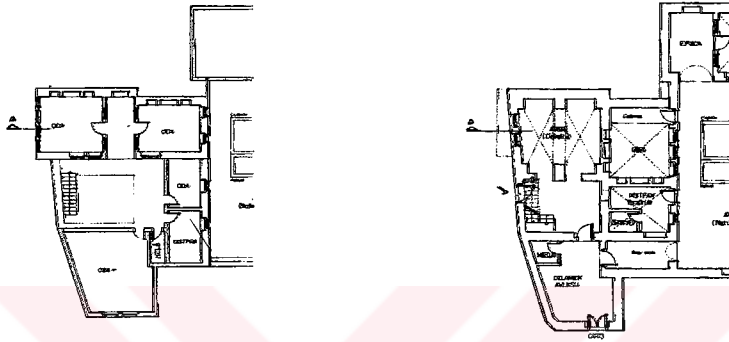
Şekil 6.23 Şahap Bakır Evinde “selamlık” bölümü.

Bunu yanında mahremiyet kavramı evlerin yüksek duvarlarla çevrilmesine yol açmış, çoğu evde duvar yüksekliği (avlu duvarı) 5-6m’ye kadar ulaşmıştır. Evin dar sokağa bakan cephesine genelde pencere açılmamıştır. Açılması zorunlu durumlarda ikinci katın dışarı taşan ve “ çardak” adı verilen konsolların iki yanına pencere bırakılmıştır. Bu pencereler karşı eve değil, sokak boyunca seyir imkanı verirdi (Şekil 6.24).

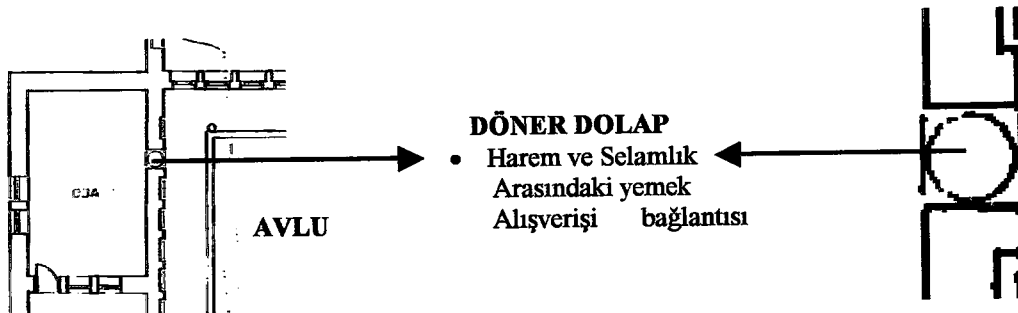
Şekil 6.24 Ali Kılıç Evi

Eve gelen erkek konukların ilk olarak ağırlandıkları selamlık bölümünde küçük bir avlu, bir veya iki oda, eyvan, büyük bir develik ve tuvalet bulunur (Şekil 6.25).

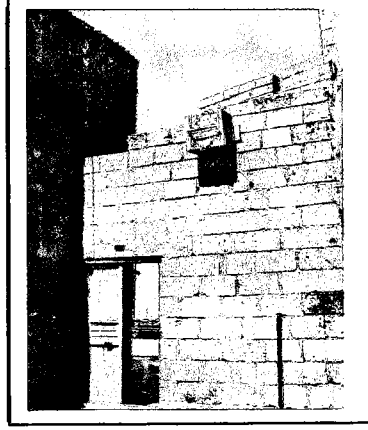
Şekil 6.25 Mahmut Canpolat Evinde “selamlık bölümü”

Ev halkının oturduğu ve evin esas kısmını oluşturan harem bölümü, selamlık bölümüne göre oldukça zengin planlanmıştır. Genellikle harem avlusunun kuzey tarafında cephesi güneye bakan bir eyvan ve iki yanında “kış oturacağı” denilen bir oda, güney tarafında ise cephesi kuzeye bakan eyvanlı “yaz oturacağı” bölümü bulunur. Bazı evlerde selamlık ve haremlik arasındaki duvara; kadınlarla erkeklerin birbirlerini görmeksizin servis bağlantısını sağlayan döner, dolap(servis dolabı) yerleştirilmiştir (Şekil 6.26).

Şekil 6.26 Şahap Bakır Evi selamlık bölümünde “döner dolap”

Ayrıca mahremiyet kavramı, sokak kapısı üzerinde “kim o” takasının yapılmasını gerektirmiştir. Bu eleman kadına, dışarıdaki erkeğe görünmeden kapıyı çalanları görme imkanı vermekteydi (Resim 6.9).

Resim 6.9 Kim-o-takası

6.1.7 Ş.Urfa evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar

Çalışmanın bu bölümüne kadar, Urfa il merkezi tarihi yerleşiminde bulunan evlerin bir kısmında yapılan alan çalışmaları; anket, gözlem ve kaynak tarama yardımıyla bize şu sonuçları çıkarmıştır;

Düzgün bir topografya üzerine yerleşmiş Urfa evleri, ticaret bölümlerinden ayrı olarak planlanmıştır. Doğal çevreye bağlı olan iklim ve yapı malzemesi mimarinin yönlendirici unsurlarıdır.

İlin çok sıcak bir iklime sahip olması başta sokakların 2.5-3 m genişlikte yapılmasını zorlarken, yüksek tutulan sokak duvarları sayesinde günün her saatinde gölgeli alanlar oluşmuştur.

Urfa’da bazı evlere giriş, esas sokağa bağlanan 5-15 m uzunluğunda 1.5-2.5 m genişliğinde dar bir çıkmaz sokakla “ tetirbe” sağlanır. Tetirbeler, yapıların sokağa açılabilmesi için , bitişik mülkiyetlerin birine toprak parçası vermesi sonucu ortaya çıkmıştır. Urfa’daki çıkmaz sokaklar, ulaştığı evin sahibinin ismiyle anılmaktadır. Bazı evler sokağın üstünü örter şekilde yapılmıştır. Burada örtü sistemi sokak genişliğinde derinlemesine uzanan bir tonozdur. “Kabaltı” adı verilen bu örtü sistemine, sıcak iklimin hüküm sürdüğü bölgelerde rastlanmaktadır.

Güney Doğu Anadolu bölgesinde farklı özellikler gösteren Urfa evlerinde, doğal çevrenin gereği, bölgenin ormandan yoksun olması sonucu, malzeme olarak taş (kalker taşı) kullanılmıştır. İşlemeye çok elverişli olan bu taş, sıcaklıklara karşı ızalasyon görevini sağlarken, süslemede çeşitli motiflerde güzellikler oluşturmuştur. Bağ ve bahçelerin azlığı evlerde yazlık ve kışlık kullanım alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Yapılardaki içe dönük planlama ve kış mevsiminin az yaşanması sonucu kullanıma açık ve yarı açık mekanları ön plana çıkarmıştır. Yapının 2/3'sini oluşturan yazlık kullanım alanları (avlu,eyvan, dam ve yazlık bölüm önündeki açık teraslar) evin, toplumsal olaylarda kullanılan en önemli alanlardır.

“Peygamberler Şehri “ olarak bilinen Urfa ili aşiret ve ağalık sisteminin etkisiyle kapalı bir düzen şehri olmuştur. İklimin yanında aynı aşirete mensup topluluklar belli sokaklarda oturarak bitişik bir yapılaşmayı oluşturmuş, evlerin yüksek duvar içine alınması zorunluluğu doğmuştur.

Evlerin planlanmasında harem ve selamlık ayırımı dikkati çekmektedir. Urfa evlerinin harem ve selamlıklı olarak inşa edilmeleri ve sokak tarafından penceresiz yüksek duvarlarla (6m'ye varan) çevrilerek gizlenmeleri İslam'daki aile hayatının mahremiyeti gereği ortaya çıkmıştır. Evler birer sırayı andırır ölçüde teşkilatlı ve avlulu bir planlama gösterir. Her biri dışa kapılı bir merkez olan evlerin büyük yapılmasının nedenini birleşik aile düzeni ve ailelerin çok kalabalık olmasında aramak gerekir. Avlulu evler; bir yerde, bütün yaşamı ev içinde geçen kullanıcıların (özellikle kadınların) içinde havuzu, bahçesi ve kuyusuyla doğayı içte bulabilmeleri için yapılmış gibidir.

Gelir durumuna göre bir veya iki katlı yapılan Urfa evlerinde zemin kat günlük oturma ve servis mekanlarını içerir. “Tandırılık” (mutfak), “Develik” (Ahır), hela ve yiyecek saklama depoları (zerzembe) bu katta yer alır. Üst katlar, “Gezemek” adı verilen açık bir geçitten girilen, misafir odaları (Baş oda) ve “ eyvanlardan oluşmaktadır.

Urfa evlerinde avlu, hem biçimsel hem de işlevsel açıdan , plan oluşumunda temel öğelerden biri olmasına karşın, planın asıl belirleyici öğesi eyvandır. Plan şemalarında, bir, iki, üç, dört eyvanlı evlere rastlanabilmektedir. “ Eyvan “ avlu kotundan birkaç basamak yüksek, dikdörtgen planlı, avluya bakan cephesi açık ve kemerli, yan yüzleri pencere,li, arka yüzeyi kapalı ve genellikle tonoz örtülü bir mekandır. Harem avlusunun kuzey tarafında cephesi güneye bakan “Kışlık eyvan” ve iki yanında “ Kış oturacağı” denilen birer oda, güney

tarafında ise cephesi kuzeye dönük “ Yazlık eyvan” ve iki yanında odalar bulunur. Dolayısıyla ev tiplerinde ortada eyvan ve iki yanında birer odanın yer aldığı simetrik düzen hakimdir. İçinde havalandırma kanallarını barındıran nişlerin yer aldığı eyvanlar, sıcak iklimin olduğu kadar, komşu kültürlerin (Mezopotamya kültürü) etkisiyle ortaya çıkan bir mekandır.

Yönlendirmede; bütün mekanlar eyvan veya avluya bakarken; yazlık bölümler kuzeye , kışlık bölümler güneye dönüktür. Bunda sıcak iklim kullanım özellikleri yanında, mahremiyetin etkisi de büyüktür. Bu etki, mekanların konumunu belirlerken birbirleri arasındaki ilişkiyi de belirlemiştir. Harem ve selamlık ayrımının bulunduğu planlamalarda ayrı girişler düşünülmüştür. Sokak kapıları ev sahibinin gücünün işareti olarak çift kanatlı ve görkemlidir. Aynı zamanda insana verilen değer, kapılarda, sokaktaki dilencilerin dinlenmeleri için “ Soluk taşı” adı verilen taş konsolları oluşturmuştur. Ev içinde yaşamın gizliliği esas alındığından, kapıdan dolayı bir girişle (kapı arası) avluya geçilir.

Urfa ilinde misafire verilen değer , onun hayvanının da bakılmasını gerektirmiş, hemen her evde küçük ya da büyük develikler planlanmıştır. Develiklerin girişleri sokaktan olabildiği gibi selamlık bölümünde de oluşabilirdi.

Geleneksel Urfa evlerinde odalar; birçok fonksiyona sahip temel ihtiyaçların yanında, kendi başına yaşama birimleridir. Şekil olarak kare ve dikdörtgen planlıdır. Oda boyutları arasında (misafir odası dışında) büyük bir fark yoktur. İç düzenleme hemen her evde aynıdır. Girişte ayakkabı çıkarılan “ gedemeç” bölümü ve 10-15 cm’lik kotla ahşap korkulukla ayrılan “esas oturma “ alanı bulunur.

Oturma düzeninin sedirin olmayışından dolayı yere yakın olması, pencerelerin oturma alanı ile uyumunu gerektirmiştir. Odalar, gerek iklimin gerekse işlevsel yoğunluğun sonucunda yüksek tavanlı olup, yeterli hava akımının ve aydınlatmanın sağlanabilmesi için tepe pencerelidir. Cephelerde dış renklendirme de kalker taşının doğal rengi esastır.

Sıcak yaz günlerinde oturlan ve gerektiğinde yatılan “düz damlar”, Urfa evlerinin geleneksel çatı örtüsünü oluştururken, kışlık yiyeceklerin kurutulması işlemine ve geleneksel eğlencelere de yanıt verecek niteliktedir. Düz damlar, bununla beraber aynı soya mensup ailelerin oturduğu evler arasında evden eve, sokaktan sokağa bir köprüdür.

İslam dinine bağlı yaşamın, kapalı bir çevrede geçirildiği evlerde sokağa pencere açılmaz; üst kat çıkmalarının yanına gelecek şekilde birer sıra pencere konurdu. Bu inanç sistemi, dış kapı üstlerinde “ kim o takası” adı verilen, kadının dışarıya görünmeden gelen kişiyi görebileceği kafeslerin yapımına kadar ince detaylarda kendini hissettirmiştir.

Hız. İbrahim’den miras kaldığına inanılan misafirperverliğin yoğun bir şekilde yaşandığı urfa ili geleneksel evlerinde, mutfakların ayrı bir özelliği vardır. Diğer illerde pek görülmeyen boyut ve işlevsellikte yapılan mutfaklar, birden fazla ocağa sahip önemli mekanlardan biri olmuştur. Genellikle harem bölümlerine yakın yapılan mutfaklar (tandırılık), avluya dönük yapılar olup kare veya dikdörtgen planlıdır. Selamlıkla bağlantısı “ döner kapı” ile sağlanan bu mekanlar kilerler ile (zerzembe) yakın bir ilişki içindedir.

Urfa halkı, insanlara verdiği değeri hayvanlara da vermiş, özellikle kuşlar için, ev içindeki avlu ve odaların dış yüzeylerinde kuş barınağı, “kuş takası” yapmıştır.

Urfa evlerinde helanın planlanmasında kullanım kolaylığı esas alınmıştır. Zemin katta merdiven altları yada girişe yakın düşünülen helalar, bazı evlerde yoğun kullanılan üst katların hakim noktaları dışında da dikkati çeker.

Geleneksel Urfa evlerinde görülen bir başka özellik hamamlardır. İslam’da temizliğe verilen önemin neticesinde ortaya çıkan hamamların 3-4 kurnalı, kubbeli, minyatür şadırvanı bulunan soğukluk ve sıcaklık bölümü olanlarına rastlamak mümkündür. Genellikle zengin ailelerin evlerinde bulunan hamamlar, ısıtma sisteminden yararlanabilmek amacıyla tandırılığın (mutfak) yakınında planlanmıştır. Hamamsız evlerde yıkanma ihtiyacı şehir hamamlarından yada odalar içindeki gedemeç bölümünde giderilmiştir.

Bütün bu özellikler gösteriyor ki ; sıcak bir iklimin hüküm sürdüğü Urfa yöresi, köklü dinsel kültürü, toplumsal ilişkilerdeki feodal düzeniyle, erkek egemenliğine dayanan, çok eşli ve ata erkil aile yapısıyla, kendine özgü bir kültürün ürünü olan geleneksel evlerin plan şemasını ortaya çıkarmıştır.

Aşağıda geleneksel Urfa evlerine ait mekan-eylem analizi verilmiştir (Çizelge 6.1).

ŞANLIURFA EVLERİNE AİT
MEKAN - EYLEM ANALİZİ

KAT	MEKAN ADI	MEKAN İÇİNDE GEÇEN EYLEMLER	MEKANLARIN KAPALI/AÇIK, YARI AÇIK DURUMU	MEVSİME GÖRE KULLANIM DURUMU
ZEMİN KAT	KAPI ARASI	- Avluya Geçiş Bölümü - Bazı evlerde Develiğe bağlantı	YARI AÇIK	Yaz - Kış
	AVLU	- Oturma - Yemek yeme - Mekanlara Dağılım - Düğün, Nişan, Sünnet, Taziye vb. Toplumsal Olaylar. - Kışlık gıda hazırlığı (bulgur çekme, pestil yapma) - Oyun oynama	AÇIK	Yaz " Yaz-Kış Bahar - Yaz Sonbahar "
ZEMİN KAT + ÜST KAT	EYVAN	- Oturma - Misafir Kabul - İmcece usulu yapılan kışlık gıda hazırlığı (Şehriye, erişte kesimi) - Yatma - Yemek yeme - Özel günlerde toplu ibadet yapma (Ramazan, Kandil, Namaz) - Odalara geçiş	YARI AÇIK	Yaz " Sonbahar " " " Yaz-Kış
	ODALAR	- Oturma - Yıkama (Gedemeç'de) - Yatma - Yemek yeme (Aile Büyüklerinin Odası) - Misafir Kabul (Büyük Odalar) - Sosyal Odalar (Düğün, nişan, kına gecesi, sıra gecesi, sünnet)	KAPALI	Yaz-Kış " " " Sonbahar - Kış
ZEMİN KAT	HELA	Boşaltım	KAPALI	Yaz-Kış
	HAMAM	Yıkama	KAPALI	Yaz-Kış
	(Büyük Evlerde)	Çamaşır Yıkama	KAPALI	Yaz-Kış
	TANDIRLIK (MUTFAK)	- Günlük yemek yapma (Ekmek açma, vb.) - Mevsimlik gıda hazırlığı (kavurma, sucuk, pestil, çekçek vb.) - Çamaşır Yıkama	KAPALI	Yaz-Kış " "
ZEMİN KAT	DEVELİK (AHIR)	- Ev halkı ve misafirlerin beraberinde getirdikleri hayvanların korunması - Yem saklanması - Yakacak saklanması	KAPALI	Yaz-Kış " "
BODRUM	ZERZEMBE (KİLER)	- Günlük mevsimlik gıdanın korunması, saklanması - Kışlık Odun Saklanması	KAPALI	Yaz-Kış
ÜST KAT	DAM Yazlık bölüm Önündeki Teras	- Oturma - Yatma - Misafir kabul (sıra gecesi, kına gecesi vb.) - Sosya aktiviteleri seyir imkanı (düğün, nişan, sünnet vb.) - Kışlık erzak kurutma imkanı	AÇIK	Yaz " " " "

Çizelge 6.1

6.2 Diyarbakır

6.2.1 Çevreye ait faktörler

Tarih boyunca pek çok kavmi barındıran Diyarbakır ili köklü bir kültüre sahiptir. Amida-Amid bazen de kara bazalt taşlarından dolayı Kara amid adı verilen Diyarbakır' Eti şehirlerinde olduğu gibi kalın surlarla çevrilmişti. Bugünkü surlar bir ölçüde böylece Eti sanatına dayanmaktaydı. Diyarbakır' adının bir başka değişle ; eti boylarında sayılırdı Konuk yurdu M.Ö.1114 yılında Asur hakimiyetine girmiş, M.Ö.625 de Saka Türkleri daha sonra Medler, Persler, Büyük İskender, Partlar ve kısa bir dönem Ermeniler şehre hakim olmuştur. Onları Sasaniler, Romalılar, Bizanslar, Araplar, Selçuk Türkleri, Anadolu Selçukları, İlhanlılar, Akkoyunlular izlemiştir. 1516 yılında Çaldıran savaşından sonra Yavuz Sultan Selim Diyarbakır'ı tekrar Türk hakimiyetine kavuşturmuştur (Beysanoğlu, 1963).

Diyarbakır'a egemen olmuş devletlerin, medeniyetlerin açık göstergelerinden biri olan evler,yerleşim içinde köklü bir yapı geleneği oluşturmuşlardır.

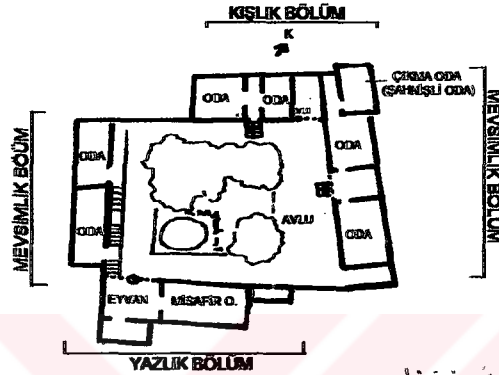
Örneğin; eski Diyarbakır ve Mezopotamya evleri kitlesel biçimleri ile birbirine benzemektedirler. Bu benzerlik yapı kültürü etkisi ile olabilir.Çünkü; Diyarbakır yakınlık olarak Mezopotamya ile adeta kaynaşmıştır. Ayda Arel'in 'Doğu Toroslar zincirinin güneyindeki açık iç avlulu ve eyvanlı taş evleri Mezopotamya konut geleneğini sürdürürler' (Arel, 1982), cümlesi bu yapı kültür etkileşimi tezini savunmaktadır

Diyarbakır ili, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin orta bölümünde bulunmaktadır. Güney Doğu Torosların kolları ile çevrilen il toprakları, Dicle nehrinin irili ufaklı kolları ile sulanmaktadır. Şehir Karacadağ'dan Dicle'ye akan lavlardan dolayı tümüyle volkanik bir düzlük içindedir. Ayrıca bu oluşum, şehrin 650m yükseklikteki bazalt platformunun doğusunda yer almasına neden olmuştur (Beysanoğlu, 1963).

İl volkanik bir arazi üzerinde kurulu olduğundan etrafta bol miktarda bazalt taş bulunmaktadır. Bölgenin ağaç bakımından fakir olması nedeniyle yerleşim birimini oluşturan yapılarda ana malzeme olarak taşın kullanımını zorunlu kılmıştır. Bazalt taş işlemeye elverişli olmayıp oldukça sert yapıdadır. Diyarbakır bölgesi uzunluğu 5 km olan surlarla çevrilmiştir. Surlar topoğrafik koşullara uyum göstermesi yanında, kentsel arazi kullanımını etkileyerek, evlerin bitişik nizamda ve dar sokaklar içinde(2.2,5.m genişliğinde) planlanmasına yol açmıştır.

Doğal yapı gereği, kuzeyde bulunan Güneydoğu Toroslarının engel oluşturduğu il, yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve az yağışlıdır (Çölaşan, 1971).

Yaz mevsiminin etkili ve uzun geçmesi, evlerin planlama ölçeğinde yazlık, kışlık, hatta mevsimlik kullanıma ayrılmasına yol açmıştır. Genellikle bir bodrum üzerine kurulu iki kattan oluşan evlerde güneye bakan zemin katlar kışın, kuzeye bakan geniş eyvanlı üst katlar yazın kullanılmıştır. Evin çatısını oluşturan düz damlar da yine yazlık kullanım için ayrılan alanlardan biridir (Şekil 6.27) (Şekil 6.28).

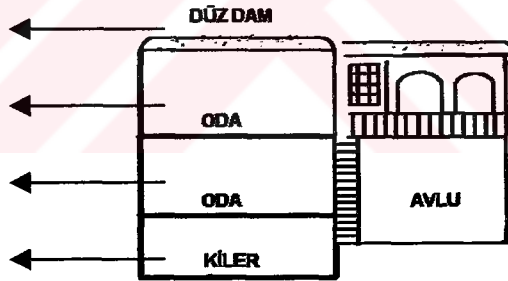
Şekil 6.27 Cahit Sıtkı Tarancı Evinde mevsime göre kullanım durumu (1.kat planı)

Uyuma ve kışlık erzak kurutulmasına olanak veren düz damlı yazlık çatı katı (düz dam).

Yazlık kullanıma ayrılmış kuzeye dönük Üst kat.

Kışlık kullanıma ayrılmış güneye dönük Zemin kat.

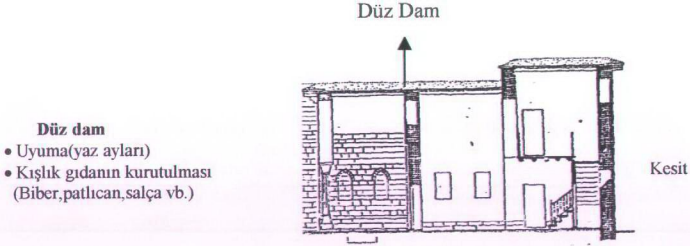
Gıdanın korunması amaçlı yapılmış serin Bodrum kat.

Şekil 6.28 Diyarbakır Evinde mevsimlere göre katların kullanım durumu.

İçe dönük, avlulu bir planlamanın hakim olduğu evlerde ekonomik gücü olan kullanıcının, sur dışındaki bağ ve köşklere gitmeleri mevsimlik kullanım ayrımını çok fazla etkilememiş, evlerin daha ziyade yazlık kullanımı ön plana çıkmıştır. Kuzeye yönlendirilen yazlık bölümlerde açıklıklar, kışlık bölüme oranla daha fazladır.

Yine kışlık gıdanın yüksek sıcaklıklarda, kısa sürede kurutulması işlevine yanıt vermesi amacıyla çatı şekli düz damdır. Damlar, aynı zamanda sıcak yaz gecelerinde ev halkının uyuma işlevine de yanıt verirdi (Şekil 6.29). Damların üzeri sıkıştırılmış topraktır.

Şekil 6.29 Diyarbakır Evinde düz dam

Şehir bir taraftan Akdeniz ve Basra körfezine, diğer taraftan komşu iller yoluyla Azerbaycan ve İran'a uzanan ana yolların kavşak noktasında bulunmuştur. Bu konum il ekonomisini önemli ölçüde etkilemiştir. Tarım (Tahıllar, bağ,bahçe ürünlerinden kavun, karpuz, üzüm vb.) ürünler ile hayvancılığın yanında ipek ve ipekböcekçiliği, dericilik, bakırcılık, kuyumculuk kentin ekonomik yapısında önemli yer tutardı (Beysanoğlu, 1963).

6.2.2 Eve ait faktörler

Diyarbakır, Cumhuriyet dönemine kadar tam bir orta çağ şehri görünümünde olup, yönetsel ve kültürel bir merkez olarak önem kazanmıştı. 1950 den sonra gelişmeye başlayan şehir, o döneme kadar sur içine sıkışıp kalmıştı

Evler, bir avlu etrafına dizilerek içe dönük bir yapılaşma oluşturmuştur. 1950 öncesinde genellikle bir bodrum katı üzerine kurulmuş tek katlı yapılar çoğunlukta iken sonraları iki katlı evler çoğalmaya başlamıştır (Sözen, 1971) (Resim 6.10)

Resim 6.10 Behram Paşa Konağı

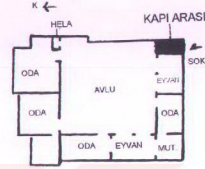
Bir sokağın iki tarafında karşılıklı olarak yapılmış evlerin sokak cepheleri gayet sade olup birbirlerine çok benzer.

Bir kale gibi dış çevreye kapalı tutulan eski Diyarbakır evlerinin içi oldukça süslü ve gösterişlidir. Evlere “sokak arası” veya “kapı arası” denilen dar bir geçitten girilir. İç-Dış yaşamı birbirine bağlayan, bazı evlerde ahır bağlantısının da yapıldığı bu mekanlar,evin merkezi sayılan “Avlu”ya açılır (Şekil 6.30).

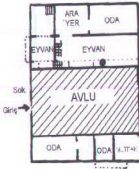
KAPI ARASI

- İç-dış yaşam arasında
Tampon bölge

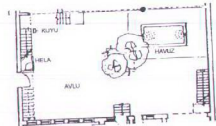

Şekil 6.30 Kavas Sağır mah. Palancılar sok. no:15 'de “kapı arası”

Avlu ,yazın günlük yaşamın büyük bölümünün geçirildiği, dikdörtgen planlı(bölümler arası kullanım farklılığından dolayı) bir alandır. Dışı taş ile (bazaltın gözenekli olanına verilen isim) döşeli avlular, odalar, eyvan, bazen ahır, mutfak, kiler ve hela ile çevrilidir. Bu alanın ortasında çiçeklik ve çeşitli meyve ağaçlarının yer aldığı (incir, dut, ayva vb.) küçük bir bahçe ve kuyu bulunurdu. Hanımlar günlük temizlik ve bahçe bakımında kuyulardaki suyu kullanır, içme suyunu evdeki veya mahalledeki çeşmeden sağlarılardı(Şekil 6.31).

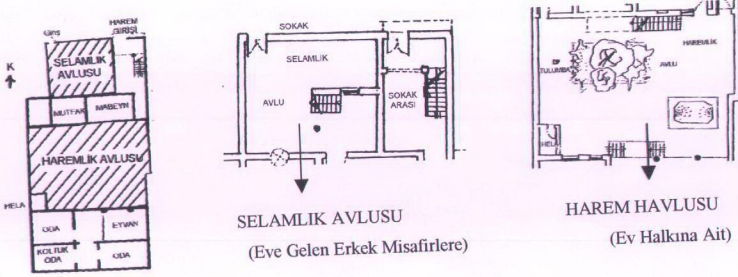
- Oturma
- Yemek yeme
- Diğer mekanlara dağılım
- Oyun oynama
- Toplumsal olaylar (Düğün, Nişan, Taziye, Sünnet)
- Kışlık gıda hazırlığı gibi özel günler
(Kurutmalık,sucuk vb. yapılması, salça çıkarılması vb.)

Şekil 6.31 Özdemir mah. no : 10'da “avlu”

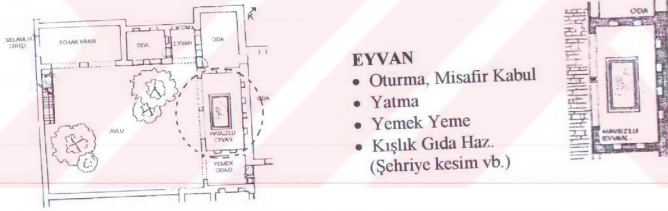
Harem ve selamlık bölümlerinin avluları ayrıydı. Harem bölümünün avlusuna sokaktan basık, genelde süslü kemerli bir kapıdan girilirdi. Harem avlusu,evin bütün halkına hizmet ettiğinden dolayı,selamlık avlusuna oranla daha büyüktür. Selamlık avlusu, eve gelen yabancı

misafirlerin(erkek misafirler) kullanımına ayrılırken, harem avlusu , soğuk günlerin dışında oturulan, oyun oynanan, yemek yenilen , düğün, sünnet, nişan vb. yapıldığı hareketli bir mekandır (Şekil 6.32).

Şekil 6.32 Özdemir mah. no:156' da harem ve selamlık avlusu

Eski Diyarbakır evlerinde avlulardan odalara ulaşmak için genellikle eyvanlardan geçilmesi gerekirdi. “Eyvan” yazın sıcak aylarda oturulan, yatılan, gerektiğinde evin çeşitli işlerin de yapıldığı önü açık bir yaz odası görünümündedir (Şekil 6.33).

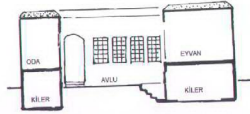
EYVAN

- Oturma, Misafir Kabul
- Yatma
- Yemek Yeme
- Kışkık Gıda Haz.
- (Şehriye kesim vb.)

Şekil 6.33 Ziya Gökalp Evi selamlık bölümünde “eyvan”

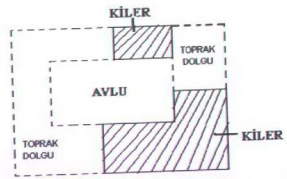
Avlu ve eyvanlarda, serinlik ve huzur veren havuzlar vardı. Kanuni döneminde Şehre getirilen kanalizasyon ve içme suyu tesisatının çok iyi olması, evlerde çok sayıda havuz yapılmasına olanak vermişti. Böylece insanlar düşledikleri dış dünyanın küçük bir örneğini evlerine yansıtmak istemişlerdir.

Zemin kat odalarından bazıları yerden yükseltilerek altları küçük pencerelerle havalandırılan kilerlere ayrılmıştır. Kilerler, yer kotundan birkaç basamakla inilen mevsimlik gıda ve kışkık odun saklanan serin mekanlardır (Şekil 6.34).

KESİT

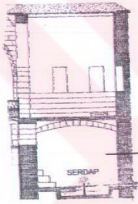
• Kışlık Gıda ve Yakacak Saklanması

Bodrum Kat

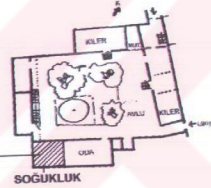
Şekil 6.34 Esmâ Ocak Evinde “kiler”

Bazı büyük evlerde bodrum katları “serdap” veya “soğukluk” adı verilen özel mekanlara ayrılmıştır. Serdap ; Avlu kotundan birkaç basamakla inilen, yazın sıcak günlerde ev halkının oturup, dinlendiği gerektiğinde misafir kabul ettiği içinde küçük bir havuzu bulunan etrafı sedirlerle çevrilmiş serin alanlardır (Akbulut,1994)(Şekil 6.35)(Resim 6.11).

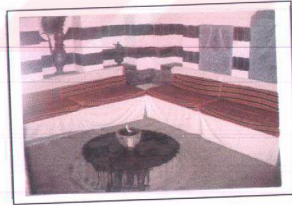

Serdap (Soğukluk)

- Yaz Günleri oturma, dinlenme
- Yatma
- Yemek yeme
- Misafir Kabul

Şekil 6.35 Kavas Sagır mah. Yukarı Ali Emiri sok. no:34’de soğukluk “serdap”

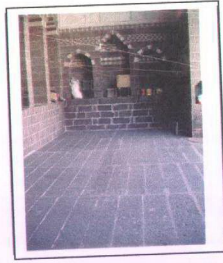

Resim 6.11 Diyarbakır Evinde “serdap”

Avluda beyaz renkli deri ve koyu renkli bazalt duvarları ,bol pencere ve eyvan boşlukları ile hafifler. Üst katlara taş bir merdiven ile çıkılarak odalar önünde gezmeye yarayan ve işlevi gibi ismi de “gezemek” olan bir alana gelinir. Gezemeğin gerisinde eyvan ve odalar vardır. Önünde küçüklerin emniyeti için zarif motifli parmaklıklar bulunur(Resim 6.12-6.13).

Resim 6.12 Behram Paşa Konağı'nda
"gezemek"

Resim 6.13 Özdemir mah. no :17'de
eyvan'da "paça"

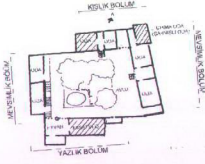
Avlu ve eyvan duvarlarında çeşitli eşyalar bırakmaya yarayan boşluklar bırakılırdı. "Paça" adı verilen bu boşluklar odalarda sıkça rastlanılan elemanlardır. (Resim3) Geleneksel Diyarbakır Evlerinde yarı açık mekanlar (eyvan, gezemek ve açık alanlar) (avlu, damlar) evin 2/3'sine yakın bir bölümünü kaplarken açık teraslamalar pek görülmez.

Zemin kat avlusu içinde yer alan helalar, kapı arası veya avlu içinde düzenlenmiştir. Ev içinde yıkanma ihtiyacı için büyük evlerde hamamlar yapılırken, bu iş için genelde mahalle hamamlarına gidilirdi. Çok zorunlu durumlarda mutfakta yıkanılırdı (Şekil 6.36).

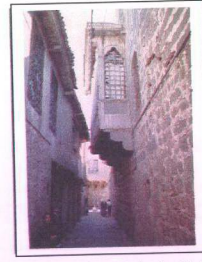
Şekil 6.36 Esma Ocak Evinde "hela" ve "hamam"ın konumu

Odalar, çeşitli ihtiyaçlara cevap verecek özelliklere sahipti. Yazlık ve kışlık olarak ayrılan odalarda yazlık odalar bol pencereli ve yüksek tavanlıdır. Duvar yüzeyinde pencere üstlerinde havalandırma ve aydınlatmaya yarayan bazı evlerde vitraylarla süslü pencereler bulunurdu. Kış odaları ise basık tavanlı az-küçük pencerelidir. Odaların hemen hepsi oturma, yatma, yemek yeme misafir kabul etme vb. ihtiyaçları karşılayacak özelliktedir. Odalardan büyük olanı misafir için daha büyük ve özenli yapıldı. Sokağa cephesi olan çıkma odalara "şahnişli oda" adı verilirdi (Şekil 6.37) (Resim 6.14).

Şekil 6.37 Cahit Sıtkı Tarancı Evinde

“şahnişli oda”, “yaz odası” “kış odası”

Resim 6.14 D.Bakır Evinde Şahnişli

odanın sokaktan görünümü.

Evlerin mutfakları tek kemerli bir eyvan şeklindeydi. İçinde ocakları olan mutfaklar, evin kullanım kolaylığı bakımından harem bölümünde kilerlere yakın olarak düzenlenmiştir (Şekil 6.38) (Resim 6.15).

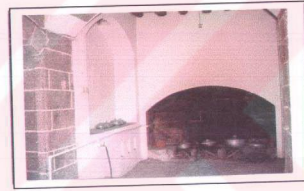

Şekil 6.38 Cahit Sıtkı Tarancı

Evinde “mutfak”

Zemin Kat Planı

Resim 6.15 Esmâ Ocak Evinde

“mutfak”

Mutfak içinde yemeğin pişirildiği yerlere “maltız” denirdi. İçinde üç-dört ocağı olan maltızların içinde kömür ateşi yakılırdı. Ayrıca mutfakın içinde yer alan bacalara tütmeğin gelen “tütünlük” adı verilirdi. Çamur ve sıvalı olan bacaların yanında yemek pişirmede kullanılan kazan, kepçe, bakraç vb. mutfak eşyaları yer alırdı.

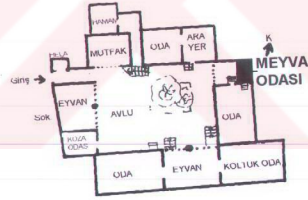
Hayvancılığın yaygın olduğu yörede belenme alışkanlıkları genelde sebze (domates, patlıcan, sivribiber) ve etin üzerine kurulmuştur. Eskiden Diyarbakır’da bir çok yörede olduğu gibi her şeyi bulmak kolay olmadığından kış için sonbahar ayında hazırlıklar yapılırdı. Patlıcan, biber avluda yıkanır, içleri temizlendikten sonra evin düz toprak damlarına iplere gerilerek asılır, dam da hazırlanan iki ahşap direğe gerilmiş ip üzerine dizilirdi. Ayrıca biber ve domates salçası çıkarılır, tepsilerle konarak damlarda kurumaya bırakılırdı.

Mutfaklarda yanan ocaklarda kesilip, temizlenmiş etler (genelde kuzu) kazanlarda pişirilip kavurma haline getirildi. Bunun yanında sucuklar doldurulup, avlu veya kilerdeki çivilire asılır, ceviz, sucuk (cevizli pestil) kuruyemişler alınır, kışa bekletilirdi. Evde yapılan bir başka kış hazırlığı da şehriye kesilmesiydi. Bu olay eyvan veya büyük odalarda komşuların işbirliği ile bir eğlence havasında imece usulü gerçekleştirilirdi. Kış için hazırlanan yiyeceklerin uygun bir ortamda saklanması gerekir. Ailenin kalabalık olması da fazla miktarda yiyecek maddesini bulundurmaya gerektirmiştir. Daha önce belirtildiği gibi D.Bakır evinde bu amaçlara uygun olarak kilerler yapılmıştır. Kışlık gıdalar küp, mükebbe denilen sepetlere ve sandıklara konulur. Günlük gıda içi su dolu tepsilere veya kuyu içine salınırdı.

Ailenin büyük olması ve buzdolabının olmayışı yemeklerin günlük olarak yapılmasını gerektirmiştir. Fındık, fıstık, ceviz, pestil, kuru üzüm gibi yiyecekler ise günlük oturan kışlık odanın bir köşesinde kurulu, meyve odalarında sandıklarda saklanırdı. Odadan üç-dört basamakla çıkılan bu odalara “meyve odası” veya “sandık odası” denilir. Kış geceleri dışarıya çıkıp kilere inmeden, rahatça ulaşılabilen bu mekanlardaki sinilere konan yiyecekler gelen misafirlere ikram edilir, diğer zamanlarda ev halkı tarafından keyifle yenirdi. Gıdanın bırakıldığı zamanlarda bu mekanda fazla eşyalar saklanırdı (Şekil 6.39) (Resim 6.16).

Meyve Odası
(Sandık Odası)

Resim 6 16 : Esmâ Ocak Evinde meyve odası

Şekil 6.39 Meyve odası
(Esmâ Ocak Evi)

Eski evlerde yemekleri evin büyük hanımları yapar, gelinler yardım ederlerdi. Yapılan yemekler mevsime bağlı olarak sıcak günlerde eyvan veya avluda, soğuk olduğunda alt katta oturma odası olarak da kullanılan evin büyüklerinin odasında yenirdi. Halı üzerine sofra bezi serilir, üzerine alçak bir sehpa üzerine sini bırakılırdı. Yemekler mutfaktan “kuşhane” adı verilen kaplarla sini üzerinde getirilirdi. Yemeğe önce büyükler ve evin erkekleri başlar, onlar yedikten sonra hanım ve çocuklar otururdu. Bazı günlerde hep beraber yendiği de olurdu. Yemekte konuşmak günah sayılarak pek konuşulmazdı.

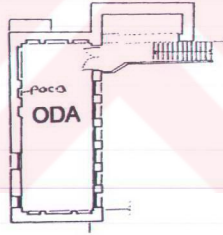
6.2.3 Ev eşyasına ait faktörler

Evde kullanılan eşyalarda gereksiz olanına pek rastlanılmaz, her eşya bir işlev için bulundurulurdu. Odalar oturma, yatma, yemek yeme, oyun oynama vb eylemlere cevap verebilecek şekilde donatılmıştı. Bazı odalarda kapı ile oturma odası arasında bir kat yapılmış, oturma odasının temizliğine olanak sağlanmıştı. Halk dilinde “ayaklık” denilen bu bölümde ayakkabı ve terlik çıkarılır sedirlere sonra oturulur. Taşla döşeli bu bölümde çok zorunlu durumlarda, özellikle yaşlı ve çocuklar banyo da yaparlardı.

Odalar çepeçevre, üzeri dantel patiska örtülü, yastıkların konulduğu sedirlerle çevrilmiştir. Yerler gece yatmaya ve oturmaya uygun olarak, kilim ve halılarla kaplanmıştı. Duvarın çeşitli yerlerinde “paca” denilen ve çeşitli ev eşyalarının konulduğu açıkklar yüklükler ve aynalıklar bulunur. Gece yüklüklerden çıkarılan yataklar ve yorganlar yere serilir, sabah yine toplanıp yerine bırakılır. Yüklüğün içindeki eşyaların görünmemesi için önüne patiskadan bir perde asılırdı (Şekil 6.40) (Resim 6.17).

Resim 6.17 Esmâ Ocak Evinde oda düzeni

Şekil 6.40 Esmâ Ocak Evinde oda

Bazı evlerin yazlık odaları yüksek olduğu için renkli cam ve vitraylarla süslü tepe pencere ile süsülüdür. Kışın daha çok kullanılan odaların pencerelerinde kepenk kapak olurdu. Önünde süs ve emniyet amacıyla yapılmış demir parmaklıklar yer alırdı. Pencerelerde perde pek olmazdı. Yalnız alt kat günlük odada özellikle geceleri rahat oturabilmek için pencerenin alt kısmına çakılı iki çiviye ip geçirilir patiskadan beyaz bir örtü asılırdı. Kışın ise ısınma problemi mangal ve sobalarda çözülürken aydınlanmak için gaz lambası kullanılırdı. Eski evlerin içi olduğu kadar çatısı da çok fonksiyonluuydu. Eski evler düz toprak damlı olarak yapılmışlardı. Sıcak yaz günlerinde ev halkı “Taht” adı verilen tahta karyolalarda damlara

çıkarak uyurlardı. Bu geniş karyolalara, beyaz cibinlikler gerildiği için kimse birbirini görmezdi. Diyarbakırlıyı açık havada ve yüksekçe bir yerde yatmaya iten bir sebepte, özellikle yaz aylarında görülen akreplerdi (Resim 6.18).

Resim 6.18 Dam’ da “taht”

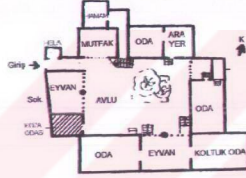
6.2.4 Ev hayatına ait faktörler

Eski Diyarbakır da hakim olan aile tipi “ataerkil”, geniş aile tipi idi. Bu tip ailede anne, baba, çocuklar, gelinler, damatlar, torunlar aynı çatı altında uyumlu bir beraberlik sürdürürlerdi. Her oda bir aileye ayrılmıştı. Ailenin birden fazla olması evlerin büyük ve en az dört odalı yapılmasını gerektirmiştir. Ev halkı odaları karıştırmamak için büyük oda, küçük oda, “mabeyin” (iki oda arasındaki geçit) “koltuk oda” gibi isimler verirdi.

Ailenin en önemli kişisi, ailenin reisi olan babaydı. En önemli ve özenli oda onundu. Ekonomik etkinlikler, evlenme, siyasi konularda karar verme, aile bireylerinin görevlerini düzenleme yetkisi babadaydı. Hanım evin ikinci önemli kişisiydi. Günlük yaşantısının büyük bir bölümü evin içinde geçerdi. Evin büyük gelini sabah namazında kalkar, büyükleri namaz kılarken onlara hizmet ederlerdi. Erkekler kahvaltı sonrası erkenden, bereketli olması temennisi ile işe gider, kadınların zorlu işleri başlardı. Ancak bu zorluk içinde küçük bir doğayı kucaklayan avlularda, iş yapmanın verdiği keyifle işlerini sıkılmadan yaparlardı. Odalarda çok fazla hareketli eşya olmayışı işleri biraz kolaylaştırırdı. Odalar içinde büyük oda konumundaki oda evin büyüklerine ayrılmıştı. Çünkü bu oda büyüklerin yatma odası olduğu kadar, gündüz, yatıncaya kadar aile üyelerinin (özellikle kış ayları), birlikte oturlan, sohbet edilen ve günün yorumunun yapıldığı oturma odalarıydı. Evdeki oğlan evlendiğinde “koltuk oda” adı verilen bölüm kendilerine verilir. Koltuk oda, oturma odası içinden geçilen, teppe penceresi ile havalanan küçük bir odaydı. Birkaç gün orada kalan yeni evlilere daha sonra büyük oda verilir.

Şehirde yaşayan farklı kökenlerde (Yahudi, Hristiyan, Ermeni) beraber yaşayan Müslüman halk, uyumlu bir beraberlik sergilemiştir. Özellikle yapıcılık, ermeni ustaların işleri olması

dolayısıyla evlerin çoğunu onların yaptıklarına inanılmaktadır (Ocak,1989). Uzun yıllar beraber yaşayan farklı dinlere mensup insanların yaşamlarındaki etkileşim sonucu benzerlikler olabildiği gibi bazı farklılıklar da bulunurdu. Örneğin haremlik-selâmlık olayı gayri Müslimler de pek geçerli değildi. Hristiyan veya Ermenilerin sosyal yapısında kadınları ve erkekleri ayırmak için katı kurallar yoktu. Ayrıca Müslüman halkın evinde yeni evlenenlere verilen “koltuk odası” diğer kültürlerde olmazdı. Bunun yanında Ermeni ve Süryanilerde ipek elde edip dokuma yapmak için “koza odası” bulunurdu. Özellikle karanlık ve kepenkli odalardan birinde iskele kurulur, koza üretilirdi. Elde edilen kozalar iplik halinde ipek dokuma ve örtüler yapılmak üzere dokuma tezgahlarında dokunurdu. Müslüman kesim içinde evinde koza hazırlama işini yapan pek olmazken dokuma tezgahı kuran aileler bulunurdu. Bunun için alttaki, küçük odalardan biri tercih edilirdi (Magrosyan, 1988) (Şekil 6.41).

Şekil 6.41 Esmâ Ocak Evi “koza odası”

Mahallede komşuluk ve akrabalık ilişkileri oldukça güçlüydü. Akrabalar sık sık birbirlerini ziyaret eder, ilişkilerini pekiştirirlerdi. İlde komşu gezmeleri ünlüydü. Komşular arası yardımlaşma her alanda olurdu. Kışlık gıda hazırlığı imece usulü yapıldı. Örneğin bir eve buğday geldiğinde, komşular hep birlikte ayıklayıp temizlerler, şehriyeyi beraber keserlerdi. Bunun için evyanlar ve büyük odalar kullanılırdı.

6.2.5 Örf adet töre ve gelenekler

Eski Diyarbakır yaşamın da sosyal olaylar, halk için büyük bir önem taşırdı. Sur içi evlerinde selâmlıklarda evin erkeği ve misafirleri eğlenirken kadınlar haremde, avluda ve hamamlarda türlü eğlenceler düzenlerdi. Zengin aileler yazı, bağ, bahçe ve köşkerin bulunduğu sur dışında geçirirler Sonbaharda kış erzakları hazırlanmış bir biçimde evlerine dönerlerdi. Düğün, nişan, kına gecesi, yas vb. sosyal olaylar, ev halkının yanında komşu ve akrabaların birlikteliğini sağlar güçlü dostluklar, ilişkiler kurulurdu.

Eski Diyarbakır'da düğün yapılacak evde hazırlıklar başlar, evlenen erkek çocuk ise hazırlıklar daha büyük ve gösterişli olurdu. Düğünler erkek evinde nişan kız evinde yaz ise avlu, kış ise büyük odalarda yapılırdı. Düğün yapılacak evde kazanlarla yemek yapılır, avluda olaksa kürsüler konur, davul, zurna getirilirdi. Kadınlar erkeklerden ayrı büyük olan odada eğlenirken beyler, halay çekerek damadın bu mutlu gününü paylaşırlardı. Evde bir insan öldüğünde cenaze avluda yıkanır, sonra camiye gidilirdi. Taziyelerde evin en büyük ve temiz odası hazırlanırdı. Oda içinde süs ve gümüş eşyalar ya kaldırılır ya da üzeri örtülürdü. Bu zor günlerde ev halkına yakınlarından her gün (7gün) yemek gelir, onlara iş yaptırılmazdı.

Yöre halkının yaşayışında kış için yapılan hazırlıklarda bir başka sosyal birliği sağlayan olaylardı. İmece usulü yapılan "şehriye günü" güle-eğlene yaptıkları bir işti. Ev hanımı işlerini bir yerde eğlence ,gezme havasına sokarak monoton yaşantısını hareketlendirmek istemiştir. Evin en büyük odası (Genelde üst kat odası) bu gece için önceden hazırlanırdı. Bu gecelerde türküler, maniler okunur, masallar, anlatılır günlük olaylardan söz edilirken bir taraftan da bekar oğlu olanlar da kız beğenirlerdi (Şekil 6.42).

Şekil 6.42 D.Bakır Evi'nin sosyal olaylarda kullanım durumu

Yeni evli çifti bir süre gözden uzaklaştırmak için "koltuk oda" adı verilen ve geri planda yer alan bir oda verilirdi. Bu odanın fazla penceresi olmazdı. Özellikle yeni evli çiftin yemekleri (Özellikle gelinin) sini ile kapı önüne konurdu. Bu odalar aynı zamanda kışlık yiyecek (özellikle gelen misafire ikram etmek için) deposu olarak da kullanılırdı (Şekil 6.43).

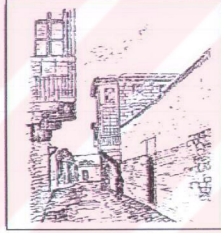

Şekil 6.43 Ziya Gökalp Evi haremlik bölümünde "koltuk oda"

Yöreye özgü geleneklerden biride kurban kesme olayıdır. Kurban bayramların ve adanan adaklar, sonucu kurban kesme eylemi avlu içindeki küçük bahçede yapılırdı. Kesimden önce eve getirilen kurbanlık hayvan birkaç gün evde saklanır. Bu gelenek, ev halkının üzüntü yanında adetlerini yaşatmanın verdiği heyecanla yerine getirilirdi.

6.2.6 İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)

Diyarbakır çok çeşitli dinlerin barındığı bir ildir. Ancak bu farklılık yaşam biçiminde büyük farklar doğurmamıştır. Her topluluk birbirleriyle dostça geçinir, birbirlerine saygı ve sevgi duyarak yaşarlardı. Kimse kimsenin işine karışmaz azınlıklar hor görülmezdi. Müslümanlar ibadet için camiye giderken Müslüman olmayan bir başka topluluk kiliseyi ibadet yeri olarak kullanırdı. Müslüman yaşayışında görülen mahremiyet eski evlerde farklı tasarımlara yol açmıştır. Ev içindeki yaşamın dışarıdan görülmemesi için avlu yüksek (4-4.5 m) duvarlarla çevrilmiştir. Görüş açısı, komşuluk ilişkilerinde kat yüksekliğine verilen önemi göstermektedir (Şekil 6.44).

Şekil 6.44 Evlerin sokaktan görünümü

Müslüman olmayan ailelerin evlerinde bir oda ipek üretmek için koza hazırlama odasıydı. Müslüman Türklere sadece dokuma odası vardı. Bir de Müslüman olmayanların (gayri Müslim) evlerinde şarap yapımı için kilerler kullanılırdı (Anonim, 1967).

Diyarbakır sur içi evlerinde bir çok Türk evinde görülen harem ve selamlık bölümleri burada da bulunurdu. Her iki bölümün sokak kapıları ve avluları genelde ayrıydı. İslamî inançların ortaya çıkardığı mahremiyet kavramı, bazı evlerde bu ayrımı ön plana çıkarır nitelikteydi. İki bölümü bir birine bağlayan en önemli mekan “mabeyn” adı verilen odaydı. Bu odanın kapısı kapandığında iki bölüm arasındaki ilişki de kesilirdi (Beysanoğlu, 1963)(Şekil 6.45).

MABEYN

- Harem ve Selamlığı bağlayan bölüm

Şekil 6.45 Özdemir mah. no : 156’da “mabeyn”

Evin erkeği gelen misafirleri selâmlıkta karşılar harem bölümüne sokmazdı. Hanımlar selamlığı görmezlerdi. Misafirlere ikram edilecek şeyler, harem ve selâmlığı, birbirinden ayıran duvar üzerindeki “döner dolap” ile selamlığa ulaştırılırdı. Bu eleman her evde bulunmaz sadece büyük evlerde yapılırdı. Yine mahremiyet nedeniyle sokaktan eve girerken “kapı arası” denilen bir geçitten geçilir sonra avluya ulaşıldı. Avluda geçen yaşamının gizliliği böyle bir gerekliliği doğurmuştur.

6.2.7 Diyarbakır evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ nin Orta bölümünde yer alan Diyarbakır ili, Karacadağ’ dan Dicle nehrine akan lavlardan dolayı tümüyle volkanik bir düzlük içindedir. Bu nedenle etrafta bol bulunan bazalt taş, ağaç bakımından fakir olan il’ de ana malzemesi taşın kullanımını gerektirmiştir.

Diyarbakır zaman zaman, bölge içindeki konumu nedeniyle çevredeki yerleşimlerde bulunan kültürlerden farklı şekilde etkilenmiştir. Eski Diyarbakır ve Mezopotamya evleri kitlesel biçimleri ile birbirine benzemektedir.

Bu benzerlik, Mezopotamya ile adeta kaynaşan yerleşimlerde yapı kültürü etkisi ile olabilirdi. Surlarla çevrili olan il genelinde, yaz aylarının çok sıcak ve uzun süreli olması, bağlık, bahçelik kullanım olanaklarının sınırlılığı, yöre insanının yaşadığı ortamı en kullanılabilir duruma getirmesine neden olmuştur. Bu nedenle evler; yazlık, kışkık hatta mevsimlik kullanıma ayrılmıştır.

Kuzeye yönlendirilen yazlık bölüm, kullanım yoğunluğu nedeniyle daha büyük düzenlenerek açık (avlu, damlar)ve yarı açık (eyvan,gezemek) mekanlar ön plana çıkartılırken kışkık bölüm

güneye çevrilerek kapalı ve korunaklı bir çevre yaratılmıştır. Sıcak iklimin gereği serin ortamlarda oturma ihtiyacı evlerde “serdap” adı verilen özel mekanları oluşturmuştur.

Surların sınırladığı yerleşim alanında sıkışık kalan dar sokaklar boyunca sıralanan evler, genellikle zeminden birkaç basamakla inilen bodrum katı üzerine planlanan iki katlı yapılardır.

Evlerin biçimlenmesinde islamiyetteki yaşam biçiminin sonucu olarak yüksek duvarlar içinde (4-4.5 m.) İçeride dönük ve avlulu bir planlama gözlenir. Aynı inanışla evlerde sokağa pencere açılmaz, zorunlu durumlarda yanlara düzenlenirdi. Diyarbakır evlerinde mahremiyet ilkesinin etkilediği bir bölümde, bazı evlerde görülen (ekonomik durumu iyi olan evlerde) Haremlik-Selamlık ayrımıdır. Bu iki bölümü birbirine bağlayabilmek için bir tampon bölge oluşturmak için “Mabeyin” adı verilen mekanlar yapılmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde şehre getirilen “hamravat suyu” nun bol olması hemen her evde çeşme kuyu ve havuzların sayısını arttırmıştır.

Dış çevreye kapalı tutulan Eski Diyarbakır Evleri’ nin içi oldukça süslü ve gösterişlidir. Evlere “sokak arası” veya “kapı arası” adı verilen iç-dış yaşam arasında bir bölgeden geçilerek ulaşıldı. Bu mekan evin merkezi sayılan “Avlu” izler. Dıştan bir kale gibi görülen evlerde Avlu; günlük yaşamın geçirildiği, içinde, ağaç, çiçek ve havuzlarla küçük bir doğa parçasıdır.

Evlerin planlanmasında ortaya çıkan bir başka unsur, eyvanlardır. Aileye özel mekanlardan biri olan eyvanlar, mevsimlik kullanıma göre kışlık ve yazlık olarak ayrılmıştır. Uzun yaz günlerinde daha çok kullanılan yaz eyvanları kuzeye çevrilerek daha büyük yapılmıştır. Güneye yönlendirilen yaz eyvanları ise daha küçük boyuttadır. Özellikle yaz aylarında avlunun günün belli saatlerine kadar kullanılmaması, eyvanları ön plana çıkarmıştır.

Önü açık bir yaz odası görünümünde olan eyvanlar, bağlantılı olduğu odaların kullanımına göre biçimlenmiştir,

Karşısında odanın yer aldığı planlamada odanın boyu kadar uzayabilen eyvanlar genelde iki kemerli ve görkemli yapılmıştır. Yandan odalara geçişin olduğu planlamada boyut ve estetik ikinci plana itilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyal statüsüne rağmen; Ataerkil geniş aile yapısının hakim olduğu il' de feodal düzen pek görülmez.

Evlenen çocuğun (erkek çocuk) evden ayrılmayıp aynı evde kalması geleneği, kullanıcı sayısını buna paralel de oda sayısını arttırırken, ortak kullanım (avlu, eyvan, misafir odası) ve servis alanlarının (ahır, kiler,mutfak) büyümesine neden olmuştur.

jDiyarbakır evlerinde odalar, birbirine benzemekle beraber özel günlerde toplanabilecek mekanlarda vardı.

Boyut ve düzenlemede zengin olan bu odalar (Baş oda, şahnişli oda, misafir odası, büyük oda vb.), gündelik hayatta ihtiyaç karşısında bir ailenin kullanabileceği esneklikte olup toplumsal olaylarda sıkça kullanılırdı. Bu tür olaylarda kullanılan diğer mekanları, ise özellikle yaz aylarında avlu ve eyvandı.

Şehir, farklı dinlere mensup halkın bir arada barış içinde yaşadığı bir özellik taşırdı. Bu birliktelik yaşanan ortamlara da yansımıştır. (Gayri-Müslim denilen azınlığın geçimlerinin ipek dokuma ve üretime dayalı olması gibi) Müslüman olmayan kesim ipek dokuma ve iplik üretim işlerinden dolayı evlerinde koza üretim ve dokuma odası yapmışlardır. Ayrıca bodrum katta yer alan kilerlerde şarap yapım yeri (şirahane) mevcuttu.

Yörede sıcakların etkisi ve kullanım gerekliliği (kışlık kurutma işlevi) sonucu çatı örtüsü “ düz dam “ dır. Helalar, günlük kullanımın yoğun olduğu zemin kat avlusu içinde yer alır ve gözden uzak yapıldı. Evlerde ısınma aracı olarak mangalları kullanılırken, aydınlanma gaz lambası ile olurdu.

Yıkılmak için bazı büyük evlerde hamam yapılırken, halkın çoğu mahalle hamamlarını tercih ederdi.

DIYARBAKIR EVLERİNE AİT
MEKAN - EYLEM ANALİZİ

KAT	MEKAN ADI	MEKAN İÇİNDE GEÇEN EYLEMLER	MEKANLARIN KAPALI/AÇIK, YARI AÇIK DURUMU	MEVSİME GÖRE KULLANIM DURUMU
ZEMİN KAT	KAPI ARASI (SOKAK ARASI)	- Avluya Geçiş - Bazı Evlerde Hela ve Ahır'a bağlantı	YARI AÇIK	Yaz - Kış "
	AVLU	- Oturma - Yemek yeme - Mekanlara Dağılım - Düğün, Nişan, Sünnet, Taziye vb. Toplumsal Olaylar. - Kışlık gıda hazırlığı (bulgur çekme, pestil yapma, sebze ayıklama) - Yemek Hazırlama (Günlük) - Oyun oynama	AÇIK	Yaz " Yaz-Kış Bahar - Yaz Sonbahar Bahar - Yaz "
ZEMİN + 1. KAT	EYVAN	- Oturma - Misafir Kabul - İmece usulu yapılan kışlık gıda hazırlığı (Şehriye, erişte kesimi) - Yatma - Yemek yeme - Özel günlerde toplu ibadet yapma (Ramazan, Kandil, Namaz) - Odalara geçiş	YARI AÇIK	Yaz " Sonbahar Yaz Yaz Yaz-Kış
	HELA	Boşaltım	KAPALI	Yaz-Kış
ZEMİN KAT	HAMAM (Büyük Evlerde)	- Yıkınma - Çamaşır Yıkama	KAPALI	Yaz-Kış Yaz-Kış
	MUTFAK	- Günlük yemek yapma (Ekmek açma, vb.) - Mevsimlik gıda hazırlığı (kavurma, sucuk, pestil, çekçek vb.) - Gerektiğinde Çamaşır Yıkama	YARI AÇIK	Yaz-Kış " "
	(AHIR) (Büyük Evlerde)	- Ev halkı ve misafirlerin beraberinde getirdikleri hayvanların korunması - Yem saklanması - Kışlık yakacak saklanması (gerektiğinde)	KAPALI	Yaz-Kış " "
BODURUM	KİLER	- Günlük mevsimlik gıdanın korunması, saklanması - Kışlık Odun Saklanması	KAPALI	Yaz-Kış "
ZEMİN + 1. KAT	ODALAR	- Oturma - Yatma - Gerektiğinde Yıkınma (Ayaklık) - Yemek yeme (Aile Büyüklüğünün Odası) - Misafir Kabul (Büyük Odalar) - Toplumsal Olaylar (Düğün, nişan, kına gecesi, sıra gecesi, sünnet)	KAPALI	Yaz-Kış " " Bahar - Kış
ÜST KAT	DAM (Evin Çatısı)	- Yatma - Kışlık erzak kurutma imkanı	AÇIK	Yaz "

6.3 Konya

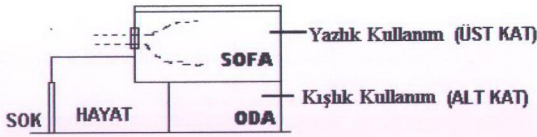
6.3.1 Çevreye ait faktörler

Konya tarih içinde Orta Anadolu, Asya ve Avrupa arasında bir köprü olmuştur . Suriye, Mezopotamya topraklarının dünyanın en uygar bölgesi sayıldığı dönemlerde Avrupa'dan gelen ve bu kesime bağlanan yollar, Orta Anadolu'dan geçmekteydi. Orta Anadolu'ya Hititlerin İslam'dan İ.Ö. 7000 yıllarında geldiği ileri sürülür. İl de önce Frigler, daha sonra Lidyalılar, 334 yılında Persler 223 de Büyük İskender ve diğer çeşitli etnik gruplar etkin olmuştur. Daha sonra il Roma imparatorluğunun egemenliğine geçmiş, imparatorluğunun ikiye bölünmesiyle yeni gelişmeler olmuştur. Türkler' in varlığı, Büyük Selçuklular zamanlarında yoğunlaşmış, 1071 yılında Malazgirt savaşı ile Türkler Anadolu'ya hızla akın etmeye başlamışlardır. Büyük Selçuklu devletinin yıkılmasında sonra bölgede Anadolu Selçuklu devleti kurularak, 1088 'de Konya başkent yapılmıştır (Berk, 1951).

Roma imparatorluğu Döneminde Konya'ya “ ikonlar kenti” anlamına gelen “Iconium” adı verilmişti. Bu isim zamanla değişerek “Konya “adını almıştır. 1650 yılında Konya'ya gelen Evliya Çelebi Konya hakkında ilk esaslı bilgiyi verirken ,”..... Üç yüz kırk kadar bağlı bahçeli akarsulu sarayları vardı.”diyerek evlerin genel karakterini bir ölçüde anlatmıştır. Antik çağlardan günümüze, Likonyanın önemli merkezi, Selçukluların başkenti, Mevlevi tarikatının doğuş ve yayılış yeri olan Konya, şehri tarihsel süreç içinde önemini hep korumuştur (Önge, 1990).

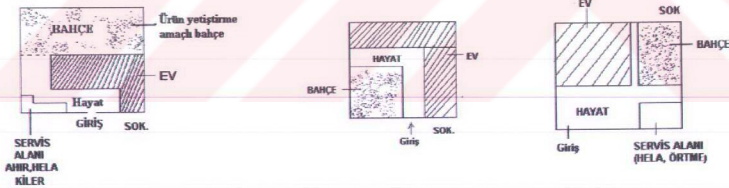
Konya iç Anadolu bölgesi itibariyle Kuzey Anadolu sıradağları, Toroslar' ın doğu yaylaları ve batı Anadolu bölgesinde uzanan Orta Anadolu yaylası ile çevrilidir. İl, denizle hava akımı olmayan geniş bir kapalı havzadadır. Yerleşmeler dolayısıyla düz bir arazi üzerinde kurulmuştur. Bölge genelde ağaçsız-otlak ve ekili alanlarla örtülüdür. En çok ekilen ürün buğdaydır. İl, ülke buğday üretiminin büyük bir bölümünü karşılarken, bunun yanında az da olsa yüksek kesimlerde hayvancılık ta (küçükbaş) kısmen yapıldı. İlde ayrıca çok eskiden beri meram bağlarında üzüm üretimi yapılmaktaydı. Bu bağlar, tarımsal üretim yanında halkın çoğunun yaz aylarını geçirdikleri serin alanlardır. Kışları soğuk, ilkbahar nemli ve yazları kuru sıcak olan, iklim gereği Konya evlerinde yaz ayları bağlara gitme geleneği yazlık kullanım alanlarını kısmen azaltmıştır. Yağışın az olması nedeniyle yerleşim bozkır topraklar ile örtülüdür. Üst katlar hava sirkülasyonu göz önüne alınarak daha çok yaz yaşamı için ayrılmıştır. Yazın açıklıklardan gelen hava, serin bir ortam yaratarak ev halkının daha rahat

oturmasına olanak verirdi. Sofalı evlerin alt kat mekanları daha basık yapılarak kışlık odalar olarak değerlendirilmiştir (Şekil 6.46).

Şekil 6.46 Konya Evinde yazlık ve kışlık kullanım

İl' in ekonomisinin genelde tarıma dayalı olması, halkın içinde yaşadığı ortamlarda bağ ve bahçe yaratmasına neden olmuştur. En azından evde kullanabileceği sebze ve meyveyi yetiştiren Konya insanı, böylelikle dışarıya bağılıktan kurtulmuştur. Bu alışkanlık, tutumlu olmanın yanında, zor günleri içinde bir zorunluluk olmuştur. Bahçeler, evin yan veya arka tarafında düzenlenmiştir, kullanımın yoğun olduğu bahçeler arkada, planlanmış, küçük süs bitki ve ağaçlarının bulunduğu durumda yan ve öne alınmıştır. Bahçelere hayattan girilirdi. İçinde patlıcan, domates, biber, üzüm, armut, vb. yetiştiren bahçeler, ailenin ekonomik durumuna göre küçük veya büyük olurdu. Bahçelerde ailenin hemen her üyesi işbirliği yaparak çalışırlardı. Evlerin yerleri seçilirken dikkat edilen unsurlardan biri de arsanın verimliliği olmasıydı (Berk, 1951) (Şekil 6.47).

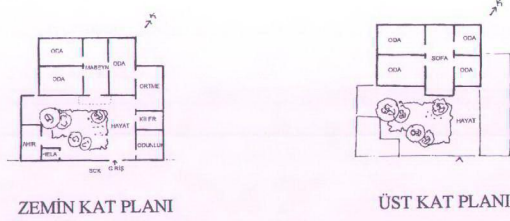

Şekil 6.47 Konya Evlerinde bahçe kullanımı

6.3.2 Eve ait faktörler

Bir kerpiç bölgesi olan İç Anadolu'nun tipik evlerine en iyi örneklemeyi Konya ili göstermektedir. Eski Anadolu ve Anadolu Selçukluları ile getirilen değerler, burada yeni oluşuma neden olmuştur (Uğurlu, 1997). Yapı sistemi olarak ilk çağlardan beri değişmeden uygulanan kerpiç geçerliliğini sürdürmüştür.

Günümüze ulaşan örnekler iki katlı olanlardır. Konya şehir evleri plan ölçeğinde hayatlı ve sofalı evlerden oluşmaktaydı. Zemin kat oturma ve servise ayrılırken, üst kat daha çok yazları oturma bölümüdür (Şekil 6.48).

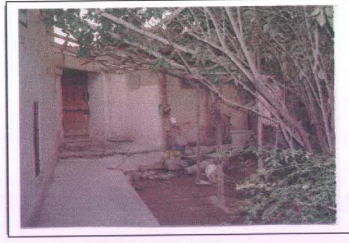

Şekil 6.48 Doğanlar cad. no:87'de evin bölümleri

Şehrin en belirgin tipini oluşturan hayatlı evler, genelde çok büyük değildir. Bu evlere sokaktan bir hayattan geçilerek girilir. Konya'da "hayat" anlamı zemini taşla döşeli bir bahçedir. (Sözen ve Eruzun, 1992). Hayat içindeki bahçe küçük bir çiçeklik olabileceği gibi tarım ile uğraşılan evlerde arka bölümde olsa bir bahçe yer almıştır. Oldukça monoton, gölgesiz, çeşnısiz, ve yazın güneşli bir yoldan sonra sokak kapısı açıp hayata girilince, büyük bir ferahlık hissedilir, Çünkü burası dışarıya göre loş, etrafı yüksek duvarlarla çevrili, ağaçlıklı, çiçekli bir serin yerdir. Bağ ve bahçelere gidilmediğinde yaz günlerini genelde aileler yerlere serdikleri kilimlerde bu hayat içinde açık havayı soluyarak geçirirlerdi. (Resim 6.19). (Şekil 6.49).

Şekil 6.49 Doğanlar cad. no : 87'de "hayat"

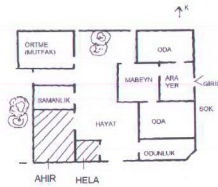
Resim 6.19 Doğanar cad. no :87’de hayattan görünüm

Çok eski dönemlerde bahçelerde (hayat) bir kuyu olurdu. . Kuyuların dışında mahalle çeşmeleri evin su ihtiyacını karşılayan elemanlardı. Konya evleri genelde bir hayat için de bahçelidir. Hayat veya bahçe duvarları evleri birbirinden ayırmakta idi. Bu genellenenin yanında birbirlerine bitişik ve avlusuz evlerde az da olsa bulunmaktadır (Odabaşı, 1996)

Konya birazda talihsiz bir şehir sayılırdı. Tabiat ondan güzelliği esirgemiş, inşaat malzemesini fazla görmüştü. Asırlardan beri arka arkaya gelen medeniyetler bir çok iz bırakmıştı. Konyalı, bu nedenle çok çalışmak zorunda kalmıştır.

Sebze ve meyvesini bahçesinde yetiştiren Konya insanı sütünü,yoğurdunu, yumurtasını da ahırında beslediği hayvanından (veya hayvanlarından) karşılamak için, hayatın bir köşesini ahır ve samanlığa ayırmıştır. Burada bir ve iki hayvan barındırılırdı.

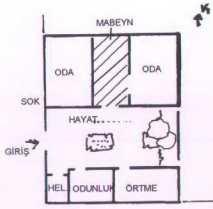
Tuvalet (Hela), hayatın uygun bir tarafına yerleştirilirken , çok göz önünde olmayan yerler tercih edilmiştir (Şekil 6.50).

Şekil 6.50 Bulgur İmam sok. no : 333’te “ahır ve hela”

Bu arada yıkanmak için odalardan biri veya birkaçı da “Gusülhane” adı verilen dolaplar bulunurdu. Mangalda ısıtılan su bu dolapta yıkanan kişiye verilir. Eve girişte mabeyn adı verilen bir aralık karşımıza çıkar, Mabeyn’ in iki yanında yer alan odalar, oturma bazen de

biri depolama amaçlı kullanılırdı. Oturma, dinlenme, yemek yeme, oyun oynama vb. eylemlerin yapıldığı mabeynler, evlerin ortak kullanılan mekanlarından biridir (Şekil 6.51).

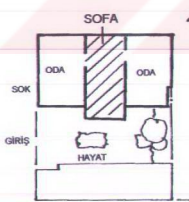
MABEYN

- Oturma
- Yemek yeme
- Günlük iş yapma (Elişleri)
- Mekanlara Dağılım
- Oyun Oynama

Şekil 6.51 Koyunoğlu Evinde “mabeyn”

İki katlı evlerde yaşam mekanı düzeyde iki bölüme ayrılır. Önceleri üst kata dışardan tahta bir merdivenle çıkılır, karşımıza “Tahtaboş” adı verilen bir teras balkon gelirdi. 18.yüzyılın ikinci yarısından sonra merdiven iç bölüme alınmıştır (Berk, 1951) .

Sofalı evler, içinde yaşayanların zenginlikleri ile kıyaslanırdı. Konya’nın varlıklı ailelerinin hemen hemen tümü sofalıdır. Planlar genellikle simetriktr. Sofalar oturma, yemek yeme, dinlenme,düğün. nişan. günlük işler vb. eylemlere ayrılmıştı. Üst katta yer alan sofaları, görüş açısını genişletebilmek amacıyla konsol çıkarılmıştır (Uğurlu, 1997) (Şekil 6.52) (Resim 6.20).

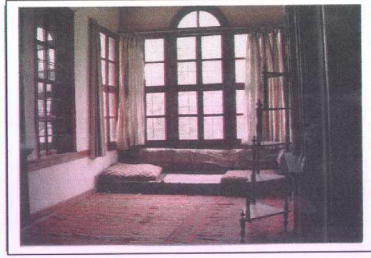
Üst Kat Planı

SOFA

- Oturma
- Yemek Yeme
- Odalara Geçiş
- Yatma
- Misafir Kabul
- Sosyal Olaylar (Düğün,nişan,kına g. taziye vb.)

Şekil 6.52 Koyunoğlu Evinde “sofa”

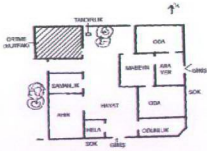
Resim 6.20 Sofadan görünüm

Odalara uzunca bir sofadan giriş verilmiştir. Alt katta kiler ve ambarın bulunmadığı durumlarda, odalar; bahçe, hayat ve ötmeye doğrudan bağlantılı olmaları nedeniyle oturma odaları olarak kullanılmıştır.

Evlerin çoğunda dış duvarlar kerpicin doğallığını ön plana çıkartırken iç duvarlar daima kara sıva ile sıvanmıştır. Bu görünümüyle coğrafyasına, tabiatına büyük bir uyum içindedir. Bahçesi, havuzu, odalardaki ahşap süslemeleri ile ev içi başka bir dünyadır. Evin yönlendirilmesinde güney ve doğu yönleri tercih edilmiştir.

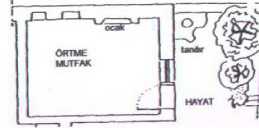
Eski Konya evlerinde yemek kültürü önemliydi. Öğünler mevsimin durumuna göre mabeyn, sofa ve odalarda yenirdi. Ağır yemekler akşam yapılırdı. Yemekte herkes bir arada oturur, besmele çekilerek yemeğe başlanırdı. Önce büyüklere hizmet edilirdi. Yemekten sonra şükür edilirdi, eller yıkanırdı. Yemekleri büyük hanım yapardı. Yemek, hayat'ta "örtme" adı verilen bir mekanda yapılırdı. Yalnız tandır ekmeği ve bazı yemekler genelde örtmenin duvarında kurulu "tandır" da pişirilirdi. Tandır, Konya evinin vazgeçilmez unsurlarından biriydi. Konya kadınlarının en zor işlerinden biri de ekmek yapmaktı. Genelde haftada bir ekmek pişirilirdi, kazanda su kaynatılır, çamaşır yıkanır. Yakacak olarak odun veya kömür kullanılırdı. Konya tandırı hafif meyilli 80-100 cm yüksekliğinde yukarı kesilmiş, kırmızı topraktan yapılmıştır.

Günlük yemeklerin pişirildiği yerlere "örtme" denirdi. Örtmede bir ocak ve duvarların bazılarında eşya koymaya yarayan boşluklar bulunurdu. Hanımlar bir taraftan yemek yaparken diğer taraftan hayattaki çiçekçilik ve varsa havuzlarını seyredirdi. Yemekler "kuşhane" denilen kapta pişirilirdi (Şekil 6.53) (Resim 6.21).

ÖRTME

- Günlük yemek hazırlama ve yapma
- TANDIRLIK**
- Ekmek açma ve pişirme
- Çamaşır yıkama (ısınan su ile)

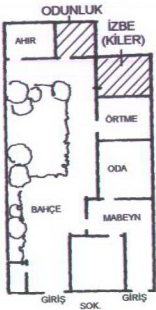

Şekil 6.53 Bulgur İmam sok. no :333'de "örtme ve tandırılık"

Resim 6.21 Bulgur imam sok. no:333'de "örtme"

Bulgur öteden beri Konya'nın asıl yiyeceği olmuştur. İl tarihin en eski devirlerinden bu güne kadar daima bir buğday çevresi olmuştur ve halk bu temel gıda üzerine beslenmektedir (Atademir, 1945). Konya evlerinde kış hazırlığı güzün hareketlenir. Turşular yapılır düz dolmalarda kurutmalıklar ipe dizilir, tahıllar ayıklanır, salça hazırlanırdı. Bütün bu hazırlıklar örtme ve hayatta hızla yapılır. Şehriye, tarhana, erişte, sofra veya mabeyn' de hazırlanırdı. Yemekler genelde öğünlük yapılır, Kalan yemekler tel dolaplara konurdu. Mevsimlik gıdalar "izbe" adı verilen, mutfaktan veya hayattan geçilen bir mekanda küp sandık ve çömleklerde saklanırdı (Atademir, 1945) (Şekil 6.54).

İZBE

- Bazı Evlerde yapılan gıda saklama yeri

ODUNLUK

- Kışlık yakacak saklanması

Şekil 6.54 Celal sok. no:7a'da "izbe" ve "odunluk"

Evin servis bölümlerinden biri odunluktur. Kışları sert geçen Konya'da yakacağın depolanması amacıyla yapılan bu mekanlar gerektiğinde kiler amacıyla da kullanılmıştır.

6.3.3 Ev eşyasına ait faktörler

Konya ilinde eski toprak evlerin dış görünüşleri sade ve gösterişten uzak ise de iç mekanlar buna karşı o denli süslü ve kullanıma elverişli, pratik ve rahattır. Evlerin iç kısmının süslenmesinde ağaç önemli rol oynamıştır. Ağaç işçiliği uzun emek isteyen bir şekilde değil de, daha ziyade basit bir teknikle yapılmış ve göze hoş görülen bir özellik kazanmıştır. Odaların duvarlarında uyarlanan ahşap “ağzı açık” ile “çiçekçilik” ve “testilikler” odalara ayrı birer donatım güzellikleri sağlamıştır. Bu elamanlar, bohça, süs eşyası koymaya yararlar. Bu donatılar, hiçbir zaman yağlı boya ile boyanmamış, ağacın doğal rengi ile bırakılmıştır.

Bu evlerde sadelik ana ilke olmuş, hiçbir zaman fazla eşya ortalıkta bırakılmamıştır. Konya’da “garsambalık” adı verilen faydasız eşya daima göden uzak tutulmuş. Gerek duvarların gerekse oturma odalarının sadeliği sağlanmıştır. Odalarda pencere seviyesinin altında yapılan sedirler, üzerine döşenen halı, yastık ve minderler, ev sahiplerinin özellikle yaşlılarla oturarak günlerini geçirdikleri mekanlar olmuştur. Akşamları serilen yer yatakları sabahları yük dolaplarına kaldırılarak üzerleri bir yük örtüsü ile örtülmüştür. Yük dolaplarının diğer bir kullanım şeklide buraların bir yıkanma yeri olmasıdır. İçleri çinko ile kaplı olan dolaplarda kullanılmış su, bir boru ile dışarı atılmaktadır (Odabaşı, 1996) (Resim 6.22) (Şekil 6.55).

Resim 6.22 Oda içindeki eşya düzeni

Şekil 6.55 Koyunoğlu Evinde “oda”

6.3.4 Ev hayatına ait faktörler

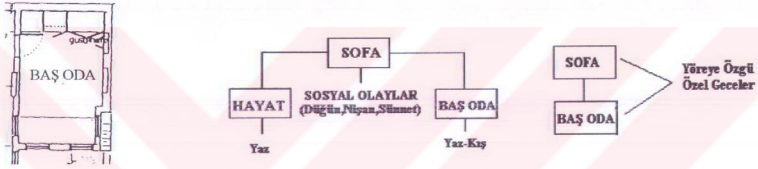
Konya insanı için evi, sadece etrafını saran kerpiç duvarlardan ibaret değildir. İçinde büyükleri, eşi, çocukları ve yakınlarının da bulunduğu, onlarla sevinç ve üzüntüleri paylaştığı bir yerdir. Diğer bir çok bölgede olduğu gibi Konya’da da evde büyük olan evin hakimidir.

6.3.5 Örf adet töre ve gelenekler

Eski yaşamda, hanımlar ellerinde „nakışları ile evin önünde veya hayatta oturur, dokuma tezgahında kilim dokur, sohbet ederler, işledikleri ile de aile bütçesine katkıda bulunurlardı. Biriktirdikleri paraları boyunlarına, ellerine altın yaparlardı. Bu eskiden beri adetti.

Evlenmeler, düğün, sünnet, kına vb. eğlenceler, hasat sonrasına (Güzün) bırakılırdı. Bu önemli olaylar kışın sofa veya büyük odalarda olurdu. Hayat ise ölü yıkama ve kurban kesme gibi geleneklerde sıkça kullanılan bir mekandı.

Bütün bu özel günler evin misafir odası sayılan “Baş oda” da yapılırdı. Bu odalar evin hayat’a en hakim ve güzel döşenmiş odası olarak üst kattadır (Şekil 6.58).

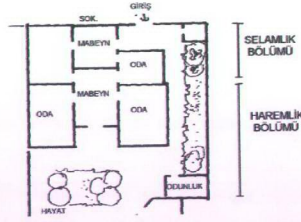

Şekil 6.58 Koyunoğlu Evinde “baş oda” ve sosyal olaylar’ da evin kullanım şeması

6.3.6 İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)

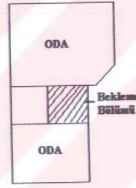
Konya insanı dini inançlara sıkı sıkı bağlı bir yapıdaydı. Başta Mevleviliğin burada izler bırakması Mevlananın ve çeşitli din alimlerinin bu ilde uzun yıllar yaşaması ve vefatları ile şehir Evliyalar , şehri diye de bilinir.

Dini bayramlar, ramazan ayları halkın çok önem verdikleri özel günlerdir. Bunlar için çeşitli hazırlıklar evde yapılırdı. Konya halkının güçlü inanç bağları mahremiyetle ilgili bazı düzenlemeleri gerektirmiştir. Evde yabancı bir erkeğin bulunması durumunda kadınlar ayrı odalarda otururlar. Hizmeti erkekler yaparlardı. Ancak bu gereklilik çok az harem ve selamlık ayırımı gerektirmiştir (Şekil 6.59).

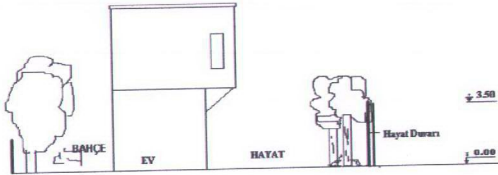
Şekil 6.59 Celal Sok. no:17'de evin haremlik ve selamlık bölümleri

Ayrıca eskiden evlerde kapıdan girildiğinde odaya doğrudan girilmez, bekleme odası görevini gören küçük bir aralıkta beklenir “destur” denilerek girilirdi (evde yabancı hanım olup olmadığını anlayabilmek için). Süslemelerde bazı inançların etkisini görmek mümkündür. Silles de Alevilerin oturduğu kimi evlerde, duvar, dolap vb. yerlerde, aslan, rozet ve el benzeri süslemeler yer alırdı (Doğan, 1989) (Şekil 6.60).

Şekil 6.60 Bozkır'da bekleme bölümü (Doğan, 1989)

Konya evlerinde bir çok Anadolu evinde görülen içe dönük yapılanma dikkat çeker. Özellikle dış cepheye bakan yüzeylere fazla pencere açmama, asıl pencerenin hayata yönelik olması, evlerin hayat duvarı ile çevrili olması (3,5,4m yüksekliğinde) sosyal olaylarda aynı mekanda oturma geleneği vb. mahremiyetin evlerin oluşumuna etkilerindendir (Şekil 6.61).

Şekil 6.61 Konya Evinde sokak. hayat bağlantısı

Konya ilinde “Gayri Müslimler” denilen Ermeni,Hıristiyan,Yahudi gibi etkin topluluklar, belli dönemlerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Yaşantıları ile Müslüman Türklere uyum göstermeye çalışmışlardır. Bu toplumlarda Müslüman-Türk kesiminde dikkat edilen mahremiyet kavramı pek yoktur. Gerektiğinde evlerinde dışa açılmalar olabilmıştır (sokağa pencere açma, balkonlarda çıkma vb.).

6.3.7 Konya evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar

İç Anadolu’ nun bozkır toprakları ile çevrili geniş bir havzasında kurulu olan Konya’ da yerleşimler doğa ile bütünleşerek çok sade ve renksiz bir görünümde dir. Sıcak ve kurak iklim evlerin mevsimlik kullanımını etkilemiş zemin kat kışlık, üst kat yazlık, çatı örtüsü olarak da düz dam kullanılmıştır.

17.18. yüzyıl başlarına kadar evlerde tek katlı bir hayat içinde 2 odalı mabeyn’li plan yaygın iken, nüfusun artması sonucu yetersiz kalan alt katın üstüne bir kat daha çıkarılmıştır.

Konya ili’ nde geçim kaynakları arasında tarımsal üretim (buğday ve üzüm ilk sıraları alırdı.) bağların ve bahçelerin sayısını arttırmış, ancak bu alanları şehir dışında yer almıştır. Kaynakların ve imkanların sınırlılığı sonucu halk, evlerinin içinde küçük de olsa tarımsal üretim yapabileceği bahçeler oluşturmuştur. Ancak bu alanlar yalnızca evin tüketimine dayalı bir ihtiyaçtır, aynı zamanda il genelinde hayvancılığın yaygınlığı çoğu evde ahır mekanını oluşturmuştur. Bu olay üretimin ve geçim kaynaklarının ev ile ilişkisinin bir sonucudur. Hayatlı evler sofalı ve mabeyin’li planlanmıştır. Hayat, ev halkının mekanlara bağlantısını sağlarken ahır, hela bazen odunluk gibi servis mekanlarını da barındıran üstü açık en geniş alandır.

Kapalı ekonomik düzen ve mahremiyet yanında güvenlik ihtiyacı sonucu, aralarında hayat’ın bulunduğu bitişik nizamda yerleşimler oluşmuştur.

Etrafı yüksek duvarlar ile çevrili hayat’lar, yaz aylarında ev halkının toplandığı kişisel ve toplumsal aktivitelerin gerçekleşmesine imkan veren mekanlardan biridir. Yerleşimlerde, sıcak ve soğuk etkisini azaltıp rahat bir kullanıma imkan veren malzeme kullanılmıştır. Yörede yaygın olan malzeme geleneği kerpiçtir. Alt katlar servise yakın olmaları nedeniyle günlük oturma ve ortak alanlara ayrılmış olup, üst katlar yazlık kullanıma hizmet eder.

Sofalar, günlük ve mevsimlik kullanım özelliği de dikkate alınarak genelde, iç sofalı plan tipindedir. Odalara sofadan geçiş verilerek kontrollü giriş yapılmış, bazı evlerde bu gereksinim özel mekanları doğurmuştur (Bekleme bölümü gibi.).

Simetrik plan düzeninin hakim olduğu düz damlı Konya evlerinde, toplumsal olaylar baş oda (misafir odası) adı verilen büyük odalarda yapıldı. Dolayısıyla bu odalar planlamada önem taşır.

Ataerkil aile yapısının hakim olduğu il’de genelde evlenen olduğunda ev müsait ise bir oda eklenir, değilse ayrı eve çıkılırdı. Evin kullanım alanı evi kullananlara yetecek büyüklükteydi.

Mabeyn; zemin katta ortak kullanım alanlarındandı. Sosyal aktivitelere de cevap verebilecek boyut ve düzenlemede planlanan ortak alanlar (hayat, mabeyn, sofa ve baş oda) evin en önemli mekanlarıdır.

Bunun yanında ekonomide dokumacılığın yaygın oluşu bazı evlerde (zemin katlarda) dokuma odalarının planlamasına yol açmıştır.

Evler de mutfak ihtiyacı “ örtme” adı verilen (yakınında tandırı ile) ve hayat’ tan girilen bir mekan ile sağlanırken, hela; hayat’ ta girişe yakın olarak düzenlenmiştir.

Kullanıcının banyo ihtiyacı için, odalar içinde “ gusülhane” denilen özel kapaklı dolaplar yapılmıştır. Evin su ihtiyacı hayat’ taki kuyu ve mahalle çeşmesinden karşılanır.

Evin kışlık gıda depolama işlevi bazı evlerde “ izbe” adı verilen yerden biraz aşağıdaki depolarla sağlanırken çoğu evde “ odunluk” veya kilerler de kullanılırdı. Kışlık erzak kurutma işlevi hayat’ ta karşılanırken, bazen düz damlardan faydalanılmıştır.

Konya ili’nde “Gayri Müslimler” çok yoğun yaşamışlardır. Bu farklı topluluklarda Müslümanlarda olan mahremiyet kavramı çok olmadığından, örneğin; tualeti evin içine sokulması, sokağa pencere ve balkon açma gibi farklı tasarımları ortaya çıkıştır.

Konya evlerinde birçok Anadolu evinde görülen içe dönük planlama dikkati çeker. Özellikle asıl cephenin hayat’a yönelik olması, evlerin hayat duvarıyla çevrili olması, sosyal

olaylarda ayrı mekanda oturma geleneği, mahremiyetin evlerin planlanmasındaki etkinliğini göstermiştir.

Konya ilin’ de eski toprak (kerpiç) evlerin dış görünümleri sade ve gösterişten uzak ise de, iç mekanlar o denli süslü ve pratik c z ml d r. Evlerin süslenmesinde ağaç önemli rol oynamıştır.

Aydınlatmanın gaz lambası ile sağlandığı evlerde ısınma aracı tandır” adı verilen mangallardır.

KONYA EVLERİNE AİT

MEKAN - EYLEM ANALİZİ

KAT	MEKAN ADI	MEKAN İÇİNDE GEÇEN EYLEMLER	MEKANLARIN KAPALLIÇIK,YARI AÇIK DURUMU	MEVSİME GÖRE KULLANIMI DURUMU
ADI				
ZEMİN KAT	GİRİŞ	• Eve Girişte Beklenen Özel Bir Bölüm Yok.	AÇIK	Yaz-Kış
	HAYAT	• Oturma • Yemek yeme • Mekanlara Dağılım • Düğün, Kına g. • Kışlık gıda hazırlığı (tandırık sucuk,kavurma,pekmez yap.) • Oyun oynama	AÇIK	Yaz " Yaz-Kış Yaz Sonbahar-Yaz "
	ODALAR Kışlık ve Günlük Oda	• Oturma • Yatma • Birlikte yemekyeme (ev halkı) • Misafir Kabul (Gerektiğinde)	KAPALI	Yaz-Kış " Kış "
	ODUNLUK	• Yakacak Depolama	KAPALI	Yaz-Kış "
	İZBE	• Gerektiğinde Gıda Sak. (Peynir, Tahlgiller)	KAPALI	"
	AHIR	• Hayvan Barınması • Samanlık amaçlı kullanım	KAPALI	
	HELA	• Boşaltım	KAPALI	Yaz-Kış
	BAHÇE	• Çeşitli meyve ve sebze yetiştirme	KAPALI	Yaz-Kış
	SOFA	• Oturma • Yatma • Yemek yeme • Misafir Kabul • Özel Gecelerin Düzenlenmesi (Zamah g.Sıra gecesi) • Sosyal Olaylar (Düğün,nişan,kına g.sünnet,taziye)	KAPALI	Yaz-Kış " " Yaz Yaz-Kış Kış
	ODALAR BAŞ ODA	• Oturma • Yatma • Misafir kabul • Sosyal olaylar • Özel Geceler	KAPALI	Yaz " Yaz-Kış Kış Yaz-Kış

6.4 Muğla

6.4.1 Çevreye ait faktörler

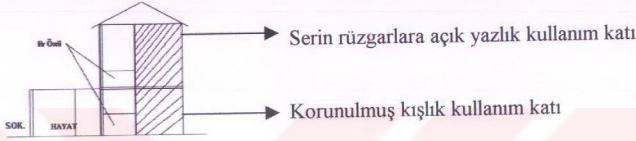
Yöredeki ilk yerleşmelerin Tunç Çağında kurulduğu sanılmaktadır. Batı ve Kuzeybatı da denizcilikle ve balıkçılıkla geçinen Anadolu kökenli Karlar, güneydoğuda ise denizci bir halk olan ve korsanlıkla geçinen Likyalılar yaşıyordu. İ.Ö.14. yüzyıldan günümüze ulaşan Hitit kaynaklarına göre bu yöre “Ahhiyava” adıyla anılıyordu (Anonim, 1974).

1889 Salnamesinde Mobella adı verilen Muğla, 1261 yılında Menteşeoğullarının egemenliğine girmiş, 1451 de Osmanlı topraklarına katılmıştır. Muğla uzun yıllar çeşitli medeniyet ve kültürlerle ilişki içinde olmuştur. Yöredeki yaşlı insanların anlattığına göre özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru Rumlar adalardan bölgeye yerleşmeye başlamış, uzun yıllar yerli halkla beraber yaşamışlardır (Uykucu, 1983). Muğlalı “Dülger” lerden olan 78 yaşındaki Mehmet Beyimoğlu’nun konuşmalarında geçen bazı bölümler ilgi çekicidir;

“O zamanlar çocuktum, bizim evler düz toprak damlıyken Rumların evleri çatılıydı .Bir de onların bazı evlerinin dışı taştan olurdu. Bizim evlerde pencere camı yoktu. Rumların evlerinde vardı. O yüzden onların evi daha sıcaktı. Bizim pencerede soğuk geçmesin diye ahşap kapaklar vardı...” (Aladağ, 1991).

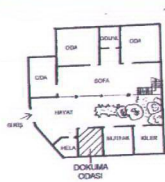
Rumlar yüzlerce yıllık yurtlarını bırakıp böylesine dağınık halde yola çıkmıştır. Çoğu Türk adet ve ananesini benimsemişti. Hele Isparta ve Burdur’ dan gelenlerin büyük bir kısmı hiç Rumca bilmezdi. Muğla o dönemlerde sinai ve ticarete Rumların ağırlığını hissettirdiği bir yöre konumundaydı. Değirmencilik, yapıcılık, dülgerlik, kireççilik, fırıncılık, hamamcılık ve terzilik Müslüman Türklerde yapılması yasaklandığından (inançlarından dolayı), bu işler dolayısıyla büyük ölçüde Rumların sürdürdüğü iş kolları olmuştur (Aladağ, 1991). Müslüman halk genelde tarımla uğraşır diğer işlere pek karışmazlardı. Muğla Rumları genelde Sabunhane mahallesi ve çevresini mesken edinmişlerdir. Bu yerleşimin kış aylarında güneşi bol alması ile Rum evleri oldukça sıcak olur, yazında oldukça serin esintiler gelmesi ile halk rahat bir şekilde yaşardı. 1923’te Yunanistan’ la yapılan mübadeleden sonra Rumların yöreden ayrılmaları ile yöre insanı bir boşluk yaşamıştır. Halkın anlatımına göre uzun süre sıkıntı çekilmiş zamanla eksik olan ihtiyaçlarını kendisi karşılar duruma gelmiştir.

Muğla, topraklarının yarısı Akdeniz diğer yarısı Ege bölgesinde bulunan ve ülkenin önemli engebe şekilleri gösteren yerleşimlerinden biridir. İl' in güney ve batı sınırlarını Akdeniz ve Ege denizi çizmektedir. Kuzey Doğu sınırlarını dağlar oluşturur (Aladağ, 1991). Muğla kent dokusu Asar dağı eteklerinde kuruludur. Muğla ovası ve Kara bağlar (yayla) çukurda bir düzlük görünümünde olmakla beraber, yerleşimin bir kısmı da eğimli arazi üzerindedir. Akdeniz Bölgesini karakterize eden Muğla yöresinin özelliklerinden biri de, kışların bol yağışlı yazlarında kurak geçmesidir. Yerleşim alanı içinde bulunan evlerin zemin katı, kışın olumsuz etkilerinden korunmak için kışlık kullanıma ayrılmış olup, üst katlar daha serin, rüzgarlara açık yapılan yazlık kullanım alanlarıdır (Şekil 6.62).

Şekil 6.62 Muğla Evinin iklimsel yaşantıya göre kullanım durumu.

Zemin ve 1.katlar ev önü adı verilen açık teraslarla geri plana çekilmiştir. Bu açıklıklar alt katlarda binayı korurken (yağışlardan) üst katlarda güneş etkisini azaltır. Muğla kenti oluşumu önceleri kale içi ile başlamış, sonra kale dışına güney yönünde gelişmeler olmuştur. Halkın büyük bir bölümü tarımla geçimini sağlar. Ektikleri ürünlerinin başında zeytin ve tütün gelir (Erüzün ve Sözen, 1992). Ekonominin tarıma dayalı olması, şehir halkının yaz aylarında Karabağlar'a gitmelerine yol açmıştır. Halkın çoğunun, evlerini bırakarak bağ ve bahçelere ürün ekip-biçmek için gitmeleri, ev içinde büyük bahçe olayını ortadan kaldırmıştır. Sadece hayat içinde küçük bir yeşil alan düzenlenmiştir. Tarımın dışında il de, bazı evlerde hanımlar kaput bezi, çarşaf, bazen de kilim dokuyarak aile ekonomisine katkıda bulunurlardı. Bunun için zemin katında küçük dokuma odaları yapılmıştı (Şekil 6.63).

Şekil 6.63 Orta mah. topaltı sok. no:2'de "dokuma odası"

6.4.2 Eve ait faktörler

Muğla'nın yerleşim alanı Asar dağı etekleridir Toprak parçalarının zamanla kardeşler arasında bölüne bölüne küçülmesi ve bu parsellere yapılan evlere ulaşımın karmaşıklaşması, gelişigüzel yerlerde çıkmaz sokakların oluşumuna neden olmuştur (Ünlü, 1982) (Resim 6.24).

Resim 6.24 Muğla sokağından görünüm

Bitişik nizamda, bir hayat içinde ki evler, önceleri tek katlı ve düz toprak damlıydı. 20. Yüzyılın başlarından itibaren genellikle iki katlı beyaz badanalı ve küçük yeşil bahçeleri ile dikkat çeker. (Sözen ve Eruzun, 1992) (Resim 6.25).

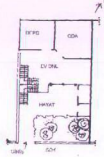

Resim 6.25 Orta mah. topaltı sok. no : 2

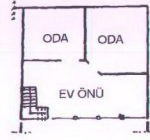
Beyaz rengin hakimiyetinde, adalar mimarisinden etkilenme ve iklimsel kullanımın zorunluluğu önemli etmenlerdir. Evlere “develi kapı” veya “kuzulu kapı” adı verilen çift kanatlı büyük bir kapıdan girilir . Bu kapılar, yayla dönüşü (Kara bağlar’ a halk dilinde yayla denirdi) deve sırtında getirilen kışık erzakların içeriye rahatlıkla taşınabilmesi için büyük

yapılmıştır. Kapıdan geçince, karşımıza içinde küçük bir bahçesi olan “ hayat” çıkar. Evler genelde küçük ve oda sayısı azdır. Örneğin; çok büyük konaklara pek rastlanılmaz.

Muğla evlerinin çoğu dış sofalı plan tipindedir. Genellikle iki katlı olan evlerde alt katlara depo (kiler) oturma odası ve evde dokuma yapılıyorsa dokuma odasından oluşur. Üst katlara, eve bitişik konumdaki ahşap merdivenle çıkılır. Üst kattaki sofadan (ev önü) odalara dağılım olur. Odalar, oturma yemek, yeme ve yatma işlevlerinin tümünü içeren mekanlardır. Bazı odalar sofaya 45 derecelik “pahlar” (açı) yaparlar, bu Muğla evlerinin tipik özelliğidir (Şekil 6.64).

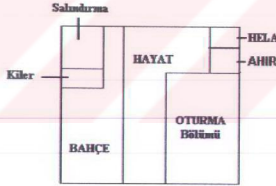
ZEMİN KAT PLANI

ZEMİN + 1.KAT PLANI

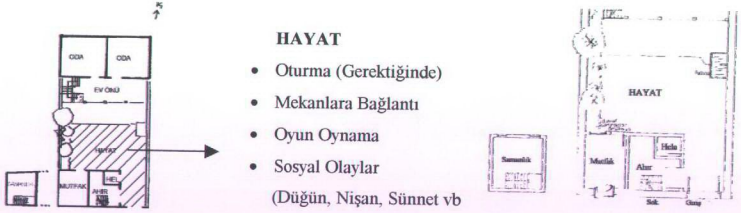
Şekil 6.64 Muğla evinde odaların katlara göre kullanım durumu

Hayatın etrafında tuvalet , bazen ahır, kümes ve “salındırma” denilen etrafı açık bir mutfak vardır (Şekil 6.65).

Şekil 6.65 Dibekeşi sok. müştak bey mah. no:15'de evin bölümleri

Kaynaktaşı veya deretaşı ile kaplı olan hayat, oturlan, oyun oynanan, düğün, sünnet, nişan vb. olayların yapıldığı bir alandır. Hayatın duvar dibinde küçük bir çiçeklik bulunur. Zeytin, nar, erik bahçenin (hayat'ın) vazgeçilmez öğeleridir. Eski su şebekesi gereği, evden eve büzlerle taşınan su havuza dökülür ve bu havuzdan tekrar büzlerle diğer evin havuzuna dökülür. Muğla'da evden eve akan bu suya “akarsu” adı verilmiştir. Bu olay ev de mutlaka küçükte olsa bir havuzu (suyun içine aktığı) gerekli kılmıştır (Şekil 6.66) (Resim 6.26).

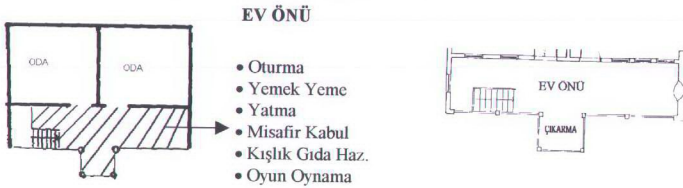
Şekil 6.66 Camii kebir mah. no : 15'de "hayat"

Resim 6.26 Şeyh mah. no: 2'de "hayat"

Ahır ve kümesler Muğla evlerinde fazla görülmez. Bu alanlar Rumların yaşadığı evlerde hemen hiç yok iken (genelde hayvancılıkla uğraşılmadığından), bazı evlerde yaylaya gitmek için, ev sahibinin kullandığı binek hayvan için ayrılmış küçük bir mekandan ibarettir.

Evlerin alt ve üst katlarının avluya bakan cephesinde halk arasında "evin önü" denilen açık bir sofa vardır. Ev önü, evi yağmurdan ve güneşten koruduğu gibi üst katta odalara ulaşımı sağlayan ayrıca serin açık yerlerdir. Ev önü adı verilen açık mekanlar, hayat'ın dışında en önemli yazlık kullanım alanlarıdır. Günlük yaşamın yoğunluğunu taşıyan "ev önleri" bir çok fonksiyonu ile neredeyse hayat'ı, ikinci plana itmiştir. "Çıkma" adı verilen bölümü ile hayat'ı kucaklayan görüş açısı, oturma, yatma, yemek yeme, kışlık gıda hazırlığı ve kurutulması, misafir kabul gibi çok işlevli bir alandır (Şekil 6.67).

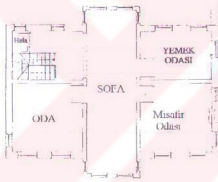
Şekil 6.67 Orta mah. top altı sok. no: 3'te "ev önü"

Evlerin yönlendirilmesinde manzara ve güneş alması ön plandadır. Bu nedenle evler genelde güney ve doğuya bakmıştır (Resim 6.27).

Resim 6.27 Orta mah. no :3'te "ev önu"

Yöredeki genel konut tipi hımış tekniğinde olması yanında, taş yapılarda kısmen bulunur. Genellikle Rum halkının oturduğu taş evlerde geleneksel eylem alanları yerini uzmanlaşmış eylem alanlarına bırakmış, oturma ve yemek yeme odası ayrı tutulmuştur (Şekil 6.68) (Resim 6.28).

Şekil 6.68 Şeyh mah. no :2'de Rumlar³ tarafından yapılan taş bina

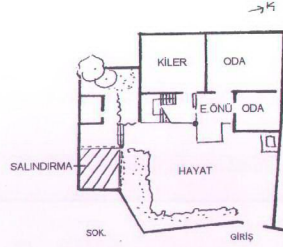
Resim 6.28 Bekir Ağa Konağı

Yörede mutfak kullanımına uygun olarak, alt kat odalarından biri (ocaklı olan) yemeklerin pişirilmesine olanak verir. Bunun dışında hayatta, günlük yemeğin yapıldığı (yazın), kışlık yiyeceklerin hazırlandığı, çamaşırların yıkandığı "salındırma" adı verilen önu açık, içinde ocaklı bulunan mekanlar vardır. Bu olay, Muğla kadınının işlerini açık havada geçirme isteğinden doğmuştur (Şekil 6.69).

SALINDIRMA

- Yazları yemek yapma
- Çamaşır yıkama
- Yıkama (Çocuklar)
- Kışlık erzak hazırlama

Şekil 6.69 Hafize Kaşıkara Evinde “salındırma”

Bazı evlerde bu alanın yanları ahşap dikmelerle kapatılarak daha iyi koruma sağlanmıştır (Şekil 6.70).

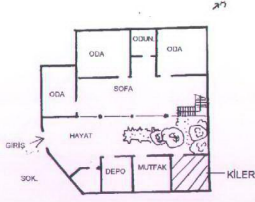

Şeki 6.70 Muğla Evinde “sahındırma” (yaz mutfacı)

Evde yemekler büyükler ve gelinlerin yardımlaşması ile yapılırdı. Büyükler küçüklerin gücünden, küçükler büyüklerin tecrübesinden faydalanır ve yemek kültürü artırılırdı.

Üç öğün yemeğin yendiği Muğla’da; sabahları çay içilmez, tarhana çorbası, kavurma yenir, öğlen ve akşamları kavurma, sebzeler, kışın kurutmalıklar çok tüketilirdi. Yemek kışın alt kattaki ocaklı odada, yazın ev önü veya hayat ta yenirdi. Önce yere sofra bezi serilir, onun üzerine karnak konur ve tepsi içindeki bir kaptan hep birlikte yenirdi.

Kış için yapılacak yiyecek depolama işi için yazları Kara bağlar adı verilen yaylaya gidilir, kışlık, peynir, yağ, salça, vb. ihtiyaçlar karşılanırdı. Yaylada evi olamayanlar kurutmalıklarını ve salçalıklarını ev önünde kurutur, kavurmasını salındırmadaki kazanlarda pişirirdi. Günlük yemekler tel dolapta, kışlık erzaklar ambar, kiler gibi mekanlarda, küp ve sandık içinde korunurdu. Yeri, zemin katta olan kiler ve ambarlar; yemeklerin yapıldığı salındırma veya gerektiğinde mutfak amaçlı da kullanılan (kış ayları) oturma odası ile (ocaklı) bağlantılıdır. Ayrıca mutfak ve ocağı olan alt kat odasında çeşitli mutfak eşyalarının bulunduğu raflar bulunur (Şekil 6.71).

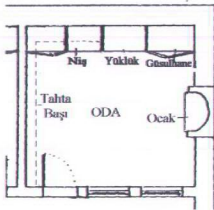
- Yazlık-kışkık gıda depolama (Zemin Kat)
(Salındırma Bağlantılı)

Şekil 6.71 Orta mah. no: 2'de "salındırma" bağlantılı "kiler"

6.4.3 Ev eşyasına ait faktörler

Muğla evinin odası, bir ailenin gereksinimlerini karşılayacak fonksiyonları içinde bulundururdu. Bu nedenle halk arasında odalara "evin içi" denilirdi. Odalar, genelde kare veya dikdörtgendir. Sofadan açılan bir kapıyla odaya köşeden girilir. Kapının karşısındaki duvarı ortaltayan 90-100 cm. genişliğinde 50-60 cm derinlikte kemerli ocak, odanın ısıtılmasını, yemeklerin pişirilmesini ve suyun ısıtılmasını sağlardı. Ocağın iki köşesinde "ocak taşı" denilen ve kol dayamak için kullanılan kıvrımlı taş kullanılırdı.

Odalarda oturma düzeni odayı çeviren sabit "Sedir"ler ile sağlanmıştır. Üzeride döşek ve yastık bulunan "sedirler" rahat oturulan elemanlardır. Kapı açıldıktan sonra kapı kanadıyla paralel duran yüklük, ocağın karşısındaki duvarı "tahta başı" seviyesine kadar kaplar. Üzerinde "güsülhane" denilen küçük bir banyo; yer yatağının katlanıp konduğu "döşeklik (yüklük)" ve gaz lambasının bulunduğu küçük bir mihrab görünümündeki "çiçeklik" ile ahşap dolap bulunur. Ayrıca odayı üç yandan kuşatan dolabın üst sınırından devam eden ve çeşitli kışkık eşyanın bulunduğu "tahta başı" denilen raflar bulunur (Şekil 6.72).

ODA

- Oturma
- Yatma
- Yemek Yeme
- Misafir Oturma
- Yemek Pişirme (Gerektiğinde)
- Yıkama (Gerektiğinde)

Şekil 6.72 Muğla evinde oda düzenlemesi

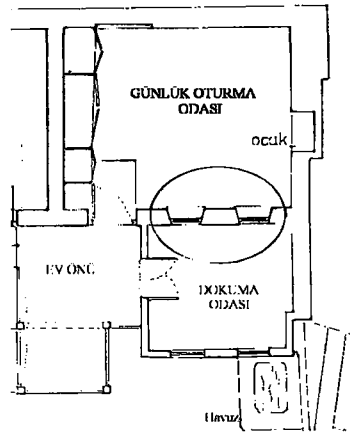
6.4.4 Ev hayatına ait faktörler

Yöredeki yaşam temelde ataerkildir. Bu yapı sık akraba ilişkileri, iyi komşuluk ve dinsel ilkeler çerçevesinde töre ve geleneklere bağımlı dışa kapalı bir çevrede oluşmaktaydı.

Eski Muğla; gerek Türk gerekse Rum ve diğer etnik grupların oturdukları kültür gruplarının yapısal çevrede zaman zaman birbirinden etkilendiği; bu yüzden de birbirinden farklı yanlarının analiz edilmesinde güçlük çekildiği, tarihi bir bölgedir. Bu yüzden de yerleşmedeki aile yapısı ele alındığında hangi grubun ele alınması gerektiği, zor bir konudur. Buna rağmen kullanıcıyı Müslüman–Türk olduğu konutlarda çıkmalar, kafesler, taban süslemeleri yapı elemanları ile, aile yapısı kadın erkek ayırımının daha serbest olduğu Rum evlerinden farklılık gösterir

Konut üniteleri, babanın hakim olduğu, annesinin ise tüm evin dirlik düzenliği için uğraştığı ataerkil aile yapısına göre yapılmışlardır (Ünlü, 1986).

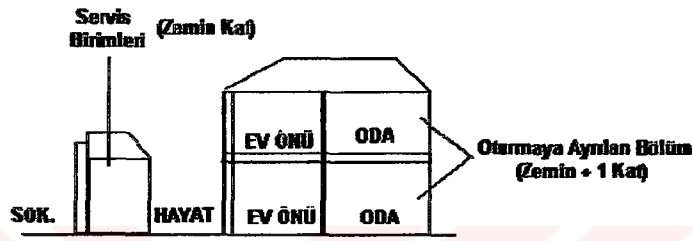
Muğla da genellikle kadınlar daha fazla çalışır. Muğla’lılar yeniliklere açık, uyumlu, tarımsal üretimle geçinen, yaşamının zevkini bilen insanlardır. Ayrıca esnafılık yapanlar, el tezgahlarıyla dokumacılık yapan aileler vardır ki, bu ikinci kesimin kazançları daha iyi durumdadır. Dokumayı yapan kadın tezgahını kurarken, gerektiğinde hayatla rahat ilişkili alt katları tercih etmiştir. Ayrıca günün büyük bölümünün geçirildiği ve oturma odası konumundaki oda ile doğrudan bir bağlantı kurmuştur. Çünkü kayınvalide iş için, çağırabilir, uyuyan bebek ağlayabilir ya da ateşte pişen yemeğe bakma zorunluluğu olabilirdi. (Şekil 6.73).

Şekil 6.73 Orta mah. 1. çıkamaz no:2’te “günlük oturma odası”
ve “dokuma odası” bağlantısı

Muğla'da aile yapısı çok geniş değildir. Bu genişlik ailenin ekonomik yapısı ile de ilişkilidir. Konutlar, bazen akrabaları da içine alır. Bu durumda anne, baba, evli çocuklar gelin ve torunlardan oluşurdu. Ancak iki aileden fazla birlikteliğin olduğu evlere sık rastlanmaz. Evde hakimiyet babadadır ve disiplini simgeler.

Ev büyükleri evin alt katındaki odada kalırlardı. Bu oda aynı zamanda oturulan, yemek yenilen, ocağında yemeğin pişirildiği bir mekandır. Muğla evlerinin bazılarında alt kat odalarından birisi, serinliğinden dolayı zemini toprak olan, kışlık gıda maddelerin korunduğu kiler, depo veya ambar olarak planlanmıştır. Alt ve üst katlar genelde oturmaya ayrılırken, servis bölümleri zemin katta hayat içinde yapılmıştır (Şekil 6.74).

Şekil 6.74 Muğla Evinde katların kullanım durumu

Genellikle evlerde baş oda niteliğinde oda yoktur. Her oda bu konumda düzenlenmiş özelliklere sahiptir. Bunun nedeni Muğla halkının genelde sosyo-ekonomik durumun iyi olması nedeniyle, birbirlerinden farklı olma çabalarının görülmemesi olabilir. Bunun yanında, Muğla'da sokaklar hanımların gözde mekanlarıdır. İşlerini bitiren hanımlar, kapı önlerinde oturup birbirleriyle sohbet imkanı bulup komşuluk ilişkilerini güçlendirirler.

6.4.5 Örf , adet, töre ve gelenekler

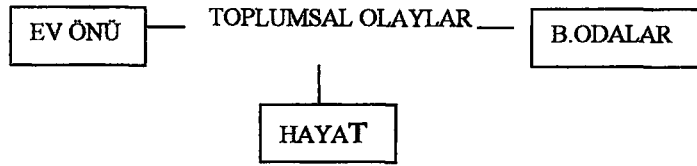
Muğla'da yaylaya gitme geleneği uzun yıllar geçerliliğini sürdürmüştür. Bunun yanında komşu ve akrabaların ortak katıldıkları özel günler vardır. Nişan, kına, düğün ve taziyeler bu özel günlerdendir.

Taziyelerde komşular ev halkını yalnız bırakmaz, yedi gün evlerine ziyarete giderlerdi. Oturmalar yazın hayatta kışın, üstteki büyük odalardan birinde olurdu .

Düğün ve nişanlar tarımsal faaliyetlerin azaldığı ve yayla dönüşü olan sonbahara bırakılırdı (Turkeş, 1971). Bu eğlencelerde kız düğünlerinin ayrı bir güzelliği vardı Kızlar evin oda,

salon veya avlusunda daire şeklinde oturur çengi kadınların dümbelek çalıp, ağız yayarak söyledikleri oyun havalarına, ince saz takımına uyarak sıra ile zeybek oyunu oynarlardı (Erol, 1970).

Erkek düğünlerinde davul zurnalar çalınır pehlivanlar güreşir, davetliler içecek ve yemeklerle ağırlanırdı. Yemekler salındırmadaki ocaklarda boy boy kazanlarda önceden pişirilir, hayatta serilen yer sofralarında hep birlikte yenirdi (Eroğlu, 1970). Toplumsal olaylarda kullanılan alanlar, mevsime göre değişim göstermekle beraber genelde hayat, ev önü ve büyük odalar en sık kullanılan alanlardır (Şekil 6.75).

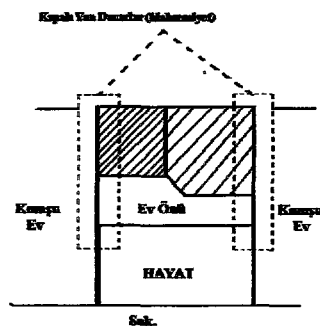

Şekil 6.75 Toplumsal olaylarda sık kullanılan alanlar

6.4.6 İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)

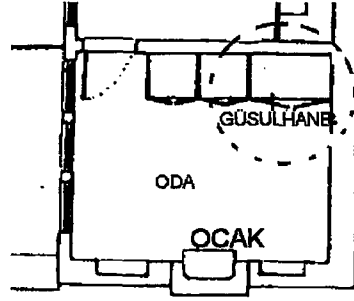
Göçebe – İslam sentezinin kısıtlayıcı etkileri Muğla’da Anadolu’nun diğer yörelerine göre hafifletilmiş kabul edilebilir. Görelilik olarak Muğla’da kadın daha serbest ve saygındır. Bunda Rum ahali ile uzun süre birlikte yaşamış olmak, 19. Yüzyılda Balkanlardan gelen göçmenlerle etkileşim ve kentin insanlar arası ilişkilerin kopmasına neden olacak kadar büyük olmaması ,rol oynamış olabilir (Ünlü, 1986).

Halkın çoğu, inançlarına bağlı olmakla beraber, kadın-erkek ayırımında katı kurallar pek görülmez Ev içi yaşamı yüksek duvarlarla çevrilmiş olup, sofa yanları kapalı tutularak kısmen mahremiyet ilkeleri uygulansa bile, başka bölgelerde görülen harem-selamlık ayırımı Muğla evlerinde görülmez (Şekil 6.76).

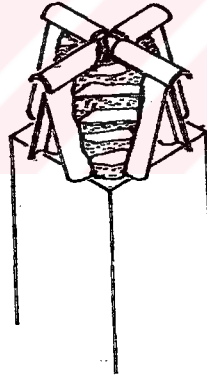
Şekil 6.76 Üstad Bey.mah.no:35’te evler arası konum

Muğla evinde yıkanma eylemi için gizlilik ön plana çıkmış, oda içindeki gusülhaneler de bu kural geçerliliğini sürdürmüştür (Şekil 6.77).

Şekil 6.77 Dibek Taşı sok. müştak bey mah. no :15’de “gusulhane”

Tuvaletler, dini inançlardan dolayı güney yön kutsal sayıldığından bu yöne çevrilmezdi. Evlerde dikkati çeken bir başka unsur bacalardır. Dışardan da hissedilen baca çıkıntıları kimi düşünceye göre üstten bakıldığında “haçvari” görünümündedir. Bazı inanışlara göre evlerin çoğunda emeği geçen yapıcı Rum ustaların bir işiydi bu. İnançlarını bu elemanlarına yansıtıp kalıcı olmasını sağlayan bu düşünceler, kimileri tarafından bacanın iyi çekmesi için uygun form olarak nitelendirmektedir (Şekil 6.78).

Şekil 6.78 Muğla Evinde “baca örgüsü”

6.4.7 Muğla evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar

Muğla, topraklarının yarısı Akdeniz diğer yarısı Ege bölgesinde bulunan bir il'dir

Muğla kent dokusu Asar dağı eteklerinde kuruludur. Şehrin engebeli arazi yapısı nedeniyle yerleşimlerin bir kısmı hafif meyilli bir alana, diğer bir kısmı da düz bir arazi yapısı üzerine konumlanmıştır.

Yazları sıcak geçen Muğla'da kışlar bol yağışlıdır. Evlerin planlanmasında yazlık ve kışlık kullanıma ayrılan bölümler, katlar olarak belirlenmiştir. Zemin kat, daha çok basık tavanlı olup kışlık kullanıma uyumluyken, üst katlar genellikle yazın serin ortamlara uygun plandadır. Halkın geçim kaynaklarının başında tütün ve zeytin ilk sırayı alır. Ayrıca il, sebze ve meyve üretiminde çok zengindir. Halkın tarıma dayalı üretimini Karabağlar'a (yazın) giderek çözmesi nedeniyle çok büyük bahçeler yapılmayan evlerin, yazlık kullanım sınırlılığı evlerde mevsimlik kullanım arayışını ortadan kalkmıştır.

İl ekonomisinde dokumacılık oldukça yaygındır. Öyle ki bu olay bazı evlerde zemin katların (dokuma iskelesinin zemine oturma zorunluluğundan) bir bölümünün bu iş için ayrılmasına neden olmuştur.

Genelde iki katlı olan Muğla evlerinde plan düzeni, bitişik nizamda , içe dönük, bir hayat içinde dış sofalıdır. Alt ve üst katlar oturmaya ayrılırken , ahır (Çok az evde sadece binek hayvanının barındığı) hela, “salındırma” adı verilen yaz mutfağı ve kilerden oluşan servis mekanları, ev' in tam karşısında oluşturularak girişe yakın kullanım kolaylığı getirilmiştir.

Muğla evin' de önceleri tek katlı ve düz damlı planlama yaygın iken ,19. yüzyıldan sonra iki katlı ve eğimli çatılar dikkati çeker. Ancak planlama esaslarında pek bir değişim gözlenmemiştir.

Evler önceki dönemlerde olduğu gibi yine dış sofalıdır. Odalar genellikle ev önü tabir edilen sofa' nın geniş kenarında sıralanmıştır. Plan fazla hareketli değildir. Küçük evlerin kullanımına uygun olan bu plana göre, genellikle dış sofada iki odanın arasındaki boşlukta yer alan merdivenden üst kata çıkılır.

Zemin katlar genelde, bir sofadan girilen, kiler ve oturma odasından oluşur. Üst katlar ise özellikle yaz kullanımlı odalara ayrılmıştır.

Hayat; içinde küçük bir yeşil alanı akarsulu çeşmesi , (bu çeşmeler arazinin eğimli olduğu yerlerde evden eve akarak giderdi) ile ev halkının günlük eylemleri yanında toplumsal aktiviteleri için de uygun alanlardır

Evlerin en önemli ikinci kısımları hayat'a bakan ve "ev önü" adı verilen dış sofalarıdır. Hemen hemen ev halkının yaşamının büyük bölümünü geçirdiği bu alanlar çok işlevli bir konumdadır.

Evlerin yönlendirmesinde güneş ve manzara önemlidir. Evin oturmaya ayrılan bölümleri "ev önü" yardımıyla geri çekilerek güneş ve yağışların kullanıcıyı olumsuz etkilememesi sağlanmıştır.

Muğla'da ataerkil yapı mevcut olmakla beraber, kadının da tarımsal alanda çalışıyor olması ona da söz hakkı tanımıştır. Aile yapısı çok geniş değildir. En fazla iki ailenin barındığı evler dolayısıyla çok büyük değildir. Ortak kullanılan açık alanlar mevsimin uygun olması nedeniyle kapalı bölümlerden fazladır.

Evde günlük oturma odası gerektiğinde mutfak amaçlı kullanılsa da evin asıl mutfağı "Salındırma" adı verilen yaz mutfaklarıdır. Burada amaç kadının doğa ile bütünleşme ihtiyacının karşılanabilmesidir.

Hıms tekniğinde yapılan evler, beyaz kireç badana ile boyanarak gerek iklime gerekse adalar mimarisine uyum amaçlanmıştır.

Isınmanın ocaklarla sağlandığı evler de aydınlatma gaz lambası ile sağlanırdı. Evde özel banyo ve hamam yapılmaz, bunun için "gusülhane" adı verilen oda içindeki özel dolaplarda yıkanılırdı.

Muğla, Rumların çok yoğun yaşadığı bir il'di. Her yerleşimde olduğu gibi kültürlerin etkileşimi burada da kendini göstermiştir.

Mahremiyet kavramı çok yoğun yaşanmazdı. Evler bir hayat duvarıyla ie dönük yapılsa bile duvar yüksekliği çok fazla değildir (yaklaşık 3 m).

Rumların yapı tarzı Müslüman halk konutlarından biraz farklıydı. Tamamen dışa dönük yapılan bu evlerin en büyük özelliği taş yapılar olmasıdır. İ sofalı plan tipin yaygın olduğu taş evlerde; geleneksel eylem alanları ,yerini uzmanlaşmış eylem alanlarına bırakmış, oturma ve yemek yeme odası ayrı tutulmuştur.

MUĞLA EVLERİNE AİT
MEKAN - EYLEM ANALİZİ

KAT	MEKAN ADI	MEKAN İÇİNDE GEÇEN EYLEMLER	MEKANLARIN KAPALI/AÇIK,YARI AÇIK DURUMU	MEVSİME GÖRE KULLANIM DURUMU
ZEMİN KAT	GİRİŞ	▪ Giriş bölümünde özel tanımlı bir alan yoktur.	AÇIK	Yaz-Kış
	HAYAT	▪ Oturma ▪ Oyun oynama ▪ Sosyal Olaylar (Düğün, nişan, sünnet, taziye vb.) ▪ Günlük İşler (Halı yıkama, havuz kenarında bulaşık yıkama) ▪ Mekanlara Dağılım	AÇIK	Yaz " " " Yaz-Kış
	AŞAĞI EV ÖNÜ (ALT SOFA)	▪ Oturma ▪ Yemek yeme ▪ Yatma ▪ Misafir Kabul ▪ Oyun oynama ▪ Odalara geçiş ▪ Günlük ev işleri	YARI AÇIK	Yaz " " " Yaz-Kış " Yaz
	DOKUMA ODASI	▪ Oturma ▪ Yatma ▪ Yemek yeme ▪ Dokuma Yapma	KAPALI	Kış Yaz-Kış " "
	ODA (Günlük Oturma)	▪ Oturma ▪ Yatma ▪ Yemek yeme ▪ Gerektiğinde (ocağında) yemek pişirme ▪ Misafir Kabul	KAPALI	Kış " " " "
	KILER	▪ Yazlık-Kışık Gıda Saklanması ▪ Gerektiğinde odun koyma	KAPALI	Yaz-Kış Kış
	SALINDIRMA (Yaz Mutfağı)	▪ Günlük ve kışık yemek hazırlama ve yapma ▪ Oturma (Komşularla) ▪ Çamaşır Yıkama	YARI AÇIK (BAZEN KAPALI)	Yaz Yaz Yaz-Kış
	HELA	▪ Boşaltım	KAPALI	Yaz-Kış
	YUKARI EV ÖNÜ ÜST SOFA	▪ Oturma ▪ Yatma ▪ Gündelik İşler (dikiş, nakış) ▪ Misafir Kabul ▪ Kışık zahire kurutma tütün asma ▪ Odalara dağılım	YARI AÇIK	Yaz " " " " Yaz-Kış
ÜST KAT	ODALAR BAŞ ODA	▪ Oturma ▪ Yatma ▪ Yemek yeme ▪ Sosya olaylar (Kına g, sünnet, nişan vb.)	KAPALI	Yaz-Kış " Kış "

6.5 Bursa

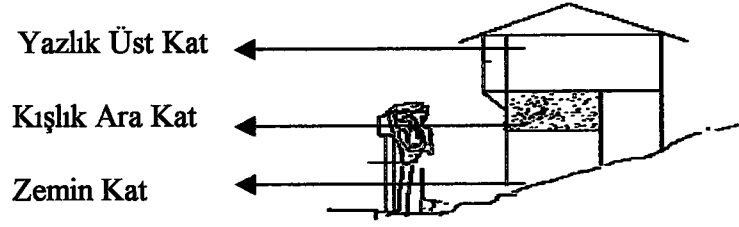
6.5.1 Çevreye ait faktörler

Anadolu'nun en eski yerleşmelerinden biri olan Bursa 'ya, M.Ö 1200 yıllarında, Trakya'dan bu bölgeye İskit saldırılardan kaçan Traklar, Thinler ve Bitinler yerleşmişlerdir. Bu nedenle yazılı kaynaklarda bölgenin adı "Bitinya" olarak geçer. O çağda şehir, kurucusunun ismi olan Prusa ile anılmaya başlanmıştır. Bu isim zamanla Bursa'ya dönüşmüştür. M.S.395 'de Roma imparatorluğunun ikiye bölünmesinden sonra Prusa, Bizans döneminde İznik'e bağlı küçük bir kasaba olarak varlığını sürdürmüştür; 1326 yılında Orhan Gazi tarafında fethedilerek Osmanlı Devletinin başkenti ilan edilmiştir (Önder, 1972).

Altı yüzyıl süren Türk egemenliği altında görkemli bir tarihi barındıran Bursa, öncelikle bu tarihi ögesiyle önem kazanmıştır. Konumu itibarı ile, Balkanlarla olan kültürel alışveriş her dönemde yoğunluk kazanmıştır. Yöre, Anadolu'yu Türkleştirme eyleminin hızlandığı bölgelerden biri olmuştur. Buraya yerleştirilen göçebe Türkmen aşiretleri, Türk kültürünün yayılmasında önemli rol oynamışlardır. Bu nedenledir ki, Bursa özellikle XIV.yy' dan sonra tümüyle bir Türk kenti görünümünü kazanmaya başlamıştır (Anonim, 1982).

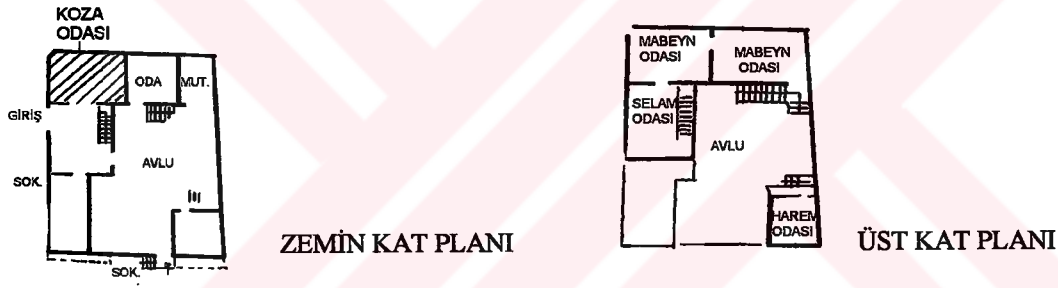
Bursa , Uludağ'ın eteklerindeki topoğrafik yapısı, iklimi ve bereketli toprakları ile, I.Ö.7. yüzyıldan daha eskilere uzanan bir geçmişten, günümüze ulaşabilmiş, bir kentsel yerleşmedir. İl'in yerleşme dokusu yeşillikler içindedir. Öyle ki hemen her evin küçük de olsa bir bahçesi vardır. Bunu sağlayan arazinin yer altı sularıdır. Evliya Çelebi, bu verimli toprakların su sayesinde yeşili güçlü kıldığını, " Velhasıl Bursa sudan ibarettir " sözüyle anlatmaktadır. Evlerin çoğunda çeşme ve akarsulu havuzların bulunması bu zenginliğin bir işaretidir (Anonim, 1982).

Yerleşmeler kısmen meyilli araziye kurulduğundan, yapılarda araziye en iyi şekilde kullanma ve birbirinin görüş alanına saygı esastır. Evler, genellikle iki katlıdır. Bazı evlerde arazi eğiminden faydalanarak bir yarım kat ilave edilmiştir. . İklimin çok sert olmadığı il de yazlar sıcak, kışlar yağışlıdır. Kışın olumsuz etkilerinden korunmak için ara kat her zaman kışlık olarak kullanılmaktadır (Sözen ve Eruzun,1992) (Şekil 6.79).

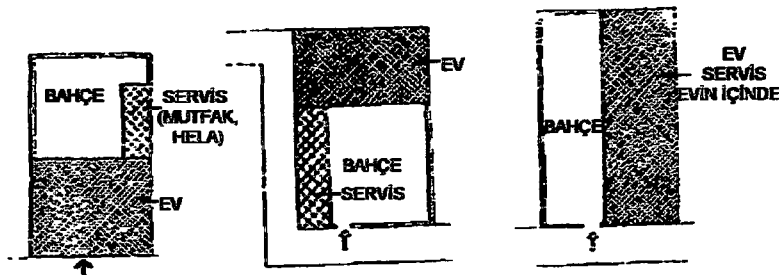
Şekil 6.79 Katların mevsimlik kullanımı

Evler genellikle camii, han, hamam vb. merkezlerin etrafında kurulmuştur. Yönlendirmede evlerin güneş almasına dikkat edilmiştir. İl'in ekonomik gelişiminde çok eski dönemlerden beri ipek dokuma ve zeytincilik önemli yer tutar. Bağ ve bahçelerinde, çeşitli meyvelerin yetiştiği Bursa'nın ekili toprakları dut ve zeytin ağaçları ile kaplıdır. Dut ağaçlarının bol olması ipekçilik yapımına olanak vermiştir. Şehrin çoğu yerinde olduğu gibi bazı evlerde de koza yapımı için özel odalar olurdu. Yeri eve giriş bölümünün yakınındaydı (Warsberg, 1869) (Magmumi, 1909) (Şekil 6.80).

Şekil 6.80 Muradiye mah. no :1'de koza odası

Yeşilliğin bol olduğu Bursa'da evler küçük de olsa bir bahçe içindedir. Evin bir yerde avlusu sayılan bahçeler, evin yerleşimi ve arsının konumu da dikkate alınarak farklı planlanmıştır. Bazı planlamalarda servis bölümünü oluşturan mutfak, hela ve depolar evden ayrı iken, bazen de evden ayrı düşünülerek bahçe içinde yapılmıştır (Şekil 6.81).

Şekil 6.81 Bursa evlerinde bahçenin konumu

Bahçeler asma ve meyve ağaçları ile doludur. Bursa'nın yer altı suları bakımından zengin olması hemen her evde çeşme, yalak, havuz yapılmasına olanak vermiştir. Bursa evlerinde bahçeler yazın serin bir ortamda, oturma, oyun oynama, biber, kurutma vb. işlere yanıt verebilecek özellikteydi. Bazen bahçe içinde uygun bir köşede helalar bulunurdu. Aynı zamanda mutfak bahçe ile doğrudan bir bağlantısı olabildiği gibi taşlık ve alt sofradan da bağlanabilirdi (Resim 6.29).

Resim 6.29 Muradiye mah. no: 11'de bahçe

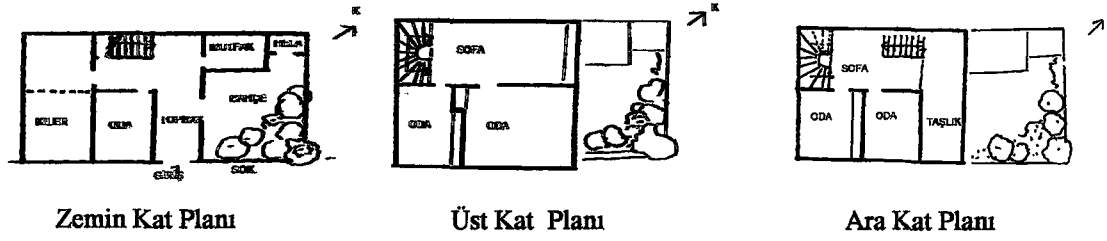
6.5.2 Eve ait faktörler

Bursa'da günümüze ulaşabilmiş evlerin büyük bir bölümü, son dönemin orta ve dar gelirli ailelerine aittir. Evler genelde iki katlı olup zemin katları kagir, üst katları ahşap iskelet içine doldurma tekniği ile kurulmuş yapılardır (Tayla, 1982). 3 katlı olan evlerin sayıları azınlıktadır. En önemli kat her zaman evin en üst bölümüdür. Üç katlılarda, ara kat kışkık olduğundan basık tavanlı ve küçük pencerelidir (Sözen ve Eruzun, 1992) (Resim 6.30).

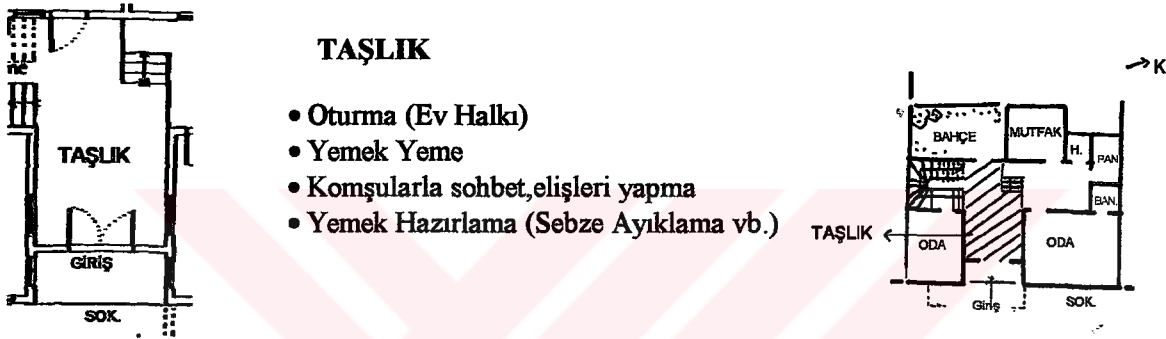
Resim 6.30 Muradiye mah. no : 13'de geleneksel Bursa Evi

Zemin katlar, servis katı olarak taşlık, ambar, mutfak, bahçe heladan oluşurdu. Ara katlar ve üst katlar ise oturmaya ayrılan oda ve sofadan ibaretti (Şekil 6.82).

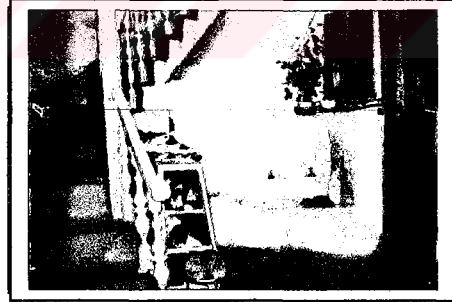

Şekil 6.82 Muradiye mah. no :11’de evin bölümleri

Taşlık; Evin sokaktan sonra girilen ilk bölümüdür. Buranın bir cephesi bahçeye bakar, yazın gerektiğinde bir kilim atılmak suretiyle oturulur, yemek yenir, hanımlar el işi yaparlardı. Mutfak’a yakın olması dolayısıyla; mutfakın yetersiz kalması durumunda yemek hazırlama, sebze ayıklama vb. işlevlere de hizmet ederdi (Şekil 6.83) (Resim 6.31).

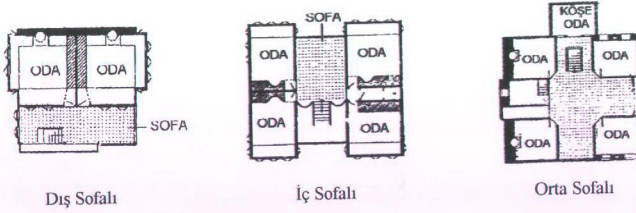

Şekil 6.83 Muradiye mah. Kayabaşı cad. no:13’te “taşlık”

Şekil 6.31 Muradiye Mah. Kayabaşı Cad. No: 13’de “Taşlık”

Eski Bursa evlerinde en önemli odalar birinci kata alınmıştır. Zemin kata fazla pencere açılmaması, servis bölümlerinin bu kata alınmasını gerektirmiştir. Zemin kata pencere açılma zorunluluğunda pencereler bahçeye çevrilmiştir. Üst kata taşlıktan bir merdivenle çıkılır. Bu merdivenin sonunda karşımıza bir sofa çıkar. Burası yazın sıcak günlerde oturulan, gerektiğinde misafir kabul edilen, yemek yenilen, geniş, havadar bir mekandır. Evlerin yapıldığı dönemlere göre açık, dış sofalı, iç sofalı veya orta sofalı tipleri vardır (Şekil 6.84).

Şekil 6.84 Bursa Evlerinde sofanın konumu(Eldem, 1964)

Alan çalışmaları içinde incelenen evler, iç sofalı plan tipine girmektedir (Şekil 6.85) (Resim 6.32).

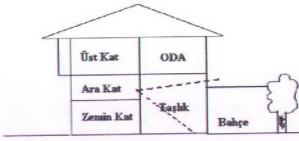

Şekil 6.85 Muradiye mah. Posçular aralığı no :11'de "sofa"

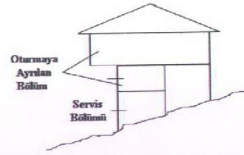

Resim 6.32 Muradiye mah. Posçular aralığı no :11'de "sofa"

Odaların çoğu, oturma, yatma, yemek yeme vb. işlerin bir arada yapılabilirdiği mekanlardır. Türkler, oturdukları evlerin içinin dışardan görünmemesini istemişlerdir. Zemin katında yapılması gerekli odalar, ara kat olarak oluşmuş ve taşlıktan bir miktar yükseltilerek, sokağa açılan pencerelerin insan boyundan yüksek kalmaları sağlanmıştır. Ara kata, taşlıktan merdivenle çıkılır. Bazen de merdivenin sahanlığından geçilir. Bu odalar genellikle daha basıktır ve kışlık oda olarak kullanılır. Genelde bir odadır. İçe açılan bir penceresi de vardır. Bu pencereden ev kadını alt katı kontrol eder (Şekil 6.86)(Şekil 6.87).

Şekil 6.86 Ara kat kullanıcısının "Taşlığı" denetleme bölümü

Şekil 6.87 Bursa Evlerinde katların kullanım özellikleri.

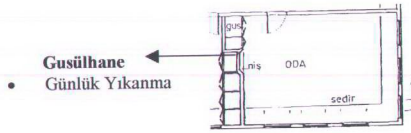
Eski evlerin içi ve dışı kireçle badanalanmıştır. Evlerin dış rengi mavi, beyaz, pembe, sarı ve yeşil renktedir. Ahşap kısımlar, pencere doğrama ve pervazları koyu ahşap renkleri ile güzel bir tezat oluşturur.

Bursa evlerinde helalar, zemin katta bahçe veya taşlık bölümünde yer almıştır. Yeri servis (hizmet) bölümlerinin yakınlarındadır (Şekil 6.88).

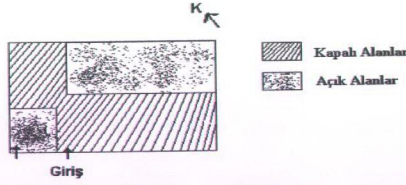
Şekil 6.88 Muradiye mah. alan sok. no : 10'da "hela"

Ev'de yıkanmak için odalar içinde "Gusülhane" adı verilen dolaplar yapılmıştır. Özellikle büyük odalar bu amaçla kullanılır (Şekil 6.89).

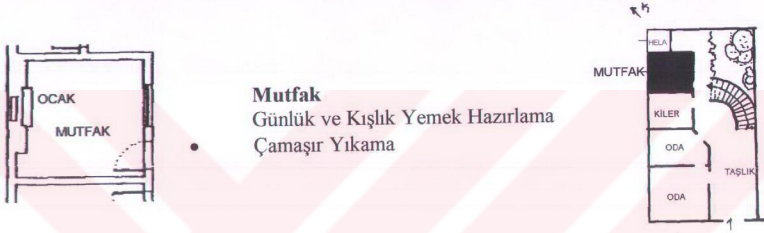
Şekil 6.89 Muradiye mah. no : 11'de "Gusülhane"

Bursa evleri açık ve kapalı alanlar açısından uyum içindedir. Çoğu evde yapılan bahçeler evin kapladığı alandan büyük yapılmamıştır. Genelde evin açık kısımları (bahçeler) 1/3'lik bir alan kapsardı. 15. ve 16. yüzyılda önu açık olarak düzenlenen sofalar, özellikle 18.yüzyıldan sonra kısmen camekanlarla kapatılmıştır (Eldem, 1974). Dolayısıyla yarı açık mekanlar ortadan kalkmıştır (Şekil 6.90).

Şekil 6.90 Tophane Kale sok. no:17'de açık ve kapalı alanlar

Eski Bursa da mutfakın ev içindeki konumu bahçe veya taşlıktır (Şekil 6.91).

Şekil 6.91 Muradiye mah. no:46'da "mutfak"

Özellikle zemin katta kiler veya ambarların yanında yer alan mutfaklar, haremlik ve selamlığı olan evlerde harem bölümündedir. Büyük ev ve konaklarda yemeği aşçılar yaparken, orta gelirli ailelerde bu görevi ev hanımı üstlenmiştir. Yemekler yazın sofa ve kısmen bahçede yenirken, kışında sıcak olduğundan odalar (ara kat) kullanılırdı. Yemek yeneceği zaman, oda içindeki dolaplardan bir iskemle çıkarılır, ortaya serilen bir örtünün üzerine konan bir sini etrafına dizilmek suretiyle yemek yenirdi. Yemeğe, sofradaki en yaşlı kişi başlar, ev halkı onu izlerdi. Yaz ayları barbunya, bezelye, zeytinyağlı dolma ve sarma, kışın tarhana, erişte, etli pide ve kebab, (İskender) etli erik yemeği vb. yapılırdı. Kış için turşular, reçeller, salçalar hazırlanırdı. Bu hazırlıklar mutfakta yapılırdı. Tarhana, erişte ve kuskus sofada hazırlanır ve orada kurumaya bırakılırdı. Mutfakta yakacak olarak odun kullanılırdı. Mevsimlik yiyeceklerin bir kısmı ambar veya kilerde, günlük olanlar mutfakta dolap içinde saklanırdı. Evde ki aile ve kullanıcının fazla olmaması, onlar için gerekli yemeğin yapımı ve gıdanın korunması işlevini de etkilemiş, bunun sonucunda fazla büyük olmayan mutfak ve kilerler oluşmuştur.

6.5.3 Ev eşyasına ait faktörler

Bursa evlerinde kullanılan eşyalar çok işlevli ve süslüydü. Odaların pencere yönündeki bölümünde tahta kerevet vardı. Bunlara bazen “Sedir” de denirdi. Bunu üzerine minder ve yastıklar konurdu. Ortada ise değerli kilim ve halılar yer alırdı. Oda döşemesinden alçak olan ve bazen oda boyunca devam eden bölüme “seki altı” veya “Saffinal” denirdi.

Burası ayakkabıların bırakılması yanında evdeki hizmetlilerin durmasına olanak verir. Odanın genişliği boyunca yüklükler, dolaplar ve hücreler vardır. Dolap ve yüklükler yatak, yorgan ve döşeklerin konulmasına olanak verecek genişliktedir. Ev içinde yer alan süslemeler tavanda, dolap ve yüklük kapaklarında bulunur. En güzel ahşap oymacılığın süslediği bu elemanlar oda içinde oturan insanların göz zevkine hitap edecek niteliktedir (Şekil 6.92).

Şekil 6.92 Tophane Fırın sok. no :21'deki ev' de odanın bölümleri

Odalarda yatılmak istendiğine yüklükteki yataklar çıkarılarak yere serilirdi. Sedirler oturma, yanında yatmak için de kullanılırdı. Oda içinde yer alan duvarların birinde genelde ocak bulunur, ocağı olmayan evlerde ise ısınmak için mangal kullanılırdı.

Odalar, oturma, misafir ağırlama, yatma, yemek yeme, yıkanma vb. eylemleri karşılayacak özelliklere sahiptir.

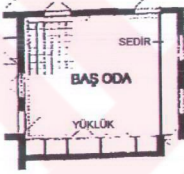
6.5.4 Ev hayatına ait faktörler

Eski Bursa aile yapısında kısmen de olsa ataerkil düzen göze çarpar. Ancak bu düzen geniş değildir. Evin en büyük erkeği evde otoritedir. Evin erkeği dışarıda çalışır, hanımlar ise günlük işleri ile ilgilenir, varsa çocuklarını büyütürdü. Hemen her aile tek olarak ayrı bir evde otururdu. İki ailenin bir evde oturması ender görülürdü. Evlenen yeni çiftlere aynı mahalleden ev tutularak, aile bağlarının koparılması engellenirdi. Bursa'da ev başına düşen kişi sayısı çok

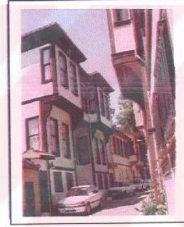
olmazdı. Anne, baba, çocuklar varsa büyükbaba ve büyükanne’ den oluşan bir yapı yaygındı. Dolayısıyla evler ve onu oluşturan mekanlar çok büyük (konaklar dışında) değildi.

Eski mahallelerde aileler bahara doğru evlerini boyayarak yaza hazırlanırdı. Günlük ev işlerinin sona ermesiyle hanımlar, öğleden sonralarını sokak kapısı önlerinde, komşularla sohbet ederek geçirirlerdi. Kapı önü, kadınların dış dünyaya açıldığı buluşma ve toplanma mekanıydı.

Komşuluk, misafirlik şehir halkı için önemli kavramlardı. Evlerin bir bölümünde genelde misafirlerin ağırlandığı, gerektiğinde ev halkının kullandığı “köşk oda” ,”baş oda” adı verilen mekanlar yapılmıştı. Bu odalar evin hakim yerlerine konumlandırılmış olup, en değerli süsleme ve tefriş yine bu odalarda bulunurdu (Şekil 6.93) (Resim 6.33).

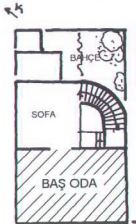
Şekil 6.93 Tophane Kale sok.
no:17’de “Baş Oda”

Resim 6.33 Tophane Kale sok. no:17’de
“Baş Oda”nın sokak cephesi

6.5.5. Örf, adet, töre ve gelenekler

Eski Bursa da özel günlerin önemi büyüktü. Nişan, söz ve düğünler evlerin büyük odalarında veya sofada, yaz ayları bahçede yapılırdı. Sünnet, Bursa halkının coşkuyla tertiplediği bir düğün havasında geçerdi (Şekil 6.94).

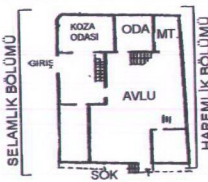
Şekil 6.94 Muradiye mah. no: 46’da evin toplumsal olaylarda kullanım durumu

Komşular birbirlerinin mutlu günlerini paylaştıkları gibi üzüntülü günlerinde de yalnız bırakmazlardı. Evden biri öldüğünde varsa bahçede cenazesi yıkanır, odasında bir gece bekletilerek üzerine dualar okunur sabahı da gömülürdü. O oda bir hafta aydınlık bırakılırdı (Akpınar, 1945). Ölen kişinin ruhunun odasında dolaştığına inanılırdı. Taziyelerde gelen misafire yetebilecek büyüklükteki odalar (baş oda) tercih edilirdi.

Bayram hazırlıkları Bursa ilinde hareketliliğe yol açan olaylardan biriydi. Hazırlıklar bir hafta on gün önce başlardı ve bayram gününe dek sürerdi. Ev baştan başa badana edilir; tavan arasından sokak kapısına kadar temizlik yapılırdı. Kurban bayramları bahçesi olanlar bahçesinin bir köşesinde kurbanını keser, bu imkanı olmayan komşu bahçesini kullanırdı. Bursa da Ramazan ayları çok bereketli ve hareketli olurdu. Evlerde kuskuslar, yufkalar yapılır, yağ, şeker, pirinç, vb. şeylerle kilerler tika basa doldurulurdu.

6.5.6 İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)

Bursa halkı inançlarına düşkün insanlardır. Bu inançlarından kaynaklanan kadın ve erkeğin ayrı yaşama zorunluluğu bazı evlerde harem ve selamlık bölümlerini ortaya çıkarmıştır. Haremde kadınlar, erkeklerle görünmeden kendi aralarında yaşarlardı. Selamlık, evin yabancı misafir kabul alanıdır. Küçük evlerde içi bölümlemelerle çözüme gidilirdi. Büyük evlerdeki harem-selamlık bölümleri ayrılarak “mabeyn” ile bağlantı sağlanmıştı. Mabeyn gerektiğinde ev halkından olan erkeklerin oturma işlevine de yanıt verirdi (Kalabalık olduğunda) (Tomsu, 1950) (Şekil 6.95) (Şekil 6.96).

Zemin Kat Planı

Üst Kat Planı

Şekil 6.95 Muradiye İmamı Evi
“harem ve selamlık” bölümü

Şekil 6.96 Muradiye İmamı Evi
“mabeyn” bölümü

Bursa evleri sokaktan insan boyunu aşan bahçe duvarıyla çevrilmiştir. Yaklaşık 3, 3,5 m yüksekliğindeki bu duvarlar, iç yaşantının rahatsız olmadan sürdürülebilmesi amacıyla hizmet ederdi. Evin sokağa bakan pencereleri yapılırken, zemin kata pencere açılmamasına dikkat edilirdi. Zorunlu durumlarda yapılacak pencereler insan boyunu aşan yükseklikten başlar. Amaç hanımların oturduğu yerden kimseye görünmeden dışarıyı rahatça seyredebilmesidir. Bu düşünce bazı evlerin üst kat pencerelerinin de kafes yapılmasını gerekli kılmıştır. Böylelikle sokaktan geçen sütçüyü ve satıcıya seslenebilmektedir. Bu kısıtlamalara rağmen üst katlarda gerektiğinde ön cepheye pencere açma düzeni görülebilmektedir. (Resim 6.34)

Resim 6.34 Dış cephede görülen pencere düzeni (Sözen ve Eruzun, 1992)

6.5.7 Bursa evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar

Bursa ili evlerinde yapılan gözlem, anket ve kaynak taraması yaşam kültürü, ev ilişkisine ait şu sonuçları vermiştir;

Bursa Uludağ'ın eteklerindeki topoğrafik yapısı, ılıman iklimi ve bereketli toprakları ile İ.Ö. 7. Yüzyıldan daha eskilere uzanan bir geçmişten, günümüze ulaşabilmiş bir kentsel yerleşmedir. İl'in yeşillikleri, yer altı sularının bolluğunun bir sonucudur. Öyle ki hemen her evde çeşme, havuz gibi sabit elemanlar oluşmuştur.

Yerleşim alanı içinde bulunan evler kısmen eğimli bir arazi üzerinde küçük bahçeler içindedir. Bahçesi olmayan ev yok gibidir. İl'de ipekçilik çok yaygın olduğundan evlerin bazılarında bu üretimin gerektirdiği özel mekanlardan olan koza yapım odaları bulunmaktadır.

Evler genellikle iki katlı olup, zemin katlar kâgir, üst katları ahşap iskelet içinde kerpiç veya tuğladan doldurma tekniği ile kurulmuştur. Üç katlı olan evlerin sayıları azınlıktadır. En

önemli kat her zaman evin üst bölümüdür. Üç katlılarda ara kat kışlık kullanıma ayrılmış olup, basık tavanlı ve küçük penceresidir.

Eski evlerin bir kısmı mahremiyetin etkisi sonucu olarak harem ve selamlık olarak iki bölüme ayrılmıştır. Aralarında “mabeyn” adı verilen ve iki bölüm arasındaki bağlantıyı sağlayan bir oda bulunur. Ancak bu etkinin yayılma oranı çok yoğun olmamış, özellikle büyük ev ve konaklarda daha belirgin hale gelmiştir.

Bursa’da aile yapısı ataerkil olmakla beraber bir evi kullananların sayısı genelde sınırlı olmuştur. Anne, baba ve çocuklar, bazen de büyükanne ve büyükbabadan oluşan bir aile yapısı mevcuttu.

Bütün bu gerekler evlerin daha küçük boyutlarda ve sınırlı mekanların oluşumuna yol açmıştır. Zemin katlar kullanım kolaylığı nedeniyle servis bölümleri ve bahçeden oluşurdu. Bahçeler kısmen arsanın da etkilediği kullanım farklılıklarından dolayı evin önünde, arkasında veya yanında gelişen bir planlama gösterirdi.

- ✓ Taşlık; evlerin giriş bölümünde yer alan günlük hayatın çeşitli aşamalarının yaşandığı ortak kullanım alanlarıdır.
- ✓ Hela; taşlık içinde küçük bir yer kaplamaktadır.
- ✓ Mutfak; Bahçe içinde olabildiği gibi taşlık bölümünde de düzenlenebilirdi.
- ✓ Ahır; Büyük ev ve konakların dışında pek görülmezdi. Bu olay geçimin tarıma dayalı olmasının bir sonucudur.

Zemin katta bulunan taşlık, mutfak hela ve dolaplar, bahçe ile bütünleşerek günlük işlerin yapıldığı yoğun alanlardır.

Oturmaya ayrılan bölümler, kışın ara kat, yazın üst katlar olarak düzenlenmiş, önemli odalar üst kata alınmıştır. Toplumsal olayların yaşandığı ve özellikle misafir kabulüne ayrılan odalar baş oda, köşk oda adıyla anılmıştır.

Isınma aracı olarak ocakların kullanıldığı evlerde, aydınlanma aracı gaz lambasıdır.

Yıkınma ihtiyacı evlerin büyük odalarında “ gusülhane” denilen özel dolaplarda karşılanırken, su ihtiyacı için evin bahçesindeki çeşme ve küçük havuzlar kullanılır.

Evlerin genel yapısı dikkate alındığında çok yüksek olmayan bahçe duvarları, gerektiğinde dışarıya açılabilen üst kat pencereleri, mahremiyet ilkesinin yoğun olmadığını göstermiştir. Evlerin planlanmasındaki bir başka husus sofaların konumudur; Alan çalışmalarında ön plana çıkan genellikle iç sofalı plan tipidir. Aileye ve topluma özel mekan olan sofalar, ortak kullanım alanı olarak evlerin en önemli mekanlardır.

**BURSA EVLERİNE AİT
MEKAN - EYLEM ANALİZİ**

KAT	MEKAN ADI	MEKAN İÇİNDE GEÇEN EYLEMLER	MEKANLARIN KAPALI/AÇIK, YARI AÇIK DURUMU	MEVSİME GÖRE KULLANIM DURUMU
ZEMİN KAT	TAŞLIK	- Eve Giriş - Oturma - Günlük İşlerin Yapımı - Mekanlara Dağılım	KAPALI	Yaz - Kış Yaz Yaz Yaz - Kış
	BAHÇE	- Oturma - Misafir Kabul - Kışlık gıda hazırlığı - Oyun oynama - Sosyal Olaylar (Düğün, nişan vb.) - Servis Alanlarına Dağılım	AÇIK	Yaz " Sonbahar Yaz Yaz Yaz-Kış
	KOZA ODASI	Koza Üretim Odası	KAPALI	Yaz
	HAREM ODASI Ev Halkına Ait Bölüm	- Oturma - Misafir Kabul - Yemek yeme - Yatma	KAPALI	Yaz-Kış " " "
	HELA	Boşaltım	KAPALI	Yaz-Kış
	MUTFAK	- Günlük yemek yapma - Mevsimlik gıda hazırlığı - Çamaşır Yıkama	KAPALI	Yaz-Kış " "
	SOFA	- Oturma - Yemek Yeme - Oyun oynama - Sosyal Olaylar (Düğün, nişan, sünnet vb.)	KAPALI	Yaz-Kış " " "
ARA KAT (BAZI EVLERDE)	ODALAR	- Oturma - Yemek Yeme (Gerektiğinde) - Misafir Kabul (Gerektiğinde) - Toplumsal Olaylar (Gerektiğinde) - Yatma	KAPALI	Kış " " " "
	ODALAR Baş Oda Harem Odası Selamlık Odası	- Oturma - Yemek Yeme - Misafir Kabul - Sosyal Olaylar (Düğün, nişan, sünnet vb.) - Yatma	KAPALI	Yaz-Kış " " "
ÜST KAT	SOFA (İç Sofalı)	- Oturma - Yemek Yeme - Misafir Kabul - Yatma - Sosyal Olaylar (Düğün, nişan, sünnet vb.)	KAPALI	Yaz-Kış " " " "
	MABEYN	- Harem ve Selamlık Arasına Geçiş - Ev'in Erkeklerinin oturma	KAPALI	Yaz-Kış "

6.6 Tokat

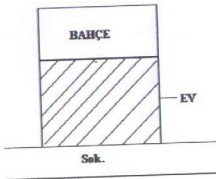
6.6.1 Çevreye ait faktörler

Anadolu'nun en eski ve önemli şehirlerinden biri olan Tokat'ın ilk çağlarına ait kesin bir bilgi olmamakla beraber, Hititlerin merkezi bölgesinde olduğunu ve sonra da Asurlar, Hurriler, Kimmenler, ve İskitler idaresinde kaldığı bilinmektedir. Büyük İskender'in ölümünden sonra ; Kapadokya ve Rum Pontus krallıkları arasında uzun mücadeleye sahne olmuş , daha sonra Roma imparatorluğunun egemenliğine girerek Doğu Roma (Bizans)'nın önemli kalelerinden biri olmuştur (İmre, 1997).

1071 yılında Malazgirt'ten sonra Türklerin eline gecen (1074) Tokat ve yöresi, Danişmend Gazi tarafından, Danişmendli topraklarına katılmış ve daha sonra da Anadolu Selçukluların gelmesiyle ; O devirde önemli kalelerimizden biri olmuştur. Osmanlı egemenliğine geçtikten sonra da sancağa dönüştürülmüştür. Tokat'ın dilimizdeki anlamı ; atlar için yapılan üstü açık yerlerdir. Tokat'ın çayırıları, arazisi bol olduğu, bu geniş yeşil alanlarda da atlar doyurulduğu için Tok-at, besili at gibi söylendiği de sanılmaktadır (Erdem, 1986).

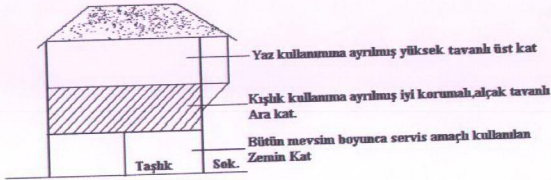
Tokat ,Orta Karadeniz kıyılarının dar ve nemli İç Anadolu'nun geniş ve kuru alanlarından dağ sıraları ile kendini doğal olarak soyutlayan; geniş ve sulak vadilerle, bunlar arasındaki geçitlerden oluşan bereketli ovaların orta yerinde bulunmaktadır.

XVII. yüzyılın ortalarında Evliya Çelebi'nin yazdıklarına göre, Tokat şehircilik bakımından pek elverişli olmayan, dereli-tepeli bir arazide yer almaktaydı. Sayıları yediye varan derelerden sürekli sular akardı. Bu sebepten dolayı Tokat'ın etrafı bahçeler ve bostanlarla çevriliydi (Polatçı, 1994). Ancak asıl tarıma ekili alanlar merkezin dışındaydı. Buna rağmen Tokat insanı, bahçeyi küçük de olsa kullanmak istemiş, baz evlerde evin arkasını bu amaçla ayırmıştır (Özellikle şehir merkezi dışında) (Şekil 6.97) (Resim 6.35).

Şekil 6.97 Niksar' da bahçe konut ilişkisi Resim 6.35 İspirililer Evinde bahçe konut ilişkisi

Tokat ili, Karadeniz kıyısı ile iç Anadolu arasında geçit alanı durumunda olup, bölgede farklı iklim tipleri görünür. Bir genelleme yapılacak olunursa, kışlar soğuk ve yağışlı olup, yazları ılık geçer. Yağmur daha çok baharda yağar. Yaz akşamları, kuzeyde denizden meltem rüzgarları, kışında doğudan soğuk rüzgar eser (Anonim, 1973). Tokat evleri, genelde iki katlıdır. Bu iki kat arasında kışın olumsuz etkilerinden korunmak amacıyla bir ara kat daha yapılırken, üst kat yazlık kullanıma ayrılmıştır (Şekil 6.98).

Şekil 6.98 Tokat evinde katların mevsime göre kullanım durumu.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında, canlı bir ticaret şehri olan Tokat ,işlek bir ticaret yolu üzerinde canlı bir alışveriş merkezi idi. Bu nedenle Rum, Ermeni, Yahudi ve İranlı pek çok tüccar Tokat'ta yaşıyordu. Canlı ticari hayat , şehirdeki çarşı ve pazarlarda da kendini gösterirdi. Tokat tarım için elverişli topraklara sahip ve “yedi türlü buğdayı,arpayı, bakla ve mercimeği yetiştirirdi. Şehrin dört bir tarafındaki bağ ,bahçe ve bostanlarla çeşitli meyveler yetişir, bunlar her yere gönderilirdi. Bu nedenle hemen her ailenin bağda , bahçede evleri olurdu (Koprıman, 1986).

Yazmacılık şehirde çok ün salmıştı. Öyle ki, hanımlar oturdukları evde boş durmazlar, yazma kenarı işler, nakışlı perdeler yaparlardı. Bu nedenle bazı evlerde dokuma odası yapılmıştır (Şekil 6.99).

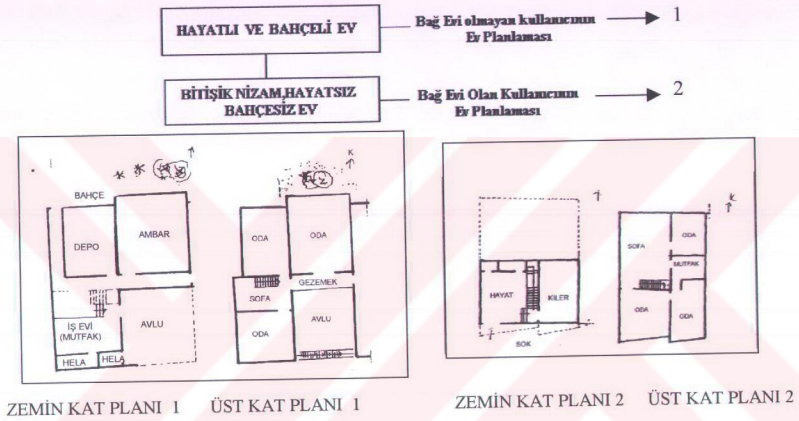

Şekil 6.99 Yusuf şah mah. taş mektep sok. no:10 “dokuma odası”

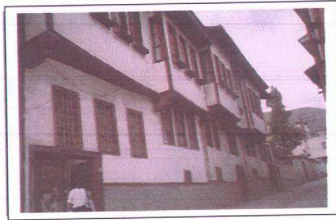
6.6.2 Eve ait faktörler

Tokat'ta ki evlerin büyük bir bölümü 19.yy. sonu 20.yy. başlarında yenilenmiş veya yeniden yapılmıştır. Mimari itibari ile daha erken dönemlere ait evlerden günümüze kalan yoktur (Meriç, 1994).

Tokat'ta evlerinin bir bölümü bahçe içinde yapılmıştır. Ancak bahçesi olmayan ; bitişik nizamda evlerde mevcuttur (Şekil 6.100) (Resim 6.36).

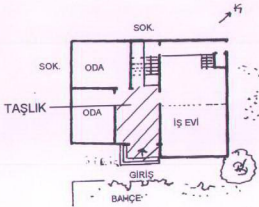
Şekil 6.100 Tokat Evi'nin kullanım farklılıkları

Resim 6.36 Bey sok. Soğukpınar mah.' de "evler"

Bu evlerde oturanların gelir durumu yüksek olup, bağlarda bahçeli evleri bulunurdu. Orta halli Tokat'lılar ise bahçelerinde sebze ve meyve yetiştirirdi. Bahçeler, genelde avlulu evlerde arkaya yerleştirilmiştir. Evlerin yönlendirilmesinde daima manzaraya sahip olma isteği vardı. Birçok evde, sokağa çıkmalar şeklinde taşmalar yapılmıştır. Büyük konakların

geniş avlular içinde kuruldukları, cephelerini bu bahçelere verdikleri görülür. Tokat evleri' ne sokak "cümle kapısı" ile girildikten sonra zemini taşlarla kaplı bir "taşlık" kısmıyla karşılaşılır. Bahçeli evlerde taşlığın görevini hayat almıştır. Her iki mekan da,evin ilk bölümü olması yanında, günlük ev işlerinin yapıldığı, dinlenen,yazın yemek yenen, çocukların rahatça oyun oynadıkları yerlerdi (Şekil 6.101)(Şekil 6.102) (Resim 6.37).

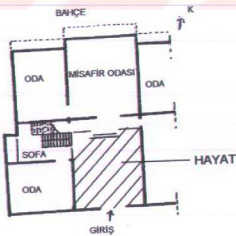
TAŞLIK

- Oturma
- Yemek Yeme
- Mekanlara Dağılım
- Oyun Oynama
- Günlük İşlerin Yapımı.
- Gerekğinde Sosyal Olaylar.

Şekil 6.101 Kültür mah. no 43'te "taşlık" (Niksar)

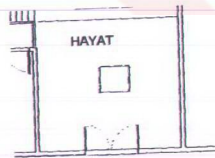

Resim 6.37 Tokat Evlerinde "taşlık"

Hayat

- Oturma
- Yemek Yeme
- Mekanlara Dağılım
- Misafir Kabul
- Oyun Oynama
- Sosyal Olaylar (Düğün, Nişan, Sünnet, Taziye vb.)

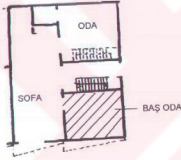
Şekil 6.102 İspirliler Evinde "hayat"

Aralarındaki fark; taşlık üstü kapalı iken, hayat' ın üstünün açılarak az da olsa havuz, çeşme ve çiçeklikler ile doğayla bütünleşmesidir.

Zemin kat genel hizmetlere ayrılmış olup; kiler, depo, "iş evi" adı verilen mutfak ve heladan oluşurdu.

Hela, genelde zemin katta olup, bazen ara katlarda yer aldığı özel durumlarda görülebirdi. (kışın kullanımın kolaylığı bakımından). Temel duvarları dışında diğer duvarlar tamamen ahşap katkılı ve kerpiç dolgudur. Dış renklendirmede kerpicin rengini kısmen de olsa görmek mümkündür.

Evlerin çoğunda, zemin kat ile üst kat arasında bir ara kat yer almaktadır. Burası kışın soğuk günlerinde oturmak için düzenlenmiş, basık tavanlı bölümlerdir. Evin asıl bölümü olan üst katta oturma odaları bulunur. Burası yaz aylarında günlük hayatın geçtiği ve sokağa açılan bölümdür. Ara kat odalarında belirgin bir fark olmamasına rağmen, üst kat odalarından bazıları daha geniş, aydınlık ve gösterişlidir. Bu oda genelde misafirlerin ağırlandığı (baş oda) gerektiğinde düğün, nişan, sünnet vb. sosyal olayların yaşandığı bölümlerdir (Resim 6.38) (Şekil 6.103).

BAŞ ODA

- Oturma
 - Yatma
 - Yemek Yeme
 - Misafir Kabul
 - Sosyal Olaylar
- (Düğün, Nişan, Sünnet vb.)

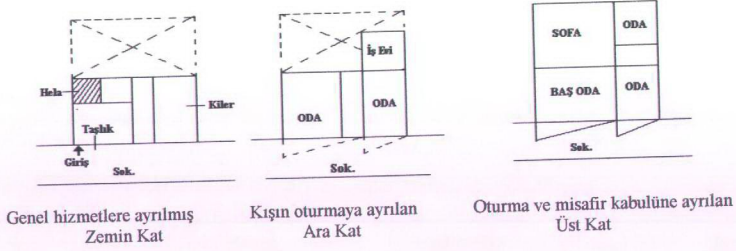
Şekil 6.103 Tokat Evinde "baş oda"

Resim 6.38 Tokat Nıksar'da "baş Oda"
nın sokak cephesi

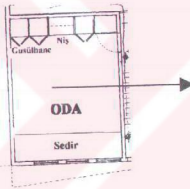
Resim 6.39 Latifoğlu Konağında "baş oda"

Odalar, Türk evinde görülen oturma, yatma, yemek yeme, misafir ağırlama vb. eylemlere yanıt verirdi (Şekil 6.104).

Şekil 6.104 Bey Sok. no 27' de Evin Kullanımı

Odalara bir sofadan geçilerek ulaşıldı. Yörede hayvancılık yerine tarım ve el sanatları yaygın olduğundan evle de ahır pek görülmez. Sadece binek hayvanı olanların küçük bir ahır vardı. Evin su ihtiyacı kuyu ve mahalledeki çeşmelerden karşılanırdı. Yıkama ihtiyacı için büyük odalarda "gusülhane" adı verilen özel dolaplar bulunurdu (Resim 6.40) (Şekil 6.105).

ODA

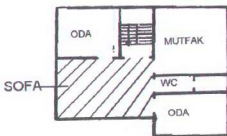
- Oturma
- Yatma
- Yemek Yeme
- Günlük İş Yapımı
- Banyo Yapma (Gusülhane)
- Oyun Oynama

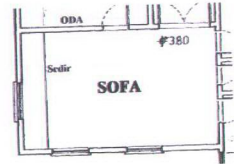
Şekil 6.105 Tokat Evinde "oda"

Resim 6.40 Tokat Evinde "gusulhane"

Tokat evlerinde genelde "iç sofalı" plan tipi yaygındır. Sofalar, Tokat evlerinde vazgeçilmez unsurlardır. Sofalar odalara bağlantı sağlamasının yanında oturma, yemek, yeme, dinlenme, oyun vb. eylemleri karşılardı (Şekil 6.106).

SOFA (İÇ SOFALI)

- Oturma
- Yatma (Gerektiğinde)
- Yemek Yeme
- Odalara Dağılım
- Sosyal Olaylar (Düğün, Nişan, Sünne)
- İmece Usulü Yapılan Kış Haz. (Şehriye, Erişte Kesilmesi)

Şekil 6.106 Kültür mah. Ayvaz cad. no: 43'de "sofa" (Niksar)

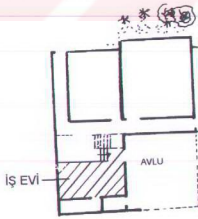
Bazı sofalarda mutfaktan gelen yemeklerin ısıtıldığı ocak bulunurdu. Dokuma ve yazma şehir halkının büyük bir bölümünde yaygın işler olduğundan, bazı evlerin küçük bir odası bu iş için ayrılmıştır. Bu odalar kışın ara katta, yazın sofa ve üst katlarda yer alırdı.

Geleneksel Tokat evlerinin bir özelliği de en büyük mekanlarından birinin mutfak olmasıdır. Mutfaka halk dilinde “iş evi” veya “aşkan” denir. Taban döşemesi, bal peteğini andıran kiremit tuğla ile kaplıdır (Samur, 1994). İçinde fırın ve yer ocağının bulunduğu iş evinde ayrıca kiler gibi kullanılan ,kuru erzakın konacağı büyüklükte bir ambar kebab fırını ve şirahane bulunurdu. Bir çok aile bağından topladığı üzümü çiğneyerek ezip, pekmez kaynatır, köme, pestil-tarhana yaparak kışlık yiyeceklerini hazırlardı (Resim 6.41 -6.42).

Resim 6.41- 6.42 Tokat Evi'nde “iş evi”

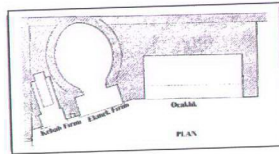
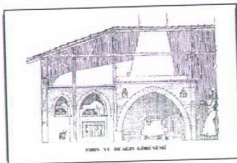
Bu şekilde süre gelen yaşantı içinde, evin hanımı gezmeye gitmediği zamanlarda bütün iş gününü burada geçirirdi. Bazı işleri (Şehriye kesme, tarhana yapma) komşularla birlikte dönüşümlü yaparlardı (Şekil 6.107-6.108).

İŞ EVİ

- Günlük Yemek Hazırlama ve Pişirme
- Kışlık Yiyecek Hazırlama (Pestil, Tarhana, Sucuk vb.) İmcece Usulü
- Ekmek Yapma
- Komşularla Oturma (Hanımlar)
- Yemek Yeme

Şekil 6.107 İspirililer Evinde “ İş Evi”

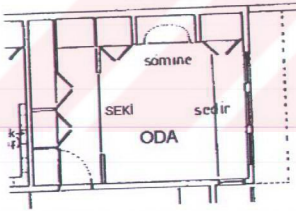

Şekil 6.108 Yağcızade Abdullah Evi'nde “İş evi”

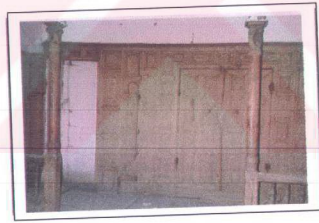
Tokat'ta yemekler yer sofrasında , kış ayları ara kat, yazları ise hayat veya taşlıkta yenirdi. Yalnız yeni evlenen gelin sofraya gelmez, yemek oda kapısının önüne bırakılırdı. Mutfak, kalabalık ailelerde oturma odası gibiydi. Tokat'lılar ne kadar çok yiyecek hazırlanırsa bolluk ve bereketin o kadar çoğalacağına inanırlardı. Günde üç öğün yemek yenirken; yemekleri evin büyük hanımı yapar, gelinler yardımcı olurdu. Günlük yemekler raf ve dolapta (tel dolap), kışlık zahire, kilerdeki küp ve sandıklara konurdu.

6.6.3 Ev eşyasına ait faktörler

Hemen hemen bütün evlerin cümle kapıları kanatlıdır. Bağ ,bahçe ve avlu kapıları ise taç tepelikli ahşap taş veya kerpiç avadanlıklı olup yük hayvanlarının girebileceği yükseklikte ve genişlikteydi. Odalarda pencere önleri sabit sedirlerle çevrilidir. Tavan ve duvarlarda çıtaları ve kalem işi sanatı adeta birbiriyle yarışır. Oda içinde "terek "çiçekli nişleri,yüklük ve dolaplar göze çarpar. Bazı pencereler kafes ve parmaklıdır. Dolaplardan biri yıkanmak için kullanılan "gusülhane" den oluşurdu. Isınmak için bazı odalarda ocak varken, olmayan odalara mangal götürülürdü. Aydınlanmak için gaz lambası odalara asılırdı. Bazı odalarda oturlan yer bir seki ile ayrılmıştı (Şekil 6.109) (Resim 6.43).

Şekil 6.109 Yaş Meydan mah. Sulu sok.' ta
"Oda" düzenlenmesi

Resim 6.43 Yaş Meydan mah. Sulu sok.' ta
"Oda" düzenlemesi

6.6.4 Ev hayatına ait faktörler

Tokat'ta aile yapısı Osmanlı dönemi aile yapısının gelenek ve göreneklerini devam ettirmekte idi. Buna göre aile reisi evin en büyüğüydü. Babanın otoritesi mutlak olup, her konuda söz sahibiydi. Genelde iki kuşağın beraber yaşadığı evlerde birlik ve bütünlük hakimdi. Büyükbaba, büyükanne, oğulları, gelinler ve çocukları ile aynı havayı teneffüs eder, beraber yer, içer, otururlardı. Bu birlik ve beraberlik, zaman içinde, çıkan sorunları daha rahat

çözebilme ve ilişkileri güçlendirmeye olanak veriyordu. Evin en iyi odası büyüklere tahsis edilirdi. Bu oda kışın daha rahat ısınan ara kat odalarından biri olurdu. Tokat insanı misafirperver ve iyi huyludur. Evliya Çelebi seyahatnamesinde; Tokat insanı için; “.....Tokat halkı zevk ehlidir,gariplere dosttur,kin tutmaz, hile bilmez,deryadil,halim ve selim insanlardır. Herkesle iyi geçinirler, her zaman halkın nimetleri boldur... “ diyerek halkın özelliklerini açıklamıştır (Çal, 1988). Evde yaşayan nüfusun az olması, evlenen çocuğun evden ayrılması sonucu, ortak kullanım alanları azalmıştır. En çok kullanılan ortak alanlar; taşlık (hayat), sofa, İş evi ve misafir odası (bas oda) dır (Sekil 6.110).

Şekil 6.110 Tokat Evinde yoğun kullanılan alanlar.

Mahalle içinde komşu ziyaretleri ev kadının özel günleriydi. İşlerini bitiren kadınlar öğlen yemeğe gelen kocasını uğurladıktan sonra gezmeye giderdi. Tokat insanı için misafirin ağırlanması dolayısıyla, misafire duyulan saygı çok büyüktü. Eve gelen misafir en iyi şekilde ağırlanır, en iyi yemekler yapılırdı. Aynı şekilde misafir gittiği evden aynı ilgiyi bekler. Misafire verilen değerden olacak ki, evin dışı en hakim ve gösterişli odası, misafir odası olarak kullanılırdı.

6.6.5 Örf,adet,töre ve gelenekler

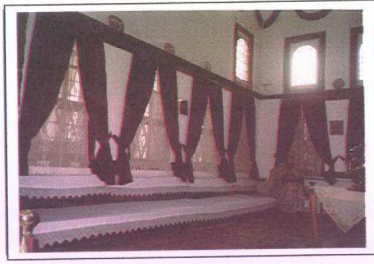
Tokatta bayram nişan-düğün-sünnet gibi günlerin mevlitlerin ramazanda; iftar ve sahur sofralarının önemi büyüktür. Nişan,düğün ve sünnetler evlerin büyük mekanları olan hayat, taşlık,sofa veya büyük odalarda (baş oda) yapılırdı (Şekil 6.111)(Resim 6.44 - 6.45).

Şekil 6.111 Tokat Evinin sosyal olaylarda kullanım durumu

Resim 6.44 Latifoğlu Konağında
büyük oda (baş oda)

Resim 6.45 Latifoğlu Konağında "baş oda"

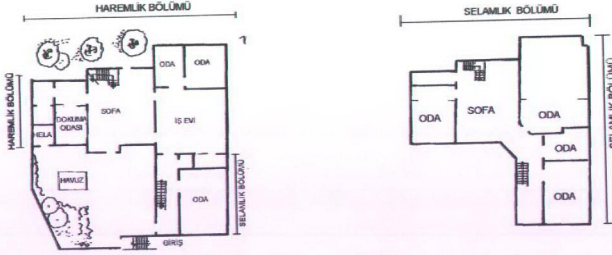
Evlenmelerde oğlan evinin kalabalık olup, olmaması göz önünde tutulurdu. Çok kalabalık oturan aileye kız vermek pek istemez, fazla kalabalığın aile saadetini bozacağı düşünülürdü. Ancak evde kayın valide olması iyi karşılanırdı. Çünkü kızın eksikliklerini giderip tecrübe kazanması ancak bu yolla olabilirdi.

Tokatta kız bakmaya gidilen evde ilk önce ocak başı ve kapı ağzına bakılırdı, şayet ufak bir toz, leke, kir varsa o evin kızı alınmazdı. Her ilimizde olduğu gibi Tokat' ta da ramazana büyük önem verilirdi. Ramazan' a girmeden önce hazırlıklar yapılır evler baştan aşağı temizlenir, ramazan sofraları kurulurdu.

6.6.6 İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)

Tokat Müslüman (çoğunluğu), Yahudi ve Ermenilerin birlikte yaşadığı, farklı dinlerin yaygın olduğu bir şehirdir. Ancak bu farklılık genelde ibadet şeklidir. Müslüman ibadet için camiye giderken Hristiyan kiliseyi kullanırdı. Tokat halkı inancına oldukça bağlıdır.

Müslümanlığın gereğini yerine getirmek için ibadetini yapar ona göre yaşardı (Akat, 1958). İslamiyet'te kadın ve erkeğin (yabancı) bir arada bulunması doğru olmadığından bazı büyük evler harem ve selamlık olarak ayrılmıştı. Bazı evlerde de bu ayırım eve misafir geldiğinde sağlanmaktaydı. Kalabalık misafir geldiğinde, kadın ve erkekler büyük odalarda ayrı oturlardı (Şekil 6.112).

Şekil 6.112 Latifoğlu Konağında harem ve selamlık bölümü

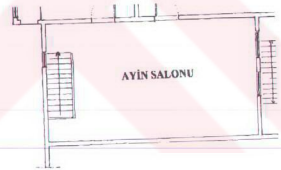
Odalarda kapılar öyle yerleştirilmiştir ki, kapıyı açan doğrudan odada oturanları göremez. Tokat evlerinde dinin etkisini, banyo yapmaya yarayan birimlerde görmek mümkündür. Özellikle yeni evlilere verilen odalarda “çağ” adı verilen gusülhaneler vardı. Bu olay kimseye görünmeden ykanabilme ihtiyacından doğmuştur

Şehirde yaşayan Hristiyan halkın dini lideri olanların evlerinde, farklı inanışların etkisi görülürdü. Ev içinde belli zamanlarda halkın ihtiyaç duyduğu dini ayin ve dini toplantıların yapabileceği özel mekanlar oluşmuştur (Şekil 6.113).

AYIN SALONU

- Dini Ayin ve Toplantılar Yap

Şekil 6.113 Yaş Meydan mah. Sulu sok. Papazın evi'nde “ayin salonu”

6.6.7 Tokat evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar

Tokat, Orta Karadeniz kıyılarının dar ve nemli İç Anadolu' nun geniş ve kuru alanlarından dağ sıraları ile kendini doğal olarak soyutlayan; geniş ve sulak vadilerle, bunlar arasındaki geçitlerden oluşan bereketli ovaların orta yerinde bulunmaktadır.

Etrafı bağ, bahçe ve bostanlarla çevrili olması sonucu halkın bir kısmı yazın şehri terk ederler. Şehirde kalanların evleri mutlaka hayatlı ve bahçelidir.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında canlı bir ticaret şehri olan Tokat, işlek bir ticaret yolu üzerindedir. Bu nedenle Rum, Ermeni, Yahudi ve İran' lı pek çok dinden ve mezhepten topluluklarında uğrak yeri olmuş, kültür alışverişi gelişmiştir. Şehirde yazmacılık çok ünlüdür. Hatta bazı evlerin (enderde olsa) zemin katlarında hanımlar yazma işler, dokuma yaparlardı.

Yazları aşırı sıcakların yaşanmadığı il de kışlar soğuk ve serttir. Bu nedenle yerleşim içinde bulunan evlerde iyi korunaklı mekanlara ihtiyaç atmıştır.

Tokat evleri genellikle iki katlıdır. Ancak çoğu evde zemin kat ile üst kat arasında ara kat yer almaktadır. Burası kışın oturmak için daha basık inşa edilmiştir. Genellikle iki odası vardır. Üst katlar daha ziyade yazın kullanıma uygundur. Zemin kat ise evin genel hizmetlerine ayrılmıştır.

Evlere sokaktan “ cümle kapısı” ile girildikten sonra, zemini taşlarla döşeli” taşlık” adı verilen ve günlük işlerin yoğun yaşandığı bir merkez ile karşılaşılır.

Zemin katta, kışlık oda(çok az evde görülür), kiler, depo “iş evi” adı verilen mutfak ve hela bulunur. Hela, bazen ara kat kullanımından dolayı üstte de görülür.

“İş evi” adı verilen mutfaklar, Tokat evlerinin en önemli mekanlarındandır. Misafire duyulan saygıdan dolayı ona en iyi hizmeti verebilmek bu mekanın kapsamını genişletmiştir. Ayrıca il’ in özellikle kış ayları dış dünyaya kapanması, ailelerin yazdan, kışlık gıdayı bol ve çeşitli depolamasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle iş evleri; evlerin vazgeçilmez ögesidir.

Tokat evleri üst katlarda iç sofa ve onun etrafında gelişen oturma düzeninden ibarettir. Sofalar, ev halkının olduğu kadar misafirlerinde sıkça kullandığı ortak alanlardır.

Odalar; günlük eylemleri karşılamının yanında çeşitli sosyal aktiviteleri de barındıran gerektiğinde misafir kabulüne de ayrılabilen mekanlardır. Odalar içinde en büyük ve teftişli olanı “Baş oda” olarak kullanılır. Bu oda dışarıyı da iyi izleyebilme ve alandan kazanma amacıyla bir kısmı dışarı taşınmış, ön plana çıkartılmıştır.

Tokat ‘ ta aile yapısı Osmanlı dönemi aile yapısının gelenek ve göreneklerini devam ettirmekteydi. Buna göre aile reisi evin en büyüğüdü. Baba otoritesi mutlak olup, her konuda söz sahibiydi. Genelde evlerde iki kuşak beraber yaşardı.

Ailenin çok geniş olmaması sonucu oda sayısı çok değildir. Sosyal olaylarda kullanılan ortak mekanlar katlara göre değişir. Zemin katta yemeklerin hazırlanıp pişirildiği “iş evi”, ev hanımlarının imcece usulü yaptıkları kışık gıda hazırlıklarına uyumlu mekanlardır. Bunu dışında ev halkının yoğun olarak yaşadığı sosyal olaylar ; hayat, taşlık sofa ve baş odalarda yapılır.

Tokat evlerinde diğer illerde görülen harem ve selamlık ayırımı birkaç büyük evin dışında görülmez. Mahremiyet ilkesi belli dönemlerde kadın ve erkeğin geçici olarak ayrı oturmaları ile sağlanmıştır.

Cephelerde zemin katın dışında sokağa açılma “baş oda” lar ile olurdu.

Tokat’ ta farklı dinden olan toplulukların evlerin de dışa dönüklük daha belirgindir. Evler’ de; gerektirdiğinde kullanılan ayin salonları(sofa), şarap yapım depoları (bodrumda), ve gizli geçitler bulunurdu.

TOKAT EVLERİNE AİT

MEKAN - EYLEM ANALİZİ

KAT	MEKAN ADI	MEKAN İÇİNDE GEÇEN EYLEMLER	MEKANLARIN KAPALI/AÇIK/YARI AÇIK DURUMU	MEVSİME GÖRE KULLANIM DURUMU
ZEMİN KAT	TAŞLIK	• Wc, kiler ve üst kata çıkış • Oturma (Dinleme, sohbet etme) • Oyun oynama (Çocuklar için) • Çamaşır Yıkama • Düğün, sünnet ve ölü taziyeleeri, kurban kesme • Yemek yeme	KAPALI	Yaz - Kış Yaz Yaz-Kış Yaz " "
	HAYAT	• Wc, kiler ve üst kata çıkış • Oturma (Dinleme, sohbet etme) • Oyun oynama (Çocuklar için) • Düğün, sünnet ve ölü taziyeleeri	AÇIK	Yaz - Kış Yaz Yaz-Kış "
	BAZI EVLERDE			
	KILER	• Yiyecek, içecek ve gıda maddelerinin saklanması	KAPALI	Yaz-Kış
	WC (HELA)	• Boşaltım • Taşlığı yıkamak için gerekli su temini	KAPALI	
ARA KAT	ODA (1)	• Oturma, yemek yeme, yatma (evin büyüklüğü için)	KAPALI	Kış Ayları (özellikle)
	ODA (2)	• Oturma, yemek yeme, misafir kabul (hanım misafirler)		"
	İŞ EVİ	• Yemek yapma (hamur açma, ekmeek pişirme) • Yazlık, kışkık yiyeceklerin hazırlanması • Banyo (Özellikle çocuklar)	KAPALI	Yaz-Kış " "
	ODA (3)	• Yatma (Evin büyüklüğüne ait), oturma		Yaz
	ODA (4)	• Yatma (Yeni evli çiftlere verilir), Oturma, yemek yeme	KAPALI	Yaz-Kış
ÜST KAT		• Banyo (çay'da) yatma.		Yaz-Kış
	ODA (Misafir O.)	• Misafir kabul (gerektiğinde hanım misafir kabulü)		Yaz
	SOFA	• Yazma işleri yapılır. • Oturma (evde yabancı yok ise hep beraber oturulur.) • Yemek yeme • Misafir kabul (Özellikle hanım misafirler) şehriye kesimi • Düğün, nişan, söz kesme, koltuk töreni • Taziye günleri misafir kabul • Sünnet • Kerman ve ud dersleri ve eğlenceleri (bayanlar arasında)	KAPALI	Özellikle Yaz Ayları " " Sonbahar Yaz-Kış " " "
	MUTFAK	• Altıdaki iş evinden ayrı tutulmuştur.	KAPALI	Yaz-Kış
	(İŞ EVİ)	• Daha çok günlük yemek yapma		Yaz-Kış

Çizelge 6.5

6.7 Trabzon (Of-Sürmene)

6.7.1 Çevreye ait faktörler

Doğu Karadeniz de insan yerleşmelerinin tarihi, İ.Ö. 2000 'e kadar uzanmaktadır. En eski dönemde;Gümüşhane yöresi yerli halkıyla ticari ilişkilere giren Etiler ile sömürgeci amaçlarla Karadeniz'e çıkan Yunanlılar bölgede limanlar edinmeye çalışmışlardır.

İ.Ö.63 yıllarında Roma egemenliğine giren Doğu Karadeniz imparatorluğun İ.S.395 yılında Doğu ve Batı Roma diye ikiye ayrılmasına kadar bu idare altında kalır. Bölge bu tarihten sonra Bizans egemenliği altına girmiştir. Bizans egemenliğindeki ülkelerin insanlarına bu dönemle birlikte "Rum" denilmeye başlanmıştır. 1204 yılında Aleksi Kamnen kaçtığı Gürcistan dan gelerek Trabzon devletini kurar (Sümerkan, 1989)

Doğu Karadeniz 'e değişik ülkelere göçler gelmiştir. Çeşitli tarihçiler İ.S.1. yüzyılda Doğu Karadeniz'de Lazların varlığından söz etmektedirler. Avarların Batı Asya da oturan bir kolu olan Lazlar, Doğu Karadeniz'in Sürmene'yi de içine alan doğu kıyılarına yerleşmişlerdir. Bu büyük topluluğun Doğu Karadeniz'in (Of ve Sürmene ilçelerini de içine alan) doğu yöresindeki varlığı, kültür etkilerini günümüze taşıyacak olan ilk ve önemli bir olaydır (Sümerkan, 1989).

Lazlar batı Kafkas yöresindeki yurtlarında yerleşik düzene geçmiş bir topluluk olup ,başka toplulukların baskısı sonucu göçe zorlanmışlardır. Bu açıdan Doğu Karadeniz'e geldiklerinde belli bir yapı kültürü birikimi de beraberinde getirmişlerdir. Lazlar, Doğu Karadeniz de Hristiyan dinini kabul etmiş, Fatih'in Trabzon'u almasından sonra Müslüman olmuşlardır.

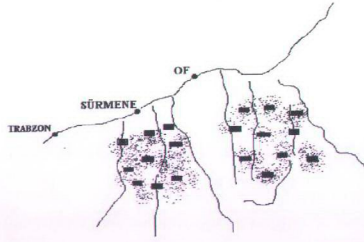
Doğu Karadeniz kıyıları boyunca, geçmişte deniz ve kıyı ulaşımından kaynaklanan,sahil bandına özgü kültürel bir ilişki vardı. Bu olguya, benzer iklim koşulları ile doğal malzeme miktarını kattığımızda, ortak mimari özellikler görülmesi doğaldır. Meeker, bu konuda benzer görüşleri ortaya sürer: Ordu dan Artvin'e kadar Karadeniz kıyısı boyunca köyler, kendi mahsullerinin ayrı ekildiği dağ kenarında tepe üstlerinde kurulu bir çok köyçüklerden oluşmuştur. Bu tip yerleşme tarzı, Kümelenmiş Anadolu köyü ile kesin bir farklılık gösterir, ama batı Kafkaslarda bir çok kırsal yerleşmelerde özellikle Abazalarda, Çerkezlerde, Gürcülerde karakteristiktir (Meeker, 1977).

Meeker'in alıntı yaptığı W.E.D.Allen, Gürcistan yöresindeki incelemelerinde yöreyi şöyle tanımlamaktadır: “ Tipik bir yerleşim, Gorjomr köyünde olduğu gibi, ırmak boyunca dört mil ve ırmağın her iki yönünde dışarı doğru, aşağı yukarı tahminen 1 mil uzanan bir bölgeyi kapsar. Bu bölge birbirlerinden yaklaşık üçte bir mil mesafelere ayrılmış ağaç yapılı ev grupları bulunur. Her grubun ,onu oluşturan aile adı vardır. Her grubun kendine ait bir mısır tarlası vardır,harman yeri,merası ve koruluğu vardır. Batı Kafkasya da ve Türkiye'nin doğu Karadeniz kıyısında ev tipleri hayvancılık tekniği geçim kaynağı olan mahsul türleri arasında benzerlik vardır. Bir Kafkas evinin niteliklerini Pontus dağındaki evlerde de bulabiliriz.” (Meeker, 1977).

Doğu Karadeniz bölgesi içinde yer alan Trabzon ili'ne bağlı Of ve Sürmene ilçeleri, bölge özelliğinin genel karakterlerini taşıyan önemli yerleşmelerdir. Araştırma kapsamında il merkezinde yer alan evler yerine, kırsal kesimden örnekler tercih edilmiştir. Bunun nedeni Trabzon'da bulunan geleneksel dokunun çoğu yerde tahrip olması veya değişime uğramasıdır. Geleneksel yaşam biçiminin halen sürdürüldüğü Of ve Sürmene ilçeleri, ev-yaşam etkileşiminin yoğun bir şekilde yaşandığı yerler olması nedeniyle, bu yerleşmelerin incelenmesi uygun görülmüştür. Ancak iki ilçe arasındaki yakınlıktan (aralarındaki uzaklık 10 Km) dolayı benzerliklerin fazla olabileceği düşünülerek bilgiler genellenmeye çalışılmış, aralarındaki farklılıklar konu içerisinde yeri geldikçe açıklanmıştır.

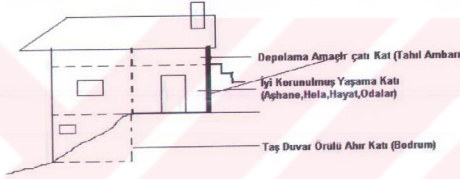
Genç ve yüksek dağları, dik yamaçlı vadileri, zengin bitki örtüsü, bol yağışlı ve nemli iklimi ile Doğu Karadeniz, Türkiye'nin diğer bölgelerine göre oldukça farklıdır. Bu farklılık yörede yerleşme ve mimarlığa yansımış, çevreyle bütünleşmiş kendine özgü yapı karakteri oluşturmuştur. Oldukça engebeli arazi yapısı ulaşım olanaklarını kısıtladığından yollar insan ölçülerine göre yapılmıştır.

Doğu Karadeniz bölgesi kapsamında bulunan Of ve Sürmene ilçelerinde kıyılardaki yerleşme ve mimarlık iç kesimlere göre kısmen farklıdır. Kıyı kesimi iç kesimlere oranla ulaşım olanakları bakımından daha gelişmiştir. İç kesim de yerleşme çok dağınıktır. Yerleşimin büyük bir kısmı 0-500 m. yükseltileri arasında kurulmuştur. Yerleşim daha çok vadi yamaçlarındadır. Duruma göre evler arasında 200-300 m. mesafeler olabilmektedir (Şekil 6.114)

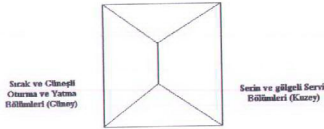
Şekil 6.114 Sürmene-Of yerleşiminde araziye göre evlerin konumu

Hemen her mevsimi yağışlı geçen il yerleşimde evler, geniş saçaklı eğimli çatılarla korunan, arazi eğiminden faydalanarak bir bodrum + zemin katından oluşmaktadır. Yağışların olumsuz şartlarından korunabilmek için yaşam üst katta düşünülmüştür (Şekil 6.115).

Şekil 6.115 Doğu Karadeniz kırsal kesiminde görülen evlerinin katlara göre kullanım durumu.

Evlerde yazlık ve kışık ayırımı çok belirgin olmamakla beraber en çok oturulan ve yatılan bölümler, sıcak ve güneşli güney yönüne çevrilirken; servis bölümleri kuzeye kaydırılmıştır (Şekil 6.116).

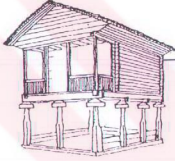

Şekil 6.116 Doğu Karadeniz Evinde mevsime göre yönelme

Ulaşım olanaklarının sınırlılığı ile, Doğu Karadeniz köylerinde geçmişte, dışa kapalı bir ekonomi düzen geçerliydi. Kapalı düzen dış dünyadan yeni malzeme, teknoloji ve anlayışların köylere ulaşmasına engel olmaktaydı. Kıyı şeridinde geçim kaynakları kısmen deniz ürünlerine dayanırken, iç kesimlerde tarım ön plandadır. Hayvancılık arazilerin doğal

yapısı sonucu gelişmemiştir (Sözen ve Eruzun, 1992). Halk sadece kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için evlerinin alt katında bir veya 2 hayvanlık küçük bir ahır yapmıştır.

Doğu Karadeniz kıyı yerleşmelerinde tarım ürünlerinden çay ve fındık ilk sırayı almaktadır. Pazara yönelik sebze üretimi gelişmemiştir. En önemli sebzeleri, geleneksel olarak üretimi yapılan kara lahana ve fasulyedir. Çay tarımının başlaması, fındık alanlarının daralmasına ve geleneksel mısır yetiştiriciliğinin azalmasına, neden olmuştur. Oysa 50-60 yıl öncesine kadar mısır, tarım alanlarında fındık ile beraber yetiştirilen en önemli ürünlerdendi (Anonim, 1990). Çay üretimi son yıllarda daha çok ağırlık kazanmıştır. Çay yaz aylarında 2-3 defa ürün verirken fındık yaz ayında 1 defa toplanır. Doğu Karadeniz'in bol yağış alması, gıda maddelerinin korunmasını güçleştirmiştir. Ahşap direkler üzerine kurulu ve "serender" adı verilen yapılar evlerin yakınında yer almıştır (Şekil 6.117).

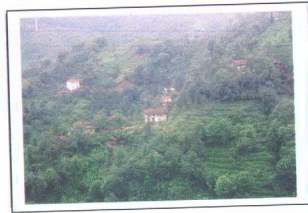

SERENDER

- Gıda Maddelerini (Çay, Mısır, Fasulye vb.) Kurutma ve depolama

Şekil 6.117 Doğu Karadeniz'de "serender"

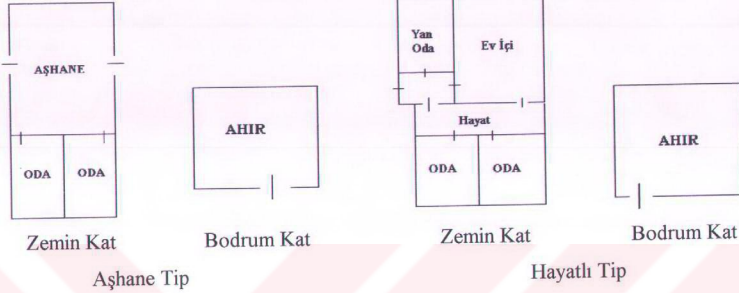
Her aile kendi tarlasına evini kurduğundan evlerin eğimine göre aşağı yönünde sebze bahçeleri vardır. Yerleşmelerde uygun eğim ve iyi toprağa sahip alanlara ev kurulmasına dikkat edilir, evlerin araziye dağılışı tarlaların durumuna göre değişirdi. Arazinin çok eğimli ve parçalanmış olmasından tarlaların ekimi, gübrelenmesi, ürünün depolanması insan emeği ile gerçekleşmektedir. Arazinin yakınında bulunmak bir ölçüde yaşamı kolaylaştırmıştır. Ayrıca bu ölçüde zengin bitki örtüsü içinde ekinlere zararlı bir çok hayvan barınmaktadır. İnsan tarlasına yakın olmasa bir yıllık çabası boşa harcanabilirdi. Böylece bahçelerin üst kenarında konumlanan ev, Özgüner' in deyimiyle "kişilik kazanmış" biçimde karımıza çıkar (Resim 6.46) (Özgüner, 1970).

Resim 6.46 Of'dan görünüm

6.7.2 Eve ait faktörler

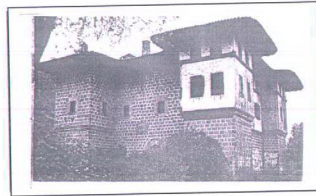
Sürmene ve Of ilçeleri esas alınmak sureti ile ; kıyı kesimlerinin evleri “Hayatlı” yada ”Aşhaneli” diye adlandırılan plan tipindedir. Bu plan tipinin çeşitlemelerine Doğu Karadeniz’in her yöresinde rastlamak mümkündür (Şekil 6.118).

Şekil 6.118 Doğu Karadeniz Evinde plan tipleri

Alan çalışması kapsamına giren Sürmene ilçesinde, kıyı kesimindeki yalılar örneklenirken ;Of ilçesinde, iç kesimdeki kırsal yerleşimler ele alınmıştır.

Ancak genelleme, Doğu Karadeniz yerleşimindeki ortak plan özellikleri gösteren planlama kriterleridir. Sürmene kıyı kesiminde yer alan evler, özellikle konak ve yalılar yerleşimde dikkat çeken yapılardır (Resim 6.47).

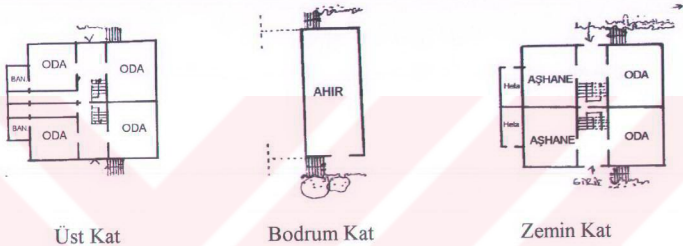
Resim 6.47 Kastel'de Konak

Denize dik olarak, yola paralel konumlandırılan bu yapılarda, ana ilke manzaraya yönelmedir. Genellikle 2 veya 3 kattan oluşan bu yapılar, birden fazla odadan oluşurdu. Arazi tarımsal üretimden çok görsel amaçlı kullanılmıştır. Arazi eğiminden faydalanma isteği hemen her

evde dikkati çeker. Etraftan gelebilecek her türlü saldırıya karşı bodrum kat tamamen taş yapılmış olup, cephede silah menzili için küçük delikler bırakılmıştır. Zemin kat ‐aşhane‐ adı verilen mutfak ve giriş ile birlikte, günlük oturma odasından oluşurdu. Üst kat yatma ve misafir odası (baş oda) olarak kullanılırdı (Şekil 6.119) (Şekil 6.120).

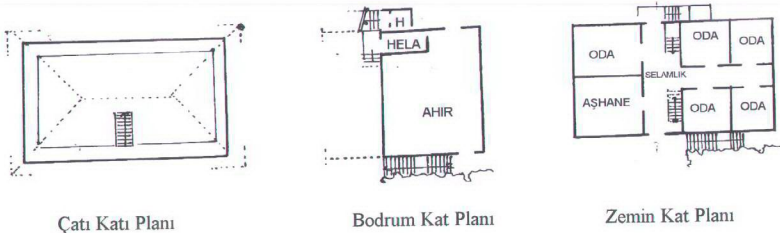

Şekil 6.119 Sürmene kıyı kesiminde yer alan yalılar' ın (konak) kullanımı

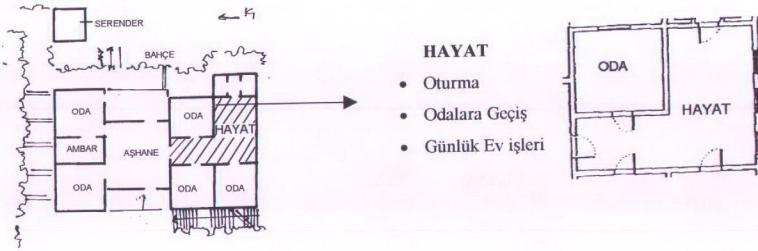
Şekil 6.120 Yusuf Çakır Evinde (konağında) katların kullanımı (Simetri iki ev)

Of ilçesinde kırsal yerleşimlerin planları kıyı kesimindeki evlere oranla daha dar kapsamlıdır. Evin en büyük mekanı yeme, içme, pişirme, oturma, konuk ağırlama, eğlenme gibi etkin gündüz eylemlerin geçtiği yerdir. Ocak ve mutfak eşyaları burada bulunur. Manzaraya bakan yönde hayat bulunur. Evin odalarından bazıları doğrudan aşhaneye diğerleri ise hayatla bağlantılıdır. Evler gece ve gündüz bölümlüdür. Küçük evlerin en az üç odası vardır. İki odalı evler çok nadirdir. Ailenin büyüklüğüne göre oda sayısı artabilmektedir. Evler iç kısımlarda olduğu gibi alt kat ahır olmak üzere iki kattır (Şekil 6.121).

Şekil 6.121 Yukarı Kışla köyü no:171'de evin bölümleri

Evlere girişte evin holü sayılan hayat karşımıza çıkar. Odalar bu hole açılır. Hayat oturma dışında günlük işlerin ve mekanlara geçişin sağlandığı bir alandır (Şekil 6.122) (Resim 6.48).

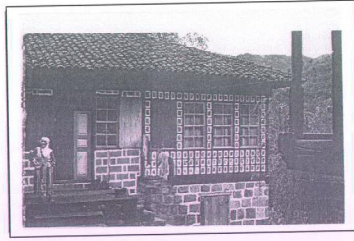
Şekil 6.122 Yukarı Kışla Köyünde "Hayat" (Of)

Resim 6.48 Yukarı Kışla Köyünde "Hayat" (Of)

Evler, bir ortak mekan, çevresinde sıralanmış odalar, hayat ve çamaşırlık-tuvalet mekanından ibarettir. Bu mekanların bir kısmı doğrudan aşhaneye, bazıları hayata bakar. Of ve Sürmene ilçesinde tuvaletler eve çıkıntı yapacak şekildedir. Hayatın yanlarında yer alan odalardan büyük olanı, baş odadır. Genelde misafirler geldiğinde kullanılan bu oda tefriş ve düzeniyle diğer odalardan farklılık gösterir. Baş odanın karşısında bir iki oda bulunur. Bunlardan manzaraya hakim olanına "Köşk oda" adı verilmiştir. Daha çok zengin ailelerin oturduğu büyük ev ve konaklarda görülen bu mekan yeni evlilerin odası olurdu.

Sürmene ve Of evleri Doğu Karadeniz'in kıyı kesiminde görülen diğer evler gibi ahşap iskeletli evlerdir. İç bölmeler masif ahşap, dış duvarlar "Dolma" türdendir. Ahşap dış duvarlı tipleri de vardır (Resim 6.49)

Resim 6.49 Karadeniz Güz dolma (Sözen ve Erüzun, 1980)

Alan çalışmaları sırasında incelenen evlerin bir kısmı muskalı dolma tipinde olup (Of evleri) diğer bir kısmı ahşap, karkas özellik gösterir (Sürmene kıyı şeridindeki yalılar). Bu sistemde temeli oluşturan bodrum kat taşdır (Resim 6.50- 6.51).

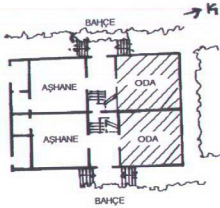

Resim 6.50 Yalılar (Sürmene)

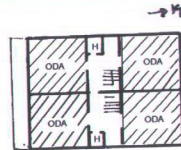
Resim 6.51 Muskalı dolma tip (Of)

Odalar, çoğunlukla yatmak için kullanılsa da, gerektiğinde dinlenme, çalışma vb. eylemlere de imkan verir. İncelenen yerleşmelerde evlerin ocağı olan odası büyüklere ayrılmış olup diğer odalar ailenin diğer üyelerine aittir (Şekil 6.123) (Resim 6.52).

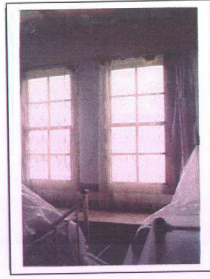

ODA

- Yatma
- Yemek Yeme
- Misafir Kabul (Mis.Odası)
- Oturma

Şekil 6.123 Hastane mevki no:31' de evin oturmaya ayrılan bölümleri (Sürmene)

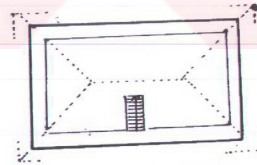
Resim 6.52 Hastane mevki no :31’de “oda”

Geleneksel yaşamda ısınmak için ocak kullanılır, aydınlanmak için kullanılan araç gaz lambasıydı. Yıkama eylemi aşhane veya ocağı olan odanın ocağa yakın olan bir köşesinde yerden 10 cm daha düşük bir katta, 1x1 veya 1,1,5 m. bir oyuk yapılmış bir alanda gerçekleştirilir. Bazı evlerde aşhane veya ocaklı odanın duvarında bulunan dolaplardan biri bu işlevi karşılamaktaydı. Bu yerleşim biriminde helalar, genellikle zemin katta, hayat’ ın bir bölümünde çıkıntılı olabildiği gibi, bodrum veya bahçe, içinde de yapılırdı. İklim açısından istenen yönler önem sırasına göre doğu, güney ve batıdır.

Her doğu Karadeniz evi yapıyı sürekli yağışlardan koruyan geniş saçaklı, eğimli çatılara sahiptir. Çatı katları Doğu Karadeniz evinde mısır, fasulye vb ürünleri kurutup saklamak için kullanılırdı (Şekil 6.124) (Resim 6.53).

Resim 6.53 Of Evinde çatı arası

Şekil 6.124 Yukarı Kışla Köyünde
evin çatı katı kullanımı

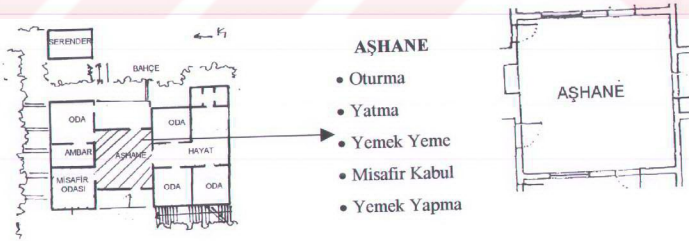
Yerleşim biriminde hayvancılık gelişmiş olmasa da evlerin bodrum katı ev halkının ihtiyacını karşılayacak 2-3 hayvanlık ahırdan oluşurdu (Şekil 6.125).

Şekil 6.125 Sürmene, Yusuf Çakır Evinde “ahır katı (bodrum kat)”

Doğu Karadeniz evinin ülkemizin diğer bölgelerine göre çeşitli farklılıkları vardır. Evlerde ortak yaşama mekanı aşhane ile bütünleşmiştir. Türk evinde en önemli mekan oda, iken Doğu Karadeniz evinde aşhanedir. Bazı yörelerde bu mekan “Hayat” olarak adlandırılmıştır. Türk evinde “Sofa” veya “Hayat” ev mekanları içinde en büyük mekan iken Doğu Karadeniz evinde boyutları oldukça küçüktür. Bunun nedeni ortak alan olarak evin çevresinde kullanıma açık alanların yoğun olmasıdır. Eve bağımlılığın olmayışı ortak alanları küçültmüştür.

Of ve Sürmene ilçeleri başta olmak üzere evlerin ana mekanı mutfaktır(Aşhane. Ancak bu yerleşimlerde mutfak sadece yemek pişirme eylemini değil, yemek yeme oturma ,dinlenme,yıkama vb. işleri de karşılayabilen çok amaçlı bir mekandır. Ev içerisinde aşhane genellikle korunmuş yöne doğru yerleştirilir. Aile bireylerinin ev içindeki yaşamlarının büyük bir bölümü bu mekanda geçirilir. (Şekil 6.126).

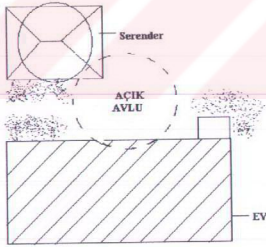
Şekil 6.126 Yukarı Kışlacık Köyü no: 171’de “aşhane”

Geleneksel kullanımda, bahçeyle ilişkisi olan insanların çamurlu ayakkabıyla içeri girebilmeleri için, aşhanenin döşemesi sıkıştırılmış topraktır. Aşhanenin çok amaçlı kullanılabilmesi, araç ve gereçlerin taşınabilir olmasını gerektirmiştir. Aşhanede ocak ve

dolapların dışında sabit eleman yoktur. Mekan için de alçak iskemlelerde oturulur. Üzerinde yemek yenilen eleman, bakır sini veya ahşap sofradır.

Aşhane duvarlarında raflar ve dolaplar bulunurdu. Alt dolaplar büyük eşyaların (kazan gibi) yeri iken, orta bölümler kaşık, tava vb. sık kullanım için ayrılmıştır. Yemekler yaz ve kış genelde aşhanede bazen de bahçede yenirdi. Sofraya ilk oturan ve yemeğe ilk başlayan evin en büyük erkeği olurdu.

Yaz – Kış sofraların vazgeçilmez besini mısır ekmeği ve balık yöre insanının temel besinidir. Kışlık hazırlıklar aşhanede ve bahçede yapılırdı. Doğu Karadeniz kırsal yerleşmelerin de konutların yanında çeşitli işlevleri karşılayan yardımcı yapılara gerek duyulmuştur. Dam, merek, ambar ve serender adı verilen bu birimler konutla beraber bir bütün oluşturlardı. Bu birimler içinde “ Serender” ler biçim ve işleyiş yönüyle diğerlerinde farklılık gösterir. “Serender “ çeşitli gıda maddelerinin bulunduğu ahşap direkler üzerine kurulu ambardır. Ahşap direkler üzerine kurulan serender yapıları, havalandırma ızgaraları ile evlerin yakınında yer alır. Serender ve bina arasındaki yakınlıktan oluşan doğal avlu mekanı, ev halkı için sosyal olaylarda (düğün, nişan, taziye vb.) ve kışlık gıda hazırlığında ev halkına hizmet ederdi (Şekil 6.127).

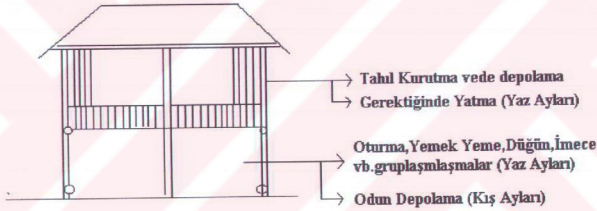
- Sosyal Olaylar (Düğün, Nişan, Taziye vb.)
- Kışlık Gıda Hazırlığı

Şekil 6.127 Doğu Karadeniz bölümün de ev-serender ilişkisi (Of)

Yılda bir üretilen mısır, fındık, fasulye ve bunun gibi gıda maddelerinin yanında pekmez, reçel, turşu gibi yaş sebze ve meyvelerin değerlendirildiği, yiyeceklerle kavurma, peynir, yağ, bal gibi hayvansal gıdaların uzun süre korunması gerekirdi. Bu nedenle bu tür birimlere sıkça ihtiyaç duyulmuştur.

Plan şemaları kare veya dikdörtgen olan serenderlerin, alt direklerin üst bölüme bağlantı yeri, çok kalın gövdeli ve sert ağaçtan oluşan tekerleklerden oluşmuştur. Tekerleklerin görevi farelerin ambar kısmına ulaşmasını önlemektir. Serendere (ambar) günde birkaç kez gerekli gıdalar alınır. Bu bakımdan ulaşım en kolay ve kısa yoldan olacaktır. Ambara ulaşmak için önce bir merdivenle çardağa çıkılır. Üstlere geçebilmek için portatif merdiven kullanılır. Genellikle serender ve konut girişleri karşılıklıdır. Aralarında bazı kesimlerde avlu olarak tanımlanan bir düzlük bulunur. Düğün, imece gibi kalabalığın toplandığı özel bir durumda serender altı avlunun devamı gibi görev yapar. Yaz aylarında fındık ayıklama imecelerinde grupların bir birlerine karşılıklı türkü attıkları, serender altı çok canlıdır. Bunun dışında yemek yenen, oturup dinlenen, kış aylarında ise odun deposu olarak kullanılan bu mekanın yerleşim biriminde ki önemi büyüktür.

Doğu Karadeniz’de yaz aylarında nem fazlalığı yüzünden bunaltıcı sıcak olur. Havanın olumsuz etkisinden kurtulmak için yatak odası yerine serenderlerin kullanıldığı da görülür. (Şekil 6.128) (Resim 6.54 - 6.55).

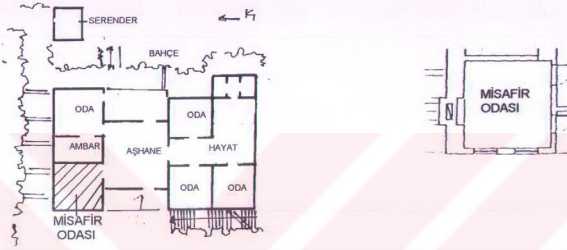
Şekil 6.128 “Serender”in kullanım durumu

Resim 6.54 - 6.55 Serenderlerden Görünüş (Of)

6.7.3 Ev eşyasına ait faktörler

Sürmene ve Of yerleşim birimlerinde bulunan evlerde odaların iç tefrişleri sade ve gösterişten uzaktır. Halkın, tarımla içi içe olması nedeniyle gününü tarlada geçirmesi, evlerin iç düzeninde sadeliği ön plana çıkarmıştır. Odaların için de en fazla misafir odasına önem verilir. Bu odaların içinde genellikle bir ocak bulunur (Şekil 6.129).

Şekil 6.129 Yukarı Kışlacık Köyü no:171'de "misafir odası"

Odanın sağında ve solunda duvar boyunca sedirler bulunur, onun üzerine minderler ve yastıklar dizilirdi. Yatak odalarında ise yanlardan sabitli 4 ayaklı,peyke adı verilen ahşap yataklar vardı. Duvarların birine aydınlanmak için "idare"(gaz lambası) asılırdı. Pencerelere dantelli perde asılırsa evde gelin olduğunun işaretiydi. Ahşap döşeme üzerine kilim ve hasır serilirdi. Genellikle büyük ev konaklarında kapı, dolap ve tavan süslemeleri yaygındı. Köy evlerinde pek süsleme görülmezdi.

6.7.4 Ev hayatına ait faktörler

Sürmene ve Of yerleşim merkezleri bir çok yönüyle birbirlerine benzemekle beraber ufak farklılıklarda göz ardı edilmemelidir. Sürmene de geçim kaynakları, bir koy içinde olması ve liman bulunması nedeniyle balıkçılığa, kısmen de tarıma dayalıdır. Tarım ürünlerinin başında fındık ve mısır gelir, çay sonraları ekilmeye başlanmıştır.

Evin erkeği balıkçılık yapıyorsa özellikle yazları teknesi ile denizde kalır, kışın evine döner ve aynı işi burada sürdürür. Bu sebepten ulaşımın hareketli olması sürmene halkının az da olsa dışarı açılmasını sağlamıştır. Halk yeniliklere daha açıktır. Of ilçesinde balıkçı

barınağının veya küçük bir limanın olmayışından halk yönünü dağa çevirmiş, sırtını denize dönmüştür. Geçim kaynaklarının başında çay ve fındık tarımı gelir. Bunun yanında halkın bir bölümü ilçede yetişen” Kendir” den geçimini sağlar. Bu bitkiden elde edilen iplik kül suyu ile kaynatıp beyazlatılarak, dokuma tezgahlarında gömlek, ceket ve pantolon yapılır. Bunun için kışın aşhane kuzeye bakan hol, ışıklı serin odalar tercih edilir. Ancak tarımsal arazilerin azlığı, evin erkeklerini gurbette çalışmaya itmiştir. Erkeğin gurbetçi oluşu ev kadını olumsuz yönde etkilemiştir. Ev işlerinin ve çocuklarla ilgilenmenin dışında tarlayı eken, kaldıran yük taşıyan hep kadınlardır. Evin içi olduğu kadar dışı da kadının yaşamına ayrılmıştır.

Aile yaşamında ataerkil yapı dikkati çeker. Bu özellik, neredeyse tüm Karadeniz de hakimdir. Söz sahibi evin en büyük erkeğidir. Ancak kadının çalışma hayatındaki yoğunluğundan ona da söz hakkı tanınmıştır. En fazla iki kuşağın bulunduğu evler çok kalabalık değildir. Evler: Doğu Karadeniz’in bir çok köyünde olduğu gibi sahiplerinin adları ile anılırdı. Yakupların evi, Ali kurt evi vb.

Doğu Karadeniz kıyı yerleşmelerinde görülen bir özellik, farklı etnik kökenlere sahip halkın bir arada uyum içinde yaşamalarıdır. Eskiden Rumların yoğun bulunduğu bu yerleşmelerde, hemen her köyün Rumca bir ismi bulunurdu. Hatta bazı mekan ve araç-gereçler halen Rum adıyla bilinmektedir. Genelde kıyı şeridindeki evlerde görülen üçgen alınlıklar, çatı katının gerektiğinde yaşam birimi olarak kullanılması, farklı bir kültürün yöredeki uzantısı olduğunu ortaya koymaktadır (Resim 6.56).

Resim 6.56 Çatı arası kullanımı (Sürmene)

6.7.5 Örf, adet, töre ve gelenekler

Doğu Karadeniz’de tarla işleri imece ile yürütülürdü. Özellikle kadın için imece büyük bir zevkti. Çalışma anında mani ve türküler söylenir, böylece ağır işler yorucu olmadığı gibi-

hoşça vakit geçirilirdi. Genelde tarlaya bağlı olan Sürmene ve Of halkı düşlediği geçimi ondan sağlayamayınca bir çoğu gurbetçi olmuştur. Yazın tarlasında çalışan kadın ve çocuklar, gurbetten dönen erkeklerle kış beraber geçirirlerdi. İçinde ocağı olan odalar veya aşhane kış eğlencelerinin sıcak bir ortamda gerçekleştirilmesi için tercih edilen mekanlardı. Ocak etrafında oturan ev halkı birlikte olmanın verdiği zevki coşkuyla yaşarlardı. İlçelerde yaşayanlar için özel günlerin anlamı büyüktü. Asker uğurlama, düğünler ve yaylaya çıkmalar, Karadeniz insanını hareketlendiren, coşku veren özel olaylardı.

Bütün sosyal eğlence ve gelenekler, yaz aylarında denk getirilmeye çalışıldığından, evlerin en geniş kısımları (girişler ve bahçeler) sıkça kullanılırdı. Hareketli Karadeniz insanının rahat oynayabilmesi için bu gerekliydi Zorunluluk durumunda hayat, aşhane veya misafir odası (Baş Oda) kullanılırdı (Şekil 6.130).

Şekil 6.130 Sosyal olaylarda evin kullanımı

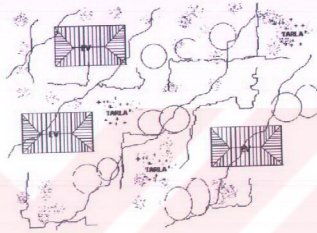
Düğünlerde havaya silah sıkma olayı çok yaygındı. Silah Karadeniz insanının vazgeçilmez bir parçasıydı. Evlerin birbirinden uzakta yapılması, yerleşmeler arası çeşitli isyanlar ve baş kaldırmalar, insanların güvenlik için silaha sarılmalarına neden olmuştur. Yörede yaşayan bir başka gelenekte yaylaya çıkma olayıdır. Eskiden deniz kenarlarının ve kasaba merkezlerinin sivrisinek yuvası olması nedeniyle, hemen herkes yaylaya çıkardı. Yayla evleri tek katlı, bitişiğinde ahır olan, 1 veya 2 odalı ahşap evlerdir. Halk serin bir ortamda yer, içer, eğlenir ve kışık erzaklarını (yağ, peynir vb.) hazırlayarak sonbaharda evlerine dönerlerdi.

6.7.6 İnançlar (dünya görüşü, mahremiyet)

Yöre çeşitli dinlere sahipti (hristiyan, ermeni) Ancak gelende yaşantı bakımından bir fark yoktu. Osmanlıların idaresindeki gayri Müslim topluluklara Müslüman toplumla eşit sayılabilecek haklar tanınmıştı. 19 yy.ın ikinci yarısından sonra, Doğu Karadeniz bölgesinde,

Hristiyanların gerek oturdukları, gerek inşa ettikleri evler ,Müslüman halkın oturduğu evlerden kat kat büyük ve gösterişliydi. Küçük kiliseler inşa ederken köylerin hakim noktalarını seçiyorlardı (Yağmurdereli, 1963). Doğu Karadeniz halkı Müslümanlığın getirdiği kurallara uyan insanlardı. Bölgedeki farklı kültürden etkilenmekle beraber özlerine bağlı kalabilmişlerdir.

Dışa dönük ve etrafı duvarsız yeşil alanlarla çevrili, Of ve Sürmene yerleşimlerinde, çok büyük konakların dışında harem-selamlık ayırımına gerek duyulacak mahremiyet etkenine rastlanmamıştır. Evler birbirinden ayrı, aralarında bahçe ve tarlalarla çevrilidir. Diğer illerde görülen yüksek ev duvarları burada görülmez. Yerleşimde sınırı doğa çizmiştir (Şekil 6.131).

Şekil 6.131 Doğu Karadeniz'de evlerin yerleşim biçimi

Bunda birazda kadınların üretimde aktif rol oynaması etkili olmuştur. Güneydoğu yerleşimlerinde adeta kale gibi içe kapanan kadının yaşamı, doğu Karadeniz'de doğa içinde, tarlada, bahçede geçer. İncelenen yerleşim merkezlerindeki evlerde konuk ağırlama, aile yaşamı içinde olmaktadır. Aynı yerde yemek yenilmekte ve oturulmaktadır. Genellikle yaz aylarında gelen ve kendi akrabalarından oluşan konuklar arasında aşırı bir mahremiyet anlayışı gerekmemiştir. Sadece yıkanma ve boşaltım eylemleri için mahremiyet kavramı gerekli olmuştur. Örneğin: Tuvaletleri İslamiyet'te kutsal yön sayılan güney dışındaki yönlere çevrilmesi inancı gibi.

6.7.7 Of-Sürmene evlerine ait değerlendirme ve sonuçlar

Genç ve yüksek dağları, dik yamaçlı vadileri, zengin bitki örtüsü, bol yağışlı ve nemli iklimi ile Doğu Karadeniz, Türkiye 'nin diğer bölgelerine göre oldukça farklıdır. Bu farklılık yörede yerleşme ve mimarlığa yansımış, çevreyle bütünleşmiş kendine özgü yapı karakteri oluşturmuştur.

Doğu Karadeniz; barındırdığı İslam ve Hristiyan toplumlarının yaşayış farklılıklarından etkilenmiş, bu farklılık ev ve plan tiplerine de yansımıştır.

Trabzon'un doğusunda yer alan Of ve Sürmene ilçeleri yerleşme bakımından biraz farklıdır. Sürmene kıyı yerleşiminde görülen evler, yalı ve konak olarak (Bey ve Ağa'ların oturduğu) Of evlerinden ayrılır. Çok ayrılmayan yerleşimlerde manzaraya yönelme esastır. Mekan sayısı fazla olan bu yapılar, bahçeler içinde 3 katlı olarak yapılmıştır. Bodrum katı ahır olarak kullanılırken üst katlar yaşamaya ayrılmıştır.

Of kırsal kesiminde yer alan evler, dağınık yerleşim içinde geniş tarlalar içinde kurulmuştur. Yerleşmelerde uygun eğime ve iyi toprağa sahip alanlara ev kurulmasına dikkat edilir.

Evlerin araziye dağılışları, tarlanın durumuna göre değişir. Ara mesafe bazen 500m.-1000 m. arasına çıkabilir.

Arazinin çok eğimli ve parçalanmış olması, çay ve fındık ekimine dayalı tarlanın ekimi, gübrelenmesi, ürünün depolanması ve tarlanın korunması ihtiyacı evlerin tarla içinde, hemen yakınında yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Hayatlı ve aşhaneli plan tipinin yaygın olduğu Of yerleşimin de evler, taştan yapılı bodrum kat üzerine kurulmuş iki katlı yapılardır.

Bodrum kat sadece ev halkının ihtiyacını karşılayacak kapasitede yapılan ahır katıdır.

Zemin kat “ aşhane” adı verilen oturma ve mutfak kullanım amaçlı mekan ile, hayat, hela ve odalardan ibarettir.

Evlerin gece ve gündüz yaşamı hayat ile ayrılmıştır. Ortak iş yapılan mekanlardan biri olan hayatlar, çok büyük ve kapsamlı değildir.

Yönlendirmede kuzey ve güney yönü önem taşır. Serin kuzey rüzgarını alan yönler, yazın tercih edilirken, sıcak ve güneşli güney yönü kış mevsimine uygundur. Aşırı nemden dolayı güneş önemliyken, manzaraya çevrilme de önemli etken olmuştur.

Aşırı yağışların olduğu bu yörelerde bodrum katlar, taş ile çevrilirken ahşabın bol olduğu bir ortamda zemin kat ahşap dolma tiptedir. Malzeme dış cephede kendini hissetmiştir.

Evin en büyük mekanı gece ve gündüz eylemleri yanında, sosyal olaylarında gerçekleştiği aşhanelerdir. Bahçeyle yakın bir ilişkisi olan aşhanelerin, girip-çıkma yoğunluğu nedeniyle, döşemesi topraktır.

Evin odalarından bazıları doğrudan aşhaneye, diğerleri ise hayatla bağlantılıdır. Gece holünde bulunan yatak odalarının altına bodrum kat getirilerek, ısıtma sistemi kolaylaştırılmıştır.

Bol yağış alan yöre’ de eğimli geniş saçaklı çatılar kullanılmış, çatı arası gerektiğinde depolama amaçlı da kullanılmıştır.

Depolama işlevi gören bir başka mekan da “Serender” adı verilen evin yakınında planlanan alanlardır. 4 direk üzerine kurulu bu mekanlar, gıdanın nemden ve tarla hayvanından korunmasına yönelik yapılar olması yanında, sosyal olaylarda kullanılan önemli yapılardır.

Ataerkil aile yapısının hakim olduğu evlerde, kadının birinci derecede üretiminde yer alması, ona söz hakkı verilmesine yol açmıştır. Mekanların çoğu kadının ev yaşamındaki eylemlerine olanak verecek şekilde planlanmıştır.

Açık tarla ve bahçeler içinde kurulan evlerde mahremiyet ilkesi görülmez. Evleri çeviren yüksek duvarlar yoktur. Sosyal olayların çoğu aynı akraba grubu içinde hep beraber olur.

Evde İslam inancın etkilediği en önemli mekanlardan biri helalardır. Güney yönünün kibleyi göstermesi sonucu helalar güneye çevrilmemiştir.

OF-SÜRMENE EVLERİNE AİT

MEKAN - EYLEM ANALİZİ

KAT	MEKAN ADI	MEKAN İÇİNDE GEÇEN EYLEMLER	MEKANLARIN KAPALI/AÇIK/YARI AÇIK DURUMU	MEVSİME GÖRE KULLANIM DURUMU
ZEMİN KAT	HAYAT	- Oturma - Günlük ev işleri - Odalara dağılım - Gerektiğinde sosyal olaylarda kullanımı	KAPALI	Yaz Yaz-Kış " Yaz
	AŞHANE	- Oturma - Yatma - Yemek yeme - Misafir kabul - Yemek hazırlama ve yapma - Gerektiğinde sosyal olaylarda kullanımı (Düğün, nişan, taziye, vb.)	KAPALI	Yaz-Kış Kış " Yaz-Kış Yaz "
	HELA	Boşaltım	KAPALI	Yaz-Kış
	BAHÇE	- Sosyal Olayların yapımı (Girişte) - Çay, Fındık yetiştirme - Evin sebze, meyve ihtiyacını yetiştirme - Oyun oynama	AÇIK	Yaz " " "
	ODALAR	- Yatma - Sosyal olaylar	KAPALI	Yaz-Kış
	Z + Varsa	Yemek yeme		"
	Z + 1 Kat	- Oturma - Gerektiğinde misafir kabul (baş oda)		"
BODRUM	SERENDER	- Tahıl kurutma ve depolama (çay, fındık, mısır vb.) - İmece usulü yapılan kış haz.(serender altı) - Sosyal Olaylar (Serender altı) - Gerektiğinde Yatma	YARI AÇIK	Yaz " " "
	ÇATI KATI	Depolama (gıda, gereksiz eşya vb.)	KAPALI	Yaz-Kış
BODRUM	AHIR	- Kışlık yakacak saklama - Hayvan barınağı	KAPALI	Yaz-Kış "

7. GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇLAR

Geleneksel Anadolu-Türk konutlarında folklor-konut etkileşiminin belirlenmesine yönelik araştırmada; literatür ve alan çalışması sonucunda elde edilen veriler değerlendirilmiş ve değerlendirmeye bağlı olarak sonuçlar çıkarılmıştır.

7.1 Genel Değerlendirme

Anadolu –Türk konutları, bölgelere göre farklı yaşam kültürü özellikleri yansıtan, sivil mimari yapılarıdır. Genellikle kullanıcısının yaşamındaki farklılık, tasarımda bazı özelliklerin benzemesi yanında farklılıkları da beraberinde getirmiştir.

Tezin hedefi, Anadolu-Türk konutunda mekansal oluşumun folklor bağlamında araştırılması esasına dayanmıştır. Çalışma sonucunda, konutun oluşumunda folklorla bağlı faktörlerin önemi gözlenmiş, buna bağlı olarak değerlendirmeler yapılmıştır.

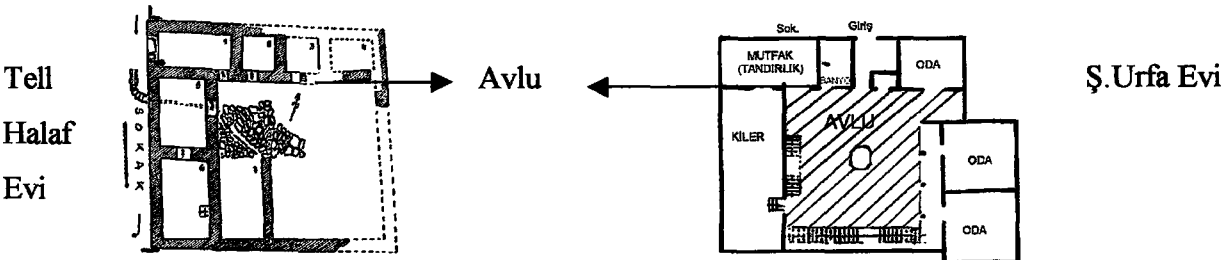
- Konut çevresiyle bir bütündür. Özellikle yerleşmenin; iklimi, arazi yapısı, tarihine bağlı kültür etkileşimi, ekonomik durumu, konutta, kullanıma bağlı mekansal oluşuma yansır.

Anadolu Türk konutu, toplumların kültürel sürekliliğini yansıtan örneklerden biridir. Bu konutlar, gerek Anadolu'daki eski medeniyetlerin ve gerekse Türklerin ortaya koydukları kültürlerin bir sentezi olarak karşımıza çıkar. Türkler, kendilerinden önceki yapıları özgün seçmiş ve onlara kendi yaşam felsefesini katarak bugünkü geleneksel konut tipleri çıkmıştır.

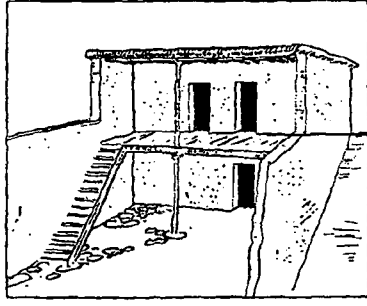
Anadolu coğrafyasında konut, çeşitli uygarlıkların etkileşimleri içinde oluşmuş ve gelişmiştir.

Bu tarihsel etkileşim sonucu;

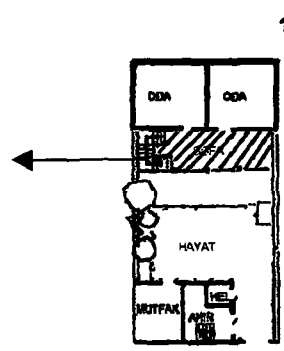
-Güneydoğu Anadolu'daki avlulu evler; Mezopotamya evinin;

-Önü açık, sofalı plan tipleri; Hitit evinin;

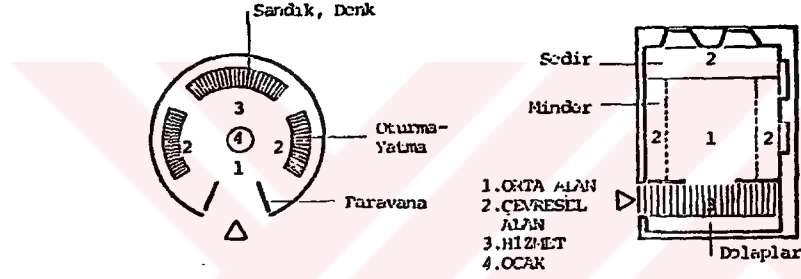

Hitit Evi

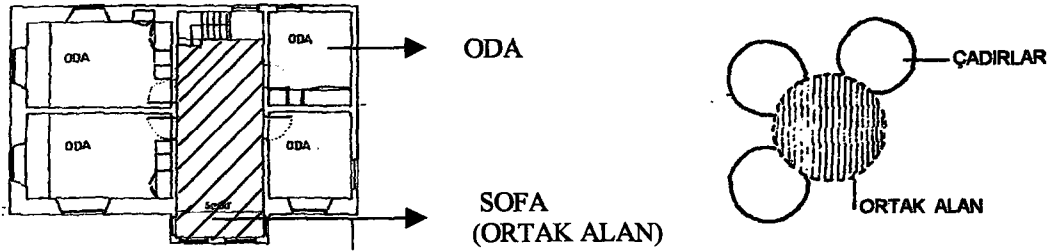
Açık
Sofa

Muğla Evi

-Geleneksel Türk evinde odanın kullanımı da ; Orta Asya'daki çadırın bir uzantısına benzer.

Bunun yanında göçebe yaşam düzeninde kullanılan çadırlar ile Türk konutu arasında büyük bir benzerlik ilişkisi vardır. Göçebelikte bir ortak alan etrafında düzenlenen çadırlar, Anadolu-Türk konutunda, yerini bir sofa etrafında gelişen odalar düzenine bırakmıştır.

Mevsime bağlı yaşama biçimi; genel olarak bütün konutları etkilemiştir. Hemen hemen bütün konutlar, yazlık ve kışlık kullanım için farklı bölümlere veya katlara ayrılmıştır. Zemin katlar (kışın daha çok kullanıldığından), daha korunaklı, alçak tavanlı ve açıklıkları az tutulurken, üst katlar geniş, yüksek tavanlı ve bol pencerelidir.

Diyarbakır ve Şanlıurfa evleri büyüklükleri ve yüksek sıcaklıkların etkisiyle yazlık - kışlık bölümlere ve katlara ayrılmış, yazlık bölümler ön plana çıkmıştır. Kuzeye dönük üst katlar, genellikle yazlık bölüm olarak kullanılırken, kışlık bölüm genelde güneye dönük ve tek katlıdır.

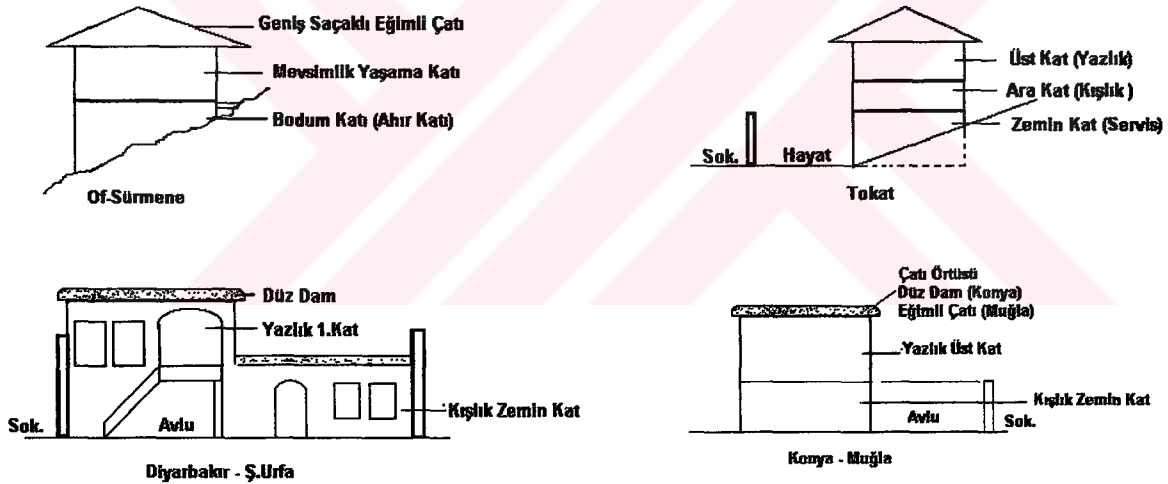
Avlu,eyvan,düz damlı çatı örtüsü, kullanıcı gereksinimleri yanında iklime bağlı yaşam biçiminin ortaya çıkardığı mekansal oluşumlardır.

Konya ve Muğla evlerinde zemin katları kışlık, üst kat yazlık kullanıma ayrılırken, Bursa ve Tokat evlerinde arazi eğiminin de etkisiyle bazı evlerde kışlık ara kat oluşturulmuştur.

Ilıman iklimin hüküm sürdüğü Doğu Karadeniz' in Of ve Sürmene ilçelerinde, yüksek sıcaklık ve soğukların olmayışı sonucu evlerde, mekanlar bütün mevsim kullanıma uygundur.

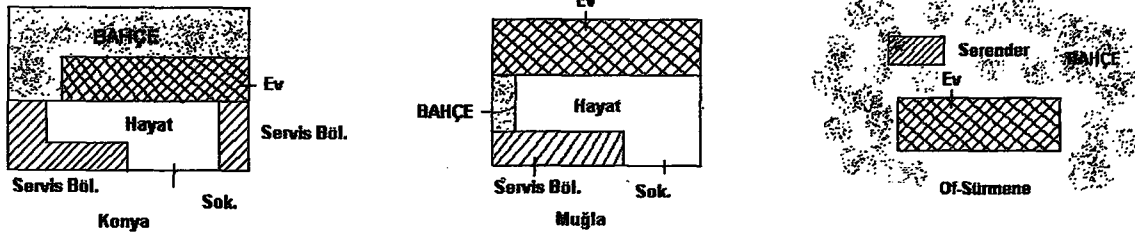
Yalnız kuzeyden esen serin rüzgarlar nedeniyle bu yönlere yatma bölümleri yerleştirilmez.

Çok yağmur alan yerleşimde iklim etkisi, yapılardaki geniş saçaklarda hissedilir. Yağmurun çok yağması nedeniyle, yapılar; bu saçak düzeniyle geride tutularak korunmuştur.

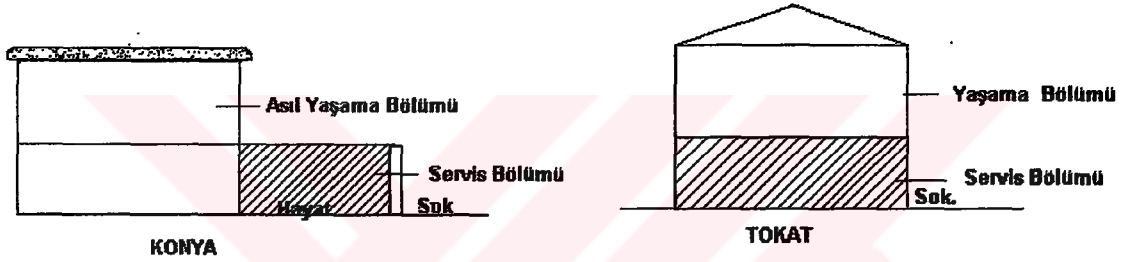
Anadolu-Türk evleri yerleşmenin geçim kaynaklarına ve ekonomik duruma bağlı olarak ; bahçeli veya bahçesiz olarak planlanmıştır. Bahçeler aynı zamanda bütün gününü evde geçiren kullanıcının (kadınlar ve çocuklar) doğayı içte yaşamasına ve eski geleneklerin (kurban kesme gibi) yaşatılmasına imkan veren mekanlardır. Bu nedenle bahçeler üretim amaçlı evlerde büyük yapılırken (Konya gibi) bu amacın dışında kalan evlerde kapsamı daraltılmıştır (Bursa, Muğla, Diyarbakır , Urfa gibi).

Doğu Karadeniz yerleşiminde geçim kaynaklarının tarıma dayanması sonucu ev tamamen bağ, bahçe ve tarlalar içindedir.

- Ev içinde geçen eylemler konutta mekansal oluşumu etkilemiştir.

Genellikle Anadolu – Türk evi, genelde hizmet alanlarının yer aldığı zemin katı ve genel yaşamın geçirildiği üst kattan oluşur. Bu oluşum içinde hizmet alanları, bazı yörelerde arazi eğiminden faydalanarak evin bünyesinde (Tokat,Of,Sürmene) planlanırken, geniş avlulu evlerde, kısmen evden ayrılmıştır (Konya , Muğla gi

Evlere sokaktan girilince ilk önce yörelere göre değişik adlar verilen (avlu, hayat, taşlık) açık-yarı açık bir mekana gelinir. Bu mekan, konutun giriş katında evin biçimlenmesini belirler ve aynı zamanda konut, bahçe ve sokak arasındaki ilişkiyi kurar. Sofa mekanı ise(açık veya kapalı) üst katta odalar arası ilişkiyi belirler. Avlu, hayat veya taşlık evin ana dağıtım mekanlarıdır.

Anadolu-Türk konutunda mekan kurgusu, genellikle ataerkil aile düzeninin ve toplu yaşamın bir göstergesidir. Mekanların çoğu, birlikte yardımlaşarak iş yapmanın gereği olan imece usulü yaşama imkan veren alanlardır.

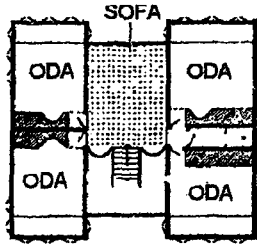
Mevsimlik yaşam, mahremiyet, toplu iş yapma ve toplanma gerektiren sosyal olaylar, açık ve yarı açık mekanları belirlemiştir.

Odalar; oturma, yatma, yemek yeme, misafir kabul vb. eylemlere hizmet eder.

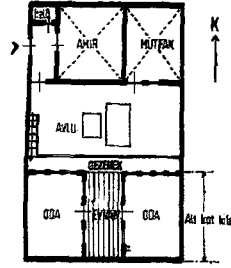
Hayat (Avlu), taşlık; soğuk günlerin dışında, oturma, yemek yeme, sosyal olaylar (düğün, ölüm, kış hazırlığı vb.), günlük ev işleri ve oyun oynama eylemlerine hizmet eder. Evlerin

çoğu avlu veya taşlık adı verilen bir mekandan oluşur. Bu mekanlar evin en yoğun kullanılan ortak mekanlarıdır.

İncelenen evlerde görülen bir başka ortak mekan, sofadır. Sofa veya Güneydoğu Anadolu' da mevsimden dolayı önü açık yapılan eyvan ; oturma, yatma , yemek yeme, misafir kabul ve sosyal olaylar (nişan, düğün, taziye, kış eğlenceleri, toplu ibadetler vb.) için sıkça kullanılan önemli mekanlardır.

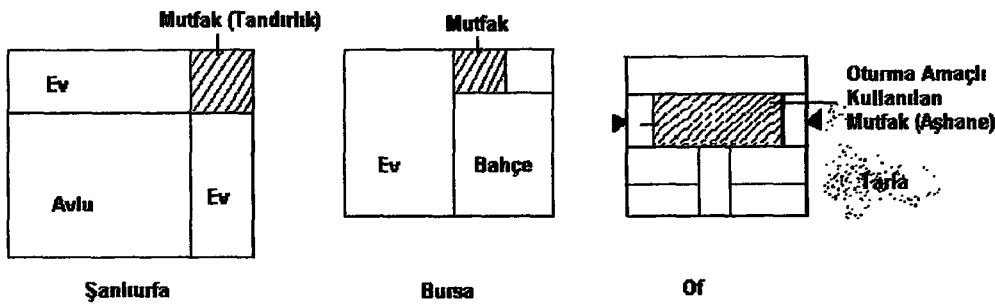
Bursa Evi

Urfa Evi

Mutfak; günlük ve mevsimlik gıdanın hazırlanması ve pişirilmesi yanında bazı yörelerde günlük yaşamın geçirildiği (kadınlar arası), çok işlevli bir mekandır. Yörelerin yemek kültürünün zenginliğinin de bir ifadesi sayılan ve yörelere özgü isimler alan mutfaklar; evin nüfusu ve ekonomik durumunun bir göstergesi olarak büyür veya küçülür.

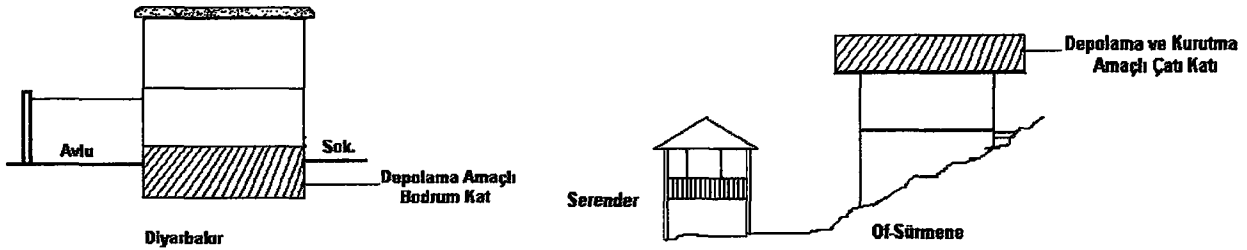
Diyarbakır, Şanlıurfa illerinde mutfaklar, misafire verilen değer ve kullanıcı sayısının fazlalığından dolayı oldukça büyük ve çok ocaklıdır. Mutfakın ön plana çıktığı yörelerden birkaçı da Tokat ve Doğu Karadeniz evidir. Of ve Sürmene evinde mutfak, aynı zamanda oturma odası görevi görürken, tarlada gün boyu çalışan kadının rahat girip çıkması için bahçe ile ilişkilidir.

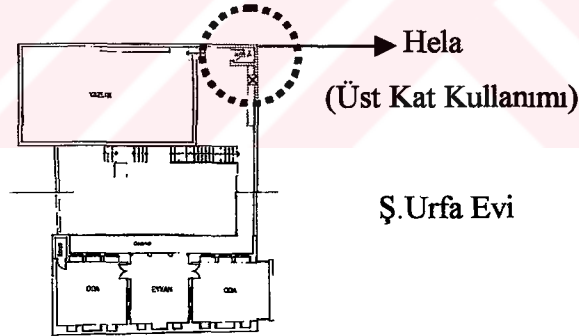
Genellikle zemin katta, kışlık bölüme yakın düzenlenen mutfaklar kiler, ambar vb. depolarla ilişkilidir.

Anadolu- Türk evinde görülen bir başka özellik, depolama amaçlı bölümlerdir.

Evin büyüklüğüne bağlı olarak boyutlarda değişim görülse de hemen her evde yerleri zemin veya bodrum kattadır. Kışlık gıdanın korunması ve depolanması amacıyla yapılan bu mekanlar, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yüksek sıcaklık nedeniyle evin serin olan bodrum katında planlanırken, yoğun yağış ve nemin etkisi altındaki Karadeniz evinde çatı katı ve kısmen giriş terasları kullanılır. Karadeniz de birçok sosyal olaylarda (düğün, nişan vb. günlerde gerektiğinde yatma, imece usulü yapılan mevsimlik gıda hazırlığı vb.) kullanmakla beraber, asıl görevi kurutma ve depolama amaçlı bir başka mekan da serender'lerdir. Evlerin hemen yakınında bulunan bu mekanlar , tarımsal üretimin gerektirdiği bir oluşumdur.

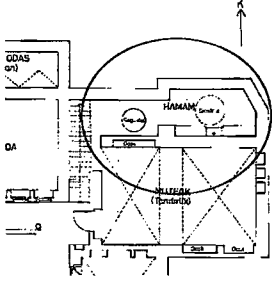
İncelenen tüm yörelerde tuvaletler yani helalar, genellikle zemin katında bulunur. Ancak bazı Ş.Urfa evlerinin üst katları, yaz aylarında yoğun kullanıldığından, tuvalet üst katlarda da yapılarak kullanıcıya kullanım kolaylığı getirilmiştir.

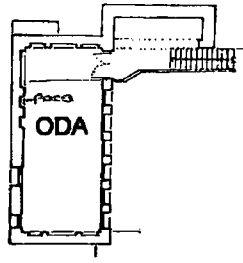
Genel olarak Anadolu insanı helâyı evinin içine sokmayı istemez. Hayat (Avlu) 'lı veya bahçeli evlerde girişe yakın, fazla dikkati çekmeyen noktalar tercih edilir.

Bir diğer ıslak hacim olan banyolar, planlamada yörelere göre farklılık gösterir. Doğu Karadeniz evinde aşhanenin bir köşesi bu iş için ayrılmışken, Diyarbakır ve Urfa' da büyük evlerde, özel hamamlar dikkati çeker. Ancak halkın çoğu mahalle hamamlarını tercih eder. Zorunlu durumlarda mutfak veya odanın girişi bu amaçla kullanılır.

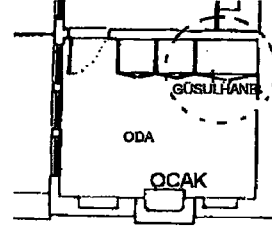
Diğer birçok ilde yıkanma eylemi, odalar içinde düzenlenen özel dolaplar (güsulhane) içinde gerçekleşir.

Ş.Urfa

Diyarbakır

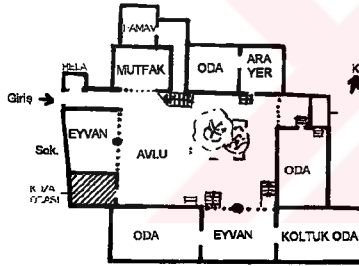

Muğla

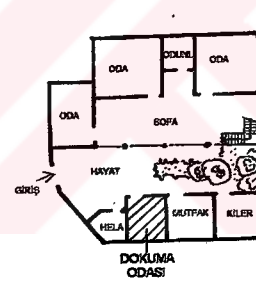
Evin hizmet bölümlerinden biri de; incelenen evlerde görülen “hayvan damı “ veya “ ahır “ adı verilen mekanlardır.

Bu mekanlar, özellikle hayvancılığın yoğun olduğu yerleşimlerde ön plana çıkarken, (Diyarbakır, Urfa, Konya gibi) bazı yörelerde çok az görülür. (Muğla, Bursa)

Geçim kaynakları arasında dokumacılığın ve ipek böcekçiliğinin yaygın olduğu yörelerde ise, konutun bir bölümü bu üretime dayalı mekanları doğurmuştur. Diyarbakır evlerinde karşılaşılan koza odası, Muğla ve Bursa evlerindeki dokuma odası, geçim kaynaklarının yapıya etkisine birer örnektir.

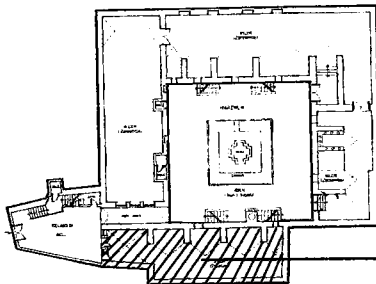

Diyarbakır Evi

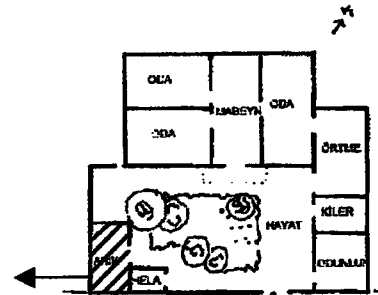

Muğla Evi

Şanlıurfa evinde ahırlar, eve gelen misafirlerin hayvanlarını barındıracak şekilde oldukça büyük planlanırken, Konya evinde kullanıcının binek kullanım dışında, günlük ihtiyacını karşılamaya (süt,yumurta) yetecek büyüklükte tasarlanmıştır.

Ş.Urfa Evi

Konya Evi

- Ev Eşyasına Ait Veriler Konutta Mekansal Oluşumu Etkilemiştir.

Anadolu-Türk konutu'nda mekansal donatı (kullanılan eşya) öğeleri çok işlevlidir. Günümüz konutunda görülen odalara göre değişen farklı donatı düzeni, bu evlerde görülmez. Odalar, genellikle kenarları boyunca uzanan sedirlerden oluşur. Oturma düzeni yerde halı, minderlerde ve sedirlerde karşılanırken, orta alan yemek yeme dışında boştur.

Sedirler oturma yanında geceleri yatma amaçlı kullanılır. Odanın bir duvarı yüklük, niş ve bazı yörelerde gusülhanelere (Bursa, Tokat,Konya ,Muğla gibi) ayrılarak, farklı eylemlere hizmet ederler. Gündüz yüklüklere kaldırılan yatak, yastık ve yorgan gece yerlere serilerek yatma imkanı oluşturur.

Odalar içinde girilen ve oturulan bölüm, bazı yörelerde (Urfa Tokat vb.) bir seki ile ayrılmıştır. Gerek oturma bölümünün temizliği, gerekse giriş bölümünün farklı amaçlarla kullanılmak istenmesi (ayakkabı çıkarma, çocukların yıkanması, oda servisi gibi vb.) bu sonucu doğurmuştur.

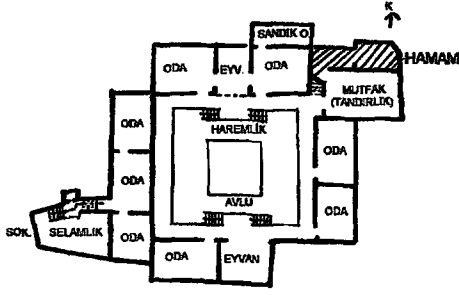
Aydınlanma aracı olarak bütün yöreler gaz lambasını kullanırken, ısınma aracı yörelere göre değişim gösterir. Diyarbakır,Urfa ve Konya evlerinde kullanıcı özellikle mangal ve sobaları tercih ederken, Bursa, Muğla , Karadeniz evinde ocak kullanımı yaygındır. Bu sonuç ; ocak kavramında yabancı kültürlerin etkisini düşündürmektedir.

- Ev Hayatına Ait Veriler Konutta Mekansal Oluşumu Etkilemiştir.

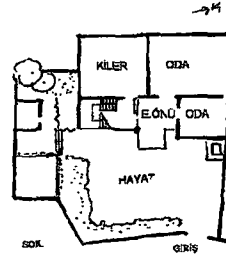
İncelenen yörelerde konutların hemen hepsi ataerkil aile yapısına göre planlanmıştır. Birkaç kuşaktan oluşan bu yakın çevre ile yaşam, konut içinde, gerektiğinde ilave edilebilir oda ihtiyacını zorunlu kılmıştır. Hemen hemen bütün yörelerde konut, içinde yaşayan ailenin büyüklüğüne göre boyut kazanır.

Birden fazla ailenin birlikte yaşadığı Diyarbakır, Urfa evleri içindeki nüfus yoğunluğu nedeniyle oldukça büyük planlanmıştır. Mekanların sayı ve boyutlarına yansıyan bu faktör, ortak kullanım alanlarına olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu illerimizde evler, büyük avlu ve eyvanlar etrafında gelişen odalar zincirinden oluşur.

Batıya doğru gidildikçe aile nüfusunda düşüş gözlenmekte, buna paralel ev boyutları da küçülmektedir. Büyük konak ve köşklerin dışında: Bursa, Muğla, Tokat ve Doğu Karadeniz evi, içindeki kullanıcıya paralel olarak çok büyük ve kapsamlı değildir.

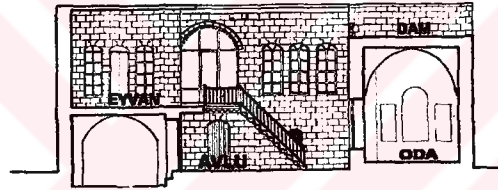

Ş.Urfa

Muğla

Anadolu konutu; birden fazla ihtiyacı karşılayabilecek esneklikteki mekanlardan oluşmuştur. Odalar; oturma ve yatmanın dışında, misafir ağırlama, yemek yeme vb. ihtiyaçları karşılanır. Avlu ve sofalar (Güney Doğu Anadolu'da eyvan) gerektiğinde düğün, sünnet ve ölüm taziyelerinin yapıldığı sosyal mekanlara dönüşür. Düz çatılar ise, bir çok sosyal olaylarda kullanılma yanında (düğün, nişan, kına gecesi vb.) sonbaharda hazırlanan kışlık gıdanın kurutulması eylemine yanıt veren mekanlardır.

Ş.Urfa Evi

Anadolu- Türk konutunda ev, kadının; dışarısı erkeğin dünyasıdır. Geleneksel konut, mekanların ilişkileri açısından aile yaşamı ve özellikle kadının ev içindeki eylemlerine ve dışarıdan gelen misafire göre biçim almıştır. Oldukça aktif ve üretken olan kadın için çalıştığı tarlası veya bahçesi, evinin etrafında veya avlusunun içindedir.

- Örf, Adet, Töre ve Gelenekler Konutta Mekansal Oluşumu Etkilemiştir.

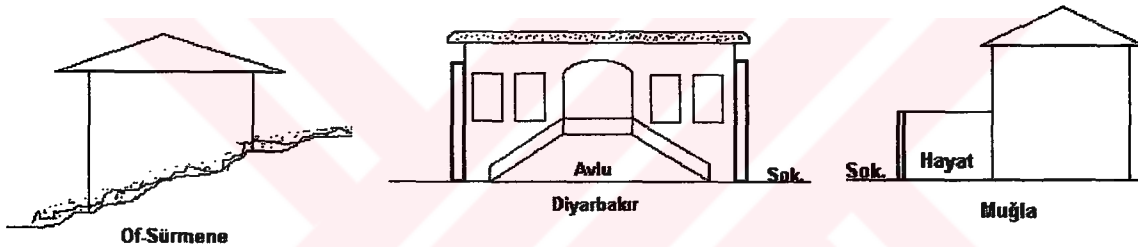
Geleneksel konutta, özellikle sosyal olaylar karşısında ailenin birlikteliği çok önemlidir. Bu tür olaylarda avlu-eyvan ve sofalar önem kazanır. Kullanıcı sahip olduğu değerleri koruyarak konuta yansıtır.

Özellikle yaz aylarında, yapılan evlenmelerde avlular; cenaze törenlerinde ölünün yıkanması, kurban bayramlarında kurban kesilmesi gibi birçok gelenek ve göreneklerimize de imkan veren alanlardır. Yine yörelere özgü gecelerde kullanılan sofa, eyvan ve baş odalar, aile bağlarının güçlenmesine hizmet eden mekanlardır

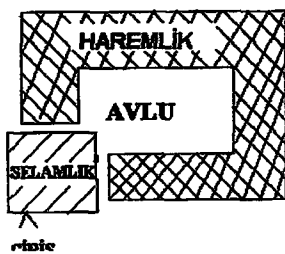
- İnanışlara Ait veriler Konutta Mekansal Oluşumu Etkilemiştir

Anadolu-Türk konutu, genellikle yüksek duvarlar içinde sınırlıdır. Ancak Karadeniz bölgesinde konut, etrafındaki tarımsal alanlar ile (bağ, bahçe, tarla) sınırlanmıştır. Bu yerleşimde eğimli araziler üzerindeki konutların oldukça dağınık ve birbirinden kopuk olması, mahremiyet kaygısını ortadan kaldırmıştır. Bunun yanında arazide en fazla kadınların çalışması ve yakın yerleşmelerde aynı akraba grubunun yaşaması sonucu, evler arasındaki sınırı doğa çizmiştir.

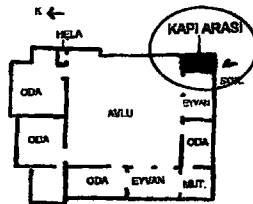
Diyarbakır ve Şanlıurfa evlerinde durum çok farklıdır. Yaşamı ev içinde, geçen bütün dünyası avlu olan kullanıcı (özellikle kadın) nın, yaşamı; bir kaleyi andıran ve 6-7 m.'yükseklikteki duvarlarla sınırlanmıştır. Bu yerleşimlerde mahremiyet etkisi oldukça büyüktür. Batı'ya doğru gidildikçe hafifleyen bu etki, avlu duvarlarında kendini hemen hissettirir. Doğunun iki kat yüksekliğindeki avlu duvarları; Muğla, Bursa gibi yörelerimizde 3-4 m'yi geçmez.

İslamiyet'te kadın ve erkeğin (yabancı) bir arada bulunması doğru karşılanmadığından bazı evlerde, harem ve selamlık ayrımı, önemli tasarım kriteri olarak ortaya çıkmıştır. Eve gelen yabancı erkek misafirlerin ağırlandığı selamlık bölümü, evin asıl bölümü olan, haremden ayrılmıştır. Bu ayırım, kısmen Bursa evlerinde görülse de, genelinde bulunan bir özellik değildir. Mahremiyet olgusu, asıl etkisini Diyarbakır ve Ş.Urfa evlerinde göstermiştir. Evin harem ve selamlık bölümüne ayrılması yanında, sokağa pencere açmama (zorunlu durumlarda çıkmaların yan taraflarına açılmış), pencerelerin kafeslerle gizlenmesi, eve girişin kontrollü olması için giriş kapısı ile avlu arasında "kapı arası" denilen özel bir bölümün olması vb. özellikler dikkati çeker.

Ş.Urfa

Diyarbakır

Giriş

Mahremiyet etkisi diğer yörelerde daha az hissedilir. Sokağa direk pencere açma çok yaygın olmasa da gerektiğinde insan boyunu aşan yükseklikten sonra açıldığı görülür. (Bursa, Muğla gibi).

7.2 Sonuçlar

Maddi ve manevi birçok kültürel değerlerin ve geleneksel özelliklerin izdüşümü olan konutlar, kullanıcıların yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan bir bütünü ifade eder.

Günümüzde değişen toplumsal ve ekonomik yapı, beraberinde hızlı bir kültürel değişimi getirmiştir. Folklora bağlı değerlerin konuta etkisi, geleneksel ve günümüz konutunda farklılıklar göstermektedir.

* Anadolu –Türk konutu, deneme yanılma metodu ile yüzyıllardan beri süregelen bir süreç içinde oluşmuşken, günümüz konutu, Cumhuriyetin ilanından sonra başlayan batılılaşma hareketi ile yeni bir arayışa girmiştir.

* Geleneksel konutta taş, ahşap, kerpiç gibi yöresel malzeme kullanılmıştır. Günümüz konutunda ise yaygın olarak, günün koşullarına göre briket, tuğla ve beton gibi malzemeler tercih edilmektedir.

* Geçim kaynaklarına bağlı üretim şekli, yöresel olarak değişim gösterir. Özellikle geçimin tarıma dayalı olduğu topluluklarda konut, üretimin yanında yer almıştır. Hızlı sanayileşmenin yaşandığı günümüz ekonomisinde bu yansıma oldukça azalmıştır.

* Yörelere göre değişen mevsimlik yaşam biçimi Anadolu-Türk konutunda mekansal oluşuma yansırken, günümüz konutunda bu etkinliği azalır. Genellikle aynı konut tipi, farklı iklimsel yaşamın sürdürüldüğü yörelerde uygulanabilmektedir.

* İmece usulü yaşam özellikleri gösteren geleneksel konutta mekanlar, ortak kullanım ağırlıklıdır. Bu mekanlarda fonksiyonel kullanım ön plandadır. Mekanlardaki flexibilitate çok üst noktalara ulaşmıştır. Her mekandan ve eşyadan maximum fayda düşünülmüştür. Kişisel mekan kavramının ağırlık kazandığı bugünün konutlarında ise hemen her eylem için özel

mekan vardır. Genellikle mekanların bir kısmı belirli zamanlarda kullanıldığından, bu mekanların önemli ölçüde boş kalmasına ve gerekli alan kaybına yol açmaktadır.

* Geleneksel Anadolu-Türk konutu, genellikle ataerkil aile yaşantısına uyumludur. Barınmanın yanı sıra, aile bağlarını güçlendiren, birlikte yaşamın gerekliliği olan hoşgörü ve saygıyı arttırıcı niteliktedir. Oysa çekirdek aile yapısının hakim olduğu bugünkü konut, aile için daha çok bir barınma yeridir.

* Geçmişte kullanıcı, örf, adet ve geleneklerine uyumlu konut oluşturmuştur. Günümüzde ise konut, kullanıcının tasarımıdaki katkısı ortadan kalktığından sürdürmek istediği geleneklerine cevap verememekte, dolayısıyla bu değerler unutulma noktasına gelmektedir.

Anadolu-Türk konut kültürünün gelişimi ve bu gelişimde etkin olan faktörlerin incelenmesiyle, asırlar boyu diğer uygarlıklarla kurulan ilişkilerden ve toplumun kendi yaşam biçiminin etkilerinden kaynaklanan, çözümleri bulunmuş bir konut anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu mimari oluşumda, toplumsal geleneklerin ve yaşamsal alışkanlıkların bir sonucu olan FOLKLOR etkisi gözlenebilmektedir.

KAYNAKLAR

- Adalı, K., (1986), Halkbilim Sempozyumları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, İstanbul, 74-75.
- Akbulut, İ., (1994), "Diyarbakır Hanları ve Eski Evler", İlgi Dergisi, (79):3.
- Akkoyunlu, Z., (1989), Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Sayı:13, Ankara.
- Akok, M., (1958), "Tokat Şehrinin Eski Evleri", İlahiyat Fak. Dergisi II. (15):19-23.
- Akpınar, Zeki., (1945), "Unutulan Gelenekler", Uludağ Dergisi, (41):60.
- Aksoy, Ö., (1974), Uyum Sürecinin Mimarlık Sistemi İçinde Örneklenmesi, K.T.Ü. Trabzon.
- Aladağ, E., (1991), Muğla Evi, Hamle Matbaacılık, Muğla.
- Alkan, A., (1991), "Toroslarda Yayla Yerleşmeleri", Türk Halk Mimarisi Sempozyumu, 5-7, Mart 1990, Konya, 8.
- Alper, M., (1987), "Urfa'nın Mekansal Yapısı, Türk İslam Mimarisindeki Yeri ve Önemi", Yayınlanmamış Doktora Tezi. İ.T.Ü. İstanbul.
- Altan, İ., (1989), Çevre Psikolojisi, Y.T.Ü. Mim. Fak.Yayını, İstanbul.
- Anonim, (1967), Diyarbakır İl Yıllığı, 532-533, İstanbul.
- Anonim, (1973), Tokat, Yıllık, (8):70.
- Anonim, (1974), Bursa, Yıllık, (4):81.
- Anonim, (1982), Bursa, Yurt Ansiklopedisi, (1982), Cilt: 3, 230, Anadolu Yayıncılık.
- Anonim, (1989), "Türkiye İl İl, Dünü,Bugünü,Yarını", Anadolu Yayınları, (4):2308, İstanbul.
- Anonim, (1990), Sürmene, Sürmene Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- Anonim, (1997), Şanlıurfa, Kültür Bakanlığı, Tanıtma Eserleri Dizisi, 173, Ankara.
- Arel, A., (1982), "Osmanlı Konut Geleneğinde Tarihsel Sorunlar", Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Arseven, C.E., (1962), Türk Sanatı Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, c.1, İstanbul.

Atademir, S.Ragıp, (1945), "Konya Çevresinde Beslenme Meseleleri", Konya Halkevi Yayınları, 28, Konya.

Balaman, A.R., (1983), Gelenekler, Töre ve Törenler, Betim Yayınları, İzmir.

Balanlı, A., (1994), Yapıda Ürün Seçimi, Y.T.Ü. Yayını, MF-MİM 94065, İstanbul.

Bammer, A., (1996), "The Relationship Between The Tent and The Anatolian House", Housing and Settlement In Anatolia A Historical Perspective, Habitat II; Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Bektaş, C., (1998), Türk Evi, İstanbul.

Berk, C., (1951), "Konya Evleri" Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İ.T.Ü. İstanbul.

Berköz, S., (1970), Yapımda Sistemler Yaklaşımı, İ.T.Ü. Mim. Fak. Yayını, İstanbul.

Beyazıt, N., Yönder, A. ve Bakır, A., (1976), "Türk Evinde Mekanların Kullanıma Ayrılmasında Üç Düzeyde Mahremiyet Davranışı", İ.T.Ü.Mim. Fak. Yayını, İstanbul.

Beysanoğlu, Ş., (1963), Bütün Cepheleriyle Diyarbakır, İstanbul.

Boratav, P.N., (1994), Türk Folklorü, Gerçek Yayınevi, (II), İstanbul.

Broadbent, G., (1973), "Design in Architecture", Architecture and the Human Sciences, John Wiley and Sons, New York.

Brolin, C., (1976), The Failure Of Modern Architecture, Studio Vista London.

Cezar, M., (1977), Anadolu Öncesi Türklerde Şehir Ve Mimarlık Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Çal, H., (1988), "Tokat Evleri", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 894, Ankara.

Çavdar, T., (1964), "Az Gelişmiş Ülkelerde Standart Yaşama Eylemlerinin Tespitinde Kullanılan Yöntemler", Konut Paneli, İ.T.Ü. Mim. Fak. Yayını, İstanbul.

Çelebi, E., (1986), "Seyahatname", Cilt(49):188, İstanbul.

Çelik, İ.Y., (1975), XIX Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır.

Çetinor, B., (1988), "Doğu Karadeniz ve Evleri", İlgı Dergisi, (88):3, İstanbul.

Çınar, K., (1991), "Konya Ovası Yerleşmelerinde Misafirhaneler", Türk Halk Mimarisi Sempozyumu, 5-7 Mart 1990, Kültür Bakanlığı, Ankara, 57.

Danışmend, İ.H., (1971), Garbo Membalarına Göre Eski Türk Secciyeye ve Ahlakı, İstanbul Kitap evi Yayınları İstanbul.

- Deffentanies, P., (1972), L'Hommet SaMasion, Editions Gallimard, Paris.
- Divanlıoğlu, D., (1980), "Mimarlıkta Biçimlerin Oluşma Etkenleri", Doçentlik Tezi , İDMMA, Mim. Fak. , İstanbul.
- E.Ümran, Ç., (1971), Türkiye İklimi.
- Edman, I., (1977), Sanat ve İnsan, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, İnkılap ve Aka. Yayınları, İstanbul, 51.
- Eldem , S.H., (1942),"Türk Evi", Ülkü (II/22) :10-15, Ankara.
- Eldem , S.H., (1984), Osmanlı Dönemi Türk Evi, TAÇ Yayınları Cilt:I, İstanbul.
- Eldem, S. H., (1964), "Bursa'da Bazı Sofalar", Akademi, (2):3, İstanbul.
- Eldem, S.H., (1968), Türk Evi Plan Tipleri, İ.T.Ü. Mim. Fak. Yayını, İstanbul.
- Erdem, S., (1986), "Tokat Kelimesi Üzerine Düşünceler", Tokat Sempozyumu. 1996, Tokat, 77-86.
- Ergin, E., (1977), Şanlıurfa'da Evlenme Adetleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, 36, Şanlıurfa.
- Erginbaş, D., (1961), İnsan Ev, İ.T.Ü. Mim. Fak. Yayını, İstanbul.
- Erginbaş, D., (1953), Diyarbakır Evleri, İ.T.Ü. Mim. Fak. Yayını, İstanbul.
- Erim, Gaziantep., (1971), "Rize Çevresinde Yerleşme ve Evler", Türkiyemiz, Ak Yayınları, (4):28,İstanbul.
- Ertürk, İ.K., (1995), "Geleneksel Japon Evinde Kültür-Mekan İlişkileri ve Batılılaşma Evriminin Getirdikleri", Kültür ve Mekan Kongresi, 1995, Bursa, 78-86.
- Ertürk, Z., (1977), Kullanıcı Konforu Açısından Boyutsal Gereksinmelerin Saptanması İçin Bir Yöntem, İ.T.Ü. Mim. Fak. Yayını. İstanbul.
- Eruzun, C., (1980), "Konutlarda Mekan Özelleşme Düzeyinin Saptanmasına İlişkin Bir Yöntem", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İDGSA Mim. Fak. İstanbul.
- Ferebee, A., (1975), "Konforlu Yaşam" Bilim ve Teknik(96):21.
- Goldstein, Kenneth., (1977), Sahada Folklor Derleme Metodları, Kültür Bakanlığı Yayınları. Çeviri
- Gürsoy, F., (1986), "Halkbilim", Halkbilim Sempozyumları, Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986, 49-50, İstanbul.

Hall, A.D., (1968), A Methology For Systems Engineering D.Van Nostrand, Co.Inc. Princeton.

Hasol, D., (1975), Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Heidegger, M., (1951), Building Dwelling Thinking, Poetry Language Thought, Trans.A. Hofstadler, New York, Evanston, San Francisco: Harper an Row, 197:145-161

Hınçer, İ., (1946), "Konya Evleri", Folklor Postası, (II):71, İstanbul.

Hoepfner, W., (1996), "Houses and Socitey in Classical Antiqu Housing and Settlement In Anatalio A Historical", Perspective Habitat II (ISS), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

İmre, N., (1997), Geleneksel Tarihi Tokat, Kültür Bakanlığı Yayınları, Tokat.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1977), İnsan ve İnsanlar-Sosyal Bilimlere Giriş, Duran Ofset Matbaacılık Sanayi A.Ş. İstanbul.

Kazmaoğlu, M. ve Tanyeli V., (1978), "Anadolu Konut Mimarisinde Farklılıklar", Yapı Dergisi, (38). 28-41 YEM Yayını, İstanbul.

Kızıl, F., (1984), "Toplumsal Geleneklerin Konut İçi Mekan Tasarımına Etkisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.D.G.S.A., İstanbul.

Kline, M.B ., (1966), Maintainability Consideration in System Design Ph. D. Diessertation Ucla Department Of Engineering, USA.

Kuban, D., (1970) , "Türkiye'de Malzeme Koşullarına Bağlı Geleneksel Konut Mimarisi Üzerine Bazı Gözlemler", Mimarlık Dergisi Yayını, (1): 69-70, İstanbul.

Kuban, D., (1975), "Türk Evi Geleneği Üzerine Gözlemler", Sanat Tarihimizin Sorunları, İstanbul .

Kuban, D., (1993), Türk "Hayat", Evi, Eren Yayıncılık, İstanbul.

Küçükerman, Ö., (1973), Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekan Organizasyonu Açısından Odalar, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul.

Küçükerman, Ö., (1988), Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi, T.T.O.K., İstanbul.

Kürkçüoğlu, C., (1997), Geleneksel Şanlıurfa Evleri, Yıllık, Şanlıurfa.

Kürkçüoğlu, S., (1997), Şanlıurfa Folklorunda Kuşlar ve Kuşçuluk, Şanlıurfa.

Lewis, R., (1973), Osmanlı Türkiyesin'de Gündelik Hayat, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.

- Magmumi, Ş., (1982), "Bursa", Yurt Ansiklopedisi, 1666, 36-50.
- Magrosyan, M., (1988), Gavur Mahallesi, İstanbul, 17-24.
- Merey, L.Ş., (1948), "Elbistan Evleri", Arkitekt, Cilt 17 (5), İstanbul.
- Meriç, A., (1994), "Dosttan Öte Dost Evler", Kültür ve Sanat, (S6):41.
- Mutlu, A., (1975), "Türk Evleri", Sanat Dünyamız, (1/3) : 3-13, İstanbul.
- Naumann, R., (1991), Eski Anadolu Mimarlığı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Numan, İ., (1989), Çankırı'da Yaran Sohbetleri ve Sohbet Odaları.
- Ocak, E., (1995), Surlu Kentin Sır Suyu, Diyarbakır.
- Odabaşı, A.Safa., (1995), "Türbe Önü Evleri" Konya Dergisi, (11):18.
- Ögel, B., (1978), Türk Kültür Tarihine Giriş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Önder, M., (1972), Şehirde Şehire I, İstanbul.
- Önge, Y., (1991), "Konya Evi'nin Tezyinati", Türk Halk Mimarisi Sempozyumu, 5-7 Mart, 1990, Kültür Bakanlığı, Ankara, 137.
- Ören, I., (1996), "Geleneksel Urfa Evleri Eski Kent Merkezinin Bir Bölümünün İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, O.D.T.Ü. Ankara.
- Örnek, S.Veyis., (1977), Türk Halkbilimi, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Özbek, N., (1990), "Geleneksel Evlerde Bina Formunu Etkileyen Faktörler ve Formun Tanımlanması", İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özgüner, D., (1970), Köyde Mimari : Doğu Karadeniz, Ankara.
- Parker, Morris., (1961), Homes for Today and Tomorrow, British Ministry of Housing and Local Government, HMSO, London. S.4.
- Polatçı, i., (1994), "Tarih İçinde Tokat", Kültür ve Sanat, (21):15-18.
- Propp, V., (1988), Folklor Üzerine, Çeviri, İstanbul
- Rapoport, A., (1969), Houseform and Culture, Englewood Cliffs, N.J.
- Rapoport, A., (1977), Human Aspects of Urban Form, Oxford, England, Pergamon Press,
- Ray, D., (1968), Sampling Theory, McGraww Hill, London.

- Reinhard, S., (1970), Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Değişmelerinin Anahatları, İstanbul.
- Saatçi, S., (1997), "Kerkük Kenti ve Ev Mimarisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mim. Fak. İstanbul.
- Sakaoğlu, N., (1978), Divriği'de Ev Mimarisi, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul.
- Samur, Y., (1994), "Tokat Mutfağı'ndan Esintiler", Kültür ve Sanat, (79):20-33.
- Serdengeçti, M., (1986), "Halkbilim Sempozyumları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, İstanbul, 29-31.
- Sernikli, Güner., (1975), "Türkiye'de Halkbilim Üzerine İlk Düşünceler", Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı, Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yayınları: 10, İstanbul.
- Sözen, M. ve Eruzun, C., (1992), Anadolu'da Ev ve İnsan, Emlak Bankası Yayınları, 12, İstanbul.
- Sözen, M., (1971), Diyarbakır'da Türk Mimarisi, İstanbul.
- Sözen, M., (1980), Türk Mimarisinin Tarihsel Gelişimi, İ.T.Ü. Mim. Fak. Yayını, İstanbul.
- Sümerkan, M.Reşat., (1989), "Trabzon Kırsal Mimarlığı" Mimarlık Sayı(89):2, İstanbul.
- Sümerkan, M.Reşat., (1990), "Biçimlendiren Etkenler Açısından Doğu Karadeniz Kırsal Kesiminde Geleneksel Evlerin Yapı Özellikleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, K.T.Ü. Trabzon.
- Şener, H., (1977), "Geleneksel Konutların Onarım Yenileme Çalışmalarına İhtiyaçsal Değerlendirme Yolu ile Bir Yaklaşım", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü Mim. Fak. İstanbul.
- Tan, N., (1995), Folklor (Halkbilimi), Genel Bilgiler, Hagem Yayını, İstanbul.
- Tayla, H., (1997), "Bursa Mudanya Evleri", Yurt Ansiklopedisi (4):71-80.
- Tekeli, İ., (1969), Sosyal Sistemler Sosyal Değişme ve Yerleşme Yapısı, İ.T.Ü. Mim Fak. Yayını, İstanbul.
- Texier, C., (1982), "İstanbul", Yurt Ansiklopedisi (3):79 İstanbul.
- Tezel, N., (1969), Türkiye Folklor ve Etnografya Kılavuzu, Milli Folklor Enstitüsü Yayınları : 3, Ankara.
- Tomsu, L., (1950), "Bursa Evleri", Yayınlanmamış, Doç.Tezi. İ.T.Ü. İstanbul.
- Turgut, H., (1990), "Kültür-Davranış-Mekan Etkileşiminin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü. İstanbul.

- Uğurlu, K., (1997), "Konya'nın Eski Güzel Evleri", Konya Dergisi (13):45.
- Usman, M., (1958), Antik Devir Küçük Asya Evleri, İ.T.Ü. Mim.Fak.Yayımları, İstanbul.
- Yukucu, E., (1983), Muğla Tarihi, Ankara.
- Ünlü, A., (1986), "Geleneksel Çevrelerde Tasarım Verilerinin Saptanması İçin bir Model", İ.T.Ü. İstanbul.
- Ünlü, A., (1986), "Geleneksel Çevrelerde Tasarım Verilerinin Saptanması İçin bir Model", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü. İstanbul.
- Ünsal, B., (1970), Mimari Tarihi, D.M.M.A. Yayını, Sayı:53, İstanbul.
- Ünügür, M., (1973), Kültür Farklılıklarının Mutfaklarda Mekan Gereksinimlerine Etkilerinin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Ergonomiks Metod, İ.T.Ü. Mim.Fak. Yayını, İstanbul.
- Ünügür, M., ve Turgut, H., (1991), "Çağdaş Türk Evinin Kültürel Özü Ne Olmalıdır.", Türk Halk Mimarisi Sempozyumu, 5-7 Mart 1991, Konya.
- Velioğlu, A., (1989), "Trabzon'da Taş Yapı Mimarisi", Mimarlık Sayı:(2), İstanbul.
- Warsberg, V.A., (1982), Mimari Yurt Ansiklopedisi (3):1668.
- Wright, F.L., (1954), The Natural House, Horizon Press. N. Y.
- Yağmurdereli, N., (1963), Trabzon'da İktisadi ve İhtimai Hayat, İstanbul.
- Yalçın, O., (1959), Diyarbakır, Özyürek Yayınevi, İstanbul.
- Yıldırım, B., (1996), "Konya'nın Eski Adetleri", Konya Dergisi, (21):30.
- Yücel, A., (1979), "Mekan Aracı Olarak Tipolojik Çözümleme", Çevre, Yapı ve Tasarım, Çevre ve Mimarlık Bilimleri Derneği, Der. M. Pultar, Ankara.
- Zekai, E., (1970), Muğla Tarihi, Marifet Basımevi, Muğla.
- Zilhoğlu, M., (1966), "Evliya Çelebi Seyahatnamesi", Üçdal Neşriyat, 1125, İstanbul.

EK.1 İNCELENEN EVLER İLE İLGİLİ ANKET SORULARI

Anket Yapılan Kişi :

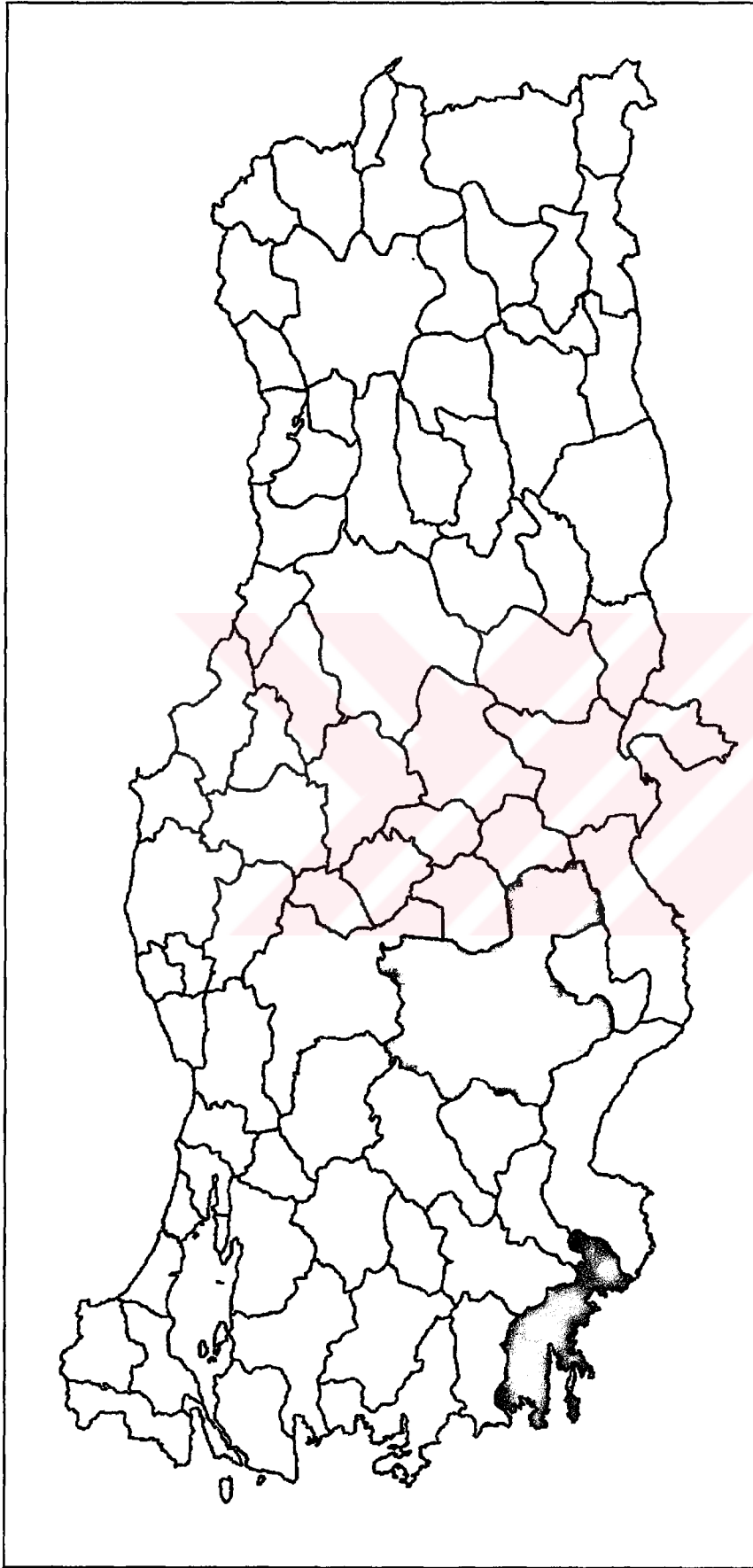
Yaş :

Adres :

Tarih :

- 1- Bulunulan yerin(il, ilçe veya köy) adı ne anlama gelmektedir?
- 2- Yerleşme nasıl bir arazi yapısı üzerindedir? (dağ, vadi, vs.)
- 3- Yerleşme yerinin tarihi
- 4- Mevsimlere göre sıcaklık, yağmurlar ve yağış zamanları.
- 5- Hangi mevsimde hangi faaliyetler yapılır? (Hasat, et biçme, bağ bozumu, darı kaldırma, testicilik, hasırcılık, dokumacılık , hayvancılık vs.)
- 6- Yörede genel konut tipleri nelerdir? (Ahşap, kerpiç, toprak, taş)
- 7- Evlerde hangi bölümler, odalar bulunmaktadır ,adları ve görevleri nelerdir? (Mahalli isimleri)
- 8- Akraba, bütün aile fertleri hangi odalarda yatmaktadır?
- 9- Bir evde kaç aile bulunmaktadır? Bu ailelerin akrabalık dereceleri nelerdir? Kız veya erkek evlenince ailelerinin yanında mı kalırlar? Yeni bir eve mi taşınırlar?
- 10- Her evde avlu var mıdır? Varsa genel olarak şekilleri nasıldır? (Daire,kare vs.) , duvarlarının yüksekliği ne kadardır?Avlunun içinde neler vardır?(Ahır,samanlık,ambar vs)
- 11- Evler birbirine bitişik midir? Yoksa birbirinden ayrı mı yapılmıştır? Evlerin arasında ne vardır? (Sokak, bahçe, avlu vs.)
- 12- Evlerde ısıtma ve aydınlatma nasıl yapılmaktadır?
- 13- Evin su ihtiyacı nasıl karşılanmaktadır?
- 14- Banyo, tuvalet ihtiyaçları için hangi mekanlar ayrılmıştır?
- 15- Evlerde ne gibi süslemeler yapılmaktadır?
- 16- Ev geceleri nasıl korunmaktadır?
- 17- Bahçe – ev ilişkisi nasıl düzenlenmiştir?
- 18- Hayvan ağılları, damları, samanlık ve ambarın ev ile ilişkisi nasıl düzenlenmiştir?
- 19- Odaların mevsime göre kullanımı değişiyor mu? Değişiyorsa neden?
- 20- İnanışlarla odaların düzenlenmesi arasında bir ilişki var mıdır?
- 21- Evlerde uğursuz sayılan yerler mevcut mudur? (Gusülhane, çamaşırlık,bulaşıklık)
- 22- Evlerin içinde sınai faaliyetler yapılır mı? (Hasırcılık, kilim dokuma vs.) Nerede?
- 23- Evde eğlence ve yas törenleri yapılır mı? (Düğün, nişan, doğum, sünnet, ölüm törenleri vs.) Yapılıyorsa evin hangi bölümlerinde yapılmaktadır?
- 24- Saçaklara , kapılara uğur sembolü neler asılmaktadır?
- 25- Evlerin yerlerinin seçiminde, cephelerinin tayininde nelere dikkat edilmektedir?
- 26- Evlerin duvarları neden yapılmıştır ? Evin hem içi hem dışı sıvanır mı ? Evin dış renklendirilmesi nasıldır ?
- 27- Evlerin kapı, pencere, hayat gibi açık kısımlarının yönleri nasıldır ? Bu yönlendirmeye ne sebep olmuştur ? (Rüzgar , güneş , dini sebepler , batıl inançlar vb.)
- 28- Kapı : Neden yapılmıştır ? Kaç kanatlıdır ?
- 29- Eşik ile ilgili adetler nelerdir ? Eşiğe basmak doğru mudur ?
- 30- Pencere : Ebadı , şekli , pencerelerde parmaklık , kafes veya kapak var mıdır ?
- 31- Evlerin döşenmesi (tefrişi) nasıl yapılıyor ?
- 32- Evlerde kimler yemek pişirmektedir ?
- 33- Günde kaç öğün yemek yenilmektedir ? Nerede ?
- 34- Mevsimlere göre öğünlerde genellikle neler yenilip içilmektedir ?
- 35- Kış için ne gibi yiyecek ve içecekler hazırlanmaktadır ? Nerede ?
- 36- Sofraya oturup kalkma ile ilgili gelenekler nelerdir ?
- 37- Yemek nerede pişirilmektedir ? Kaç çeşit ocak vardır ?
- 38- Yemek pişirilirken gerekli ısı nasıl temin edilmektedir ?
- 39- Yiyecek ve içeceklerin günlük , mevsimlik saklanması nasıl yapılmaktadır ? Nerede ?
- 40- Mutfağın içinde raf , dolap , sandık olarak neler kullanılmaktadır ? Buralardan nasıl yararlanılmaktadır ?

NOT : Yukarıda sorular haricinde bildikleriniz varsa detaylı olarak yazınız .

Şanlıurfa	Konya	Trabzon (Of-Sürmene)	Tokat
Diyarbakır	Bursa	Muğla	

EK.2 İNCELENEN YÖRELERİN ÜLKE İÇİNDEKİ KONUMU

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Tarihi	31.05.1969	
Doğum Yeri	Diyarbakır	
Lise	1981-1986	Diyarbakır Lisesi
Lisans	1986-1990	Dicle Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	1991-1993	Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı
Doktora	1994-1999	Yıldız Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimari Tasarım Anabilim Dalı
Çalıştığı Kurumlar	1991-1992	Best Mimarlık-Mühendislik Ltd.Şti.
	1992-Devam Ediyor	Dicle Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Araştırma Görevlisi